CONVORBIRI LITERARE

No. 1 Bucuresti 1 Aprilie 1885 **Anul XIX**

OVIDIU

PIESĂ IN 4 ACTE*) ŞI IN VERSURI

V. ALECSANDRI.

Mirceşti, Noembre 1884.

DISTRIBUŢIUNEA

PERSOANELE.	ARTIŞTII.
August-Octaviu-Cesar	*D. Nottara*
Ovidiu	„ *Manolescu*
Mecena	„ *Velescu*
Pinax	„ *Iulian*
Ibis	„ *Petrescu*
Hillarius — augur	„ *Mateescu*
Tigellius	„ *Davidescu*
Clevetius	„ *Alexandrescu*
Cotta	„ *Nicolescu*
Barrus	„ *Catopol*
Alcidius Rutuba — gladiator	„ *Fraivalt*
Cloas—sclavul lui Ibis	„ *Basarabeanu*
Mus—ştrengar din Roma	„ *M. Dimitriu*
Sarmis—locuitor din Tomis	„ *C. Dimitrescu*
Gettor—oştean sarmat	„ *Papadopol*
Ambasadorul regelui Cotizon	* * *
Un lictor	„ *Băjenaru*
Trei precupeţi	* * *
Iulia—nepoata luĭ August	*D-na Ar. Manolescu*
Sarmiza—fiica lui Sarmis	*D-ra Lacser*
Dava—bĕtrână	* * *
Saga—precupeaţă	* * *
Actea (curtizane)	*D-na Pĕtraşcu*
Tyndaris (curtizane)	* * *
Chloe (curtizane)	* * *
Pyrrha	* * *
Glykira—cântăreaţă	„ *Odeseanu.*

Popor Roman,—Popor Sarmat,—Patriciani,—Lictori,—Sclavi,—Sclave,—Femei din Tomis.

Acţiunea se petrece in al IX-lea şi XVII-lea ani după Christos. — Primele trei acte la Roma, cel de pe urmă la Tomis in Sarmaţia.

*) Representată pentru intâia oară pe Teatrul Naţional din Bucureşti Sâmbătă in 9 Martie 1885.

ACTUL I.

Forum lui Cesar.—In dreapta și in stinga, dealungul culiselor, galerii cu coloane de marmură (portice), incepĕnd dela al doilea plan și intinzĕndu-se până in fund. — Ele sunt ridicate pe douĕ trepte. — Fundul scenei este ocupat cu templul zeei *Venus Genitrice;* pe laturile lui se deschid douĕ strade.—Popor mult și variat in piață.—Unii dorm pe treptele porticelor, alții joacă murra — Trecĕtorii intră prin culisele lăsate libere. trec piața și ies prin fund; unii se plimbă pe sub arcade.—Mișcare animată.

SCENA I.

Rutuba, Cloas, Mus, Pyrrha, Saga, Popor — *Un precupeț de paste intră din dreapta; altul vine din stinga purtănd ulcioare cu apă.*

Precupețul 1 (strigă)

Paste! (merge de vinde marfă in fund)

Precupețul 2 (strigă)

Apă de Virgo! (se duce de imparte apă la popor)

Precupețul 3 (intrănd din fund c'un paner)

Fildeș din Etruria!

Pyrrha (intră din stinga c'un paner, strigă)

Naramze dela Chius!

Saga (vine din dreapta strigănd)

Lămăi de Mesenia!

(Rutuba, Cloas și Mus vin de 'nconjoară pe Pyrrha)

Mus

Hei! Pyrrha, tărziu astăzi te-arăți in Forum. Noi
Ți-am dus dorul.

Pyrrha (veselă)

Și mie mult dor mi-a fost de voi,
Cĕt ochilor de sare și de piper.

Rutuba (desmerdăndu-i bărbia)

Svĕrlugă!

Pyrrha

La Fora Cupedinis, am dat numai o fugă
Ca să v'aduc naramze... Uf! Cĕt m'am ostenit!

Mus

In casa lui Ovidiu, cum, nu te-ai odihnit?

Pyrrha

Ce vrei să zici, găndace ?

Rutuba (impingĕnd pe Mus)

Fugi, Mus; lipseşti de-aicea.

Mus (amenințător)

Nu 'mpinge, că pe Hercul !..

Rutuba

Piei, şoarec de portice !

Mus

Gladiator de crăşmă... Zăvod flămănd !

Rutuba (ridicănd brațul)

Ce-ai spus ?

Mus (cu maestate)

Jos brațele, Acidiu... te-am ințeles... m'am dus !

(Pyrrha ride)

Saga (remăne singură de-o parte)

Lămăi din Mesenia !

Rutuba

Frumoasa Pyrrha. 'mi spune
De ce cănd vinzi naramze, naramzele-s mai bune ?

Pyrrha

Ştiu eu ?

Cloas

Să-mi dai vr'o patru.

Rutuba

Şi mie să 'mi dai opt.

Saga (inparte cu ciudă)

Ce vra să zică pofta de fruct ăncă necopt !
Ea vinde fructe crude !.. Ar vinde porumbele,
Şi proştii, zĕu, ar crede că cumpĕră mărgele.
Cănd eu ca vai de mine pe strade strig mereu,
Şi marfa-mi nevĕndută o consumez tot eu... (strigă)
Incet... pe rĕnd la marfă!... Nu dați năvală 'n piață.

Mus (in parte, revenind in partea Sagăi)

Ha, iacă vrăjitoarea, schimbată 'n precupeaţă (cu glas blănd)
Ce vinzi, mătuşă Sagă?

Saga

Ce-ţi pasă, piţigoiu?

Mus (cătănd in paner)

Lămăi ori tărtăcuţe?

Saga

Lămăi.

Mus

Şi sunt de soiu?
Sunt dulci?.. şi de pe unde-s culese?.. din Umbria?

(Ia o lămăie şi o gustă strămbăndu-se)

Saga

Nu pune laba.

Mus

Bună'i! (strigă ca Saga) Lămăi chiar din Schiţia,
Verzi, acre şi sbĕrcite de soare şi de ger...
Priviţi, numai mătuşa lipseşte din paner!

Saga

Ce-ai zis? Mănca-te-ar uliu! (se repede după el)

Mus (fugind spre fund)

Mĕ prinde dacă poţi,
Incet... nu daţi năvală... voiu mulţumi pe toţi.

(strigă ca o precupeaţă imitănd pe Saga)

Poporul (rizĕnd cu hohot)

L-a prinde. — Nu l-a prinde. — Săi, babă! — Sus, harpie!...

Pyrrha (strigănd se amestecă in popor)

Naramze dela Chius!

Glasuri in popor

Dă-mi mie... Dă-mi şi mie!

SCENA II.

Rutuba, Cloas.

Cloas (in taină)

Rutuba, vin de-o parte (examinăndu-l) Făcut eşti din topor.
Ai suflet dărz?

Rutuba

Eu? Nu ştii că sunt gladiator
Şi mĕ numesc Alcidiu... In faţă mĕ priveşte...
Un om nicĭ căt o muscă in ochi-mi nu plăteşte.

Cloas

Aşa-mi convii, amice: vĕrtos şi inimos.

Rutuba

O ştiu, n'am preţ; intreabă pe oricare gelos.
Eu ii rĕsbun onorul de ori şi ce ispită;
Căci am o meserie du mulţi apreţuită
In Roma; şi mĕ crede... nu că mĕ laud, zĕu!
Morala infloreşte in ea prin braţul meu.

Cloas

Cum? Care meserie?

Rutuba

Sdrobesc de poruncealä,
Ucid sau rănesc numai, cum vrei, după tocmeală:
Atăt pentru-o bătae şi pentru-o rană atăt,
Iar pentru o 'njunghiăre sau stringere de găt
Ceva mai mult... Vezi, Cloas, curĕnd oiu să fac stare.

Cloas

Ia spune-mi căt mi-ai cere pentru-o manifestare?

Rutuba

De care soiu?

Cloas

De-acele cu sgomot, cu ocări,
Cu huiduri mojice, cu svon de fluerări.

Rutuba

Ceva complet? E lesne, dar trebui bună plată,
Căci o să am nevoe de-o plebe imbĕtată,
De marinari, de leneşi, de histrioni, de hoţi.

Cloas

Ori căt ar fi, sunt gata să'ţi numĕr banii toti.

Rutuba

Dar spune-mi cui şi unde aşa ovaţiune ?

Cloas

Te prinzi s'o faci? respunde...

Rutuba

Cum nu, amice ?... Spune.

Cloas

Ascultă dar ; chiar astăzi prin Forum are gust
Să treacă in plimbare nepoata lui August.

Rutuba

Ce ? Iulia ?

Cloas

Ea insaşi

Rutuba

Cum ? Ruda maestoasă
A lui Octaviu Cesar ?... Ştii tu că gluma-i groasă ?

Cloas

Ştiu, dar şi suma 'i grasă.

Rutuba

Ai banii ?

Cloas

Căţi ĕi vrea.

Rutuba

Căţi oiu vrea ? La tocmeală haideţi in casa mea.

Cloas

Hai.

Rutuba

Fapta e 'ndrăzneaţă, e demnă de Alcidiu,
Dar cine-o comandează ?

Cloas

S'o spui la toţi : Ovidiu.

(Rutuba face un semn de mirare, apoi alt semn de aprobare şi pleacă in fund cu Cloas. Iese, apoi revine şi s'amestecă in popor)

SCENA III.

Pinax, Hillarius.

(Pinax slab, Hilarius gras, intră din dreapta și din stinga, se intălnesc pe la mjlocul scenei, se privesc lung și incep a ride)

Hillar

Tot slab?

Pinax

Tot gras?

Hillar

Priveşte, in piele nu 'mi incap.

Pinax

Dar seameni cu Silenus.

Hillar (măncănd o portocală)

Şi tu cu un proţap.
Pe două căi contrare ne-am apucat noi drumul,
Eu imbucănd naramza, tu mirosind parfumul;
Eu speculănd prostia, cămp lat, bogat, cu rod,
Tu, mila omenească, pomana... o! nerod!

Pinax

Dar, eşti dibaciu, Hillariu, o recunosc, amice,
Tu eşti augur de piaţă, ştiinţa ta prezice
Tot ce doreşte omul supus la slăbiciuni,
Şi rizi de el, şirete, purtăndu-l cu minciuni;
Te-ai inrudit cu Plutus prin falsa-ţi meserie.

Hillar

Şi tu rĕmas-ai rudă cu trista sărăcie.

Pinax

Decăt bogat ca tine, prefer sărac să fiu.

Hillar

Dar; histrion şi leneş.

Pinax (măndru)

Aşa, din tată'n fiu.

Străbunii mei in Roma, toţi histrioni ca mine,
S'au bucurat de faimă in gloatele latine,
Lăsăndu-mi o maximă ce am practicat mereu:
„Mănăncă de oriunde, iar nicicum dintr'al tĕu!"

Hillar

Maximă inţeleaptă! Ea te-a adus in stare
Prin pelea ta uscată să te prevezi in zare.

Pinax

Şi insă pentru-o păne căt geniu cheltuesc!
Minciună cu minciună neincetat cărpesc;
Dar vai! din toată-această măeastră cărpitură
Nu mĕ cărpesc adesea cu nicio imbucătură.
Zadarnic cu-al meu spirit patronilor dau zor;
Ei mistuit-au lacom chiar inimele lor.
Sunt detronat!... de mine azi nimĕnui nu'i pasă,
Afară de Ovidiu, cănd liber il mai lasă
Corina...

Hillar

Ş'alte multe sburdalnice frumseţi
Ce-l ţin oprit la pragul nebunei tinereţi.

Pinax

Prin meserii mulţime şi mult ingenioase,
Cercat-am să prinz carne pe şirul meu de oase.
Am fost chiar pe fringhie vestit dănţuitor...

Hillar

Ştiu.

Pinax

Ce entusiasmuri năşteam eu in popor
Cănd alergam pe-odgonul intins lung peste Tibru
Aşa... făcĕnd şi tumbe cu meşter echilibru.
(imitează pasurile unui acrobat, dar se opreşte obosit)
Dar aste balamale acum s'au ruginit,...
Sunt soare fără raze ajuns la asfinţit.

Hillar

Aş plănge a ta soartă dacă-aş putè să plăng,
Tot ce pot face, Pinax... dă'mi măna să ţi-o string.

Pinax (intinzĕnd măna ca pentru pomană)

O! suflet bun şi nobil!... Ce? Iar măna deşartă?

Hillar

S'a deşertat şi 'i goală de mult ce a fost spartă.

Pinax (cu dispreţ)

Eşti grec.

Hillar

Ca tine, Pinax, sunt grec şi mĕ fălesc.

Pinax

Dar; insă n'aduci daruri?

Hillar

Din contră, le primesc.

Pinax

Om scump!... cănd ĕi fi bolnav, mĕ cată-aici in piaţă,

Hillar

Eşti medic?

Pinax

Nu, dar vesel te-aş vindeca de viaţă.
(Hillar se depărtează in fund rizĕnd)

Măncău de şase prănzuri pe fiecare zi!
Gras egoist! El pare de mine-a se păzi,
Ca şi cănd foamea este o boală lipicioasă.
Hei! Căci nu am avere ş'o masă 'n veci mănoasă,
I-aşi arăta eu, Pinax, ce este-un om fudul
Şi ce e mai cu seamă un egoist sătul!

SCENA IV

Pinax, Ibis *(intră turburat prin stinga)*

Ibis (in parte)

De astă dimineaţă alerg; nu'mi aflu locul;
Sunt turburat.

Pinax (in parte)

Hei! Ibis!... Cu el să'mi cerc norocul. (i se 'nchină).
Să te ferească zeii de orice gănd amar,
Ilustre Ibis, rudă cu marele. Amilcar!
Catarginea rivneşte pe Roma fericită
De-a te avea in sinu'i, tu, faţă strălucită. (in parte)
E măndru de-o ureche. (trece) In stinga lui să trec. (tare)
Ar fi să ne dăm măna, tu catargen, eu grec,
Să ne apărăm de duşmani precum doui cai la soare
Se apără de muşte cu-a cozilor mişcare;
Căci Roma sgomotoasă e plină de bondari,
Ce 'n stupi străini, la miere, se vĕră ca tălhari.

(Ibis se uită la el)

(in parte) M'a inţeles. (tare) Iubite, cu minte-i s'aruncăm
Necazurile 'n Tibru, să bem şi să măncăm,
Căci viaţa este scurtă... Măncăm noi impreună?

(Ibis ii intoarce spatele)

Aud?... Hei?... (in parte) Nu se prinde... Iar am păţit-o bună.

(Iese cu capul plecat)

SCENA V.

Ibis *(singur)*

Corina astă noapte de-acasă a ieşit
Şi 'n taină cu Ovidiu, o ştiu, s'a intălnit!
Ovidiu!... nu'i pe lume obrasnică făptură
Să poată ca s'aprindă in mine-atăta ură
Ca-acest poet al Romei, corupt, corumpĕtor,
Pescuitor de-amoruri cu versuri de amor.
De cănd el mai cu seamă a scris „Arta iubirii“,
Femeile, pierdute pe cămpul rătăcirii,
In braţe'i se aruncă orbiş, intr'un noroc,
Ca fluturii nemernici, ce dau sburănd in foc.
Berbantul căt de mărşav, berbant numai să fie,
La dĕnsul dau năvală copilă şi soţie,
Căci viţiul le-atrage, trăsnindu-le prin gănd
Că vor schimba in erou pe un mişel de rĕnd.

Corina cea cu minte şi calităţi inalte
Căzut-a şi ea 'n cursă ca toate celelalte.
Ovidiu!... Dar in fine azi am să mĕ resbun,
Să'l pierd, să scap de dĕnsul... Dar... planul meu e bun.
Azi, Iulia, nepoata lui Cesar impĕratul,
Pe când se făcea ziuă a părăsit palatul
Mergĕnd la templul Vestei, ofrande ca să facă.
Cortejul ei pe-aice. prin Forum a să treacă,
Ş'atunci... am pus la cale, urzind al meu complot,
Să o insulte plebea... pe bani ea face tot...
Trimis in strade, Cloas, cu sume mari sub haină,
Din partea lui Ovidiu le-a respăndit in taină,
Şi ast-fel imperatul, cu drept resbunător,
Va crede pe Ovidiu al sĕu insultător,
Ş'apoi nici chiar Apolon nu 'l scapă de osăndă.

SCENA VI.

Ibis, Cloas *(venind din fund).*

Stăpăne...

Ibis

Tot e gata?

Cloas

Dar!

Ibis

Bine, stai la păndă.

Cloas

Poporul, când a trece corteju 'mpĕrătesc,
Va face sgomot mare.

Ibis

Să facă; eu plătesc.

(Cloas iese, Ibis stă gănditor)

SCENA VII.

Ibis, Hillariu și Pyrrha *(mai in fund)*

Hillar

Copilă drăgălașă, te du și fii ferice,
Amor și voe bună oracolu 'ți prezice.

Pyrrha

Ah! Dacă-a tale spuse, augure, vin din cer,
Primește 'n dar din parte'mi intregul meu paner.

(dă panerul lui Hillar și iese veselă prin dreapta)

Hillar (privind-o)

Ce căprioară vie cu sprintene picioare!
Căci nu sunt căpriorul acestei căprioare!

SCENA VIII.

Ibis, Hillariu

Ibis (in parte)

Hillarius augurul?... Imi vine să'l consult,
El e tălmaciu de visuri și mi-a vestit de mult
O tristă catastrofă, o șotie ciudată.
Hillariu!

Hillar

Tu ești, Ibis? Ce pară 'ntunecată
In ochii tĕi mocnește?... Ai iar vr'un neajuns?...

Ibis

De-o mare măhniciune, amice, sunt pĕtruns.

Hillar

Ți s'a 'necat flotila cu stofe tyriane?
Fugit-au ale tale plăcute Lesbiane?

Ibis

Hillariu, pretutindeni eu sunt intĕmpinat
De groaznice presajuri ce m'au inspăimĕntat.
Ducĕndu-mĕ la țară ieri să prănzesc, o cioară
Căntatu-mi-a in stinga!...

Hillar

Semn rĕu! fi-rear să moară!

Ibis

Apoi trei iepuri sprinteni, vĕnaţi de doi ogari,
Tăiatu-mi-au toţi drumul, ieşind de prin tufari.

Hillar

Semn şi mai rĕu!

Ibis

Hillariu, crezi tu că in zadar
Ieri, sternutănd la masă, vĕrsat-am un pahar?

Hillar

Nu... Şotia prezisă de mine?...

Ibis

Ai ghicit-o.

Hillar

Cum? Eşti?...

Ibis

Sunt!

Hillar

Eşti?

Ibis

In capĕt.

Hillar

Corina?

Ibis (plecănd capul)

Am păţit-o!
Dar vreau o rĕsbunare cum nu s'a pomenit...
Poţi tu să'mi faci complice infernul?...

Hillar

Pot... plătit.
Intăiu să tragem sorţii!

Ibis

Dar, şi de-o-camdată
Ia astă pungă plină din partea mea drept plată.

Hillar (zimbind)

Prea bine, haideţi colo in templu, să vedem
Ce ne va spune 'n taină oracului suprem.

Ibis (invocănd)

Veniţi in ajutoru'mi tustrele Eumenide,
Să mĕ rĕsbun de-Ovidiu!

Hillar (in parte pufnind de ris)

Ovidiu...
(Hohote prelungite in culisele din stinga; Ibis priveşte)

Ibis

Cine ride?
Ovidiu? (lui Hillar) Haide-aiure, de dĕnsul vreau să fug.

Hillar (in parte)

Am să-i sustrag toţi banii din sin cu meşteşug.
(Se duc spre fund şi intră in templu)

SCENA IX.

Ovidiu, Tigellius, Cotta, Clevetius, apoi Ibis şi Hillarius.

Ovidiu

Şi zici că impĕratul an ţi-a cerut pomană?

Clevetius

Ne-am intălnit noi lăngă coloana pompeană,
Şi el mi-a intins măna, şi eu i-am dat un as.

Ovidiu

Şi negreşit cu gura căscată ai rĕmas? (Toţi rid)

Cotta

Nu rideţi; intr'o noapte August, Cesarul mare
Vĕzutu-s'a prin visuri ajuns la cruda stare
De cerşetor... De atunce in fiecare an
Cerşeşte-o zi intreagă sub haină de sărman.

Aşa voit-au zeii ca 'n culmea de mărire
Să ştie ce insemnează 'nălţare şi 'njosire.

Clevetius

Se zice că e foarte sgărcit, că a dat foc
El insuşi casei sale vrĕnd un palat in loc;
Apoi, prin mii de chipuri tirane sau viclene,
Şi-a căptuşit el cuibul cu ale ţĕrii pene.

Cotta

Căci nu te-aude Cesar! Ce-aş ride!

Ovidiu

Limbă rea!
August, optzeci de statui de argint ce le avea
In Roma respĕndite, a pus de le-a topit
Şi la poporul miser in bani le-a impărţit.

Clevetius

Dar, el a vrut in Roma să aibă fiecare
O mică părticică de Cesar spre gustare.

Ovidiu

Mulţi s'ar hrăni din tine, in bani de-ai fi topit?

Tigelliu

Oricine-ar vrea să-l guste ar fi chiar otrăvit.

Clevetius

De căte Cesar face, orice mi-ai spune, frate,
Nu gloria-l indeamnă, dar seaca vanitate.
La dĕnsul tot e calcul profund de ipocrit:
Simplicitatea? Mască de măndru parvenit;
Clemenţa-i aparentă? Cruzime 'ndestulată;
Mărirea? Pe nisipuri o statue 'nălţată.

(Ibis şi Hillariu ies din templu)

Ovidiu (zărind pe Ibis in fund)

Pe Bacchus corniferul! Ce vĕd? Nu mĕ inşel?
Priviţi colo spre templu... Amici, el este, el!

Toţi (speriaţi)

August? August?...

Ovidiu (adresându-se in fund)

Ba, Ibis... He! Ibis, salve ţie,
Om ghiftuit de toate, de amor de avuţie!
Cum? Mai consulţi augurul? Ce vrei? Ce mai pretinzi,
Când ai tu pe Corina şi 'n ochii'i te oglinzi?

Ibis (in fund)

Rizi tu, Ovidiu, astăzi, dar poate mâni vei plânge,
Când nu s'aşteaptă omul atunce gâtu-şi frânge.

(Iese prin dreapta cu Hillariu)

Clevetiu

Vorbeşte 'n aforisme ca un filosof grec.

Tigellius

Şi are miez la vorbă...

Clevetius

Cât are fructul sec.

Cotta

He! Voi glumiţi, dar Ibis, il ştiu, e rea natură.
Să mĕ ferească Joe de-a lui grozavă ură!

Ovidiu

Eu nu cunosc ce-i ura cu infernalu'i chin;
Am numai oaspeţi veseli şi blânzi in al meu sin:
Amor, prietenie, senin, compătimire,
Tovarĕşi scumpi de cale ce duc la fericire.
Ei imi arată lumea prin vĕl trandafiriu,
Făcĕndu-mĕ-al iubirii poet iubit să fiu,
Şi-mi spun că nu-i fiinţă mai tristă, mai muncită
Ca omul ros de ură ş'invidie urită.

Cotta

Tu eşti un om ferice condus de năluciri,
Şi aerul din Olymp in Roma il respiri.

Ovidiu

Aşa-i!.. din tinereţe mĕ bucur de-a fi'n lume
Scriind pe sinuri albe al lui Ovidiu nume.
Amici! A noastre zile se sting ades in zori,
E drept să le aşternem un lung covor de flori
Şi să gustăm extazul avĕnd pe cer un soare
Şi pe pămĕnt femeea de-amor inspirătoare.

Clevetius

Femeea?.. Rătăcire....

Ovidiu

Imi place-a rătăci
In lumea cea menită pe om a'l ferici
Şi unde la tot pasul, cu farmec viu, scăntee
Divina, drăgălaşa zimbire de femee.

Clevetius

Pygmalion ca tine inamorat, artist,
Nebun de Galatea...

Ovidiu

Şi cum vreţi să-i resist,
Când darnica natură i-a dat ca la o soră
O formă-atrăgĕtoare şi albă de amforă;
Un glas care pĕtrunde şi varsă, dulce dar,
Urechei armonie şi inimei nectar;
Un sin cu două cupe rotunde, adorate,
Din care sorbi şi viaţa şi dulcea voluptate;
Doi ochi frumoşi, luceferi cu foc luminător,
S'un suflet ce-ţi răpeşte tot sufletul cu dor.

Clevetius

Sàrman poet!.. Ajuns-ai in tristă nebunie.

Ovidiu

Mĕ rideţi? Risul vostru e ris de comedie.
Toţi voi sunteţi ca mine supuşi femeii, sclavi,
Dar faceţi ca fricoşii, ce vreau să pară bravi.
Eu le iubesc pe toate ş'aşi vrea pe toate ele
Să le confund intr'una, să fie toate-a mele.

Păn' la sfârşitul lumii, lungind al vieţii fir.
Aşi vrea, căte s'ar naşte, cu drag să le admir,
Căci eu iubesc in ele acea divinitate
Ce viaţa ne urzeşte cu zile incăntate,
Şi leagă faptul vieţii cu-apusul ei măhnit
Prin lanţ in inflorire de-amor fără sfârşit.

Tigellius

Dar timpul nu-ţi şopteşte, trecĕnd, de betrăneţe?

Ovidiu

Căt am simţire'n suflet, am parte de juneţe.
Iubesc, căci am menire in veci ca să iubesc;
De sunt poet, femeii talentu-mi datoresc.

Cotta

Ori care-ar fi făptura femeii, pentru tine
Posedă săvărşirea fápturilor divine?

Ovidiu

Dar... Tot ce altor oameni le pare un defect
In ochii mei luceşte plăcut, frumos, perfect.
De'i mică, nu e mică, ci astfel nimerită
Căt poate să incapă in inima'mi răpită.
E 'naltă? Vĕd pe Juno cu mersu'i unduios
Chemăndu-mi adorarea prin chipu'i maiestos.
E subţirică? 'n minte-mi ea'i vesel comparată
Cu trestia mlădie de zefiri legănată.
E brună? Vĕlul nopţii pe fruntea sa intins
Ascunde 'n flăcărarea amorului nestins.
E blondă? Coama'i lungă in vĕnt fălfăitoare
Măestru se'mpleteşte cu razele din soare.
E simplă? Un ce tainic mĕ face să doresc
Natura'i adormită in braţe'mi s'o trezesc.
E vie? Mĕ'nviază. Isteaţă? imi promite
Un drag şi scump tezaur de ore'nveselite . . .
Şi astfel eu, Ovidiu, nepreţuind nimic
Mai sus decăt femeea, mĕ'nchin la ea şi zic:
Mai dulce-i resuflarea din buzele copilei
Decăt aromul nopţii sorbit de faptul zilei.

Ferice dar de omul setos de sărutări
Ce-aspiră'n el dulceaţa verginei resuflări!
Ferice de acela ce in femee crede
Şi raiu, Dumnezeire, in ea numai le vede!

Tigellius

Ce foc! Ce elocuenţă! A! pentru-al tĕu succes
Pĕcat că n'ai, Ovidiu, un public mai ales.

Ovidiu

O!.. Ştiu că voi, junimea Romană... Ce junime!
Nimic nu vĕ mai place şi nici iubiţi pe nime.
A voastre inimi stoarse in nesimţire zac.
Sărmani! nici chiar lumina, nici Venus nu vĕ plac.
Vĕ sinucideţi zilnic in modul cel mai jalnic
Vrĕnd să ucideţi timpul... In secolul ĕst falnic,
Când artele frumoase ajunse'n culmea lor
Schimbat-au Roma'n splendid muzĕu neperitor,
Când geniul păşeşte la templul nemuririi
Inconjurat cu falǎ de stelele-omenirii,
Horaţiu şi Virgiliu, Tit-Liviu şi Tibul,
Nu e permis in Roma de traiu a fi sătul.
Nu! Când acest imperiu domnirea lui intinde
In patru părţi a lumii şi'n mână le cuprinde,
Tot omul, tot Romanul, privindu-l, e dator
Să aibă-un suflet mare ca el predomnitor,
Să simtă vieţi o sută in nobila sa viaţă
Ş'un foc ce să topească a nesimţirii ghiaţă.
A fi Civis Romanus este-a fi om de fer.
Aşa ziceau străbunii şi nu'ncăpeau sub cer.
Noi ne-am schimbat credinţa, căzĕnd din inălţime.
Priviţi! Iată-un specimen de-a Romei tinerime. (arată pe Barrus)

SCENA X.

Precedenţii, Barrus, Pinax.

Pinax *(de o parte lui Barrus)*

Dar, regele meu Barrus, pe frunte porţi un nimb;
Cu-a ta figură zeii ar vrea să facă schimb.

La cine prănzim astăzi?.. Şi unde cinăm oare?..
(in parte) Se face că n'aude.

Ovidiu

He! Barrus, pun prinsoare
Că iar ţi-ai smuls şi astăzi tot pĕrul de pe trup!

Barrus

Ai zice că's Diana... imi vine să mĕ pup.
Am muşchi vĕnjoşi ca dĕnsa. (Toţi ii pipăe braţul rizĕnd)

Pinax (in parte)

Să juri un scul de aţă...
Şi ĕsta-i vultur falnic clocit in ou de raţă.

Barrus

La cămpul lui Mars astăzi svèrlit-am uşurel
Vreo zece javeline şi discul de oţel.
Ş'am intălnit acolo pe Chloe, pe Actea,
Pe Tyndaris... Acuma la poarta Capenea
Merg să mĕ urc in caru-mi, să măn catării mei,
Pe calea Appiană să alergăm tustrei...
Actea, Chloe, Lice şi altele or să vie
Acolo... Mĕ duc, vale!

Ovidiu

Ce? zici că or să fie
Cu toate? Mĕ aşteaptă, eu te'ntovărĕşesc.
La vila-mi, lăngă Roma, am gănd să le poftesc.

Pinax

Pe ele numai, dive?

Ovidiu

Ba nu, şi pe Graecianus,
Pe Cotta, Pansa, Barrus, Clevetius, Marcianus
Şi alţii.

Pinax

Dar pe mine... pe mine cel lihnit?

Ovidiu

De'i spune ceva comic să ridem, te invit.

Pinax

Cunoaşteţi pe Zoilus, bărfaş de meserie?
El a comis in taină o vastă tragedie,
Cu care o să'ntreacă pe insuşi Euripid.
Nu rizi?

Ovidiu

Nu; păn'acuma nu m'ai făcut să rid.

Pinax

Antoniu in Egypet triumfător soseşte...
Să vezi cum Cleopatra de-amor il nebuneşte...
Pontifii, Magii, hătri in planurile lor,
Inchină lui Antoniu un lung şi lat covor.
Ei il aduc pe umeri cu alte scumpe-odoare
Şi'l dau de-a vălătucul sub ale lui picioare,
Iar când intreg covorul pe scenă s'a destins,
Ce vede 'n el Antoniu şi publicul surprins?
Ghiciţi.

Tigellius

Un leu?

Cotta

Un şerpe?

Ovidiu

Un apis in frigare?

Pinax

Ba... Cleopatra 'n Venus... când a ieşit din mare. (Toţi rid)

Ovidiu

Sublimă tragedie!.. Aşi vrea s'o văd şi eu.

Toţi

Şi eu.

Barrus

Veniţi.

Ovidiu

Indată. (lui Pinax) Să vii la prănzul meu. (Ies rizĕnd in dreapta)

SCENA XI.

Cloas, Rutuba, Mus, Popor, apoi Iulia, Lictorii.

Poporul inşirat pe piaţă de-a lungul porticelor, avĕnd pe Rutuba şi pe Mus in frunte. Cortejul impĕrătesc intră prin fund procedat de patru lictori inarmaţi şi urmat de alţi patru. Opt Syriani duc pe umeri o lectică aurită in care Iulia stă intinsă şi rezemată pe perne. — Două sclave pe lăngă lectică poartă una un cortel infipt intr'o trestie de India, cealaltă, in stinga, o apărătoare de pene de păun cu care face vĕnt şi rĕcoreşte pe Iulia. — Doi sclavi in urma lor duc douĕ scări poleite pentru scoborirea din lectică. — Cortejul inaintează incet.

Cloas (alergănd din fund se apropie de Rutuba)

Cortejul vine... iată-l... Rutuba, dă semnalul.

Rutuba

Mus, piciule, incepe.

Mus (scoţĕnd un fluer din buzunar)

Stăi să'mi gătesc cavalul. (şueră)

Un lictor

Ce? (alte şuerături s'aud in fund)

Cloas

Daţi gură!

Rutuba

La oarba!

Lictorul

Sclavi buni de spĕnzurat!..

Poporul

La oarba!

Mus (inaintând și arĕtând pe lictor)

Ce-mi vĕd ochii... un morcov degerat!.. (ris in popor).

Rutuba

Taci, Mus; el e lictorul mănâncă-foc... (poporul ride).

Lictorul

Tăcere,
Mişeilor!

Poporul (inconjurând cortejul)

La oarba!

Rutuba (inaintându-se)

Ian stăi de 'mi spune, vere,
Ce duceţi voi pe umeri? E marfă de vĕndut?
E proaspătă?...

Lictorul (cu mânie)

In lături!

Mus (arĕtând pe lictor)

Urit tată-a avut!

Rutuba

Jos lectica!

Lictorul (scoţĕnd spada)

In lături, vĕ zic, căci in grămada
De m'oiu svĕrli...

Mus

Ia seama să nu te 'nfigi in spadă

(Poporul ride și șueră mai tare)

Rutuba

Jos lectica in faţa poporului Roman,
La Forum şi la Circuri el este suveran.

Iulia (sculându-se zice cu glas mare)

Sus lectica, octofori, sus, plebea să mĕ vadă,
Cât de mai sus pe dĕnsa dispreţul meu se cadă!

Poporul (furios)

A ! a ! a ! (Se 'ndeasă 'mprejurul lecticei; lupta incepe intre Rutuba cu Lictorul, și intre oameni din popor cu acei ai cortejului).

SCENA XII.

Precedenții, Ovidiu, Cotta, Clevetius, Tigellius, Barrus, Pinax *(venind din dreapta), și mai pe urmă* **Ibis și Hillariu** *(apărend sub porticul din dreapta).*

Ovid

Ce'i aice?

Iulia (veselă)

Ovidiu! (face semn servilor să coboare lectica)

Ovid

Sacrilegiu!
Voi atacați in Forum al Iuliei cortegiu?
Amici!... pe dênșii... moarte acelor ce insultă
Femeea! (respinge cu amicii lui poporul și inconjură pe Iulia).

Poporul

Moarte voě!... (luptă)

Iulia

Ovidiu, plebea'i multă
Și n'aveți arme!

Ovid

Arme? Cu acești bețivi mișei?
Privește și ascultă ce trebue cu ei (adresăndu-se la gloate)
Popor mare și-eroic, al Romei scump tezaur!
Cunoști moneda nouă, moneda cea de aur
Ce poartă a lui Cesar divină efigie?

Poporul

Ba nu, nu incă; unde'i? — arat'o, să ne vie!

Ovid (aruncănd in popor un pumn de bani)

Iat'o!

Poporul (cu veselie)

He!

Ovid

Na, culegeţi şi ziceţi: Evohe!
(Poporul s'aruncă buluc să culeagă bani)
Azi este sĕrbătoarea lui Plutus... Na!

Poporul (cu sgomot)

He! he! (se depărtează de lectica)

Iulia (intinzĕnd mâna lui Ovidiu)

Ovidiu, ţi-oiu fi vecinic mult recunoscĕtoare...

Ovid (sărutându'i măna)

Nu cer decât o rază ferbinte dela soare,
Şi soarele meu dulce luceşte 'n ochii tei...
Acum să mergem grabnic.

Iulia (cătând cu dragoste la Ovid)

Să mergem, daca vrei.

Ovid

Amici, lictori, octofori, toţi in cohortă deasă
Să ducem la palatu'i pe-a noastră 'mpĕrăteasa. (Iulia pleacă pe jos in conjurată; iese 'n stinga)

Ovid (remănĕnd mai in urmă)

Popor tu de strinsură! mai vreţi bani?

Poporul

Vrem!

Ovid

Strigaţi
Cu toţi: Evohe Cesar şi Iulia!

Rutuba

Bani daţi?

Ovid (aruncând iar bani)

Dau, na!

Poporul

Evohe Cesar şi Iulia!

Ovid

Prea bine... (iese)

Ibis (de sub portic arătând pleba)

N'a reuşit complotul! O! Plebe! o! ruşine!
Intâiu de toate banii, virtutea după bani!
Aceasta e deviza modernilor Romani.

Cortina cade.

ACTUL II

Sala de primire in palatul lui August. — In stinga, uşa care duce in apartamentul Iuliei şi ferestre mari. — In dreapta altă uşă pe planul intâiu şi tronul. — In fund galerie cu coloane.

SCENA I

Marcianus, *in fund,* **Ibis şi Pinax** *(intră in galerie venind unul din stinga, altul din dreapta şi se apropie de lictor)*

Pinax

Impărţitor de mile al lui August slăvit...

Marcianus

Ce'i? Pinax?

Pinax

Salve!

Ibis

Salve!

Marcianus (lui Ibis)

Ce cauţi?

Ibis

Am venit
Ca să salut pe Cesar in casa palatină (vrea sa inainteze)

Marcianus (oprindu-l)

Nu'i voe.

Ibis

Cum ?

Pinax

Iubite, la faţa lui divină
Vreau să mě 'nchin.

Marcianus

Nu'i voe.

Pinax

Ce spui? Acest palat
Deschis e ca şi măna lui Cesar, ne'ncetat,
Ori cănd, ori cine poate să vie aice-frate,
Să ceară dela Cesar sau milă sau dreptate.

Marcianus

Aşa-i; dar astă noapte abia s'a inturnat
Din insula Caprea, in care el a stat
O lună 'ntreagă bolnav, ş'acum se odihneşte.

Pinax

Odihna fie-i dulce!

Marcianus

El astăzi nu primeşte.
Mergeţi.

Ibis (dăndu-i un papyrus)

Aşi avea insă a'i spune tăinuit
Ceva care'l priveşte; te rog dar umilit
Să'i dai papirul ěsta chiar astăzi dimineaţă.

Pinax (asemeni)

Ş'al meu mai inainte.

Ibis

Voiu aştepta in piaţă
Respunsul.

Pinax

Şi eu.

Marcianus

Mergeţi la poartă amăndoi.

(Intră in apartamentul lui August)

Pinax (lui Ibis)

Şi păn'atunce, vere, ce crezi să facem noi?

Ibis

Cum?... Vere?... Imi zici vere? Aşa de o potrivă?
Tu mě compari cu tine?

Pinax

Cu mine?... din protivă
Nu se compară prostul cu omul invěţat.

Ibis

Nici cel pe brănci ca tine cu omul inălţat.

Pinax

Te-ai inălţat? Această isbăndă e prea mică,
Şi fumul din gunoae in aer se ridică.
Te crezi şi tu o găscă din vechiul Capitol,
Şi eşti un puiu de curcă, fără tiulee, gol.
(ride) Pe Mercur! Se socoate cu Joe věr-primare.

Ibis

De n'am fi noi aice, ai stringe din spinare

Pinax (măndru)

Nu se uimeşte-un vultur de-un bězet de ţinţar...

Marcianus (revenind)

Ce? Tot sunteţi aice?

Ibis

Ba nu, mĕ duc.

Pinax

Dispar. (iese cu el)

SCENA II

August (ieşind din stinga, se dirige spre fereastră)

Căzut-a rouă noaptea... (privind in grădină) Dar, vesela natură
Pe tot firul de iarbă a pus o picătură.
Semn bun!... Ajute-mi zeii ş'acest prielnic semn
Prin fapte bune astăzi de mine să fiu demn... (o pauză)
Opt lustri de domnire aproape sunt la numĕr
De când acest imperiu il port pe al meu umĕr,
Şi cât mai multă lume s'adună 'n mâna mea
Povara 'mpĕrătească devine tot mai grea.
Sub jugul Romei pus-am mulţime de popoare,
Scyţi, lupi flămânzi de iarnă, Indiani striviţi de soare,
Cantabri, Suevi, Ilyri, Egypţiani, Dalmaţi;
Respins-am in trei rĕnduri pe Dacii ne'mpăcaţi....
Ferice, pus-am capăt rĕsboaelor civile
Ce spintecau moşia şi o scurtau de zile,
Ş'am rĕsbunat in sânge pe Cesar, tatăl meu....
Azi Roma 'i capul lumei, ş'al Romei cap sunt eu.
Sunt tot: August şi Cesar... Pontif cu daruri sfinte,
Imperator cu nume de-al patriei părinte.
Am tot: putere, faimă, a lumei avuţii,
Şi insă n'am nimică, căci nu mai am copii?...
A morţii ş'a ruşinii familia mea toată
A fost şi e victimă!... O singură nepoată
Imi mai rĕmâne 'n casă, şi pentru ea mĕ tem,
Căci maică-sa atras-au eternul meu blestem
Prin desfrĕnări hidoase... şi sângele corupt
Ades din sinul mamei cu laptele e supt.
Dar nu... Iulia-i albă in suflet ca pe frunte,
Intocmai ca zăpada lucind in vĕrf de munte.
In inima'i vergină, mult limpede isvor,
Nu'i incă nicio umbră lăsată de vreun nor....

Ea'i dulce ca lumina frumoasei dimineţi
Şi 'n ochi are văpaea fecioarei tinereţi. (priveşte la fereastră)
Iat'o!.. Colo 'n grădină se primblă şi citeşte.
Ea m'a zărit, se 'nchină la mine şi 'mi zimbeşte.
O! farmec al pruncieì, putere, blănd mister!
Cănd ne zimbesc copiii fug norii de pe cer.
Un prunc in faşe este precăt un zeu de mare.
Cu căt el e mai fraged cu atăt este mai tare.

SCENA III.

August, Iulia *(vine alergănd din dreapta)*

Iulia

A! Scumpul meu părinte! (s'aruncă 'n braţele lui)

August

Copila mea.

Iulia (mustrăndu-l)

Frumos!...
Te duci din Roma singur, fugar, misterios.
Petreci o lună 'ntreagă departe 'n tăinuire
S'apoi revii cu noaptea şi tu nu'mi dai de ştire.

August (zimbind)

Me certă-a-ţi cere voe, drăguţă, am uitat.

Iulia

Nu ride... n'ai dreptate... Eşti mare impĕrat:
La tine universul cu fală se inchină,
Nicio profană mănă de toga'ţi cesarină
Nu poate să s'atingă... Eşti zeu şi fiu de zeu!
Şi insă vezi ce splendid e privilejul meu:
Eu vin oricănd imi place şi Cesar se 'mblănzeşte.
Il cert... cu dismerdare, mĕ joc cu sceptrul sĕu
Şi 'mi pare că 's un flutur pe coama unui leu.
Deci care 'i mai puternic? Şi cine pasul are?
Eu?

August

Tu.

Iulia

Cui se cuvine să dee ascultare
Stăpânul lumii?

August (cu dragoste)

Ţie.

Iulia

Aşa m'ai împăcat.

August

Mĕ erţi?

Iulia

Ca totdeuna c'un dulce sărutat. (îl sărută)

August

Ce-ai mai făcut în lipsă-mi?

Iulia (confuză)

Nimică.

August

Cum? Nimica?

Iulia

Ba ţi-am cusut o togă, nici largă nici prea mică.
Precum îţi place ţie... s'o porţi la zile mari

August

Ce mândru-oiu fi la circuri în loja de Cesari!
Dar spune-mi, în grădină primblându-te citeai
O carte, şi cu dênsa dulci ore petreceai (îi ia manuscrisul)
Unde'i? Care'i? Ovidiu!.. Ce vĕd? „Arta iubirii!" (în parte)
Cum de-a ajuns sub ochii'i?.. (Iuliei) A! te-ai dedat citirii?
Iţi place poesia? Şi spune-mi cum găseşti
Acest nămol de versuri... uşoare?...

Iulia (cu entusiasm)

O! cereşti!

August

Cereşti? (in parte) Ea le declară cereşti?.. Şi ea 'i cuprinsă
In mreaja lui Ovidiu, cu mintea sa aprinsă!..
Ş'ai inţeles cuprinsul poemei... lămurit?

Iulia

Ba! N'am priceput totul, dar multe am ghicit
Din el.

August

Ghicit? (in parte) Ovidiu corumpe Roma 'ntreagă,
Veninul de pe buze'i in miere se inchiagă
Şi curge dulce 'n inimi... (Iuliei) Spune-mi, te-ai intâlnit
Cu el in a mea lipsă?

Iulia

Cu cine?

August

Ai vorbit
Cu dĕnsul vre-o-dată?

Iulia

Cu cine?

August

Cu poetul
Ovidiu!

Iulia (confuză)

Nu.

August (in parte)

Cum oare să aflu tot secretul?
O vĕd că e confuză... Ce se petrece 'n ea?
Enigmă e femeea...

Iulia (in parte)

Ce are?

August

Draga mea,
Purtarea ta-i corectă precum ţi se cuvine,
Distanţa e prea mare între-un poet şi tine.

Iulia

Cuvĕntu 'mi pare aspru ieşit din gura ta,
Când ştiu că 'n tinereţe cercat-ai a cânta
In versuri hexametre Sicilia frumoasă.
Un geniu poartă bine coroana maiestoasă;
O vĕd privind la tine, poet şi impĕrat;
E rudă cu Apolon poetul inspirat,
Şi dar nicio distanţă n'o pot eu inţelege
Intre-a lui Cesar fiică ş'al poesiei rege.
A zis chiar Iuliu Cesar: „E mult mai glorios
„De-a 'ntinde 'n ochii lumii hotarul spaţios
„Al geniului sacru cu-avĕnt de inălţare,
„Decât a lărgi cercul romanelor hotare."

August

Pentru poeţii noştri ce viu entusiasm!
Faci versuri poate?

Iulia

Cesar, mĕ mir de-al tĕu sarcasm,
Tu care cu poeţii trăeşti in confrăţie...
Horaţiu şi Virgiliu posedă-o 'mpĕrăţie,
Ca tine; al lor geniu cu-al tĕu in sbor unit
Din veacul nostru face un secol strălucit...
Ovidiu...

August

Taci; Ovidiu, profanator de muze,
Nu vreau prin al sĕu nume să spurci a tale buze.

Iulia

Profanator de muze, Ovidiu, care a scris
„Metamorfoze", „Arta iubirii"!

August

Taci, am zis.
Tu eşti copilă incă, nu ştii ce otrăvire
Ascund unele plante sub māndră inflorire,

Şi nu poţi inţelege şi nu vreau să 'nţelegi
Cât rĕu Ovidiu face Italiei intregi. (asvĕrlă manuscrisul pe fereastră)
Asvĕrle-această carte ce mânele-ţi pătează
Şi 'n sin pe nesimţite otravă infiltrează.

Iulia (in parte)

Ce sacrilej!

August (imblânzindu-se)

Ascultă, tu ştii cât te iubesc.
Mai mult decât la tronu-mi la tine mĕ gândesc,
Şi vreau să calci ferice in cursul vieţei tale
Pe treptele virtuţii străbune şi regale.
Ajunsă eşti acuma pe al juniei prag,
Când inima se mişcă de-un tainic dor şi drag.
Şi eu, privind la tine, visez de o 'nsoţire
C'un rege supus Romei şi demn de-a ta mărire.

Iulia

Un rege? Care? Cine? Vr'un Part, vr'un Get turbat,
Ce vrei prin inrudire să'l faci un aliat?
Nu mĕ simţ demnă, Cesar, de-a ta mărinimie;
Jertfirea 'i prea antică, nu sunt Ifigenie.
N'am sânge grec in mine.

August

O! Nu te revolta...
Ţi-ai linişti pornirea de-ai vrea a m'asculta.
Alesul meu e rege al ţĕrilor Daciane,
E Cotizon cel tĕnĕr... Fruntarele romane
Adese-ori supuse la crunte năvăliri,
Imperiul meu simte grozave sguduiri.
E timp sá pui tu capĕt la luptele barbare
Ş'a m'ajuta cu falǎ l'a Romei apărare.

Iulia

Ce vis! Cum? Sunt chemată a salva Roma, eu?
Să'i fac de-a lung pe Istru un zid cu braţul meu?

(Devine din ce in ce mai nervoasă)

Al teu imperiu, Cesar, e putred dar, de milă,
De-şi cată astăzi reazem un umĕr de copilă?

A tale legioane intrate-s in pămĕnt,
Şi singura putere a Romei azi eu sunt?
O! Dacă-au decis zeii ca Roma să dispară
Şi tu din cartea lumii să fii respins afară,
Ei bine piară Roma cu toţi bărbaţii sĕi
Decât a fi datoare cu zile-unei femei!

August

Gândeşte-te la rangul ce il ocupi... Tu eşti
A Romei fiică; trebui cu drag să te jertfeşti.
Mărirea ne impune indatoriri măreţe,
Şi lauru 'nfloreşte in suflete 'ndrăsneţe.
Eşti Iulia! Domniţă de neam impĕrătesc...
Şi nu uita că-s Cesar... Să faci ce-ţi poruncesc.

Iulia

Cesar Augustul poate in oarba-i părtinire
Să infrĕneze-o lume, iar nu a mea simţire.
Voinţa ta-i deprinsă să plece tot sub ea,
Dar se găseşte faţă azi cu voinţa mea,
Ce-mi spune de o crimă să te scutesc pe tine,
Pe mine de-o jertfire, pe Roma de-o ruşine. (Iese dreapta)

August (singur)

Copilă!.. Am deprins-o a-şi face tot pe plac...
Cunoaşte slăbiciunea-mi... Mi-e dragă... Ce să fac?
Ce foc! Ce exaltare! Ce splendidă mănie!
E maică-sa 'n picioare, şi-mi seamĕnă şi mie.

SCENA IV.

August, Marcianus

August

Ce este?

Marcianus (dându-i papyrii lui Pinax şi Ibis)

Până 'n ziuă doi oameni au venit
Cu-aceşti libeli.

August (deschizĕnd unul)

Iar Pinax? bufonul flămĕnzit? (citește)
„Când intre lingușire și tine inchizi ușa,
„Nu 'ntoarce de tot cheea păn' ce ne-om umple gușa.
„Ești tare 'ntinde măna sărmanului slăbit.
„Ești mare! Te coboară spre cel mai mic, smerit,
„Și nu uita pe Pinax ce n'are drept avere
„Decât o foame vastă ș'o mănă care cere:“
Marciane, unde-i Pinax?

Marcianus

In piață el s'a dus.

August

Să-i dai ce se cuvine!

(Deschide al doilea papyrus și citește)

„August, cel mai supus,
„Cel mai cu umilință, cel mai cu devotare,
„Voește ție grabnic să spue-o taină mare.“
— O taină mare? (lui Marcinus) Unde-i străinul ce ți-a dat
Acest libel?

Marcianus

Așteaptă aici lăngă palat.

August

Să vie. (Marcianus iese) Taină mare? A fi ca totdeuna
Vr'un basmu 'n altoire cu sora sa minciuna.

———

SCENA V.

August, Ibis *(vine prin fund)*

August

Tu scris-ai aste rĕnduri?

Ibis

Eu, Cesar.

August

Eşti străin?
Şi cum te chiamă?

Ibis

Ibis, rob ţie, şi hain
Acelor ce au gânduri cu negru fir ţesute.

August

Un fapt ai să-mi descoperi? Ce lucru?... Spune iute.

Ibis (oftând)

Un lucru fără seamĕn, un fapt atât de rĕu,
Cât nu se poate spune făr' a ofta din greu.
Tu ştii, acum o lună, scandalul fără cale,
Insulta cea făcută...

August

Cui?

Ibis

Chiar nepoatei tale
De plebea Romei.

August (sculându-se)

Plebea, zici tu, a insultat
Pe Iulia? Când? Unde?

Ibis

Cum? Incă n'ai aflat?
Pe când lipseai din Roma, augusta ta nepoată
Trecĕnd in Forum, fost-a oprită 'n loc de gloată
Şi, sacrilej de moarte! infam! nepomenit!
Expusă fluerării poporului plătit.

August

Plătit? plătit de cine?

Ibis

De-un om la gând subţire
Ca vĕrful unui ghimpe otrăvitor din fire.

August

Dar cine-i el?

Ibis

Ovidiu!...

August

Ovidiu!

Ibis

L-am vĕzut
Svĕrlind cu pumnii banii poporului căzut
In turbă de beţie; apoi când plebea strinsă
De el, fu de lictorii cortejului respinsă,
Ovidiu, luând masca de falnic salvator,
A aruncat o ploae de aur in popor,
Şi l-au făcut să schimbe insulta in urare.

August

Dar cu ce gând Ovidiu?.. De ce astă purtare?

Ibis

Cu gând de-a naşte 'n sinul Domniţei dulci simţiri,
Recunoştinţă vie, plăpânde-adimeniri.

August (indignat)

Ce indrăsneşti a zice, mişel defăimător?

Ibis

De nu spun adevĕrul sunt gata ca să mor!
Pe Iulia vĕzut-am uimită mâna dându-i,
Şi 'n ochii tuturora el mâna sărutându-i.

August (se repede furios şi 'l apucă de gât)

Minciună!... Calomnie!... Infame, o huleşti!

Ibis (cade 'n genuchi)

Iau martor Roma 'ntreagă... tu poţi să mĕ turteşti
Ca pe un fir de iarbă. A lui Ovidiu gânduri
Le ştiu... dar n'am curajul...

August

Grăeşte.

Ibis

'N multe rĕnduri
Ca umbră nevĕzută pe urmă-i lunecănd,
In casa palatină surprinsu-l-am intrănd.
Colo, jos, in grădină, l-a stelelor clipire
Cu Iulia avut-au ascunsă intălnire.

August

El? Ea? Mintea'mi s'afundă in hău intunecos...

Ibis

Stăpăne...

August

Destul, du-te... mergi şi aşteaptă jos.

SCENA VI

August

Oare-adevĕr să fie? Cum? Ea, nevinovată
Ca frunza incă 'n mugur de vĕnt nesărutată?
Ea! O copilă incă!... născută pe un tron;
Ea! limpede-auroră din vastu'mi orizon,
Să'şi fi perdut măndria, onorul, ruşinia,
Să fi căzut!... Ce este dar nevinovăţia?
Un putregaiu, un verme in fruct atrăgĕtor?
Sub mască de virtute un viţiu zimbitor?
In ce să cred de-acuma cănd mĕ 'ndoesc de dĕnsa,
Cănd roua dimineţei ascunde glod intr'ĕnsa?
O! de-a fi adevĕrul, amar va fi de ea!
Amar va fi de dĕnsul expus la ura mea!

SCENA VII

August, Mecena, Ovidiu *(vin din fund)*

August

Adevĕrat, Mecena, că Iulia pe stradă
A fost victima plebei ş'a hoţilor grămadă,
In Forum, ziua mare?

Mecena

Aşa s'au intĕmplat.

August

Şi cum de-această crimă n'am fost eu informat
In insula Caprea?

Mecena

Avut-am ingrijirea
De orice supĕrare să-ţi apĕr liniştirea.
Culpabilii de-atunce au fost ca nişte hoţi
Supuşi pedepsei aspre, executaţi...

August

Nu toţi.
Cel mai culpabil, şeful acelei oarbe gloate
Trăeşte incă.

Mecena

Cine'i?

August (arĕtănd p'Ovidiu)

Iată-l.

Ovid

Eu?

Mecena

Nu se poate,
August, eşti in eroare!

Ovid

Oricine ţi-ar fi spus
Aceasta minte.

Mecena

Cesar, respinge orice prepus.
De tot ce se inaltă invidia-i legată,
In urma strălucirii stă umbra tupilată.
Ovidiu a fost vecinic leal şi cumpĕnit.
Lealitatea are un suflet liniştit.

August

A ! Crezi tu pe Ovidiu leal ?

Mecena (rizĕnd)

Ovidiu este
Un venĕtor ferice de versuri şi neveste.
Poeţii şi amanţii de visuri ingănaţi
N'au timp pentru comploturi, ei sunt prea ocupaţi.

August

Orb eşti de-i judeci astfel... A ! tu nu-l cunoşti incă.
Cinismul fără margini, brutal căt şi o stăncă,
Nebuna cutezare şi viţiul abject
In mintea lui secat-au tot simţul de respect.
Corumpĕtor de inimi, poet de saturnale,
El ofensează cerul cu scrierile sale,
Incăt dupĕ opt lustri de lupte, de ani grei,
Vĕd Roma 'n decădere zăcĕnd sub ochii mei.
Am vrut să fac din Roma regină suverană,
El cată ca să facă din ea o curtizană.

Ovid

Pre căt eşti just in toate, cu mine eşti nejust,
Prin glasul teu grăeşte mănia, nu August.
Mănia, umbră deasă, intunecă găndirea...
Alină al teu suflet, chemănd nepărtinirea
Şi-i recunoaşte-o ! Cesar, c'al teu admirator
Nu poate să devie un laş insultător.
Tu m'ai primit aice, in casa palatină.
Cu toţi poeţii Romei ce ţie se inchină,
Căci insuţi, fiind geniu pe tron imperial,
Protegi in orice spirit avĕntul genial.
Comis-am poate versuri de tine rĕu vĕzute,
Dar jur pe măna'ţi dreaptă, pe sacra ta virtute,

Eu n'am avut in viaţă-mi alt ţel şi alt indemn
Decât, stimat de Cesar, să fiu de dênsul demn.
Un pom produce fructe şi bune ş'ades rele,
Nu se condamnă pomul securei pentru ele.
Cu timpul tot ce-i putred se scutură perind
Şi fructele frumoase rěmăn pe crengi lucind.

August

Ştii bine-a te preface... in nerecunoştinţă,
Uitănd insă prea lesne a mea bună vroinţă,
Uitănd că 'n a mea casă ai fost oaspe iubit.
Prin neagră laşitate, iubirea mi-ai plătit.

Ovid

Care mi-e crima ?

August (cilatănd)

Crima? zi crime, şi de-acele
Ce merită asprimea intregei ure mele.

Mecena

August, te rog, alină furtuna de amar
Ce-ţi turbură simţirea.

August

Mecena, in zadar..

Ovidiu

Dar ce-am făcut ?

August

Intreabă mărşava-ţi conştiinţă
Pe când eu la Caprea zăceam in suferinţă,
Pe Iulia in Forum cu scop ai insultat,
Cutezător infame.

Ovidiu

Eu ?

SCENA VIII.

August, Mecena, Ovidiu, Iulia *(care ascultase la uşa din fund.)*

Iulia (intră repede)

Nu'i adevĕrat!
E neagră calomnie asupră-i aruncată.
La Forum prin Ovidiu de plebe-am fost scăpată;
El a infrânat-o singur, făcĕndu-mi el un scut
Cu braţul sĕu, ş'aice luptând m'a petrecut.
Acesta-i adevĕrul; iau martor insuşi cerul.

August

Taci, nu cerca, semeaţă, a mĕ orbì... Misterul
Ce intre voi există, il ştiu.

Ovidiu (in parte, oţerit)

O! Cer!

Iulia

Ştii?

August

Tot.

Iulia

Il ştii?... Decidă soarta!... In sinu-mi nu mai pot
Să-l ţin ascuns... Natura-mi cu taina nu se'mpacă
Şi inima-mi trezită nu poate să mai tacă.
Amor pentru Ovidiu in sufletu-mi simţesc,
Fă tot ce'i vrea cu mine, o! Cesar, il iubesc.

August

Ce zici acum Mecena, de-atâta indrăsneală?
Ce zici de-al tĕu Ovidiu, de inima'i leală?

Mecena

La dreapta-ţi tulburare cu tine mĕ unesc,
Dar şi l'a ta mărire permite-mi să gândesc.
Nu te 'nteţi 'n asprime când poţi să dai ertare,
Şi fie-ţi mâna blândă cât simţi că e mai tare.
Nu intreba el cine-i? Intreabă cine eşti?
Ertarea-i o podoabă in gurile domneşti.

August

Nu-s Cesar, ci părinte, atunci când desonorul
S'apropie de mine mai crunt decât omorul,
Şi vine de'nfierează pe frunte-ai mei copii.

Mecena

Ba Cesar eşti, şi Cesar voesc in veci să fii!
Căci sceptrul nu dă roade când e stropit cu sânge,
Şi cerul nu zimbeşte când omenirea plânge.

August (cu durere)

Oh! N'ai copii, Mecena.

Mecena

Dar am mai mult, căci vreu
Să poarte acest secol măreţ numele tĕu.

August (incet lui Mecena)

A! De ce simţ in mine, Mecena, nu-ţi dai seamă.
De furia'mi aprinsă chiar mie mi-este teamă.
(lui Ovidiu) Ce meriţi?

Ovidiu (plecând capul)

Merit moarte! Culpabil, o aştept,
N'am dreptul nici speranţa in ochii-ţi să mĕ'ndrept.
Cuvintele rostite de Iulia sublimă
Dictează-a mea osândă... Loveşte!.. de-i o crimă
A ne iubi 'mpreună ş'a spune-o'n faţa ta,
Pe mine numai, Cesar, e just de-a nu erta.
Am fost atras spre ceruri de-a Iuliei splendoare...
Distruge'n mine-atomul ce sboară către soare. (se'nchină)

Iulia (ingenuchiază)

Ai fost şi tu 'n junie ca mine simţitor.
Oh! fii, o! scump părinte, cu noi indurător.

August

Destul! Lipsiţi din ochii-mi, perfid, şi tu vicleană...
(amerinţător) Aproape-i Capitolul de stânca Tarpeeană.

(Face semn lui Ovidiu, care iese cu capul plecat)

Iulia

A!... Nu vrei să te 'nduplečí la ruga mea?... Nu vrei?
Găndeşte l'a ta fiică, am tot săngele ei.
M'oiu compromite ast-fel ş'aşa departe-oiu merge
Căt lustrul de coroană pe frunte-mi se va şterge.

August

Un pas greşit de'i face, pedeapsa cea mai grea
Te va lovi, nebuno!

Iulia (amerințătoare)

Ei bine, vei vedea. (vrea să iasă)

August (apucăndu-o de braț)

Stai! Stai pe loc!

Iulia

A! (S'aud fanfare.— Clienții incep a intra)

Mecena

Cesar, devii stăpăn pe tine.
Fanfarele rĕsună, al Daciei sol vine,
E ora salutării. Clienții au intrat;
In fața lor te-arată nu om, dar impĕrat. (Iese prin fund)

SCENA IX.

August, **Iulia**, **Cotta**, **Graecianus**, **Tigellius**, **Clevetius**, **Barrus** *şi alţi patricianí intră şi se aşează in rĕnd in dreapta şi in stinga.* — **Ibis**, **Pinax**, *mai de-o parte in stinga.*

Cotta

Salut, Auguste Cesar, a ta reinturnare
In Roma, peste Roma ca soarele apare.

(Clienții se inchină)

August

Prea bine!... Salve voĕ!

Cotta

Ani mulţi, in toate buni!

August

Amici, clienţi! Cunoaşteţi o vorbă din străbuni:
Destinul ne aduce in timpurile grele
O mână cu veşti bune şi alta cu veşti rele.
Azi, el e favorabil... Viteazul Cotizon
S'apropie in pace de-al Romei splendid tron.

(Fanfare mai apropiate)

SCENA X.

Cei din nainte, Mecena, *apoi* **Solul** *intră prin fund.*

Mecena (anunţând)

Solul!

Solul (inaintează şi vine in faţa lui August)

Salut pe Cesar şi Roma glorioasă.
Venit-am sol de pace din Dacia muntoasă,
Şi zic tot ce-al meu rege mi-a poruncit să zic:
Poporul vostru-i mare, poporul nostru-i mic;
Dar ei sunt de-o potrivă ca două vii şioae
Ce vin clocotitoare, umflate după ploae,
Şi se'ntâlnesc in cale şi'n frunte se lovesc
Păn' ce cu infrăţire ei apele-şi unesc.
Voi tari! Noi tari! şi ura mai mult ne intăreşte...
E timp să ne dăm mâna cu toţi prieteneşte..
In numele şi'n dorul lui Cotizon deci viu
Să cer pe-a ta nepoată, August, pentru-al său fiu.
Sau luptă necurmată, sau pace... Hotăreşte.

August (indignat de atâta dârzie face un semn de mânie; apoi privind la Iulia se stăpâneşte)

Primesc!

Solul

Insă Domniţa?...

Iulia (demnă)

Domniţa... nu primeşte!
Lui Cotizon ii spune, tu sol, din partea mea
Că inrudiri cu barbari, nici eu, nici Roma vrea.
Nepoată sunt de Cesar, mai mult, eu sunt Romană,
Şi nu dau astă mănă pe-o pace de pomană!

(Iese maestoasă'n dreapta. Ambasadorul se'nchină şi iese prin fund.—Tablou.)

Ibis (apropiăndu-se de Cesar)

Ţi-am spus tot adevĕrul?

August (posomorit)

Aşa-i!... Grăeşte 'ncet.
Dar te-a impins pĕcatul să afli un secret
Ce pune de-o potrivă in ochii-mi s'osăndeşte
Pe cel pĕrit de-o crimă, cu cel care pĕreşte.

Ibis

Stăpăne-aste cuvinte mĕ umplu de fiori...
Sunt criminal in ochii-ţi?

(August face un semn afirmativ)

Şi ce-mi ordoni?

August

(Se'ndreaptă in stinga) Să mori!

Cortina cade.

DESPRE ESTETICA POESIEI

DE

SCHOPENHAUER *)

Poesia este arta de a pune fantasia in mişcare prin cuvinte, — iacă definiţia cea mai simplă şi cea mai exactă ce aşi putè-o da. Cum ajunge poesia la acest resultat, am arĕtat in volumul intăiu, § 51. O confirmare specială a celor zise acolo se cuprinde in următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Wieland cătră Merk, publicată de atunci incoace: «M'am oprit douĕ zile şi jumĕtate la o singură strofă, unde lucrul atĕrnà dela un singur cuvĕnt ce-mi trebuià şi ce nu-l puteam aflà. Imi intorceam şi invĕrteam strofa şi creerii in toate părţile; fiindcă, unde este vorba de o descriere pitorescă, se 'nţelege că aşi vrea să produc şi inaintea frunţii lectorilor mei aceeaşi visiune precisă care planează inaintea frunţii mele, şi pentru aceasta *ut nosti*, atĕrnă adese totul dela o singură trăsură sau accentuare sau reflecs.» (*Briefe an Merk*, publicate de Wagner, 1835, p 193).— Materia in care işi infăţişază poesia imaginile ei, este fantasia cititorului, şi de aici se naşte pentru această artă avantajul că executarea mai amĕnunţită şi trăsurile mai fine se produc in fantasia fiecăruia după individualitatea sa, după sfera sa de cunoştinţe şi după cum se potriveşte mai bine cu capriţiul seu şi-l interesează mai viu; pe când artele plastice nu se pot acomodà astfel: in ele o singură imagine, o singură figură trebue să mulţumească pe toţi. Aceasta insă va arĕta totdeuna, in ceva, semnul individualităţii artistului sau modelului seu, ca un adaos subiectiv sau intĕmplător, ce stă acolo fără nicio lucrare, deşi aceasta cu atăt mai puţin cu căt artistul este mai obiectiv, adică mai genial. — De aci se explică in parte pentru ce operele poesiei produc o impresie mult mai tare, mai adăncă şi mai generală decăt tablourile şi statuele, cari de regulă sunt cu totul indiferente poporului, precum in genere artele plastice produc efectul cel mai slab. O dovadă curioasă despre aceasta ni-o dă deasa aflare şi

*) La Facultatea de Filosofie şi Literatură a Universităţii din Bucureşti, s'a infiinţat dela Octomvrie 1884 o nouă catedră — pentru Istoria Filosofiei in secolul nostru. Catedra este ocupată de D. Titu Maiorescu. Cursul la Facultate este de trei ani. D. Maiorescu a impărţit materia, cu a cărei propunere este insărcinat, asemenea in trei ani. In anul d'intăi se studiază Filosofia germană in secolul 19-lea dela Kant incoace; in anul al doilea, Filosofia francesă, in deosebi Auguste Comte şi şcoala positivistă; in anul al treilea, Filosofia englesă (Stuart Mill şi Herbert Spencer), precum şi şcoala psicho-fisică.

Aşadar, in presentul an scolar 1884-1885, se propune Istoria Filosofiei germane contimporane. Până acum, D. Maiorescu a resumat, pe temeiul

descoperire de tablouri ale maestrilor celor mari in case private și in tot felul de localități, unde au stat atĕrnate in decursul multor generații, nu ingropate ori ascunse, ci numai nebăgate in seamă, așa fără a produce efect.

Pe vremea mea, in Florența (1823), s'a descoperit o Madona de Rafael chiar, care stetese o sumă de ani atĕrnată pe peretele odăii slugilor dintr'un palat — in *quartiere di S. Spirito;* și aceasta se intĕmplă la Italieni, națiunea inzestrată mai mult decât toate celelalte cu simțul frumosului; dovadă cât de puțin efect direct și imediat au operele artelor plastice și cum aprețiarea lor cere mai multă cultură și cunoștință decât a tutulor celorlalte. Din contră, o melodie frumoasă, care pĕtrunde la inimă, iși face negreșit calea prin toate țĕrile, și o poemă eminentă călătorește din popor in popor. In adevĕr cei mari și avuți acordă tocmai artelor plastice sprijinirea cea mai puternică și intrebuințează numai pentru opere de acestea sume insemnate, așa că in zioa de astăzi e un fel de idolatrie, in sensul propriu al cuvĕntului, care face să se dea pe tabloul unui maestru vechiu și celebru valoarea unei moșii mari; dar aceasta provine mai ales din raritatea capo-d'operelor a căror posesiune măgulește prin urmare mândria, și apoi și din aceea că mulțumirea privirii lor nu cere timp sau osteneală, ci la orice moment este gata măcar pentru un moment, pe cătă vreme poesia și chiar muzica pun condiții mai grele. Potrivit cu aceasta, vedem că de artele plastice ne putem chiar lipsì; popoare intregi, de exemplu cele mahometane, sunt fără ele; dar fără poezie și muzică nu e niciun popor.

Scopul in care poetul ne pune fantasia in mișcare este de a ne releva ideile, adică de a ne arĕta printr'un exemplu ce este viața, ce este lumea. Intâia condiție pentru aceasta este să o cunoască el insuși; după cum o cunoaște adânc sau numai pe deasupra, va fi și poesia lui. Astfel, există trepte nenumĕrate precum de adâncime și lămurire in prinderea naturii lucrurilor, așa și de poeți. Fiecare dintre acestia insă trebue să se crează pe sine perfect, intru cât a tradus bine ceea ce a cunoscut *el* și intru cât lucrarea sa corespunde originalului *sĕu:* trebue să se crează deopotrivă cu cei mai buni, fiindcă nici in producerile lor nu vede mai mult decât in ale sale, adică atâta cât in insăși natura, — din causa nestrămutată că privirea lui nu este in stare a pĕtrunde mai adânc. Cel mai bun apoi se cunoaște pe sine și știe că este mai bun, vĕzĕnd cât de superficială a fost vederea celorlalți, cât de multe au rĕmas nearetate de ei fiindu-le nevĕzute, și cât de mai depărtat au pĕtruns privirea și imaginile lui. Daca

problemei resolvite de Critica Rațiunii Pure de Kant, sistemele filosofice ale lui Herbart, Fichte, Schelling și Hegel. După vacanța Paștilor va fi explicată sistema lui Schopenhauer, in deosebi teoria estetică. Estetica lui Schopenhauer face parte din scrierea lui fundamentală „Lumea ca voință și representare» *(die Welt als Wille und Vorstellung).* Această scriere s'a publicat intâiu la 1818 intr'un singur volum, impărțit in patru părți, din care cea d'intâi cuprinde teoria inteligenței, a doua teoria voinței, a treia estetica și a patra morala ascetică. In a. 1844 insă, Schopenhauer a adăogat un al doilea volum, care cuprinde suplimentele necesare la principiile expuse in 1818, și studiază mai cu deamenuntul unele probleme.

Din acest al doilea volum publicăm aici in

şi dênsul ar inţelege pe cei cu vederea scurtă tot aşa de puţin cât ei pe dênsul, ar trebui să despereze; căci deoarece se cere deja un om extraordinar pentru a-l preţui după merit, — şi poeţii cei rêi il pot preţui tot atât de puţin pe el cât el pe dênşii, — are şi el a se mărginì multă vreme, până să'i vie recunoaşterea dela lume, la propria sa recunoaştere. Dar şi aceasta se turbură, fiindcă i se pretinde să fie modest şi smerit. Şi cu toate astea, a avea merite, a şti ce sacrificii iţi impun şi a fi totuşi orb pentru ele este tot aşa de cu neputinţă pe cât este ca un uriaş să nu vază că-i mai inalt decât ceilalţi oameni. Daca dela temelia turnului până 'n vêrf sunt trei-sute de picioare, de sigur şi din vêrf până la temelie sunt tot atâtea. Oraţiu, Lucreţiu, Ovid şi mai toţi anticii au vorbit cu mândrie despre sine, tot asemenea şi Dante, Shakespeare, Bacon de Verulam şi mulţi alţii. Să fie cineva un spirit mare fără a simţi ceva despre aceasta este o absurditate, pe care numai incapacitatea desolată şi-a putut-o inchipuì pentru ca să'şi poată interpretà sentimentul propriei sale nulităţi drept modestie. Un englez a observat cu spirit şi dreptate că *merit* şi *modestie* nu se potrivesc decât in literile iniţiale. Despre celebrităţile modeste, eu am totdeauna prepusul că poate au dreptate să fie aşa. Corneille o declară pe faţă:

La fausse humilité ne met plus en credit:
Il sçais ce que je vaux, et croit ce qu'on m'en dit.

In fine Goethe a spus-o verde: «Nur die Lumpe sind bescheiden» (Numai oamenii de nimic sunt modeşti.) Şi mai incontestabil ar fi insă că aceia cari cu atâta stăruinţă cer dela alţii modestie, — cari insistă asupra modestiei şi strigă mereu: «Fii modest! pentru Dumnezeu, fii modest!» — aceia sunt de sigur oameni de nimic, adică adevĕrate nulităţi, fără niciun merit, marfă de fabrică a naturii, membrii ordinari ai gunoiului omenirii. Căci cine are merit propriu recunoaşte şi pe ale altora; insă cel ce nu are niciun merit şi nicio calitate eminentă doreşte să nu existe aceasta nici altundeva; aspectul ei in alţii il pune la tortură; invidia palidă, verde şi galbenă ii mistue inima; ar vrea să nimicească, să stingă de pe faţa pământului pe toţi cari merită o preferenţă personală; şi dacă, din nenorocire, tot trebue să-i ingăduiască, ar voì cel puţin ca ei să existe numai cu condiţie de a-şi ascunde calităţile lor, de a se lepădà cu totul de ele, de a le abjurà chiar. Aci este deci rădăcina deselor laude asupra modestiei. Şi daca aceşti predicatori ai modestiei ar avea prilejul să năbuşească meritul la naştere sau cel puţin să-i impedice manifestarea şi recunoaşterea, mai e vorbă că n'ar face-o?

---

traducere română partea relativă la poesie, ca o lucrare de interes mai general.

Mai nainte încă revista noastră publicase (in anul IV) disertaţia lui Schopenhauer, «asupra filosofiei la Universitate» şi (in anul X) «Aforismele pentru inţelepciunea in viaţă» după traducerea D-lui Maiorescu.

Din traducerile francese ale scrierilor lui Schopenhauer doue sunt făcute de D. I. A. Cantacuzin: *Aphorismes sur la Sagesse dans la vie*, Paris, Germer Baillière 1880, şi *De la quadruple racine du principe de la raison suffisante*, Paris, ibidem, 1882. D. Cantacuzin a terminat şi traducerea francesă a scrierii fundamentale *Le monde comme volonté et comme représentation*, care va apărè in decursul acestui an. *Nota Red.*

Căci aceasta este explicarea practică a teoriei lor.

Deşi poetul, ca orice artist, nu ne presentă decât persoane şi lucruri individuale, singulare, totuşi obiectul pe care l-a cunoscut dĕnsul şi prin dĕnsul vrea să-l cunoaştem şi noi este Ideea (platonică), speţa intreagă; de aceea in imaginile lui se va intipări oarecum tipul caracterelor şi situaţiilor omeneşti. Poetul epic, asemenea şi cel dramatic, scoate din viaţă un obiect cu totul singular şi-l infăţişază exact in individualitatea sa; prin aceasta insă representă intreaga existenţă omenească; căci, ocupăndu-se in aparenţă cu ceea ce este individual mărginit, se ocupă in adevĕr cu ceea ce este pretutindeni şi totdeuna. De aci provine că sentenţele, mai ales ale poeţilor dramatici, se vĕd aşa de des aplicate in viaţa reală.

Poesia se rapoartă la filosofie ca experienţa la ştiinţa empirică. Experienţa adică ne arată fenomenul singular şi ne dă cunoştinţe prin exemple; ştiinţa cuprinde totalitatea prin mijlocul noţiunilor generale. Asemenea, poesia voeşte să ne arate Ideile (platonice) ale fiinţelor prin infăţişări singulare ca exemple, iar filosofia voeşte să ne explice esenţa eternă a lucrurilor cari se exprimă prin ele, in totalitate şi in general; şi de aci se vede că poesia are mai mult caracterul tinereţii, iar filosofia al maturităţii. In adevĕr, darul poesiei infloreşte propriu vorbind numai in tinereţe; impresionabilitatea pentru poesie merge adesea pănă la pasiune; tinĕrul găseşte plăcere in versuri pentrucă sunt versuri, şi se mulţumeşte chiar cu produceri de rĕnd; cu anii, această plăcere scade din ce in ce, aşa că la bĕtrăneţe ajungem a preferì prosa. Prin această tendenţă poetică a tinereţii insă, se strică uşor sensul pentru lumea reală; căci poesia se deosibeşte de realitate prin aceea că in ea viaţa se desfĕşură inaintea noastră interesantă şi totuşi lipsită de durere; in realitate din contra, cătă vreme viaţa e fără durere e neinteresantă, iar indată ce devine interesantă incepe şi durerea. Tinĕrul, iniţiat in poesie inainte de a cunoaşte realitatea, aşteaptă dela aceasta ceea ce numai aceea poate să dea: aci este un isvor principal al nemulţumirii care apasă asupra tinerilor celor mai eminenţi.

Metrul şi rima sunt o piedecă, dar şi un vestmĕnt cu care se imbracă poetul şi sub care ii este permis a vorbì, cum altfel nu ar putè o face; şi aceasta este causa plăcerii noastre; căci pentru tot ce zice el, e numai pe jumĕtate respunzĕtor, pentru cealaltă parte trebue să rĕspunză metrul şi rima. Metrul sau mĕsura, ca un simplu ritm, işi are esenţa numai in *timp*, care este o intuiţie pură *a priori;* el ţine deci, pentru a ne exprima in limba lui Kant, numai de *sensualitatea pură;* rima din contra este simţită in organul auzului, şi ţine deci de *sensualitatea empirică*. De aceea ritmul este un auxiliar mult mai nobil şi mai demn decât rima, pe care anticii nici nu o primeau, şi care şi-a aflat origina in limbele imperfecte, născute prin coruperea celor vechi şi in timpuri barbare. Sărăcia poesiei francese provine mai ales din mărginirea ei exclusivă la rimă fără ritm, şi se măreşte prin aceea că, spre a-şi ascunde lipsa de mijloace, şi-a ingreuiat rimarea printr'o sumă de precepte pedantice; de exemplu, că numai silabele scrise cu

aceleași litere să rimeze, ca și cum rima ar fi pentru ochi nu pentru urechi; că hiatul este condemnat, că o mulțime de cuvinte nu e voe să fie intrebuințate, și alte asemenea, in contra cărora insă s'a opus scoala mai nouă a poeților francesi și caută a le depărtà. In nicio limbă insă, cel puțin pentru mine, rima nu face o impresie atăt de plăcută și puternică căt in cea latină; poesiile latinești rimate din evul-mediu au un farmec deosebit. El se explică prin faptul că limba latină este fără nicio comparație mai perfectă, mai frumoasă și mai nobilă decăt oricare din cele moderne, și astfel, cănd se impodobește cu gătelile și poleielile acestora, deși din origină le refusase, se mișcă inaintea noastră cu o grație deplină.

Unei reflecțiuni serioase i-ar putea părea o inaltă trădare in contra rațiunii să i se impună găndirii sau expresiei ei drepte o siluire, fie căt de mică, pentru intenția copilărească ca după căteva silabe să s'auză iarăși același sunet de cuvinte sau ca aceste silabe să se miște intr'un fel de *hopsasà*. Insă fără o asemenea siluire se produc foarte puține versuri, și dela dĕnsa provine că in limbi străine versurile sunt mult mai grele de priceput decăt prosa. Daca am putea privì in laboratoriul secret al poeților, am vedea de zece ori mai des că se caută găndirea pentru rimă decăt rima pentru găndire, și chiar in casul din urmă găndirea scapă cu greu fără concesii. Dar arta versificării trece peste aceste observațiuni, și are de partea ei toate timpurile și toate popoarele, atăt de mare putere au metrul și rima asupra spiritului și atăt e de sigur efectul misteriosului *lenocinium* ce le este propriu. Lucrul s'ar explicà așa: un vers bine rimat, prin efectul seu nespus de emfatic, deșteaptă par'că sentimentul.că ideea exprimată intr'ĕnsul ar fi fost predestinată și preformată in limbă, și că poetul n'a avut decăt s'o scoată la iveală. Chiar născociri triviale primesc prin ritm și rimă un fel de insemnătate și figurează cu această podoabă cum printre fete și una cu figura de rĕnd atrage priviri prin găteala ei. Chiar găndiri false și sucite căștigă prin versificare o aparență de adevĕr. De altă parte, pasaje celebre din poeți celebr' pierd și devin neinsemnătoare cănd sunt cu fidelitate reproduse in prosă. Dar daca numai adevĕrul este frumos și daca podoaba cea mai frumoasă a adevĕrului este nuditatea, atunci o găndire care se arată măreață și frumoasă in prosă va avea mai multă valoare adevĕrată decăt alta care ar produce aceeași impresie in versuri. Este foarte surprinzĕtor in adevĕr, și merită o cercetare, cum de fac o impresie așa de puternică niște mijloace ce par așa de neinsemnătoare, chiar puerile, cum sunt metrul și rima. Eu imi explic asta in modul următor. Ceea ce se transmite auzului, adică simplul sunet al cuvintelor, primește prin ritm și rimă oarecare perfecție și insemnătate in sine insuși, devenind un fel de musică; de aceea pare astfel a exista din propria sa causă, iar nu numai ca un simplu mijloc și ca un semn pentru altceva adică pentru ințelesul cuvintelor. A incăntà urechia prin sonoritatea sa pare a-i fi toată destinația, și aceasta fiind atinsă, toate cerințele ii sunt indeplinite. Ințelesul ce-l are versul, afară de aceasta, găndirea ce o exprimă par acuma ca un adaos neașteptat, precum

sunt cuvintele la musică; e un fel de dar, care ne surprinde intr'un chip plăcut şi prin urmare, fiindcă nu avusesem asemenea cerinţe, ne mulţumeşte foarte uşor; când dar acea gândire este aşa de insemnată, incât in ea insăşi, şi dacă ar fi spusă in prosă, tot ar avea o valoare, atunci rĕmânem foarte incântaţi. Mi-aduc aminte din copilărie că intr'un timp mĕ desfătam la armonia versurilor mai nainte de a fi făcut descoperirea că toate au şi un inţeles şi cuprind şi cugetări. Asemenea cred că există in orice limbă o poesie numai de armonie de silabe lipsită aproape cu totul de inţeles. Sinologul Davis, in precuvĕntarea sa la traducerea lui «*Laon-sang-urh*» sau «An heir in old age» («Bătrânul moştenitor», Londra 1817), observă că dramele chinezeşti se compun in parte din versuri cântate şi adaogă: «Inţelesul lor este adesea intunecat şi, după chiar spusele Chinezilor, scopul acestor versuri este mai ales să măgulească urechia; inţelesul nu se ia in seamă, uneori se jertfeşte chiar cu totul in favoarea armoniei.» Cine nu-şi aduce aminte, citind acestea, de corurile aşa de greu de inţeles a multor tragedii greceşti.

Semnul după care se cunoaşte mai sigur poetul adevĕrat, fie de gen superior ori inferior, este uşurinţa nesilită a rimelor: s'au intâlnit dela sine ca din predestinare divină, gândirile ii vin chiar rimate. Din contra, prosatorul ascuns işi caută pentru gândire rima, versificatorul cel reu pentru rimă gândirea. Foarte des se poate ghici, intr'o pereche de versuri rimate, care din doĕ este copilul gândirii şi care al rimei. Arta consistă in a ascunde aceasta, pentru ca asemenea versuri să nu se presente ca o implinitură de *bouts-rimés*.

După sentimentul meu — aci nu incap dovezi — rima este, din natura ei, numai binară; efectul ei se mărgineşte la o singură repetire a aceluiaşi sunet şi nu se măreşte printr'o repeţire mai deasă. Indată dar ce o silabă finală şi-a auzit consonanţa ei, i s'a sfârşit lucrarea; a treia repeţire produce numai efectul unei rime noue, care din intĕmplare cade in acelaşi sens, insă fără a spori impresia; se adaogă lângă rima existentă fără insă a se impreună cu ea intr'un efect mai tare. Căci sonul d'intâi nu pĕtrunde prin al doilea până la al treilea; acesta deci e un pleonasm estetic, un curaj indoit, care nu ajută intru nimic. Cu atât mai puţin merită prin urmare asemene grămădiri de rime sacrificiele grele ce li se aduc in rimele octane, rimele terţe şi sonet, şi care sunt causa torturei sufleteşti cu care se cetesc uneori asemene producţii, căci plăcere estetică nu este cu putinţă cu bătae de cap. Că un spirit poetic mare poate uneori să invingă şi aceste forme cu toate greutăţile lor şi poate să se mişte in ele cu uşurinţă şi graţie, nu le serveşte lor insele de recomendare, căci in sine sunt pe cât de grele pe atât fără efect. Şi chiar la poeţii cei buni, când intrebuinţează asemenea forme, se vede adese conflictul intre rimă şi gândire, in care invinge când una când alta, adecă sau gândirea este strimtorată din causa rimei sau rima trebue să se mulţumească cu un *à peu près* slab. Astfel fiind, nu vĕd un semn de neştiinţă, ci de gust bun, că Shakespeare in sonetele sale a dat fiecăruia din catrene alte rime. In orice cas efectul lor acustic nu

este prin aceasta intru nimic slăbit, și găndirea se poate desvoltà cu mai multă potrivire decăt dacă s'ar fi strins in lanțurile obicinuite.

Este o perdere pentru poesia unei limbi dacă are multe cuvinte neobicinuite in prosă și dacă pe de altă parte unele cuvinte din prosă nu le poate intrebuințà. Casul d'intăi pare a se afla mai ales in limba latină și italiană, casul al doilea in cea francesă, ceea ce mai cănd erà s'a numit foarte nemerit *la bégeulerie de la langue française;* mai rar se intĕmplă amĕndoue in englezește, și mai puțin in nemțește. Căci asemenea cuvinte din proprietatea exclusivă a poesiei remăn străine pentru inima noastră, nu ne vorbesc deadreptul, ne lasă prin urmare reci. Este o limbă convențională a poesiei care ne dă niște simțiminte artificiale in loc de reale; ele indepărtează intimitatea.

Diferința, așa de des studiată in zilele noastre, intre poesia *clasică* și cea *romantică* imi pare a se intemeià pe aceea că poesia clasică nu cunoaște alte motive decăt cele curat omenești, reale și naturale, pe cănd cealaltă admite ca motive reale și pe cele imaginare, artificiale și de convenție, așa sunt d. e. cele isvorite din mitologia creștină, asemenea din principiul cavaleresc de onoare, exagerat și fantastic, apoi din creștino-germana, nesărata și ridicula adorație a femeilor, in fine din amorezarea hiperfisică, nălucoasă și lunatică. La ce desfigurare exorbitantă a relațiilor și a naturei omenești conduc insă asemene motive, se poate vedè chiar din cei mai buni poeți ai genului dramatic, d. e. din Calderon. Pentru a nu mai vorbi de *Autos*, citez numai piese ca *No siempre el peor es cierto* (Nu totdeuna rĕul cel mai mare este sigur) și *El postrero duelo en Espana* (cel din urmă duel in Spania) și alte asemenea comedii *en capa y espada;* la acele elemente se mai adaogă aici subtilitatea scolastică in conversație, care se intrebuințează adeseori ținĕndu-se de cultura intelectuală a claselor superioare de pe vremea aceea. In ce posiție mai sigură și mai favorabilă se află din contră poesia celor vechi, care remăne totdeuna credincioasă naturei, și de aci se vede că poesia clasică are un adevĕr și o valoare absolută, iar cea romantică numai relativă, analog architecturii grecești și gotice. Pe de altă parte insă trebue să observăm că toate poemele dramatice sau epice care iși transpoartă scena in Grecia sau Roma antică pierd intru cătva din efectul lor, fiindcă cunoștința noastră despre antichitate, mai ales in ceea ce privește amĕnuntele vieței, este insuficientă, fragmentară și neintemeiată pe intuiție. Astfel poetul este silit a ocoli multe și a se ajuta cu generalități, prin care insă dă in abstracții și opul sĕu nu mai are acea intuitivitate și individualizare, ce este absolut esențială poesiei. De aci provine aerul particular de goliciune și de urit ce-l au asemenea opere. Numai dramele lui Shakespeare cu scenă antică sunt scutite de aceasta; fiindcă el, fără a sta la indoială, sub numele de Greci și Romani a representat Englezi din timpul sĕu.

S'a imputat cătorva capo-d'opere de poesie *lirică,* mai ales unor ode de ale lui Horațiu (vezi de ex. a doua din cart. III) și mai multor căntece de Goethe (de ex. Schäfers Klagelied, Plăngerea

păstorului), că nu au o legătură proprie de idei și sunt pline de sărituri. Insă aci conexitatea logică este cu intenție nebăgată in seamă, pentru a fi inlocuită prin unitatea simțirii și disposiției fundamentale esprimate, care tocmai prin aceasta se relevează mai mult, mergĕnd ca un fir prin mărgelele deosebite și mijlocind variația grabnică a obiectelor contemplării, precum in musică acordul septimei mijlocește transiția dintr'o gamă in alta și astfel tonul fundamental ce se mai aude in ei devine dominanta gamei celei noue. In modul cel mai lămurit, adecă până la exagerare, se vede această insușire in canzona lui Petrarca: *Mai non vo' più cantar, com' io solea.*

Precum dar in poesia lirică predomnește elementul subiectiv, in dramă din contră se manifestă exclusiv numai cel obiectiv. Intre amăndouĕ ocupă poesia epică, in toate formele și modificările ei, dela romanța povestitoare până la epopea proprie, o largă cale de mijloc. Căci, deși in elementul ei principal este obiectivă, cuprinde totuși, când mai mult când mai puțin, și un element subiectiv, care află expresia in ton, in forma dicțiunii, precum și in reflecțiile respăndite. Poetul nu se pierde cu totul din vedere, ca in dramă.

Scopul dramei in genere este de a ne arĕta, intr'un exemplu, ce este firea și existența omului. La aceasta ni se poate arĕta partea cea tristă sau partea cea voioasă sau transițiile lor. Insă chiar expresia «firea și existența omului» coprinde arĕtarea controversei, dacă firea, adecă caracterele, sau existența, adecă soarta, intĕmplările, acțiunea, sunt lucrul principal. De altminteri amăndouĕ sunt așa de contopite la un loc incăt se poate despărți in noțiune, dar nu și in infățișare. Căci numai imprejurările, soarta, intĕmplările dau caracterelor prilejul de a-și manifesta firea, și numai din caractere se naște acțiunea, din care isvoresc intĕmplările. Cu toate aceste, in modul infățișării, se poate acentua când una când alta mai mult, in care privință piesa de caractere și piesa de intrigă sunt cele douĕ extreme.

Scopul, comun dramei și epopeei, de a infățișa, prin caractere insemnate in situații insemnate, acțiunile extraordinare produse prin acești doi factori, se realisează de poet in modul cel mai perfect dacă ne arată intăi caracterele in stare de liniște, unde ne apare numai colorarea lor generală, iar apoi introduce un motiv care produce o acțiune, din care se naște un motiv nou și mai tare, care iarăși deșteaptă o acțiune mai insemnată, ce la rĕndul ei naște alte motive noue și tot mai tari, așa incăt, in timpul potrivit formei, se presintă, in locul liniștei dela inceput, pasiunea excitată, și in ea se intĕmplă acum acțiunile significative ce fac să apară la lumină limpede insușirile până acum adormite in caractere, precum și soarta lumii.

Poeții mari se prefac cu totul in fiecare din persoanele representate și vorbesc din fiecare, ca ventrilocii; acum dintr'un erou, și indată după aceasta din tinĕra fată nevinovată, cu același adevĕr și fidelitate naturală, așa Shakespeare și Goethe. Poeții de rangul al doilea prefac persoana principală de representat in sine, așa face Byron, la care persoanele secundare rĕmân adese fără viață, ceea ce in operele mediocrilor se intĕmplă și persoanelor principale.

Plăcerea ce o aflăm in tragedie nu se ţine de simţimĕntul frumosului, ci de al sublimului, şi este gradul cel mai inalt al acestui simţimĕnt. Căci precum la privirea sublimului in natură ne intoarcem dela interesul voinţei pentru a rĕmăne curat contemplativi, aşa la catastrofa tragică ne intoarcem dela insăşi voinţa de viaţă. Causa e că in tragedie ni se infăţişază partea sensibilă a vieţii, vaetul şi miseria omenirii, stăpănirea oarbei intĕmplări şi a rătăcirii, căderea celui drept, triumful celor rĕi; ni se pune in vedere calitatea lumii, aşa precum este de-a-dreptul contrară voinţei noastre. La această privire ne simţim provocaţi a ne intoarce voinţa dela viaţă, a nu o mai voi şi a nu o mai iubi. Tocmai prin aceasta incă ajungem la conştiinţa că atunci mai rĕmăne ceva in noi ce nu putem cunoaşte positiv, ci numai negativ, ca ceea ce *nu* voeşte viaţa. Precum acordul septimei cere acordul fundamental, precum coloarea roşie cere pe cea verde şi chiar o produce in ochiu, asemene orice tragedie cere o existenţă de specie cu totul osebită, o altă lume, a cării cunoştinţă nu ni se poate da decăt indirect, precum ni se dă astfel in această cerere. In momentul catastrofei tragice dobĕndim, cu mai mare lămurire decăt oricănd, ştirea şi increderea că viaţa este un vis greu, din care trebue să ne deşteptăm. In această privinţă tragedia are un efect analog cu sublimul dinamic, inălţăndu-ne cu acesta deasupra voinţei şi a interesului ei şi transformăndu-ne intr'atăt in căt ne place privirea lucrurilor ce ii sunt de-a-dreptul contrare. Ceea ce dă elementului tragic, in orice formă s'ar infăţişa, avĕntul sĕu deosebit spre sublimitate este deşteptarea inţelegerii că lumea, că viaţa nu pot da o mulţumire adevĕrată, prin urmare nu merită iubirea noastră; in aceasta consistă spiritul tragic: el conduce dar la resignaţie.

Ştiu bine că in tragedia antică acest spirit al resignaţiei apare şi se exprimă rareori de-a-dreptul. Œdip la Colona, deşi moare resignat şi de bună voe, se măngăe cu resbunarea in contra patriei sale. Ifigenia in Aulida este gata să moară; insă ceea ce o măngăe şi ceea ce produce schimbarea disposiţiei ei, aşa incăt primeşte cu mulţumire moartea, de care mai nainte căuta să scape, este găndirea la binele Greciei. Casandra, in «Agamemnon» al marelui Eschil, moare mulţumită, ἀρκείτω βίος (1306); dar şi pe ea o măngăe ideea resbunării. Ercul, in «Trachinienele», se pleacă necesităţii, moare liniştit, dar nu resignat; asemenea in «Ipolit» al lui Euripid, suntem surprinşi când vedem că Artemis, apărĕnd pentru a măngăia pe erou, ii promite temple şi gloria posterităţii, şi, fără să'i facă nicio alusie la vreo existenţă după moarte, il părăseşte in momentul suprem; de aminteri toţi zeii antichităţii se depărtau dela cel murind, pecănd in creştinism se apropie de el, ca şi in brahmanism şi 'n budaism, deşi in acesta din urmă zeii sunt propriu vorbind exotici. Ipolit dar, ca mai toţi eroii tragici ai celor vechi, arată supunere la soarta neapărată şi la voinţa neinduplecată a zeilor, insă nu părăseşte voinţa de viaţă. Precum cumpĕtarea stoică se deosebeşte radical de resignaţia creştinească, intru căt invaţă numai o suportare rece şi o aşteptare resolută a relelor neapĕrat necesare, — pe cănd creştinismul este resignaţie, ab-

negare a voinţei, — tot aşa eroii tragici ai celor vechi arată supunere constantă la loviturile neapěrate ale soartei, iar tragedia creştină arată lepădarea intregei voinţe de viaţă, bucuria de a părăsi lumea, in conştiinţa despre nulitatea şi lipsa ei de orice preţ. Insă eu nici n'am altă părere decât că tragedia modernă este mai presus de cea antică. Shakespeare este mult mai mare decât Sophocle; pe lăngă «Ifigenia» lui Goethe, a lui Euripid ne-ar putea părea comună şi chiar necioplită. «Bacchantele» lui Euripid sunt o lucrare de indignat, făcută in favoarea popilor păgăni. Unele drame antice nici nu au tendenţă tragică; cum sunt de ex. «Alcesta» şi «Ifigenia in Taurida» de Euripid; altele au motive desgustătoare sau chiar greţoase, cum sunt «Antigone» şi «Filoctet». Mai toate arată neamul omenesc sub domnirea ingrozitoare a intĕmplării şi a rătăcirii, dar nu arată şi resignaţia măntuitoare provocată prin ele, — toate aceste, fiindcă cei vechi nu ajunseseră ăncă la culmea şi ţinta tragediei, precum nici a filosofiei vieţei in genere.

Deşi dar cei vechi, in eroii lor tragici, nu ne prea arată spiritul resignaţiei, depărtarea voinţei dela viaţă ca o convingere a lor, rĕmăne totuşi adevĕrat că tendenţa proprie şi efectul tragediei sunt să deştepte acel spirit şi să producă acel simţimĕnt de abnegaţie in spectator, deşi numai pentru un scurt timp spaimele de pe scenă ii arată amăriciunea şi nimicnicia vieţei, aşadar nulitatea tuturor aspiraţiilor sale. Resultatul acestei impresiuni trebue să fie a-l convinge, deşi numai ca un simţimĕnt obscur, că este mai bine de a-şi desrobi inima din legăturile vieţei, a-şi depărta voinţa dela ea, a nu iubi lumea şi viaţa; prin aceasta insă, in adăncul interiorului lui, se deşteaptă conştiinţa că pentru o voinţă de alt soiu trebue să fie şi un alt soiu de existenţă. Căci daca nu ar fi aşa, — dacă această inălţare peste toate scopurile şi bunurile vieţei, această lepădare a ei şi a amăgirilor ei şi aspirarea corespunzĕtoare spre o altă existenţă eterogenă, deşi pentru noi cu totul neinţeleasă, nu ar fi tendenţa tragediei, — cum ar fi oare atunci cu putinţă ca representarea părţii teribile a vieţei, pusă sub vederea noastră in lumina cea mai crudă, să ne impresioneze cu atăta binefacere şi să ne devină o plăcere aşa de inaltă? Frica şi compătimirea, in a căror desfătare vede Aristotel ultimul scop al tragediei, fără indoială nu se ţin prin ele insele de impresiile cele plăcute; prin urmare ele nu pot fi scop, ci numai mijloc. — Aşadar provocarea la abnegaţie de viaţă rĕmăne adevĕrata tendenţă a tragediei, ultimul scop al representării intenţionate a chinurilor omeneşti, şi acest scop rĕmăne acelaşi şi acolo unde inălţarea resignată a spiritului nu se arată in insuşi eroul, ci se deşteaptă numai in spectator, prin aspectul unei suferinţi mari, nemeritate sau chiar şi meritate. Ca şi cei vechi, şi mulţi din cei noui se mulţumesc a transportà pe spectator in disposiţia descrisă prin infăţişarea obiectivă a nefericirii omeneşti in proporţii mari, pe când alţii arată această intoarcere a inimei causată prin suferinţă in insuşi eroul; aceia dau oarecum premisele şi lasă spectatorului conclusia, pe când aceştia dau şi conclusia sau morala fabulei, ca infrăngere a inimei eroului, uneori şi ca o contemplaţie in

gura corului, cum face de exemplu Schiller in «Mireasa din Messina»: *Das Leben ist der Güter höchstes nicht* (Viaţa nu este binele suprem). — Să fie menţionat aci că efectul adevĕrat tragic al catastrofei, aşadar resignaţia şi inălţarea spiritului eroilor, ni se arată rareori aşa de bine motivate şi limpede exprimate ca in opera «Norma»; momentul intoarcerii voinţei se produce in duetul *Qual cor tradisti, qual cor perdesti*, unde ea se arată lămurit prin subita liniştire a musicei. De altminteri această piesă, — abstragĕnd cu totul dela musica ei eminentă, şi pe de altă parte dela dicţiune, care ar putea să nu fie decăt ca orice text de operă, şi privindu-o numai după motivele şi după economia internă, — este o tragedie perfectă in gradul cel mai mare, un adevĕrat model de dispunere tragică a motivelor, de progres tragic al acţiunii şi de desvoltare tragică, precum şi de inălţare a eroilor d'asupra lumii, care inălţare se comunică şi la spectator; efectul dobĕndit aci este cu atăt mai natural şi mai significativ pentru adevĕrata esenţă a tragediei, cu căt nu sunt creştini, nici sentimente creştineşti cari se represintă.

Neluarea in seamă a unităţii timpului şi a locului, aşa de des imputată poeţilor moderni, devine numai atuncea o eroare când merge pănă a nimicì unitatea acţiunii, căci atunci nu mai remăne decăt unitatea persoanei principale, de exemplu ca in «Enric VIII» al lui Shakespeare. Insă unitatea acţiunii nu trebue iarăşi să meargă aşa de departe incăt să se vorbească fără intrerupere numai de acelaşi lucru ca in tragediele franceze, care in genere o observă cu atăta rigoare incăt propăşirea dramei seamĕnă cu o linie geometrică fără lăţime. «Tot inainte! *Pensez à votre affaire!*» este aci parola, şi lucrul se expediază şi se «depeşează» după rutină, fără a se oprì la amĕnunte străine de dĕnsul, sau a ingădui vreo privire alăturea in dreapta sau in stinga. Drama lui Shakespeare din contră seamĕnă unei linii care are şi lăţime; işi lasă timp, *expatiatur;* coprinde discursuri, chiar scene intregi cari nu contribuesc la propăşirea acţiunii şi chiar nu o privesc, dar prin cari ajungem a cunoaşte mai de aproape persoanele acţiunii sau imprejurările lor, şi a inţelege apoi mai bine acţiunea. Aceasta pare a fi in adevĕr lucrul principal, insă nu aşa de inclusiv incăt pe lăngă ea să uităm că, in ultima instanţă, infăţişarea firii şi existenţei omeneşti in genere este scopul artei dramatice.

Poetul dramatic sau eroic are să ştie că el este Soarta, şi prin urmare să fie neinduplecat ca dĕnsa; să ştie asemenea că el este oglinda neamului omenesc, şi prin urmare să introducă foarte multe caractere rele, uneori perverse şi scelerate, precum şi mulţi nebuni, capete sucite şi smintiţi, şi numai aşa, din când in când căte un om cuminte, unul onest, unul bun şi numai ca excepţia cea mai rară un caracter nobil şi generos. In tot Omer, după părerea mea, nu se represintă niciunul, deşi sunt destui buni şi oneşti; in tot Shakespeare s'ar putea găsi vreo douĕ caractere nobile, dar nu peste mĕsură de nobile, de exemplu poate Cordelia, Coriolan, anevoie mai mulţi; din contră, cei de soiul mai sus pomenit se află cu grămada. Insă dramele şi comediile lui Iffland şi Kotzebue

au multe caractere generoase, pe când Goldoni s'a ţinut de regula, ce am recomandat-o mai sus, arătênd astfel, că le este superior. Din contră «Mina von Barnhelm» de Lessing este impênată cu nobleţă de inimă in grade foarte mari şi la mai toate persoanele; atâta generositate nobilă câtă o arată singur marchisul Posa, in «Don Carlos» al lui Schiller, nu se poate găsi in toate operele lui Goethe impreună, şi există o mică piesă germană, «Pflicht um Pflicht» («Datorie pentru datorie»—un titlu par'că ar fi luat din Critica raţiunii practice), care cuprinde numai trei persoane, insă toate de o grozavă generositate.

Grecii luau totdeuna eroii tragici dintre persoane regale; foarte des şi cei noui fac asemenea, de sigur nu fiindcă rangul persoanelor active sau pasive le dă mai multă demnitate, şi de oarece nu este vorba decât de a pune in joc pasiunile omeneşti, valoarea relativă a obiectelor prin cari se intêmplă aceasta este indiferentă, şi colibele de ţĕrani fac tot atât cât impĕrăţiile. Tragedia burgesă nu trebue dar condamnată fără excepţie. Insă persoanele de o putere şi autoritate insemnate sunt totuşi cele mai potrivite pentru tragedie, pentrucă nefericirea in care este să recunoaştem soarta vieţii omeneşti trebue să aibă destulă mărime pentru a apărea spectatorului, oricine ar fi acesta, teribilă. Dar imprejurările prin care o familie burgesă se vede aruncată in nevoie şi desperare sunt in ochii celor mari şi avuţi de puţină insemnătate; ele se pot indreptà prin ajutorul omenesc, uneori chiar prin o bagatelă; asemenea spectatori deci nu pot fi tragic cutremuraţi prin ele. Din contra, nefericirile celor mari şi puternici sunt absolut teribile şi nu sunt primitoare de un ajutor din afară, fiindcă regii trebue să-şi vie in ajutor cu propria lor putere sau, dacă nu, să piară. La aceasta se mai adaogă că din inălţime căderea este mai adâncă. Persoanelor burgese le lipseşte astfel distanţa căderii.

După cum am vĕzut, tendenţa şi ultima intenţie a *tragediei* este indreptarea spre resignaţie, spre negarea voinţei de viaţă; in contrast cu tragedia, in *comedie* vom recunoaşte uşor provocarea la afirmarea continuată a vieţei. Deşi comedia, ca neapărat orice representare a vieţei omeneşti, caută să ne pună şi ea sub vedere suferinţe şi adversităţi, totuşi ea trebue să ni le arate numai ca trecĕtoare, ca sfârşindu-se cu bucurie, in genere ca amestecate cu isbutiri, victorii şi speranţe, cari la urmă tot să covârşască. Ea in toate aceste găseşte nesfârşită materie de ris, de care este plină viaţa şi chiar adversităţile ei, şi care, in toate imprejurările, ar fi să ne ţină in disposiţie bună. Ea ne spune dar ca resultat că viaţa in total este foarte bună şi mai ales că este pretutindeni veselă şi plină de petreceri. Dar, ce e drept, trebue să se grăbească a lăsa să cadă cortina in momentul bucuriei, ca să nu vedem ce vine in urmă, pe când tragedia, de regulă, se sfârşeşte aşa incât numai poate urma nimic.

Afară de aceasta, privind odată mai serios acea parte burlescă a vieţii, precum se arată in expresiile şi gesticulările naive ce strimtorarea injosită, frica personală, mânia momentană, invidia ascunsă şi multe asemenea mişcări interne le imprimă figurilor scoase din

oglindirea realităţii şi atăt de depărtate de tipul frumuseţii, — spectatorul inteligent poate s'ar convinge, adică intr'un chip neaşteptat, că existenţa şi agitările acestui fel de fiinţe nu pot să fie insele un scop, că din contră ele n'au putut naşte decăt din rătăcire, şi că ceea ce ni se presentă astfel ar fi mai bine să nu fie.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

DE

A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

Un secul şi-au implinit acum cursul de când se porni cearta literară asupra unei chestiuni istorice de un interes pe atăt de viu şi de lăţit pe căt de larg şi adănc şi nu mai puţin actual, şi astfel una din cele mai insemnate ce-au ajuns păn'acum la desbatere, in teorie ca şi in practică. Este vorba de aşa numita „chestiune română“, despre timpul aşezării Românilor in ţara lor de acum, chestiune, pentru noi in deosebi, pe atăt de importantă, pe căt fundamentală pentru istoria noastră; cu atăt mai gravă, cu căt a fost şi este ăncă şi intrebuinţată spre a lovi in dreptul nostru de existenţă pe pămĕntul ce locuim, şi ca naţiune politică şi ca naţiune istorică.

Şi cu toate acestea, istoricii noştri au dat păn'acum acestui lucru atăt de grav mai puţină atenţiune de căt i se cuvenea, sau şi-au incordat prea puţin puterile spre lămurirea lui, după cum se cerea faţă cu rivna incercărilor făcute in tot felul, in afară de cercul nostru. Cu atăt mai imbucurător pentru noi trebue să fie, cănd un profesor de istoria română, inţelegĕnd chemarea sa, vine a implini de pe catedra unei Universităţi această lipsă greu simţită, făcĕnd să s'audă şi dintr'o scoală inaltă română — deşi cam tărziu — glasul cuvenit, intr'o chestiuue ce ne priveşte atăt de aproape, dar care păn'acuma, spre părerea noastră de rĕu, a fost studiată aproape numai de străini.

D. A. D. Xenopol, al cărui op — numit in fruntea acestor şiruri şi apărut de căteva luni (Iaşi 1884) — este obiectul cercetării noastre, e cunoscut cititorilor acestei reviste ca autor al unei critice asupra faimoasei cărţi a lui Roesler (Romaenische Studien, Leipzig 1871) incă din anul 1875. [1])

---

[1]) Convorbiri literare, Tom. IX. pag. 159 sq. şi 220 sq.

Ea este intâia lucrare istorică pe urma lui Roesler dintr'o pană română, in deosebi asupra intrebării ce ne ocupă.[2]) Ea este tot-odată şi una din cele d'intăi publicaţiuni istorice ale D-lui Xenopol, care de atunci incoace a inavuţit literatura noastră cu mai multe scrieri, intre care „Resboaiele dintre Ruşi şi Turci şi inriurirea lor asupra ţërilor române“ (2 vol. Iaşi, 1880) ocupă locul mai de frunte.

Ceea ce activul autor ne dă in ultimul sëu op este mai mult decât o critică asupra teoriei lui Roesler. Avem inainte, intr'un volum de 299 pag. in 8⁰, un complex de studie mai mult sau mai puţin aprofundate asupra chestiunii române, cum s'a desvoltat ea in decursul unui veac, dela Sulzer (Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781-82) până 'n zilele noastre, studie eşite — precum se vede din Programa cursului de Istoria Românilor, ţinut de autor la Universitatea din Iaşi in anul 1883-84, — din lecţiunile ţinute la Universitate, cari lucrări au fost publicate succesiv mai intâiu in „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie“ a D lui Tocilescu. Dar cu toate că mai intinse, aceste studie se ocupă, precum arată şi titlul cărţii, mai mult de teoria lui Roesler, care este combătută cu mai mult sau mai puţin temeiu din toate privirile ei.

Nu putem insă aproba pe D. Xenopol când, anticipând asupra resultatului cercetărilor sale, adauge la titlu: „Studii asupra *stăruinţei Românilor* in Dacia Traiană.“ Căci prin asemenea declaraţiune s'ar putea crede că d-sa arată pe faţă oarecum tendinţa din care ar purcede lucrarea, pe când aceasta trebue să se arate şi să fie atât de obiectivă, cât se poate cere dela istoric. Pe lângă aceasta, dedicaţiunea „Românilor de peste munţi“ nu poate decât să contribue a bănui tendinţa, ceea ce nu voim insă a zice nicidecum de cuprinsul cărţii.

Dar să trecem peste partea formală, despre care am avea a mai observa câte ceva, — mai ales in ceea ce priveşte limba, scrierea şi citarea, unde ar fi de dorit mai multă regulă şi exactitate, cu mai bună ingrijire pentru asemenea publicaţiune, care de altmintere se presintă bine in exterior; — să trecem, zic, peste aceste, observând numai atâta, ca să ne păstrăm

[2]) D. Hasdeu a combătut — in Istoria critică a Românilor (1873, ed. II. 1875) şi in studiul «Zina Filma, Goţii şi Gepizii in Dacia» (1877) — teoria lui Roesler numai in treacăt, cu privire la unele chestiuni din limbă, punënd o teoria nouă despre locuinţele mai vechi ale Românilor din Dacia, asupra căreia vom reveni mai in urmă.

In timpul din urmă D. V. Burla a publicat sub titlul: « D. Paul Hunfalvy şi teoria lui Roesler » (in Revista D-lui Tocilescu a. 1883, II, 283 sq. şi a. 1884, I, 89 sq.) un interesant studiu istorico-filologic, cu privire la fiinţa elementului roman in Dacia sub stăpânirea Hunnilor, după raportul lui Priscus. D. Burla promite aici un studiu deosebit asupra teoriei lui Roesler, pe care-l aşteptăm cu atât mai mare interes cu cât resolvirea chestiunii atërnă in mare parte şi de la limbistică.

Alte scrieri ce privesc sau numai ating chestiunea sunt in această privinţă lipsite de originalitatea unor cercetări istorice.

mai mult spaţiu pentru cuprinsul cărţii, căci acesta ne interesează neasemĕnat mai mult.

Cred că va fi bine să dăm aici, pe lăngă discutarea primului op românesc apărut in urma lui Roesler asupra acestei chestiuni, o luare aminte mai de aproape şi chestiunii inseşi, care este de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră. Vom incepe deci cu un referat asupra cuprinsului, pentru a cunoaşte pe scurt, dimpreună cu părţile de căpetenie ale opului, atât felul chestiunii căt şi demonstraţiunile sau părerile noue ale dlui Xenopol. (Aceste din urmă vor fi deosebite in contextul referatului prin numirea autorului pe nume, ţinĕnd seamă şi de prioritatea dlui Xenopol dela critica intăia din a. 1875 incoace.) Apoi vom trece la critica specială, adăugănd şi cele ce se vor arĕta mai de lipsă spre a ajunge la un resultat in cătva mulţămitor in această prea desbătută chestiune, pe care, după toată lupta de un secul, o credem incă neresolvită.

I.

Cuprinsul cărţii il vom arĕtă pe scurt după cele noue capitule ce le conţine pe lăngă introducere şi incheiere, impărţeală bine potrivită materiei pertratate, anume: I. Istoricul intrebării, II. Părasirea Daciei, III. Reintrarea Romănilor in Dacia, IV. Biserica română de rit slav, V. Cronicari şi istorici, VI. Documentele, VII. Toponimia, VIII. Limba, IX. Argumente generale. Tabla analitică a materielor, adausă la sfărşit, inlesneşte prospectul asupra intregului, impreunănd cu aceasta şi folosul unui indice real.

Istoricul intrebării (pag. 9—21) expune pe scurt teoriele autorilor străini care au lucrat in chestiune, dela Thunmann incoace (Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig 1774).

Unele scrieri de-ale autorilor romăni le aflăm atinse in *introducere* (pag. 5—9), unde d. Xenopol constată căt de puţin s'a studiat păn'acum la noi chestiunea despre care tratează. Afară de Petru Maior (Istoria pentru inceputul Romănilor in Dacia, Buda 1812), istoricii noştri n'au intrat cu dinadinsul in discuţiunea ei, ci au atins-o numai in treacăt, pe cănd la străini ea a aflat o intinsă desbatere, provocănd o luptă literară din cele mai interesante.

Thunmann deschide şirul acestor scrieri cu teoria autochtoniei Romănilor, priviţi ca coboritori din neamul trac, romanizat atăt in Dacia, căt şi in ţĕrile balcanice, unde a continuat a există din vechime. Această continuitate este combătută cu privire la Romănii din Dacia, cu mai multe argumente, mai intăiu de Sulzer, care-i aduce ca emigraţi in secolul XIII din peninsula balcanică, obărşia comună a Daco- şi Macedo-Romănilor, formaţi ca popor omogen şi creştin in impĕrăţia romano-bizantină. Din inceput această din urmă ipotesă află consimţimĕnt numai la Engel (1794) şi mai apoi şi la

Miklosich (1862), cari susţin remigrarea Daco-Românilor din cea parte a Dunării, dar cu deosebirea că Engel pune aşezarea Românilor in Dacia in seculul IX pe timpul stăpânirii bulgare, iar Miklosich in urma cuceririi Moesiei de Sloveni pe la sfărşitul veacului al V-lea. De părerea lui Thunmann se apropie mai ales slavistul Schafarik.

Abia dela Roesler[3]) incoace părerea lui Sulzer, reimprospětată sub aparenţă de originalitate şi cu mai mult aparat critic, dobăndeşte ca „teorie Roesleriană" un cerc mai mare de adepţi. Dintre apărătorii ei aflăm numiţi pre cei mai insemnaţi, fiind discutate scrierile dlor Hunfalvy si Tomaschek, — acest din urmă, mai intăiu adversarul lui Roesler, acum insă apărătorul lui cel mai de frunte. Şi pe partea Românilor, teoria remigrării au aflat in urma lui Roesler consimţimĕnt anume la istoricul Hurmuzachi şi la limbistul Lambrior (numiţi in introducere), in privinţa timpului uniţi cu Engel.

Părerea continuitaţii Românilor in Dacia vedem c'au aflat in timpul nostru numai doi apărători mai insemnaţi: Dd. Iung şi Pic. Cel d'intăi o susţine pe basa tesei că Românii sunt urmaşii Dacilor romanizaţi, rĕmaşi in ţara lor; al doilea statorniceşte numai pe temeiul mărturiilor istorice, mai ales al documentelor, vechimea elementului român in Dacia.

In decursul acestei expuneri, d. Xenopol mai arată că teoria remigrării, care acum se infăţişează in istorie ca părere ştiinţifică, precum are să fie şi tratată, purcede — aşa cum a fost pusă de Sulzer şi apoi cu mai mult succes de Roesler, şi cum este ea susţinută de unii, mai ales de ungurul Hunfalvy, incă şi astăzi, — mai mult din motive de natură politică, cu tendinţă indreptată in contra dreptului istoric al Românilor ca popor mai vechiu in ţară decăt Ungurii şi Saşii din Ardeal.

Părăsirea Daciei. (Pag. 21—48.) Acest capitul purcezĕnd dela spusele autorilor romani despre părăsirea Daciei sub Aurelian, după cari ştiri această provincie a fost deşertată de Romani prin strămutare in Moesia, cercetează mai intăiu gradul lor de crezare. Pe lăngă obiecţiunea d-lui Jung cu faptul analog din Raetia, unde o asemenea ştire se arată a fi de bună seamă neadevĕrată, aflăm şi obiecţiunea făcută incă de Petru Maior in contra crezĕmĕntului ce-l merită Flavius Vopiscus, marturul de căpetenie. Acest biograf al lui Aurelian, pentru crezare lăudat de Roesler, se vĕdeşte prin propriele sale cuvinte ca influenţat in scrierea sa de către o rudă a Impĕratului, care'l sfătueşte a scrie chiar şi neadevĕrul.

Afară de aceasta mai este arĕtat că toate ştirile in chestiune au ca isvor comun o expunere oficială; de unde se cunoaşte tendinţa de a da re-

[3]) Insemn aici că nici Sulzer nici Roesler n'au fost Saşi, cum crede d. Xenopol; ci cel d'intăi, cum ne spune el insuşi, in prefaţa opului sĕu, german dela marginea Elveţiei, iar al doilea, din Moravia. Dar Sulzer a trăit cătva timp in Ardeal, unde — după cum ne spune Petru Maior (Op. cit. p. 247) — s'a şi insurat cu o sască.

tragerii Impĕratului o faţă mai puţin ruşinoasă; căci astfel era ea privită de Romani, ceea ce se cunoaşte din mărturia lui Eutropius, care spune despre Impĕratul Adrian că, voind acesta a părăsi Dacia, fu induplecat de amicii sei a nu face aceasta, *„ca să nu rĕmănă o mulţime de Romani in mănile barbarilor“*. D. Xenopol scoate din nou la lumină acest insemnat argument, indicat de Petru Maior, dar trecut cu vederea in timpul mai nou, demonstrănd prin aceasta că in ideea Romanilor retragerea legiunilor nu trebuia să aibă ca urmare neapărată acea a cetăţenilor, cum şi că strămutarea acestora din Dacia era socotită neputincioasă. Ruşinea de-a fi părăsit provincia sub asemenea imprejurări au ajuns s'o sufere Aurelian. Iată cheia pentru explicarea ştirilor despre părăsirea Daciei!

Mai departe autorul combate părerea despre lipsa elementului dac sub dominaţiunea romană. Roesler, pentru a putea mai uşor desface poporaţiunea Daciei romane de pămĕntul ei, ne infăţişează ţara ca deşartă de locuitori indigeni in urma resboiului cu Romanii. Această părere o aflăm combătută spre deplină convingere, fiind demonstrată existenţa poporului dac sub dominaţiunea romană mai presus de indoială atăt din inscripţiunile romane din Dacia, căt şi din mărturiile scriitorilor vechi, mai ales ale geografului Ptolemaeus, cum şi din păstrarea nomenclaturei topografice de origine dacă.

Dar partisanii lui Roesler, neputĕnd mai mult susţine tesa lui despre lipsa elementului dac după cucerirea romană, neagă romanizarea acestuia, prin care s'a pus după d. Jung temelia poporului daco-român. Argumentele lor sunt: colonişti romani in Dacia n'au fost aduşi din Italia, ci din alte ţĕri nelatine, şi scurta durată a dominaţiunii romane nici n'a fost de ajuns pentru romanizare, care nu putea să se estindă nicidecum asupra părţii resăritene a ţĕrii unde nu se aflau colonii romane.

Această părere este combătută de d. Xenopol mai puţin temeinic cu sistemul ocărmuirii romane, in paralelă cu celelalte provincii din imperiu. Căt pentru colonişti, autorul susţine cu drept cuvĕnt că acestia, deşi in cea mai mare parte nu erau veniţi din Italia, au adus cu sine limba română, fiind ei, după toată procederea Romanilor in asemenea casuri, mai mult elemente acum romanizate. Chiar şi cei ce vor fi venit cu limba ţĕrii lor erau siliţi, din causa diversităţii naţionalităţilor, de a se servi de limba romană, care era domnitoare. In ceea ce priveşte romanizarea Daciei, autorul arată prin paralelă cu Ispania, Provincia Narbonensă din Gallia şi Panonia, că scurtimea timpului stăpănirii romane nu poate fi invocată in contra ei, căci aceste provincii s'au romanizat, după mărturiile contimpuranilor, intr'un timp tot atăt de scurt sau mai curĕnd incă.

In toată expunerea nu aflăm insă nicio dovadă directă pentru romanizarea poporului dac. Mărturia inscripţiunilor, adusă spre adeverire, că Dacii, fiind romanizaţi, au primit şi cultul roman, priveşte numai cohortele militare din Dacia, şi nu demonstră deci nimic pentru cultul roman al Dacilor

indigeni. Din contră, trei inscripţiuni conţin numiri de zeităţi dace. (pag. 33). Afirmarea de tot generală că „inriurirea elementului latin civil contribuì mai cu osebire la romanizarea claselor de sus ale societăţii dace, iar slujba militară strecurâ acest element in păturile inferioare ale poporului“, — este de bună seamă adevĕrată. Conclusiunea insă că *„toată naţiunea Dacilor* din provincie fu romanizată“, o aflăm neintemeiată. Dar despre aceasta vom vorbì mai in urmă.

Susţinĕnd astfel tesa romanizării, D. Xenopol trece apoi la intrebarea dacă Dacia la părăsirea ei (271) a fost deşertată cu desăvârşire de Romani. Mai de nainte aflăm invocată in contra crezĕmĕntului ştirilor in cestiune imprejurarea că Moesia, unde se spune c'au fost strămutaţi provincialii din Dacia, nu era mai puţin expusă devastării decât aceasta, ca să poate adăposti mai bine pe Daco-Romani. Iar atacurile barbarilor asupra Daciei incepură, precum este arĕtat din mai multe ştiri, mai mulţi ani inainte de Aurelian, incât fu pierdută de fapt acum sub Gallienus (259—268). Poporaţiunea remasă in ţară până la retragerea legiunilor, cu toată năvălirea ce venise asupra ei, n'avea in urmă atâta nevoie de ce să nu remănă şi mai departe. Dar ce fel de poporaţiune a remas? D. Jung susţine că au rĕmas numai Dacii romanizaţi, mai ales din clasa de jos, care cunoşteau numai sarcinele, nu insă şi foloasele dominaţiunii romane.

Spre a arĕta intru cât această părere poate să fie intemeiată, D. Xenopol deosebeşte clasele poporaţiunii din Dacia. D-sa află două, „acea a oraşelor, care alcătuia aşa zicĕnd aristocraţia ţĕrii, compusă in cea mai mare parte din cetăţeni romani veniţi in Dacia, in care se contopise şi clasa inaltă a poporului dac; a doua clasă era acea ce locuia la câmp, lucrători ai pămĕntului şi păstori, care se coborau din Dacii romanizaţi, uniţi cu veteranii legiunilor stabilite in Dacia“. La inceputul năvălirii, cei avuţi caută scăpare in părţile mai apărate ale imperiului chiar inainte de retragerea legiunilor, precum muma Impĕratului Maximian, cari fugi din Dacia pe la 250; clasa mai sărmană insă rĕmăne pe loc. Deci nu *naţionalitatea* locuitorilor a hotărit părăsirea ţĕrii, ci *starea lor economică:* „cei bogaţi s'au dus, Daci sau Romani; cei săraci au rĕmas, ori de ce naţionalitate s'ar fi ţinut.“ Motivele acestei stăruinţe le arată D. Xenopol,—precum le indicase in critica sa d'intâi (p. 163), in imprejurarea că poporul de jos era legat prin insuşi traiul sĕu de pămĕntul ce-l locuia, şi pe care nu putea să-l părăsească fără a se expune unei peiri mai sigure decât aceea ce-l aştepta din partea barbarilor, — formulând legea generală că „un popor aşezat (cum era acel din Dacia) nu fuge niciodată in intregimea lui inaintea unei năvăliri; numai nomazii se pot strămuta cu totul.“

Vedem că D. Xenopol inţelege aici şi *starea socială* pe lângă cea *economică*, care sunt confundate. In cea d'intâi trebue căutat motivul de căpetenie pentru stăruinţa elementului daco-roman.

In ce chip această poporaţiune rĕmasă in Dacia a putut scăpa din năvălirile următoare ce au trecut peste ea, aceasta o demonstră D. Xenopol in modul cel mai nimerit prin analogie cu asemenea intĕmplări din timpurile mai din urmă ale acestor ţĕri. Starea Ardealului pe timpul năvălirii mongole, năvălire din cele mai cumplite, ne infăţişează, aşa cum e descrisă de marturul ocular Rogerius, o icoană vie cum munţii adăposteau in acele grele timpuri mulţime de oameni. Deasemenea şi cronicarii români, dela care aflăm citate mai multe locuri, fac adeseori amintire despre deasa refugiare a poporaţiunilor din Moldova şi Valachia in munţii apropiaţi, când o năvălire străină sau jafurile asupritorilor ei le ameninţau viaţa sau averea.

Destule probe pentru vremile de mai inainte, când Dacia, părăsită de scutul roman, rĕmase in prada barbarilor. Şi pe atunci Daco-Romanii remaşi aflară adăpost in munţii lor, lucru adeverit şi prin faptul analog din Alpii ţĕrilor apusene. De aceea se şi află Românii in cele d'intăi ştiri despre dênşii locuind părţile muntoase.

Am trebuit să ne ocupăm mai pe larg de acest capitul, căci el este — făcĕnd abstracţiune dela gradul romanizării — una din părţile cele mai tari şi mai de căpetenie ale scrierii D-lui Xenopol. Acum putem trece mai departe.

Reintrarea Românilor in Dacia (pag. 48—69) se susţine c'a purces din Moesia, unde au fost strămutaţi provincialii daco-romani. In contra acestei păreri D. Xenopol invoacă cu unele modificări argumentul desfĕşurat mai pe larg intăi de D. Pič :[1]) anume că Românii nu erau nicicănd aşa de numeroşi dincolo de Dunăre. de unde să fi emigrat. Elementul român al peninsulei balcanice nu se află in evul-mediu adeverit in părţile de lăngă Dunăre, — ceea ce observase D. Xenopol acum in critica sa d'intăi (p. 167) — ci totdeauna, precum vedem din mărturiile istoricilor bizantini şi ale documentelor serbe, mai mult spre miazăzi, mai ales pe unde se află incă şi astăzi Macedo-Românii. El a fost in Moesia prea slab chiar şi pe timpul Romanilor, care au lăsat aici cele mai puţine inscripţiuni, şi mai tărziu, când această ţară era expusa unei năvăliri tot atăt de sĕlbatice ca şi cea suferită de Dacia, el a dispărut cu totul, in căt lipsea in urmă cu desăvărşire. Românii ce se află astăzi pe ripa dreaptă a Dunării, in Bulgaria şi Serbia, sunt emigraţi in timpul mai nou din Valachia.

Roesler, aducĕnd pe Daco-Români din Bulgaria către sfarşitul veacului al XII şi inceputul celui al XIII, intemeiază această părere pe fiinţa imeriului româno-bulgar al Asaneştilor, la a cărui infiinţare Vlachii au avut rolul principal. Conclusiunea scoasă de aici e că acest popor trebue să fi fost deci destul de numeros in ţară, şi că lipsa lui mai din urmă nu se poate explica decăt prin emigrare peste Dunăre: această tesa o combate D. Xe-

[1]) Ueber die Abstammung der Rumaenen, Leipzig 1880. pag. 20 sq.

numai o reminiscenţă despre o migrare a Vlachilor din miazănoapte spre miază-zi, iar nici decum in direcţiune contrară.

Părerea lui Engel despre remigrarea Românilor in secolul IX pe timpul stăpânirii bulgare, susţinută cu privire la timp şi de rĕposatul Eudoxiu Hurmuzachi, D. Xenopol o lasă aici din vedere. Iar in contra variantei D-lui Miklosich aflăm obiecţiunea, făcută numai in treacăt, că Românii, retrăgĕndu-se din Moesia de către năvălirea Slovenilor, nu puteau scăpa de dĕnşii, căci aceştia coprinseseră şi malul stăng al Dunărei.

Biserica română de rit slav (pag. 69—93) este unul din argumentele invocate in contra continuităţii Românilor in Dacia. D. Xenopol, combătĕnd remigrarea, caută explicarea acestui fapt şi o află — ca şi in critica d'intâi (p. 225) — in intinderea intâiului imperiu bulgar pe ripa stingă a Dunării, asupra ţĕrilor române de astăzi.

Intre dovezile aduse pentru această intindere aflăm mai ales cele susţinute şi de D. Pič (op. cit. p. 70 sq.) Acestea sunt: mărturia chronografilor bizantini, care deosibesc pe la inceputul veacului al IX o Bulgarie din stinga Dunării, unde şi Suidas spune că Bulgarii şi-au supus pe atunci remăşiţele Avarilor după risipa acestora prin Carol-cel-Mare; ştirile Analelor de Fulda, care confirmă o asemenea estindere a regatului bulgar in a doua jumĕtate a aceluiaşi secul;[1]) in fine mărturia lui Constantin Porphyrogenitul că Ungurii se mărgineau in timpul lui către rĕsărit cu Bulgarii, cea ce se poate inţelege numai fiind Valachia şi Ardealul sub stăpânirea Bulgarilor. Incă de timpul lui Stefan-cel-Sfânt al Ungariei (rege 1000—1038) se află, după cronicele ungureşti, in partea rĕsăriteană a Ardealului un duce bulgăresc, numit Kean. Amintirea despre această stăpânire bulgară in Ardeal o aflăm şi intr'un document din anul 1231. In sprijinul acestora D. Xenopol mai aduce şi nomenclatura Valachiei, care ţară se află numită in urma stăpânirii bulgare de câteva ori şi mai tărziu incă „Bulgaria".

Precum liturgia slovenească, introdusă la Românii din stinga Dunării sub stăpânirea bulgară, aşa şi atĕrnarea bisericească a acestora de Patriarchia de Ochrida, care atĕrnare o susţine autorul pe basa mai multor ştiri, află explicarea in arătata intindere a intâiului imperiu bulgar. Această atĕrnare o aflăm dedusă in mod prea puţin istoric incă din timpul imperatului Justinian, care ar fi supus in anul 535 nou-infiinţatului Archiepiscopat al Primei Justiniane din Dacia Aureliană şi pe Românii din stânga Dunării. Acest Ar-

---

[1]) Adausul D-lui Xenopol (p. 71) din aceste Annale, unde se spune la anul 895 că Grecii au transportat cu corăbiile lor pre Unguri in regatul Bulgarilor dincolo de Dunăre (Avaros [qui dicuntur Ungari] in regnum Bulgarorum ultra Danubium transponunt), este rĕu inţeles, căci această ştire priveşte pe Bulgaria proprie, cea din dreapta Dunării. Ce inţeles ar avea altfel ca Grecii să treacă pe Ungurii din Atelkuzu (dintre Siret şi Dunapru) cu corăbii peste Dunăre in regatul Bulgarilor? — La citatul din anul 863 (p. 72) este traducerea greşită: oastea n'a fost adunată *sub* Rastizen (Rastislav), ci pentru aparenţă *in contra* acestuia.

chiepiscopat, supus apoi stăpânirii bulgare, îşi aşează — după D. Xenopol, care preciseazǎ astfel părerea Episcopului Melchisedec [1]) — ca patriarchat bulgăresc scaunul in reşedinţa regală, mutându-se astfel la Ochrida, cea de pe urmă capitală a regatului bulgar. El păstrâ insă vechiul seu titlu şi sub noua stăpânire, căci Archiepiscopul dela Ochrida se aflâ numit in secolul XIII, XV şi XVI „Archiepiscop al *Primei Justiniane*". Românii din stinga Dunării, supuşi bisericeşte acestui Archiepiscopat incă din timpul impěratului Justinian, remaseră in această legătură şi sub stăpânirea bulgară, cum şi după aceia, aşa că biserica din Valachia şi Moldova a stat, cu puţină intrerupere prin incercările de suprematie a Patriarchatului constantinopolitan, in atěrnare canonică de Ochrida până in secolul trecut (1767), când acest Archiepiscopat işi perdu autocefalia.

Din aceste precum şi din cele expuse mai departe asupra imprejurărilor bisericeşti, resultă că limbă slovenească in biserica română cum şi ritul oriental nu pot servi ca argument in contra continuităţii Românilor in Dacia. Dar adversarii continuităţii nu pun atât temeiu pe aceasta, cât mai mult pe *creştinismul român*; şi tocmai pe acest argument, pe lângă cel din limba cel mai puternic decât toate, D. Xenopol trece cu mare uşurinţă. D-sa susţine cu drept cuvěnt pe basa cuvintelor creştine din limbă, cuvinte de origine latină, părerea că Românii sunt creştini incă din timpul Romanilor. Dar cum s'a introdus şi cum s'a păstrat creştinismul in Dacia? — despre acestea nu aflăm niciun cuvěnt. Mărturia din novela XI a impěratului Justinian, privitoare la Archiepiscopatul Primei Justiniane, adusă ca dovadă că pe atunci se aflau creştini pe ripa stângă a Dunării, nu are — precum vom vedea in critică — acest inţeles. Iar scrisoarea Papei Eugeniu catre Tutund, chaganul Avarilor, din anul 826, după care Dacia ar fi avut in timpul dominaţiunii Romanilor şi a celei a Gepizilor episcopi, este acum dovedită mai presus de indoială ca falsificată [2]).

Insemnatatea intrebării despre creştinismul român, mai ales cu privire la chestiunea ce ne ocupă, cere insa a fi luată in considerare mai serioasă. Asupra acesteia vom reveni mai in urmă.

Cronicari şi istorici (pag. 93-121). Argumentul *a silentio*, adus in contra aflării Românilor in Dacia Traiană, care se basează pe lipsa ştirilor istorice despre acest popor din timpurile mai vechi ale evului-mediu, este obiectul acestui capitol. In contra acestui argument autorul susţine mai intăi ca Românii au fost confundaţi cu popoarele ce stăpâneau Dacia, sau sunt amintiţi sub denumiri archaice, aducěnd şi câteva probe din timpuri mai tărzie, unde asemenea amestecare este foarte probabilă sau chiar vede-

[1]) Cronica Romanului, Bucureşti 1874. pag. 53.

[2]) Vezi Dümmler, Piligrim von Passau und das Erzbisthum Lorch, Leipzig 1854. cf. Wattenbach, Deutschland Geschichtsquellen im Mittelalter, Berlin 1877. Tom. I. p. 44 şi 326. unde se află toată literatura asupra falsificatului.

Să vedem intru cât aceste ştiri din isvoare aşa diferite află *adeverire* şi prin alte mărturii.

Documentele (pag. 121—175) sunt cele mai d'intâi care intăresc spusele cronicarilor in ceea ce priveşte fiinţa Românilor in Dacia inainte de venirea Ungurilor. Acest puternic argument, intemeiat mai pe larg intăi de D. Pič, este susţinut de D. Xenopol cu câteva adausuri mai mult explicative la ştirile cunoscute păn'acuma din documentele evului mediu, de unde resultă indigenatul Românilor in ţară inaintea popoarelor ce locuiesc aici cu ei impreună. Deci să referăm şi aici despre cele mai insemnate.

Cea d'intăi amintire sigură despre Românii din stinga Dunării aflându-se in documente abia la a. 1222, Roesler aduce aceasta in sprijinul teoriei sale. Dar această argumentaţiune vedem că este lipsită de temeiu, căci cel mai vechiu document ardelenesc, ce ni s'a păstrat, este din a. 1165, (pe lungă altele de tot puţine din secolul XII), numai foarte scurt timp inainte de amintirea Românilor [1]). Conclusiunea despre nefiinţa acestui popor, scoasă din vreo două documente dela inceputul secolului XIII, unde ţara Bârsei se află numită ca *„deşartă şi nelocuită“*, este deasemenea de tot neintemeiată, căci in aceleaşi documente precum şi in alte contimpurane se vorbeşte totodată şi despre *„locuitorii presenţi“* ai acestui district [2]).

Documentele din intăia jumětate a secolului XIII ne arată că Românii ocupau pe atunci in număr insemnat un teritoriu intins din stinga Dunării. In Ardeal ei se află in acest timp in toată laturea meridională, unde sunt amintiţi in regiunea Sibiiului (1223) cu „Pădurea Vlachilor“ (1224), şi in regiunea Braşovului, unde un district poartă numele „Ţara Vlachilor“ (1222); afară de aceasta ei mai sunt numiţi in număr insemnat in ţinutul Episcopatului Cuman (1234), care se intindea şi in Moldova până cătră riul

şi *Falones*. Amintirea lor odată cu Pecenegii arată că compunerea acestei părţi a poemului cade pe la sfârşitul secolului XI sau inceputul celui al XII, când încă ambele popoare se aflau la Dunărea de jos. Vlachii numiţi impreună cu aceste popoare, se vede că erau in câtva impreunaţi cu dânsele. Anachronismul cu Cumanii şi Pecenegii din suita lui Attila nu alterează cunoştinţa despre vechimea Românilor in aceste părţi; căci poetul priveşte pe Cumani şi Pecenegi, numiţi cu numele lor din timpul seu, care locuiau inainte mai spre resărit până lângă Volga şi cătră Ural, ca făcênd parte din intinsul imperiu al Hunnilor (dintre Asia şi Europa apuseană), cum şi pe Unguri ca urmaşi ai Hunnilor. Principatul român, care a dat poetului obiectul real pentru ducele Ramunc, se va fi aflat pe timpul lui, după toată probabilitatea, in Oltenia, vechiul Banat românesc.

[1]) D. Xenopol crede a fi aflat urmă de populaţie română încă intr'un document din a. 1197, unde se află numele localităţii *Hegesholmu*, privit ca compus din o parte ungurească: *heges*, şi alta română: *holmu*, munte, deal, derivat dela latinescul *culmen*. Dar asemenea numiri se află şi in părţi neromâneşti din partea apuseană a Ungariei. Endlicher, Monumenta Arpadiana I, pag. 17: Saturholmu; pag. 29; Zenuholmu ş. a. Afară de aceea cuvêntul *holmu* este de origine slavonă şi nu se poate deriva româneşte dela *culmen*, de unde avem *culme*.

[2]) Formula «*deserta et inhabitata*» din aceste documente, pe care D. Jung au arětat o ca neadevěrată şi 'n alte părţi, se explică foarte natural din lipsa de aşezări orăşeneşti.

Siret [1]. Valachia o aflăm in acest timp (1247) locuită pe ambele laturi ale Oltului de Romăni, care aveau aici şi două principate sub voivozi proprii. Când au ocupat Românii acest intins teritor, nu spune nicio ştire din aceste, pe când despre veniţii Saşi avem ştiri precise. Despre Romăni nu se putea spune deasemenea, căci ei au fost aflaţi aici de celelalte neamuri.

In acest inţeles un document din anul 1231 dă mărturie apriată că o familie română se afla in posesiunea unei proprietăţi din ţara Valachilor din Ardeal „din moşi strămoşi, din vremi de neaminte, de pe când incă această ţară a Valachilor se zice că era ţara Bulgarilor“, adică aparţinătoare la imperiul bulgar inainte de cucerirea ungurească [2].

De asemenea şi starea socială şi politică a Românilor, după cum reese din documentele cele mai vechi, demonstră vechea lor aşezare. Ei apar in cele d'intăi documente ca proprietari de pămênt, ca popor aşezat şi agricol, ceea ce nu se impacă cu teoria imigrării lor ca venetici nomazi. Ei aveau, după bula papală din anul 1234, şi o biserică organizată sub episcopi de ritul rĕsăritean, care era destul de puternică pentru a atrage la sine, cum spune acest document, chiar pe catolicii din Ardeal. O stare socială mai inaintată, impreunată cu o organisaţiune politică, o demonstra D. Xenopol mai cu de amĕnuntul şi din documentul dela 1247, privitor la Românii din Valachia, document care dovedeşte clar că Românii erau un popor acum mai de mult şi statornic aşezat in aceste părţi, şi care combinat cu acel din 1231 intemeiază acest fapt mai presus de indoială.

Iar starea politică a Românilor de sub coroana ungurească o adeveresc — precum a demonstrat aceasta mai intăi D. Pič, şi după cum ne arata mai pe scurt in cele cunoscute păn'acum in chestiune, de altă parte cu unele adausuri, şi D. Xenopol — o adeveresc pană la deplina convingere marturiile cronicarilor despre fiinţa Românilor in ţara mainte de venirea Ungurilor. Noi ii aflăm trăind după *dreptul lor datinar şi naţional-roman* (jure et consuetudine Valachorum, jus valachicum), sub conducĕtori proprii, numiţi *Knezi* sau *Voivozi*. Această excumpţiune de dreptul statului unguresc nu le este acordată prin privilegie, ca colonistilor saşi şi secui [3], veniţi in urmă;

---

[1]) Că acest Episcopat, infiinţat la 1228, ar fi existat inainte ca Episcopat al Milcovului, nu este probabil; data documentului din a. 1096 este dubie. Episcopi de Milcov sunt adeveriţi abia dela sfirşitul secolului XIV inainte, când in locul Episcopatului Cuman, aflăm pe cel al Milcovulu

[2]) Mărturia documentului familiei Tomayaga din anul 1445, păstrat in extras protocolar din anul 1763, care il aflăm de asemenea citat de D. Xenopol, imi pare dubioasă. Numele pretinşilor străbuni ai acestei familii, *Negrilă şi Radomir*, dotaţi după spusele unor marturi de Stefan-cel-Sânt cu Knezatul Vizéului, ne aduc prea tare aminte de fabula cu *Radu-Negru*, incăt avem cuvênt de a ne indoi despre autenticitatea documentului, care nici nu este cunoscut decăt după un extras de slabă valoare din anul 1763.

[3]) D. Xenopol (pag. 103) crede că Secuii ar fi o parte din Ungurii alungaţi din Atelkuzu de către Pecenegi şi Bulgari (pe la 895) cei ce s'ar fi refugiat in munţii ardeleneşti. Această pă

dar ei nici nu sunt lipsiţi de drepturi ca nişte venetici vagabonzi, cum de pildă Ţiganii şi Evreii. Ca popor supus la cucerirea ţĕrii prin Unguri, Românii se află aşezaţi mai mult pe domeniele regelui, avĕnd a plăti fiscului regal dările impuse; numai foarte puţini se află la inceput pe proprietăţile nobilimei ungureşti. Cu timpul o mare parte din knezii şi voevozii români, un fel de superiori teritoriali, au fost puşi succesiv in rangul şi starea acestei nobilimi, maghiarizăndu-se astfel mai curĕnd sau mai tărziu, precum Corvineştii şi alţii. In sfărşit remase numai ţĕranul român cel apăsat.

Când la 1437 ţĕranii din Ardeal, a căror mare majoritate erau Români, se rescoală in contra asupritorilor lor — revoluţiune urmată nemijlocit de faimoasa *Unio trium nationum*, incheiată intre Secui, Saşi şi nobilimea ardelenească, [1]) — Românii nu cer drepturi noue, ci ei se ridică pentru a restabili drepturile pierdute, provocăndu-se la libertăţile concese de către vechii regi ai Ungariei, care libertăţi au fost incălcate. Asemenea caracter au şi revoluţiunile următoare ale Românilor ardeleni.

Iată poporul român bucurăndu-se la inceput, fără oarecare privilegie, de drepturi insemnate, pe care le pierde in urmă. Acest fapt, care nu se poate explica astfel decăt prin supunerea Românilor de către Unguri, demonstră in destul vechimea acestui popor in Ardeal.

Resultat final este ca indigenatul Românilor in Dacia inainte de vechimea Ungurilor, istoricul iubitor de adevĕr nu-l mai poate pune la indoială.

Toponimia (pag. 175—214) indeplineşte lipsa documentelor pentru timpurile de mai nainte. Ea a fost invocată şi in contra continuităţii; dar ea este, precum vom vedea indată, tocmai argumentul cel mai puternic pentru aceasta. Intemeiănd acest fapt in mod positiv prin demonstraţiuni noue din nomenclatura topografică, D. Xenopol ne dă in acest capitol partea cea mai meritoare a opului sĕu.

Roesler sprijine teoria sa şi pe lipsa de numiri antice dela cetăţile romane din Dacia, ale căror nume ar fi trebuit sa le păstreze Românii, dacă ar fi rĕmas in ţară. In contra acestui argument aflăm aduse mai intăi următoa-

---

rere a lui Engel este acum respinsă cu desăvărşire. Secuii, al căror nume inseamnă atăta cát apărătorii sau grănicerii, sunt aduşi din Ungaria la marginea résăriteană a Ardealului, după cucerirea definitivă a ţĕrii sub regele Ladislau I (1077—1095), spre apărarea ei. (Vezi Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, Budapest 1877). De aici se explică şi posiţiunea lor privilegiată.

[1]) D. Xenopol, intrănd aici in espunere mai amănunţită asupra acestei revoluţiuni, susţine ca drept că aici nu este vorba numai de nobilii maghiari ca naţiunea deosebită, ci de toată nobilimea din Ardeal, ori de ce naţionalitate va fi fost. Totuş cred că sub denumirea «Unio trium natium» sunt inţelese intr'adevĕr trei naţiuni, aşa că nobilimea, in cea mai mare parte maghiară sau maghiarizată, este privită ca naţiunea ungurească din ţară, după ce şi nobilii de altă origine treceau de Unguri, pe cănd numĕrul ţĕranilor maghiari (afară de Secui) era foarte neinsemnat. Fiinţa nobilimii române in statul unguresc şi dispariţiunea ei prin maghiarizare remăne a fi studiată incă mai de aproape.

rele numiri vechi, intre care unele sunt arătate in chestiune acum pentru intâia oară:

In Banat: satul *Tapa* sau *Tapia*, dela vechea cetate de aici *Tapae*: vechea baie *Mehadia*, dela staţiunea romană din acest loc *Ad-Mediam*, al cărei nume de astăzi il esplică D. Xenopol prin metatesa *me-ad-dia*. In Ardeal: satul *Pata* lungă Cluş, dela vechea *Pata-rissa* sau *Potaissa*; satul *Cigmău* de lungă Mureş, dela *Zeugma* lui Ptolemaeus; oraşul *Deva*, remăşiţa uneia din numeroasele cetăţi cu finala *dava*, probabil vechea *Dacidava*; lăngă Olt, *Rucărul*, dela *Rucconium (?)* alui Ptolemaeus; deasemenea ca numire veche trebue să privim *Prutul Traianului*, [1]) cum numesc Românii şesul numit de Unguri *Keresztes*. In Oltenia: oraşele *Turnul Severinului* şi *Caracal*, aşa numite după Impěraţii Severus şi Caracalla; lăngă Caracal ruinele unei cetăţi numite de popor *Antina*, nume derivat probabil dela *Antonina*, de pe celălalt nume al Impěratului Caracal; *Antoninus*; mai de insemnat este *Calea Traianului*, cum numeşte poporul incă astăzi vechea cale romană *(via Traiana*, adeverită in inscripţiuni), care trece din Oltenia prin pasul Turnului-Roşu. — In fine şi *Suceava* din Moldova (acum in Bucovina), pe care autorul este aplecat a o identifică cu vechea *Sucidava* (?) depe charta lui Ptolemaeus (aici *Zusidava*).

Pe lăngă aceste numiri de localităţi (Rucărul şi Suceava nu le putem recunoaşte ca păstrate din vechime, precum vom vedea in critică), se mai adaogă numirile vechi ale riurilor, dintre care căteva incă de pe timpul lui Herodot, vedem că s'au păstrat mai toate pănă astăzi.

Dacă numirile de localităţi aşezate, remase din timpul Romanilor in Dacia, sunt aşa de puţine, causa este violenţa năvălirilor barbare, care silì pe poporul indigen să le părăsească, retrăgĕndu-se in munţi. Paralel cu dispariţiunea cetăţilor dispăru şi viaţa politică romană, incât nu ne-a remas niciun aşezămĕnt din sfera aceasta care s'ar fi moştenit dela Romani. Aceasta o susţine D. Xenopol mai ales pe basa limbei, din care au dispărut toate cuvintele romane privitoare la instituţiunile politice, imprejurare care se explică prin traiul Daco-Românilor in munţi pe timpul năvălililor, iar nu in imperiul roman dincolo de Dunăre. De aceea se şi presintă munţii din jurul şi centrul Ardealului cu o nomenclatură in cea mai mare parte românească.

Acest fapt foarte insemnat pentru chestiunea noastră, D. Xenopol il demonstră pentru prima oară in modul cel mai eficace. D-sa ne arată aici intreaga nomenclatură a munţilor ardeleneşti şi limitrofi cu pěraiele lor, scoase depe charta statului-major austriac in asemĕnare cu dicţionarul geografic al Ardealului de Trauenfeld (1839). Resultatul acestei lucrări amĕ-

[1]) Cihac, Dictionnaire d étimologie daco-romane. Eléments latins: Pratul.

nunţite şi foarte meritoare trebue să-l recunoaştem ca decisiv intr'o privinţă pentru chestiunea noastră.

In toţi munţii dintre Valachia şi Ardeal cu Banatul Timişan, cum şi in partea apuseană a Ardealului cu părţile limitrofe din Ungaria, predomneşte in mare mĕsură nomenclatura română, amestecată cu câteva numiri slavoneşti şi de tot puţine ungureşti sau germane. Deasemenea şi spre miază-noapte, cu ţara Marĕmoreşului şi hotarele Bucovinei, numirile româneşti sunt in mare majoritate. Numai in partea resăriteană, unde se hotăreşte Moldova cu Ardealul, aflăm in părţile locuite de Secui mai multe numiri ungureşti şi numai puţine romane; pe partea Moldovei insă predomneşte nomenclatura română, cătră care se alăturează mai intâi cea slavonă şi numai puţine numiri ungureşti.

Studiul acestor numiri demonstră in mod nerecusabil caracterul băştinaş român al părţilor muntoase din Dacia, afară de partea resăriteană. Căci nomenclatura acestora dovedeşte că ele au fost locuite timp indelungat cu preferinţă de Români; iar un popor nu se retrage de bună voie in munţi, ci numai silit fiind prin o năvălire străină. Munţii au adăpostit deci pe Daco-Români, in timpul năvalirilor barbare, şi când aceştia putură eşi iarăşi la câmpie, munţii păstrară şi mai departe timbrul lor românesc. Dacă pe lângă uumirile româneşti aflăm in numĕr insemnat şi numiri slavone, care se află mai mult la riuri decât la munţi, atunci trebue admis că Slavii, aşezaţi de timpuriu in Dacia, au avut, ca remăşiţe mai vechi, soartă comună cu Românii, până ce s'au romanizat.[1]) Afară de aceste se mai află câteva numiri care nu se pot explica nici dintr'o limbă cunoscută,—poate că sunt remăşiţe dace.

Faptul că numirile slavoneşti s'au păstrat tocmai prin Români — ceea ce arată D. Xenopol şi la mai multe oraşe şi sate din Ardeal şi Ungaria, numite de Români cu nume sloveneşti, iar de Unguri şi Germani cu nume ungureşti sau germane — acest fapt dovedeşte deasemenea, precum observa D. Xenopol cu drept cuvĕnt, vechimea Românilor in ţară, anume pentru legătura mai intimă ce-a existat intre dânşii şi Slavi, care fiind aici mai vechi decât Ungurii au lăsat moştenirea lor contimpuranilor Români, cu care nu s'au contopit, iar nu Ungurilor, cu care nu veniră incă in atingere.

Cât pentru argumentul lui Roesler că Românii au dat unor numiri ungureşti de oraşe formă românească, D. Xenopol aduce mai multe probe şi de maghiarizare sau germanizare a localităţilor cu numiri originale ro-

[1]) Nu trebue să recurgem la Sarmaţi, pe care D. Xenopol ii priveşte ca Slavi, pentru a explica acest fenomen. Sarmaţii erau aproape inrudiţi cu Scyţii şi de neamul iranic. Iar Slavii se aflau in Dacia in numĕr mai mare acum pe timpul Hunnilor, şi o parte din ei se va fi retras la munţi de cătră năvălirea Avarilor. Numirile Slavone in chestiune au caracter slovenesc, după cum şi Slavii din Dacia erau Sloveni.

mânești, încât acest argument remâne fără putere. Mai ales numirile orașelor nu probează nimic pentru chestiune, căci ele arată numai de cine au fost aceste intemeiate. Nomenclatura munților și a apelor, denumind „osătura și arteriele țerii," este in tot locul cea mai esențială, și aceasta am vězut că decide, pe lângă numirile păstrate din vechime, in favoarea continuității Românilor.

Să lăsăm acum acest insemnat capitul, care ar trebui, spre mai bună convingere, să fie citit in intreg, și să trecem mai departe.

Limba (pag. 214—256), pe lângă creștinismul român argumentul cel mai puternic pentru remigrare este, ca și intrebarea din urmă, partea cea mai slabă a cărții D-lui Xenopol. Drept este că D-sa ne spune din capul locului că nu are de scop „a tratà *ex professo* chestiunea limbei românești in raporturile sale cu teoria Reosleriană, ci de a cerceta numai intr'un chip general deosebitele intimpinări, pe care protivnicii continuității Românilor in Dacia le trag din limba vorbită astăzi de acest popor, lăsând studiul amĕnunțit al părții filologice limbiștilor de profesiune". Această mărturie deschisă ne va face să judecăm din acest punct de vedere și slăbiciunile neascunse in această privință, unde apărătorii continuității nici n'au intrat păn'acuma in discuțiunea mai de aprope a acestei mult importante chestiuni. Dar să referăm cum este.

Argumentul din limbă, adus in contra continuității, este de două feluri: identitatea limbei daco- și macedo-române, a cărei explicare cere unitatea teritorială a formării acestor idiome, și elementele străine in limba Românilor.

Incontra celui d'intăi D. Xenopol aduce câteva probe de limbă, pentru a arĕta deosebirea dintre limba noastră și idiomul macedo-român. Felul D-lui Hunfalvy de-a demonstra identitatea lor, d-sa il combate prin cateva exemple, după care in asemenea mod s'ar putea demonstra și identitatea deosebitelor limbi romanice. Iar asemĕnarea mai mare, care există de fapt intre limba Daco-Românilor și Macedo-Românilor, autorul o reduce, fără de-a admite unitatea formării lor, la causa că aceste au in urma așezării lor geografice trei elemente comune, latin, trac și slavon, pe când cu celelalte limbi romanice au comun numai elementul latin.

„Pentru a judecà despre gradul de afinitate a doue idiomuri — zice D. Xenopol — nu trebue să ne ocupăm de punctele asemĕnătoare, fără de care nu poate exista o afinitate, ci de deosebirile pe care idiomurile comparate le infățișează dela unul la altul." (p. 222.)

Pe temeiul acestui princip d-sa voește deci să combată *identitatea*, arĕtând deosebirile ce le privește ca esențiale, și sfârșește prin a nega *unitatea* limbei române in dialectele ei. Căci după unele puține și — precum vom vedea in critică — neesențiale deosebiri, D. Xenopol ajunge la resultatul pripit că ambele idiome „alcătuiesc doue feluri de a vorbi atât de deosebite, incât nu este cu putință a se admite ca ele să se fi desvoltat pe

acelaşi teritoriu. Daco-Românii şi Macedo-Românii sunt deci două popoare deosebite prin obârşia lor, care datoresc asemĕnarea lor covĕrşitoare impregiurării că se trag din amestecul aceloraşi elemente.“ Unul este format in Dacia Traiană, altul dincolo de Balcan. (p. 224.)

Această părere, susţinută odinioară şi de D. Tomaschek, vom vedea mai în urmă că este neadmisibilă in limbistică ca şi in istorie.

Argumentul de felul al doilea, cel din elemente străine (eline, albaneze şi slavone) ale limbei româneşti, cum şi din lipsa de gotisme, il aflăm combătut in fond ca şi păn'acuma, numai ceva mai pe larg. Elementul vechiu elin este dedus dela coloniele greceşti, adeverite in Dacia; iar cel aşa zis albanez este susţinut, ca şi de D. Haşdeu, ca trac, remas in limbă dela Daci, care erau de origine comună cu Albanezii sau Arnăuţii de astăzi. Elementul slavon, care este cel slovenesc, este explicat prin inriurirea Slavilor din Dacia, cari erau Sloveni ca şi cei din Moesia, iar nu Rusini, cum voeşte Roesler. Cât pentru lipsa de gotisme in limba română, causa acesteia este că Daco-Românii retraşi la munţi, n'au locuit la un loc cu Goţii sau Gepizii, cu cari nici n'au intrat in legătură, decât numai in mod duşmănesc. Căci Goţii au ocupat numai şesul Daciei resăritene, iar Gepizii mai că n'au locuit in Dacia Traiană (?) trecĕnd prin partea ei apuseană peste Dunăre in Dacia Aureliană.

In sfirşit D. Hunfalvy a mai adaus şi lipsa de elemente româneşti din sferă mai inaltă, politică sau religioasă, in limba ungurească, ale cărei puţine românisme constau numai din câteva cuvinte din viaţa păstorească. Această afirmare D. Xenopol o respinge ca neadevĕrată, şi susţine că in limba maghiară se află un numĕr insemnat de cuvinte româneşti, luate nu numai din viaţa păstorească, ci din cele mai deosebite sfere ale activităţii omeneşti, cum şi din terminologia creştină, aducĕnd şi câteva probe (in unele părţi cam slabe) pentru aceasta.

Nu de puţină insemnătate pentru chestiune este şi argumentul adaus de D. Xenopol din fiinţa elementului maghiar in limba română, care se află la toţi Daco-Românii, atât cei din Ardeal şi Ungaria, cât şi cei de dincoace de munţi. Această imprejurare dovedeşte, precum susţine D. Xenopol cu drept cuvĕnt, in contra lui Roesler şi Hunfalvy; căci venind Românii mai târziu, cei din Valachia şi Moldova, remăind subtraşi dela inriurirea poporului unguresc, n'ar putea să infăţişeze elementele din limba acestuia in aceeaşi mĕsură ca şi cei de peste munţi. „Pentru a explica universalitatea elementului maghiar in limba română, trebue admis numai decât că acest intreg popor inchegâ naţionalitatea sa in Transilvania sub inriurirea maghiarismului, şi că apoi coborindu-se dela munte la câmpie luâ cu sine efectele neşterse ale acestei inriuriri.“

Argumente generale. (pag. 257--279.) In acest capitul D. Xenopol

aduce doue argumente noue de putere insemnată incontra teoriei lui Roesler: agricultura la Românii din Dacia şi romanizarea Daco-Slovenilor.

Plecarea deosebită a Românilor din astă parte a Dunării cătră agricultură este general cunoscută. De dragul acesteia ei dispreţuesc chiar industria şi comerciul. Această imprejurare este indestul spre-a arĕta că agricultura a fost totdeuna pusă in lucrare de acest popor, fapt adeverit pe deplin prin limbă, care posede un mare numĕr de cuvinte de origine latină din această sferă. Astfel inmigrarea Românilor ca păstori nomazi, după cum voesc Roeslerianii, nu este nimic mai puţin decât adevĕrată. Deprinderea statornică cu agricultura cere insă ca poporul român trebue să fi avut in stăpânirea sa un teritoriu, pe care s'o fi putut pune in lucrare. Cum să se explice deci aceasta, dacă el ar fi venit mai târziu in ţara sa, când aceasta era acum ocupată de alte popoare, Slavoni, Unguri ş. a., fără ca el s'o fi cucerit, pentru a putea deveni proprietar de pămĕnt şi agricultor? Românii, intrând astfel intr'o ţară ocupată de mai nainte, ar fi trebuit să se dedee, ca şi Evreii şi Ţiganii, la alte profesiuni decât la agricultură, ceea ce nu se află nicăiuri.

Cel alt argument ce ni-l dă D. Xenopol, nu mai puţin puternic, priveşte romanizarea necontestabilă a Slovenilor din Dacia, lucru ce ar remânea neinţeles după teoria lui Roesler. Căci desnaţionalizarea popoarelor se petrece in istorie, precum vedem de mai multe probe aduse, după legea generală că fiecare popor inmigrat işi pierde naţionalitatea in sinul poporului aflat, afară de casul excepţional al unei cuceriri sau colonizări, când cuceritorul intreprinde in deplină conştiinţă desnaţionalizarea poporului supus. Felul din urmă neputĕnd avea loc la Românii veniţi mai târziu, nu remâne decât cel d'intâi: Slovenii s'au romanizat după această lege generală, aşezându-se intre Românii aflaţi in Dacia.

Care raţiune nepreocupată va putea oare disconsidera puterea acestor argumente?

In sfirşit autorul mai opune teoriei Roesleriane şi tradiţiunea naţională despre intemeiarea principatelor române in urma unei descălecări din Ardeal şi Marĕmoreş, care este insă adeverită cu siguranţă numai pentru Moldova. D. Xenopol o susţine şi pentru Valachia, fără ca să se poată convinge despre probabilitatea ei faţă cu critica de pân' acum, pe care d-sa nu o ia in seamă. Dar descălecatul Românilor moldoveni din Marĕmoreş, adeverit şi prin documente, are in orice caz valoare de argument in contra teoriei combătute.

Incheierea (pag. 280—294) conţine resumatul argumentelor aduse in contra remigrării. Pe temeiul acestora ştiinţa istorica nu poate in marginile sale decât să susţină continuitatea elementului român in Dacia Traiana, mai ales după ce mijloacele urzitorilor teoriei contrare, intrebuinţate pentru

intemeierea acesteia, s'au adeverit in decursul cercetării, prin descoperirea metodei lor tendenţioase, ca conduse de rea credinţă, spre a servi altor interese decât celor ale ştiinţei şi adevěrului.

Acesta este inţelesul resultatelor D-lui Xenopol. Până la ce punct le putem admite, vom vedea din cele următoare.

(Va urma)

D. ONCIUL.

„COARDE SPARTE"

Versuri de T. G. Dj. — Bucureşti, 1884.

După cât amar de sentimente s'a turnat până acuma in versuri, eu unul, pentru a apreţia o colecţie de poesii ce mi se presintă, am două mijloace particulare, care imi fac bune servicii.

Ca să ştiu dacă autorul versurilor este poet, cercetez in ce fel işi exprimă el durerea şi fericirea sa. Dacă se vaetă ori se arată fericit in formele şi imaginile cunoscute şi intrebuinţate de toţi pentru a ne comunica starea sa sufletească, dacă nu *concretizează* sentimentele, ce le descrie, in alt mod decât acel obicinuite de toată lumea, atunci conchid cu siguranţă că el nu simte mai mult decât alţii, şi de aceea nici n'are puterea de a produce alte *represențări* ale frumosului pasional.

Pentru a'mi uşura judecata in această privinţă imi vine in ajutor un al doilea mijloc. Mě intreb numaidecât ce face autorul versurilor cu *florile* şi *fluturii*, cu *stelele* şi *valurile*, cu *raza blândă* şi cu *unda lină* şi infine cu toată garderoba de vechituri poetice. După felul cum işi imbracă el gândirile cu aceste imagini tocite, mě lămuresc cu uşurinţă in chestiunea enunţată mai sus.

Judece cititorul dacă sunt bune aceste mijloace de control după exemplele ce le citez din colecţia «Coardelor Sparte», despre a cărora cuprindere voiu să-i dau seamă.

* * *

Să presupunem că un om care are deprinderea versurilor ar vrea să facă o dedicaţie cu ocasia vreunui «10 Maiu» unui inalt personaj din ţară, căruia frumosul literar nu-i este indiferent. Cu ce va umplea el versurile sale când persoana aparţine sferelor conducětoare ale ţerii? până una alta, cunoscuta imagină poetică cumcă fiecare om are o stea protectoare. Luându-şi

această tesă, autorul, lipsit de inspirații noue, va brodà toată legenda aplicând-o in casul necesar dedicației, și astfel scopul patriotic este indeplinit. Ca să se vadă insă până unde poate merge banalitatea unui asemenea expedient, vom reproduce câte ceva din «Steaua» României (pag. 15):

Pe cerul *unde* stau presărate
Ca *ochi* de aur, nenuměrate
Stele, ce vecinic *par că privesc*,
Tot omul are steaua'i *amică*,
Fie luceafěr, fie stea *mică*,
Care-l păzește cu *dor ceresc*.

Iată o strofă de șase versuri in care autorul s'a silit să lățească dela inceput legenda, ca și cum n'ar fi o figură cunoscută că steaua noastră protectoare nu poate fi decât in cer, că fiind acolo se află intre celelalte nenuměrate stele, și că dacă acestea par ca niște ochi, dela sine urmează că ele trebue să privească. Ș'apoi pentru ce ne păzește steaua (*mare* sau *mică!)* cu *dor*, și pentru ce *ceresc?...* «par că *privesc* ,— tot așa pe cât sunt de bogate rimele *presărate* cu *nenuměrate* și *amică* cu *mică*.

In strofa a doua vine și *floarea* la rěnd, insă tot in concurență cu stelele:

Când *floarea* vieței se ofilește
Steaua pe *bolta'i* și ea *pălește*,
Apoi apune in *infinit*.
. . . .

Avem deci a doua indicație a locului unde se află steaua. Ca să nu remână indoială posibilă, a treia strofă mai apasă incă odată asupra aceluiaș punct:

Românul are o stea blajină,
Care din *ceru'i* cu *rază lină*
Insuflețește pepturi d'eroi;
Tot suferindul la ea gândește,
Numai privind-o se lecuește,
Ea *indulcit-a* cruntul resboiu.

Fericită stea, care cu raza-i «lină» *insuflețește* și *pepturi d'eroi* și *indulcește* și resboiul. Cum s'ar putea in asemenea situație să remână vreo părticică de *suferind*, care să nu gândească la ea? Dacă alusiunea nu e nouă cel puțin e frumoasă! Aci insă pare că se măntuise firul legendei. Trecutul insă este adus in scenă pentru o altă prelucrare a aceluiaș motiv.

Pĕsuri, necazuri multe trecură,
Horde păgăne stoluri vezură
Istrul Carpaţii şi *bietul* Prut

. . . .

Când e vorba de trecut, cine ar putea uita comparaţia cu *vĕntul* care frĕmĕntă marea, şi cu *pilotul care, abătut de valuri,* işi caută drumul după *stele?*

Astfel Românul *purtat* de soartă
Luptând cu *valul,* care aci 'l poartă
Pe culmi de groază, aci 'n *abis,*
Prin *ceaţa deasă asupritoare*
Cătă steluţa'i ocrotitoare,
Şi ea 'l conduce la *dalbu-i* vis!

A fost in adevĕr tristă soarta Românului, a fost mult *purtat* sărmanul, dar pre cât se vede s'a ţinut bine. Puţin i-a păsat, că valul s'a jucat cu el, trântindu-l dela inălţimi ingrozitoare in fundul prăpastiilor. Toată această umezeală lui i-a părut ca o ceaţă deasă, ceva cam asupritoare, dar nu l-a descurajat deloc să-şi caute steluţa.

Nu e vorbă,

Odinioară aveam *o floare*
Printre domniţe nemuritoare
Muma vitează a lui Stefan.

. . . .

Dar, in fine,

Altă *steluţă* azi ne conduce
Şi pregăteşte viitor *dulce*
Măndrului nostru steag tricolor;
Din empireul *cernut cu stele,*
Cum cade *roua pe floricele*
Cad binefaceri peste popor.

Sub ce altă formă putea să se inşire şi să se repeteze atâtea platitudini decât in colecţia de flori şi floricele, stele şi steluţe. Deşertul ce remăne in dosul acestor flori şi stele cernute pe hărtie, este cea mai dreaptă judecată ce ne-o putem face despre modul cum vibrează coarda patriotică a autorului nostru.

Tot cam așa insă vibrează in sec și coardele mai intime inimei lui, căci in versurile ce urmează (pag. 19 «Verissima») el spune:

Treceam ca *frunza dusă de valuri*
Și te vĕzui;
Inima'mi spuse: e fericirea,
Și o crezui.
Treceam ca *valul purtat de soartă*
Și m'am oprit;
Am stat căt șade *roua pe floare*
Și te-am iubit.

Iată deci că și iubirea apare investită in aceleași haine vechi, «frunză, valuri, soartă, rouă, floare» etc. și incă să fii «val purtat de soartă și să te oprești numai căt șade roua pe floare!»... ce energică reducere a cantității lichidului! In genere autorul se incurcă reu in operațiile sale cu lichidul mării. Astfel in alte versuri (p. 32) poetul șezĕnd cu iubita sa «pe balcon», probabil la Buiuk-Dere, de unde este datată poesia, a fost intrebat: «la ce găndește sub farmecul de lună?»

Ah! cugetam de s'ar putea
Să iau d'alung Bosforul
Și să'l invĕț de mila mea
Să-ți *verse 'n piept* amorul.

Cineva care nu e in stare să simtă că o asemene imagine este nepotrivită in proporții și cu totul neestetică, de geaba se oferă la o intreprindere atăt de grea, pentru ca să ne arate căt simțește iubirea.

Strofele ce urmează sunt ăncă și mai lămurite in aceasta privință. In ele se vede un tinĕr inamorat, care are toate desavantajele acestei stări sufletești față cu o persoană care nu-l tratează cu reciprocitate. Tinĕrul are un «dor peste mĕsură», caută in zadar un leac suferințelor, e visător și tare chinuit, și atăta tot, adecă tot atăta căt poate spune oricare dintre noi

El continuă insă

Tu, care 'n valurile lui (ale Bosfrorului)
Ai arătat *credință*,
Poate că te-ai induioșa
De *lunga*-mi *suferință!*

Adecă tot ceea ce știe să spună orice curtezan unei neinduioșate.

Atunci, simțind ceea ce simt,
Ai admirà ca mine
Și malurile spumegănd
Și-a cerului lumine.

Iată realisarea dorințelor. Iubita ar admirà in primul loc malurile și luminile!

Mai este insă și altceva:

Și *transportată*, cum sunt eu,
De tainica natură,
Ai sim*te* inima'ți bătěnd
De un dor peste měsură.

După acest transport ar urmà:

Atunci ai crede ce'ți *tot* zic,
Că ochii tei *albastri*
Au foc mai dulce, mai gingaș
Ca focul rupt din *astri.*

Numai avěnd cineva un dor «*peste měsură*» iși poate inchipui un *foc* din ochi albastri, mai dulce și mai gingaș decăt focul — presupun roșu sau galbin auriu — rupt din astri, adică dintr'o nouă variantă a vechelor stele, și in acest caz poate să «*tot*» zică așa ceva, dar *cui?* Ce e de vină publicul să afle căt de mult i-ar spune amantul iubitei sale un lucru care este așa de rěu zis? Dar să vedeți unde duce lucrul, duce departe:

Și ast-fel, amăndoi fiind
Mai potriviți la fire,
N'aș mai cătà prin nori, prin cer,
Un *leac* l'a mea iubire.

Perspectiva acestei potriveli mai apropiate va fi desigur un *leac* pentru *iubire,* dar cănd un om nu știe să o spue altfel decăt oricare altul, atunci nu e poet, și nefiind nu are dreptul să facă asemenea mărturisiri niminui decăt sieși și persoanei «in chestie», iar nicidecum publicului.

Altădată autorul «Coardelor», aflăndu-se la Ostende, incearcă iarăș o

apropiare intre mare şi sentimentele de cari era pĕtruns. Pentru cel ce trebue să facă versuri, la ce-ar mai fi bună marea, dacă n'ar fi tot atăta de perfidă ca şi aceea ce a iubit. De aci cunoscuta imperechere intre mare şi femee, care se execută in forme destul de curăţele in cele d'intăi douĕ strofe (p. 49.), după cum se poate vedea din a doua strofă, care zice:

Insă tristă amăgire! Apa nu i destul adăncă
Ca sĕ 'nece suferinţa ce-al meu piept a vestejit,
Iar in unda-ţi *mişcătoare* tot făptura 'i vezui incă,
Căci şi tu eşti tot perfidă ca aceea ce am iubit.

Dar cu atăta nu se măntue, deşi ultimele versuri spun tot ce era de spus. Autorul trebuia insă să ne dea ocasie să constatăm iarăşi cu cătă persistenţă ţine să-şi drapeze sentimentele cu banalităţile poetice ce-i stau singure la disposiţie şi să ne arate căt de mult ii lipseşte proporţia şi mĕsura dreaptă a imaginilor ce le urmăreşte. Apare deci pescarul, care se increde in mare şi o păţeşte, ş'apoi:

Ah! tot astfel me 'mbarcasem către-o lume ideală
Şi visam plăceri nebune, bucurii fără sfărşit.
Tot imi suridea: norocu'mi la *toţi* buciumam cu fală.
Căci aveam *tot* ce *dorisem:* prin ea *eram* fericit.

Păţeşte şi fericitul ca şi pescarul, şi poesia tot nu se măntue. Mai vine incă o conclusiune in căteva strofe, in care comparaţia dintre mare şi femee este urmărită până la potenţe exagerate. Feemea se mai aseamĕnă mării la chip, la glas, la ochi şi la un fel de memorie şi apetit.

Astfel se-oglindeşte 'n tine şi tu mare in muiere·
Eşti frumoasă; ca şi faţa'i orice minte lesne perzi;
Şoapta'ţi insă-i mincinoasă ca şi glasul ei de miere,
Unda 'ţi e inşelătoare ca şi dulcii ei ochi verzi

Şi cănd amăndouĕ 'n faţă vĕ veţi *şti*, tu, *dulce astru*
De amor, şi tu, o mare cu talazul schimbător,
O terestre infinituri, sub *infinitul albastru*
Cugeta-veţi la aceia ce prin voi sărmanii mor?

Amăndouă impreună lesne vĕ veţi inţelege:
Ast-fel *totul piere in tine*, mare, *făr'a reveni:*
Tu. femee, din uitare ţi-ai făcut o *tristă* lege,
Şi nici una remuşcarea nu, nu ştiţi ce poate fi.

Şi mai este încă!......

Fiindcă am citat până acum versuri făcute pe lângă mare, să trecem la o meditaţiune făcută pe uscat.

Un poet trebue să'şi cânte iubita. Iată deci şi o meditaţiune (p. 193) pentru acest scop. Ca de obiceiu, pe cât iubeşte poetul pe atâta e de puţin inţeles de dênsa.

Oare pe sfioasa'mi liră de ce māna-mi jună *tremă?*
Şi m'aruncă fără veste in descurajare-*extremă?*
. . . .

E curios lucru atâta descurajare *extremă* in inimă, şi atâta curaj la inventiunea cuvintelor trebuitoare rimei!

Dar te pot iubi femeie, necântând amoru'ţi sacru?
Ştiu, cântarea-mi e *plăpândă* . . . . . .
. . .
Te cânt totuş căci *amorul,*
Ce din inimă-mi ia *sborul,*
Vrea să spună lumii *toate,* cât de *tare* te iubesc.

Poate cineva să iubească cât de *tare,* dar *tare* nu resultă nimic dintr'aceasta pentru lume, când nu ştii să-i spui decât atâta, şi când ştii mai ales cât iţi e de *plăpândă* cântarea! Ei, dar poetul are dreptul să'şi cânte iubita in faţa lumii, căci ştie să'şi spună fericirea şi suferinţa altfel decât alţi oameni, şi ca dovadă pentru aceasta sunt următoarele versuri, in care culminează meditaţiunea sa:

Adesea privind in ochi'ţi, transportat in alte sfere,
Mĕsurat-am al iubirii *scump* abis cu *dulci* mistere
Şi cu patimi sufleteşti;
Căci vĕzĕndu-te oricine
Ar simţi născĕnd in sine
Pasiuni sfăşietoare şi ţi-ar zice «cine eşti?»

Cum? numai aşa ştie poetul să arunce asupra altora reflexul puternicei sale pasiuni? Cum? După un transport in *scumpul* abis al iubirii şi 'n *dulcele* ei mistere, atâta meditează un poet, că oricine i-ar vedea amanta, ar rĕmânea inamorat de ea şi-ar fi curios să ştie cine este? — Nu, abia in strofa următoare se vede unde duce intenţia acestei figuri, autorul versurilor uită insă că până să ajungem a ceti strofa ce urmează, imaginea ce ne-o pune in cale

ne amintește și alte amenunte, care se asociază cu acea grăbită pasionare și curiositate presupusă a trecătorului.

Cine ești? te 'ntreb eu insumi; cine? femee bizară,
Ce destin, Dumnezeire, mai știu eu? ce soart'amară
Te-aruncat in calea mea?

Deci străinul a fost implicat in causă numai pentru a-și pune poetul in evidență propria problemă. Ce scop credeți insă că urmărește poetul cu această intrebare? Aci e culmea.

Ești menit' a *'mi reda pace?*
Sau amorul tĕu va face
Să simt viața aci 'n lume *ce cumplită e și grea.*

Iată chestiunea care formează tot amarul meditației.

„Imi dai pace, ori ai să mĕ faci să simt o viață *grea și cumplită?*

Cum ar exprima oare altfel problema pasiunii sale către o femeie, ce nu-l iubește, un om ca toți ceilalți muritori, lipsit de imaginație poetică?

Credem că nu nedreptățim deloc pe autor, atrăgĕndu'l in rĕndul nostru, al oamenilor urgisiți de darul poesiei. De ar vrea insă autorul să resiste, i-am mai aduce aminte că, reflectând asupra timpului «După» iubire, a scris intre altele (p. 139):

Voiu fi poate *'nlocuit*,
Dar nimeni, din *fericire*,
Nu te-o iubi *negreșit*
Cât te-am iubit.

Tocmai cum am spune fiecare din noi in asemene cazuri, insă fără pretențiunea de a face poesie. Ori din partea cui ar veni mărturisirea ce urmează, ar intrece insă toate limitele celor mai ordinare banalități:

Spre a'mi *potoli a fire*,
Sufletul meu urgisit
Va căta altă iubire;
Dar simt pieptul amorțit:
N'oiu iubi o *nălucire*
Cât te am iubit.

* * *

Să mai urmez a reproduce și alte versuri?

Dacă ne-am ocupa de cantitatea lor ar trebui să o facem, dar calitatea lor e pretutindenea aceeași in toată colecțiunea, căci este aceeași pană care le-a așternut pe hărtie. Nu vom trece insă cu vederea un singur șir de strofe, cele din urmă ale autorului, reținut astăzi, după cum ne spune in prefață, de alte «ocupații mai serioase și de datorii mai grave».

In «Novissima verba» (p. 273) autorul ne spune:

Iaca s'a spart inima'n piept
De dor și de durere,
Și *nici că mai pot* să aștept
De-acuma *măngăere*:

Căci, din al inimei focar,
Cu baerile firei,
S'a stins și flacăra 'n altar,
S'au spart coardele lirei.

Faptul că cineva nu mai poate să aștepte măngăere fiindcă i s'ar fi rupt inima de dor și de durere, este tot atăt de puțin interesant ca și cum ne-ar spune că i s'a spart punga, că a pierdut toți banii și nu mai are nicio speranță de a o regăsi. O banalitate cum ar spune-o orice comun muritor, cu adăogire că autorul mai are și réul gust de a lăsa inima ca și coardele să i se *spargă*, și de a indicà locul inimei, care nu poate fi decăt in piept. — Căți nemăngăiați sunt pe lume care nu indrăznesc să spună măhnirea lor nici măcar prietenilor!

A doua strofă este insă și mai grozavă. Ea presupune următoarea figură: inima un focar, și focul arzénd pe un altar, și această intocmire dănd sunetul unor coarde. Se stinge flacara in altar, deci ea piere și in focar și atunci se sparg și coardele lirei. Cum remăn insă «baerele firei»? pare că și ele s'au stins din focar, sau de pe altar odată cu flacăra. La urma urmei — după oare care explicări — ințelegem ca cineva, din greșală, să ne vorbească despre o inimă și despre coarde sparte, dar nu ințelegem deloc cum să ne represintăm niște «baere stinse» ale naturei noastre.

Celelalte strofe sunt tot așa, nici mai rele nici mai bune decăt intreaga colecțiune.

Un cuvént incă.

Autorul in prefața colecției roagă pe critici să fie indulgenți și să aibă

in vedere data fiecărei bucăţi , deoarece multe versuri fiind scrise cam cu 10 ani in urmă, sunt delicte care au dreptul de prescripţiune. De publicarea lor ar fi vinovaţi prietenii, după a cărora insistenţă s'ar fi hotărit să le dea la lumina zilei.

E uşor a face greşeli in tinereţe şi a le reimprospătà pe urmă in vĕrsta de bărbat, dănd vina pe prieteni; dar autorul era cel d'intăi care trebuia să se folosească de uitarea ce o aşterne cursul timpului peste toate faptele omeneşti. Singur el este vinovat că a sustras de sub regimul prescripţiunii pe uitaţii sei copii intelectuali. Dacă nu s'a folosit de prescripţiune faţă cu publicul, nu este in drept a cere să se folosească de binefacerile ei faţă cu critica.

La urma urmelor, noi nu facem nimic ce ar trebui să displacă autorului. Noi reclamăm dela Muse ca ele să ne dea inapoi nouĕ, oamenilor lipsiţi de talentul poetic, pe unul dintre ai noştri. In acest intins cerc de oameni, incredinţăm de altminteri pe persoana autorului că se bucură negreşit de multă simpatie şi de o meritată şi deosebită stimă.

PETRU TH. MISSIR.

BASM JAPONES

Domnişoare **Eufrosina Aslan**

Fl.—te !

La Ketto, pe malul marii, e palatul ei de vară;
Stilpi de marmură albastră cu lung creştet inflo
Sprijină acoperişul cel de porcelană rară,
Zugrăvit in mii de feţe şi cu vérful ascuţit

Lăngă uşi de lemn de Thuya, stau ca streje credincioase
Nalţi balauri de aramă, Zei de fildeş indiani,
In rotunduri de ferestre sboară păsĕruici sfioase,
Şi pe straturi de verdeaţa, doarme-un cărd de pelicani

Ca mănunchiuri de beteală, ca şiraguri de mărgele,
Pe balcoane şi pe ziduri, stau lianele subţiri ;
Ale chioscului de trestii lungi şi sprintene zebrele
Sunt cu lobelii incinse, şi cu galbeni trandafiri.

Peste tot rĕcoare, umbră, flori şi ierburi parfumate;
In basinurile albe, peşti cu solzii aurii
Se resfaţă la lumină, printre foi de nufĕr late,
Viclenind pe cocostircul ce-i priveşte cu ochi vii.

Valul, crainic de ispită, pe molateca'i cărare,
Din adâncul depărtării, vine ne'ncetat la mal,
Aducĕnd in piept suspine şi pe sin mărgăritare,
Căci e indrăgit Oceanul de copila lui Natal.

Pentru ea in fapt de ziuă mantă purpurie 'şi pune
Măndru 'ncununăndu'i fruntea cu un curcubeu de foc;
Ei, cu glas de vijelie suferinţele işi spune,
Pentru placul ei furtuna o astĕmpĕră pe loc!

Sub umbrela aurită de mătase cenuşie,
Iată că Fo-fo coboară scara cea de mozaic,
Uşurică, mlădioasă, cu coşiţa castanie,
Cu ochi verzi, şi piciorușul in coturn inalt şi mic.

Braţul ei rotund, sub haina largă şi cu flori ţesută,
Se desprinde alb şi rumĕn, rezemat pe şoldul drept,
Şi cum iese ea din umbră, cingĕtoarea 'i desfăcută,
Se zăresc, ca două aripi, valurile dela pept.

Benghiuri douĕ-i rid in faţă, altul stă ascuns sub gură,
Muşcături de fluturi gingaşi pe o floare de cireşi,
Şi aşa duios zimbeşte feciorelnica faptură
Cand de dragoste ii căntă gangurii din teii deşi!

Copiliţă, căte doruri pe cărarea ta se 'nclină!
Căte visuri fericite imprejurul teu s'ascund!
Dar tu treci senină, vie, ca o rază de lumină,
Numai găndul teu străbate orizonul cel profund!

Pentru ce culcată 'n iarbă intr' amurg in totdeuna,
Asfinţitul cel de soare il petreci cu ochi geloşi?
Pentru ce in miez de noapte tremurănd aştepţi tu luna
Şi suspini cănd vĕntul trece printre negrii chiparoşi?

Pe Natal, al teu părinte, cufundat in vechi volume,
Singuratic cu trecutul il laşi tainic veghetor!
Tu, crescută 'n foc de soare, tu podoabă pentru lume,
Tu ce porţi comori in suflet de nemărginit amor,

Vino, vin' la mine 'n braţe, nimenea n'o să ne ştie;
Cu nori groşi acoperi-voiu faţa cerului senin,
Şi voiu resturna pĕmĕntul de-o vrea calea sa ne ţie;
Imi vei fi impĕrătească... Vin la mine 'n braţe!.. vin!!

Astfel murmură Oceanul sărutând-o pe picioare,
Tron măreţ tăiănd in valuri aplecate păn' la ea,
Si Fo-fo stă nemişcată cu privirea visătoare
Ascultănd uimită glasul care 'n inimă 'i şoptea.

Tu eşti, tu! te simt in mine, lăngă sinul teu veni-voiu
Din pustiul despărţirii desperat acum mĕ chemi;
Pe prundişul cel de spume urmele 'ţi discoperi-voiu,
Voiu fi roaba ta, iubite, dus in negură de vremi!..

Şi se afundă in marea unde dragul ei perise!
Umbreluţa de mătase numai i-a rĕmas pe mal..
Pe volumuri mucezite bonzul veşted adormise,
Liliacul şovăelnic stinse lampa lui Ñatal.

DEM. CONST. OLĂNESCU.

MAGDALINA

Dumnezeu facu o lume,
Luminănd-o c'un cuvènt;
Cu minuni e al seu nume
Scris pe cer şi pe pămĕnt!

Dar minunea cea mai mare
Ce a făcut-o cel divin
E femeea, taină care
Poart' al vieţei foc in sin

Omul in dumnezeire
Prin femeea 'ntăiu crezu...
O mult fragedă iubire
Ce nu poţi ca să faci tu?!

Totusi, blăstem şi oroare!
Dumnezeu are atei...
Dar o fi ateu sub soare
Să nu crează 'n ochii tei?

Să nu simt' a lor schintee
Fulgerănd sufletu'i gol?
Pentr'un zimbet să nu'ţi dee
Un altar demn d'un idol?..

Angeri d'ar mai fi, pe o rază
Lunecănd unu 'n pĕcat
S'ar lăsa cu drag să cază
P'al teu sin infiorat.

Cei doi poli cari imbină
Ast pămĕnt cu-albastrul cer
Sunt: ici jos, o Magdalină;
Colo sus, un Lucifer!

CA IERI ȘI AZI

Ca ieri și azi și azi ca măni,
Tot depărtat de tine,
Și zile trec, trec sĕptĕmăni
De lunga'ți lipsă pline!

Și lipsa 'ți o străbat, tu știi,
Ducĕndu'ți, dragă, dorul
Precum s'ar duce prin pustii
Cu setea'i călătorul.

In orizonturi făr de fund
Dau liber drum privirii,
Și nevezĕndu-te, m'afund
In lumea 'nchipuirii.

Ș'aici, cu insumi Dumnezeu,
Din doruri arzetoare,
Din razele de curcubeu,
Din mirosul de floare,

Din tainele care 'ntr' amurg
Dau freamătul pădurii,
Din armoniile ce curg
In vinele Naturii,

Te plăzmuiesc din nou cum ești
Când ești tu lăngă mine,
Cu aceleași farmeci femeiești
Ce m'au legat de tine!

Ș'in aiurări adănci căzut,
Iți murmur lin amoru'mi;
Când insă dau să te sărut,
Sărut . . . in gol tot doru'mi!

Ș'astfel cu lipsa ta străbat
Ducĕndu'ți vecinic dorul,
Precum se duce insetat
Prin stepe călătorul! . .

T. ȘERBĂNESCU.

ICOANE DIN VIAȚĂ

V.

E luna lui Dechemvre — ingeț și amorțală!
Fiorul te 'nfășoară cu recele sĕu braț,
Și tremuri sub paltonul cu slabă captușală;
Ghețușul iți intinde alunecosu'i laț.

Tu nu poți, Alexandre, copil uitat de soartă,
Desmoștenit de-a lumii foloase și averi,
Să stai strins la căldură, să'ți pui lacată 'n poartă,
Stăpăn in casa mare, boer intre boeri.

Și 'ntins ca și un pașă pe-un pat bogat și moale,
Să sorbi un ceaiu alene, cu găndul călător
Prin lumi desmerdătoare; iar graiul lung de jale
A viscolului aspru, cel șuer cobitor,

Să'ți fie-un prilej vesel de-adăncă cugetare,
Un sbor de fantasie, un vis cu farmec lin...
O nu! A tale zile ca fierea 's de amare,
Și-a lumei dureri *toate* s'adună 'n al tĕu sin!

V. VOLENTI.

ACADEMIA ROMÂNĂ

SESIUNEA GENERALĂ DIN 1885

Academia s'a intrunit in acest an in adunare generală la 19 Februarie și și-a inchis lucrările la 19 Martie, după ce a ținut 26 de ședințe.

Lucrările principale de care s'a ocupat Academia in această sesiune se pot resuma in puține cuvinte.

D. Hasdeu a cetit darea de seamă asupra lucrării *Marelui Etimologic al României*, a arătat progresele făcute in această lucrare incepută după adunarea generală trecută. A cetit ca specimene articolele privitoare la cuvintele *alun* şi *aşa*. D. Hasdeu a anunţat că volumul I este gata şi se poate incepe indată tipărirea. Este cunoscut că in adunarea generală trecută s'a pus baza acestei mari lucrări de către M. S. Regele, prin darul Sĕu de 6000 lei pe an. In acest an M. Sa a luat asupră-Şi şi cheltuelile de tipărire.

Academia s'a ocupat şi de două propuneri cari priveau tot lucrări lexicografice. D. prof. Jarnik dela Praga, foarte cunoscut printre Români pentru cunoştinţele sale asupra limbei române şi pentru lucrările ce face asupra ei, a propus Academiei ca să-l insărcineze cu facerea unui dicţionar in care să se cuprindă toate cuvintele adunate din literatura poporală română atât in prosă cât şi in versuri. Insemnătatea şi utilitatea unei asemenea lucrări este foarte mare. Aceste materii trebue să intre insă in dicţionarul ce-l face d. Hasdeu; şi de aceea, Academia nu a putut primi propunerea d-lui Jarnik.

Din sinul Academiei s'a presentat o propunere ce ţintea la facerea unui dicţionar care să servească de „dreptariul limbei", in forma dicţionarului Academiei francese.

După propunerea d-lui I. Negruzzi, Academia a hotărit să nu se grăbească cu această lucrare, ci să mai aştepte până se va publica o parte din dicţionarul d-lui Hasdeu.

In al doilea loc Academia s'a ocupat cu cestiunea eternului *u* scurt. Dela 1880 s'au făcut multe discuţiuni asupra acestui punct din ortografia Academiei. Unii cred că prin suprimarea acestei biete litere din scriere, limba română va intra intr'o confusiune caotică din care nimeni nu o va mai putea scoate. Cu deosebire s'a observat in discuţiuni că unii membri din secţiunea sciinţifică ţin cu multă energie la această floare a scrierei românesci. Academia nici in acest an nu a indrăsnit a da un vot asupra lui *ŭ*. Cele două tabere vrăjmaşe s'au mulţămit cu un armistiţiu de un an.

Marele premiu Năsturel de 12,000 mii lei nu s'a dat in acest an nimĕrui. Scrierea d-lui dr. Z. Petrescu, despre *terapeutică* şi *Memoriul geologic* al d-lui Cobălcescu, au fost susţinute pentru acest premiu.

S'a premiat cu premiul Eliade Rădulescu de 5000 mii leĭ cartea d-lui N. Densuşianu despre „Revoluţiunea lui Horea."

S'a decis a se face o nouă ediţiune a cronicelor lui Miron Costin de către d. V. A. Urechiă, care va adauge şi oarecari scrieri inedite ale marelui cronicar.

Pentru anul 1888, după propunerea d-lui Hasdeu, s'a decis a se da premiul Heliade unei bune disertaţiuni asupra „Nuntei la Romani", studiu istorico-etnografic comparativ.

S'au dat mai multe ajutoare pentru publicaţiuni, dintre cari insemnam Colecţiunea de descântece a d-lui S. Fl. Marian.

In şedinţa ultimă d. membru Porcius a cetit discursul sêu de recepţiune despre Flora districtului Năsĕud. I-a rĕspuns d. P. S. Aurelian.

In această adunare generală s'au ales membri onorari d. I. C. Brătianu şi Sir Wiliam Withe, ministru al M. Sale Reginei Angliei in Bucureşti. Membrii corespondenţi s'au ales d-nii dr Z. Petrescu şi Gr. Cobălescu, pentru secţiunea sciinţifică, şi d. E. Schyler, fost ministru al Statelor-Unite ale Americei in România, pentru secţiunea istorică.

Adunarea generală s'a inchis, ca de obiceiu, cu raportul secretarului-general asupra lucrărilor făcute in decursul adunării.

CRONICA TEATRALĂ

Teatrul Naţional a intrat cu stagiunea aceasta intr'o eră de adevĕrat progres. Din toate punctele de vedere, această instituţie a luat acuma un avent imbucurator, care ar fi de dorit să meargă tot inainte. Producţiile noue ale stagiunii („Copila din Flori", „Hamlet", „Scrisoarea pierdută", „Boccacio" şi, in sfârşit cea mai importanta dintre toate, „Ovidiu" al eminentului nostru poet d. V. Alexandri) au fost in genere bine interpretate, şi, potrivit mijloacelor ăncă neindestulătoare ale Teatrului nostru, bine puse in scenă. — Precum se vede, lipsa relativă de mijloace provine in parte şi din mărginirea activităţii Societăţii Dramatice la numai trei reprezentaţiuni pe septemănă, şi aceasta tocmai in lunile de iarnă. Un teatru aşa de mare, cu atâta personal artistic, cu un aparat de scenă şi de administraţie atât de numeros, nu poate face bune afaceri şi prin urmare nu poate nici artisticeşte progresà intr'un chip normal — fiindca mai ales in teatru cestiunea artistică este strins legată de cea financiară, — pe câtă vreme produce sistematic numai trei din şapte părti ale timpului. Pentru a produce bine, trebue să căştige mult, şi pentru a căştiga mult, trebue să producă mereu. Trebue dar neapărat adoptată sistema reprezentaţiunilor fara intrerupere in toate serile; asemenea trebue adoptată şi sistema *seriilor :* o piesă pusa pe afiş, trebue jucată necontenit, şi şirul ei nu trebue intrerupt decât atunci când ar da un deficit. Spre a pune o piesa in scenă, mai ales una originală, se cere munca autorului pentru a o serie munca actorilor pentru a o studia şi munca intregului aparat al regiei de scenă pentru a o *montà*. Această muncă multiplă trebue plătita din produsul piesei. Cu cat piesa resistà mai mult cu atât aduce mai multe foloase: economiceşte poate plătì mai indestulator cheltuiala de puteri ce ea a necesitat; artisticeşte, da pas actorilor să prepare mai in ticnă alte producţiuni, ii deprinde a studià mai bine rolurile, iar pe public a nu cere dela reprezentaţiile pieselor alt decât o exhibiţiune cât se poate mai ingrijita şi mai proprie de artă teatrală, iar nu o serie variată de romanuri ori de poveşti in acţiune, dintre cari una ar incetà să mai fie interesantă odată ce el ar cunoaşte-o, trebuind numai-decât alta nouă spre a'i mai deştepta interesul pentru teatru.

In teatru este, sau trebue să fie, mai puţin importantă intrebarea *ce* se joaca, decât *cum* se joacă. Că trebuesc amândouĕ elementele, literatură şi interpretaţie, sa fie bune pentru a produce ceva perfect mulţumitor pentru public, nu incape vorbă; dar tot asemenea nu incape vorbă că intre doue teatre dintre cari unul ar juca foarte bine o

piesă destul de mediocră, iar altul ar juca foarte rĕu un cap-de-operă, cel d'intâi este *un teatru* mai bun. — Era un timp, nu de mult, când intreprinderile teatrale, curat private, avĕnd o existență nehotărîtă și provizorie, nu puteau subsistà decât apelând numai la o infinită varietate de spectacole, mai toate melodrame franțuzești de sensație; toate romanurile de bulevard, toată literatura de industrie, dramatizate, treceau una câte una intr'o stagiune de patru luni. Publicul indărătnic la citire gasea la teatru romanul gata in acțiune; intr'o seară vedea desfĕșurându-se inainte-i, cu toate fabuloasele ei peripeții, o poveste viu ilustrată, care ar fi costat cu mult mai mult timp și atenție pentru a fi citită. Piesele montate intr'un mod absurd, se jucau intr'un mod ridicul, pentru că intr'o sĕptĕmână trebuiau cel puțin două cu totul noue: era un fel de muncă silnică artistică, făcută cu oameni de strînsură, și care trebuia să ucidă și rarele talente ce din intĕmplare se iveau intre aceia. — Din norocire, timpurile acelea au trecut; Teatrul Național este astăzi o instituție de stat, cultura se lățește tot mai mult, publicul incetul cu incetul se deprinde a privi teatrul ca teatru, și astfel cătuși de puțin interesantă să fie piesa, numai bine să fie jucată, totdeauna munca artiștilor va fi potrivit rĕsplătită. Cu bucurie constatăm că se face de amăndouo părțile un progres paralel: de o parte Teatrul a inceput a lucra in sensul cel adevĕrat, de altă parte publicul, fără deosibire de clase, a dovedit mai ales in stagiunea aceasta că susține Teatrul Național cu toată bunăvoința.

Este de dorit, și sperăm, că atât Societatea Dramatică cât și publicul să continue pe calea cea bună pe care in fine au apucat. Fără indoială că o instituție tinĕră cum e Societatea noastră dramatică, deși compusă in mare parte de artiști plini de talent, nu poate da producțiuni necriticabile; de altă parte, administrația Teatrului Național, neavĕnd ăncă o tradiție stabilită, nu și-a putut până acuma fixà bine o sistemă de vederi, cum au toate instituțiile de acelaș fel mai vechi din străinătate; insă prin mai multă disciplină, tragere de inimă și cunoștință de cauză din toate părțile, Teatrul Național, cu elementele de care dispune și cu situația de stat ce i s'a creat, va putea ajunge la o stare mai inaltă de desvoltare. Se ințelege că pentru această inaintare, mai mult decât pentru orice, competența este neapĕrată, și fără a contesta deocamdată niminui această competență, vom face din vreme in vreme sub această rubrică, asupra mersului Teatrului Național, observațiile noastre, cu increderea că o părere bună niciodată nu strică și este oricând bine primită de cătră aceia cari, daca nu le ajunge totdeuna competența, indeplinesc lipsa prin o mai mare bunăvoință.

— La Teatrul Liric Regal din Stokcholm s'a cantat in stagiunea aceasta „Neaga", operă romantică, al cărei subiect este tras din viața poporului român, de Carmen Sylva Opera s'a jucat cu costume romanesti originale și a avut un succes strălucit.

C.

CORESPONDENȚĂ: *D-lui A. T.* Din cinci numai ultima s'ar putea publica, insă și aceasta intr'un numĕr viitor.

Direcția.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 2 Bucuresti, 1 Maiu 1885 **Anul XIX**

D'ALE CARNAVALULUI

COMEDIE IN 3 ACTE.

PERSOANELE

NAE GIRIMEA, frizer şi sub-chirurg.
IANCU PAMPON, ce-i mai zice şi „CONŢINA CU 5 FANŢI“.
MACHE RAZACHESCU, ce-i mai zice şi „CRĂCANEL“.
UN CATINDAT DELA PERCEPŢIE.
IORDACHE, calfă la Girimea.
UN IPISTAT.
DIDINA MAZU, nihilistă din Bucureşti.
MIŢA BASTON, republicană din Ploieşti.
UN CHELNER.
O MASCĂ.

Măşti, — Public, — Sergenţi de noapte.

Intr'un carnaval, in Bucureşti.

ACTUL I.

Un salon de frizărie de mahala. Mobile de paie. Uşă şi ferestre de prăvălie in fund. La dreapta in planul intăiu o uşe; in planul al doilea un lavabo. Ambele planuri din dreapta sunt mascate de restul scenii printr'un paravent.

SCENA I.

Iordache, apoi **Pampon.**

Iordache (şade pe un scaun şi dă un briciu la piatră, fredonând) „Şi mĕ cere, mamă, cere. — Cine dracul te mai cere? — Şi mĕ cere d'un bărbier....“

Pampon (intrând prin fund) Aici este frizăria lui d. Nae Girimea?...

Iordache (sculându-se politicos) Da, poftiţi... Barba? pĕrul?

Pampon. Nimic...

Iordache. Atunci poate vĕ spălaţi la cap?

Pampon. Eu nu mĕ spăl niciodată la cap, pentru că sufĕr de...

Iordache. De măsea? Ştii cum le scoţ? Odată... pac!

Pampon. Ei, nu de măsea... sufĕr de bătăi...

Iordache. De bătăi?... Ştii cum le...

Pampon. Ei! lasă-mĕ 'n pace, omule; nu mĕ spăl la cap pentru că sufĕr de bătăi de inimă. Inţelege odată că n'am venit pentru alişveriş.

Iordache. Atunci, pentru ce?

Pampon. Am o trebuinţă cu d. Nae Girimea... Nu cumva eşti d-ta?

Iordache. Nu, eu sunt calfă...

Pampon. D. Nae nu este aici?

Iordache. Nu, domnule; il aştept; trebue să vie foarte curĕnd...

Pampon. Atunci il aştept şi eu... Se poate?

Iordache. De ce nu? Poftiţi... (i dă un scaun.)

Pampon (după o mică pauză.) Mĕ rog, la dv. se fac şi abonamente?

Iordache. Da: 12 rasuri 3 franci, ceva ala „vivat concurenţa!" Să poftească oricare daca le dă măna; glumeşti d-ta? vine un ras, ori un tuns 25 de santimuri, cu pudră, untdemigdale, livantă... Pentru frezat, spălat, bătături, se plăteşte supliment.

Pampon. Şi biletele de abonament le aveţi cu o pecetie, ca ĕsta? (arată biletul pe care-l scoate din portofel.)

Iordache. Nu... ĕsta este din ale vechi; găndesc că numai ĕsta a mai rĕmas. (il examinează.) Pe semne că d-ta ai luat biletul ĕsta de mult şi ai plecat din Bucureşti. Trebue să vi-l schimbăm; pe astea le-am tras din circulaţie.

Pampon (punĕnd biletul la loc.) Ei, aş! e altceva cu biletul ĕsta...

Iordache. Pănă acu vreo trei luni le aveam aşa, pentru iconomie adică: punea d. Nae pecetea pe o bucată de hărtie ori de mucavà, şi pe urmă la fiecare răsătură trăgeam cu cerneală o dungă, pănă se făcea douĕsprezece. Acu pentru că ni s'a intĕmplat o istorie cu un spiţer, a hotărit d. Nae să dea la tipografie să i le facă cu numere: l-am ras, ţac! i taiu numĕrul.

Pampon. Cu un spiţer? Ce istorie?

Iordache. Al dracului spiţerul! Inchipueşte-ţi d-ta! Lua un bilet. Il rădeai, trăgeai o dungă. Să zicem că asta era marţi; bun! Joi iar o dungă; sămbătă alta: trei dungi. Marţea ailaltă, te uitai la bilet, numai o dungă. Peste asta mai trăgeam una; una şi cu una douĕ. Joi mai trăgeam una, care va să zică trei? bun! Marţea ailaltă, biletul alb.

Pampon. Alb?

Iordache. De tot...

Pampon. Cum asta?

Iordache. Aşteaptă să vezi, că e frumoasă... A mers aşa preţ de vreo zece luni de zile, pănă să băgăm noi de seamă... Muşterii mulţi, l-ai ras, i-ai tras dunga, te culci pe urechia aia, şi nu-i mai ţii altă socoteală. Intr'o sămbătă seară, vine spiţerul, şi nu ştiu cum din vorbă, — era lume multă in prăvălie, — lui d. Nae i se pare că spiţerul cere un bilet, şi-mi zice: „Iordache un bilet nou lui d. Frichinescu..." aşa-l chiamă. Dar el... zice: „Eu bilet nou? n'am cerut; al meu e neinceput..." şi scoate biletul alb ca laptele... Măi, ce dracu! Ne uităm noi lung, eu şi d. Nae, la bilet,... pe urmă ne uităm la spiţerul, pe urmă unul la altul, şi d.

Nae zice: „Bine!“ şi-i trage o dungă. Pleacă spiţerul... Zice d. Nae: „Iordache, biletul spiţerului e cu scamatorie; ia să-l ţinem noi de scurt: ori că ne-a furat bilete, ori că ne-a furat pecetia, ori că şi-a făcut el alta pe model, că prea se 'ntinde abonamentul lui ca caşcavalul prăjit...

Pampon. Ei in sfărşitul sfărşitului ce era?

Iordache. Stăi să vezi. Al dracului spiţerul! Asta era intr'o sămbătă. Marţi dimineaţa, altă dungă; dar acum le insemnam şi cu tibişir pe pervazul uşii; doĕ; joi alta trei, sămbătă alta...

Pampon (cam impacientat.) Patru...

Iordache. Joi...

Pampon. Ei! spune odată, că n'am vreme de stat.

Iordache. Par'că ziceai că aştepţi pe d. Nae.

Pampon. Bine, il aştept, dar spune odată.

Iordache. Daca nu mĕ laşi?... Joi un ras şi un tuns, doĕ dungi: cinci şi cu doĕ şapte; pe bilet şapte, pe uşe şapte. In sfărşit sămbătă il raz iar; dau să scriu dunga: pe bilet erau patru şi cu una acu cinci; pe uşă şapte şi cu una opt. Spiţerul nu ştia că mijloceşte contabilitate dublă. Marţi, pe uşă opt şi cu una nouĕ; pe bilet trei şi cu una patru; şi pe urmă joi, păndeşte când nu e d. Nae in prăvălie, şi intră; după ce-l raz, zice: „Scrie una, că am luat bilet nou dela d. Nae“... Pe uşă nouĕ şi cu una zece...

Pampon. Ei, prin urmare?

Iordache. Ei, prin urmare, ştergea dungile cu doftorii, cu metaluri de-ale lor dela spiţărie.

Pampon. Ei! şi cum a rĕmas?

Iordache. N'a vrut d. Nae să facă scandal, măcar că era de un procuror ceva. D. Nae, ştii, mai galant, i-a luat biletul şi vreo cinci franci căţi i-avea in buzunar, i-a făcut un moral bun, din porc şi din măgar nu l-a mai scos, i-a tras vreo doĕ palme şi l-a dat pe uşă afară...

Pampon (care a ascultat cu atenţie, ca lovit de o inspiraţie.) A! ce idee mi-a venit! Parfumurile, odicoloanele, pomădurile, liubemurile, Didinii!... Spiţerul!... Da!... Zici că biletele astea le-aţi tras din circulaţie de mai bine de trei luni?

Iordache. Da!

Pampon. Zici că d. Nae a luat inapoi biletul cu scamatoria dela spiţerul?...

Iordache. Da!

Pampon. Ei? Spiţerul in vreme de zece luni cât v'a tras pe sfoară, numai cu un bilet a lucrat?...

Iordache. Ştiu şi eu?

Pampon. Era peste putinţă. Atunci aţi fi băgat de seamă mai de grabă... Ia adu-ţi aminte bine...

Iordache. De unde să-mi aduc aminte!... E de mult...

Pampon. A! ce idee! să vedem! Mĕ duc; mĕ intorc numai decât: spune-i lui d. Nae că am să-i vorbesc... Viu cât mai de grabă (iese in fund. La ieşire se loveşte cu Miţa, care intră foarte agitată.) A! pardon, madam!...

SCENA II

Iordache, Miţa.

Miţa. Iordache! Unde e Nae?

Iordache. Nu ştiu; a plecat de azi dimineaţă şi pănă acuma nu s'a mai

intors. Trebue să vie, ca să mě pot duce şi eu la masă.

Miţa (trintindu-se pe un scaun.) Am să-l aştept şi eu...

Iordache. Dar daca vine tărziu, eu ce să fac? să rabd de foame? Trebue să inchiz prăvălia şi să mě duc la măncare...

Miţa. Nu ştiu, nu voiu să ştiu de nimic... (patetică.) Iordache...

Iordache. Ce?

Miţa. Iordache, sunt nenorocită...

Iordache. A simţit Crăcănel ceva...

Miţa. Aş! Crăcănel! iţi spuiu că sunt nenorocită...

Iordache, Pentru?

Miţa. Nae! Nae, pe care l-am iubit, pe care l-am adorat pentru eternitate, până la nebunie... Tu ştii căt l-am iubit?

Iordache. Ei da! Ei ce?

Miţa (montăndu-se treptat.) Nae mě traduce.

Iordache. Aş!

Miţa. Mě traduce la sigur.

Iordache. Fugi deacolo...

Miţa. La sigur... De opt zile nu l-am vězut. Ii scriu: „Bibicule, Mangafaoa pleacă măine miercuri la Ploeşti, remăiu singură şi ambetată; sunt foarte reu bolnavă: vino, să-i tragem un chef..." Şi Musiu Năică nici nu-mi rěspunde. Iubeşte pe alta, mi s'a făcut semn. In cărţi cade mereu gănd la gănd cu bucurie, cu dragoste, cu temeiu, cu intălnire pe drum de seară cu o damă de verde.

Iordache. Nu mai crede in moftu-rile cărţilor, frate...

Miţa. Trebue s'o ştiu, trebue s'o aflu..., şi să vedem... O să fie un scandal... dar un scandal... cum n'a mai fost până acuma in „Universul".

Iordache. Aş! nu-i nimica ţi-ai făcut spaimă de gelozie! (dănd din umeri urcă până 'n fund, unde-dă pept in piept cu Catindatul dela Percepţie.)

Miţa. Un muşteriu! poate mě cunoaşte... Nu voiu să mě compromentez. Trec să aştept in odaie. (iese pe după paravan in dreapta.)

SCENA III

Iordache, Catindatul (legat cu o basma la fălci.)

Catindatul (către public coborind.) Pfi! al dracului mě doare!... dar ştii cum?... pfi! lucru mare... Nu mai merge... M'am hotărit. Trebue s'o incerc şi p'asta...

Iordache (care l-a urmărit, coborind inaintează un scaun până in mijlocul scenii.) Ia poftiţi! ia poftiţi!...

Catindatul (hotărit.) Ştii s'o scoţi? Scoate-mi-o!

Iordache. N'ai idee cum ţi-o scoţ: până să clipeşti din ochi, odată, pac!... Ia poftiţi, ia poftiţi...

Catindatul. Uf! mersi!

Iordache. Ia poftiţi...

Catindatul. Ce n'am pus,... domnule? Ce să-ţi mai spuiu? Ce n'am pus? Mi-am tăbăcit gingìile... Ce n'am pus?..

Iordache. Ce să-i pui, domnule? E odată vătămată, s'a isprăvit: picături de rădăcină de cleşte.

Catindatul. Ce n'am pus?... In sfărşit astăzi m'a invěţat unul dela noi dela percepţie...

Iordache. A! d-ta eşti dela percepţie?...

Catindatul. Da, catindez până la o vacanţă. Nu e vorba, am cu ce trăi; am parte in bogasierie la Ploieşti; imi trimete parale Nenea Iancu; dar ştii, ori şi cât poţi zice, trebue pentru ca să-ţi faci o carieră ca tinĕr...

Iordache. Mai e vorbă ...

Catindatul. A! eu aş fi avut parale multe, daca nu mĕ 'ncurcam in tratație de amor pe vremea resboiului. O iubeam, o iubeam... şi ea mĕ traducea... cu un ofiţer de itidenţie.

Iordache. Ei, ş'acuma?

Catindatul. Acuma nu-ţi spuiu? catindez la percepţie. (măhnit.) Dar catindez de mult... Ştii, catindezi azi, catindezi măine, o lună doĕ, trei, un an... Bine, până când? Nu zic să mĕ facă ajutor, ori reghistrat, dar măcar acolo ceva?

Iordache. Adică să te inainteze.

Catindatul. Măcar un copist de clasa a doua.

Iordache. Şi acuma câtă leafă primiţi in mână?

Catindatul. Nu ţi-am spus că sunt catindat? Nimic, de doi ani de zile, nimic. (şade.)

Iordache. Nimic?

Catindatul. Nimic...

Iordache. Dar... reţinere nu vĕ face?

Catindatul. Asta ce-i dreptul, nu...

Iordache. Tot e bine... Ei... ia desleagă-te...

Catindatul. Pentru ce?

Iordache. Legat, nu pociu...

Catindatul. Ce?

Iordache. Pentru că nu poţi căsca gura.

Catindatul. Pentru ce să casc gura?

Iordache. Aminteri cum o să ţi-o scot?

Catindatul. Ce să-mi scoţi?

Iordache (plictisit.) Ei, asta-mi place! Pentru ce ai venit aicea?... Măseaoa....

Catindatul. Măseaoa?

Iordache. Ei da, măseaoa. (merge şi scoate instrumentele dintr'o masă.) Ştii cum ţi-o scot?... până să clipeşti din ochi (revine lângă Catindat.) odată... pac!

Catindatul (care sa sculat.) Uf!

Iordache. Şezi...

Catindatul. Mersi, am şezut destul...

Iordache. Trebue să stai jos... ca să am loc in sus să trag... d'a'mpicioarele cum?

Catindatul. N'o mai scot... mi-a trecut.

Iordache. Cum ţi-a trecut?

Catindatul. Nu ţi-am spus că m'a invĕţat unul dela noi dela percepţie... zice c'a citit in cartea lui Matei...

Iordache. Dela Matei citire?

Catindatul. Nu vanghelistul, ĕsta e altul, e doftor de bătături in Italia şi face şi văpsea pentru pĕr...

Iordache. Ei?

Catindatul. Ei? să zicem că mĕ doare: intâiu rabd cât pot... pe urmă, puiu doftorii, pe urmă, daca vĕz că nu mai merge, mĕ duc la bărbier hotărit să mi-o scoaţă... bun! Cum intru...

Iordache. Apoi?...

Catindatul. Cum intru zic serios: ştii s'o scoţi? scoate-mi o! De par examplu adineaori la d-ta... D-ta nici nu inţelegeai ce vreau eu... Şi pe urmă, mĕ dau in vorbă, mai de una, mai de alta... Dar când intru, simţ odată ca un cuţit (arată la falcă.) cald, şi pe urmă rece; pe urmă din vorbă 'n vorbă, vii d-ta, sub-firugul, cu cleştele: atunci

de odată simţ iar un cuţit... rece, şi pe urmă numai decăt cald... şi pe urmă nu mai simţ nimic... Vezi d-ta, pe semne nu ştiu cum devine care va să zică de este al naturii lucru ceva, că măseaoa in interval de conversaţie, de frică trece... Ei... al dracului italianul!

Iordache. (care a ascultat cu multă atenţie, cu ton de milă şi ciudă.) Fugi, d-le, cu superstiţiile italieneşti... Imi pare rĕu de d-ta, om tinĕr!... Bine, d-ta nu vezi cum e naturelul la toate, că trebue să aibă o bază, măcar căt de mică, dar să fie bază. Ce nu are bază cum poate să fie naturel? Ori să-mi spui d-ta că Matei ĕla al d-tale — că eu nu-l cunosc — te-a invăţat adică să mergi p'in ploaie fără umbrelă şi să zici numai aşa la un capriţ că e soare... şi să nu te ude... Auzi d-ta mofturi italieneşti!

Catindatul. Aşa e, decăt n'are aface cu măseaoa. (face o grimasă in partea măselii.)

Iordache. Ba prea are aface.

Catindatul. Ba nu. (altă grimasă.)

Iordache. Ba da, tot lucru naturel...

Catindatul. Ba nu!... (altă grimasă.) Hait!

Iordache. Ce?

Catindatul. Iar m'a apucat (incepe să se plimbe.) dar rĕu... rĕu de tot...

Iordache. Vezi... vorba mea... ştiu eu...

Catindatul. (oprindu-se in loc din umblet, şi cu un ton foarte hotărit.) Ştii s'o scoţi? scoate-mi-o!

Iordache. Şezi...

Catindatul. (hotărit.) Adu cleştele (şade.)

Iordache (merge, ia cleştele şi revine.) Zi că te-a ciupit un purice... odată... pac!

Catindatul (uitându-se la cleşte şi sculăndu-se.) Mi-a trecut. Ai vĕzut vorba mea... ştiu eu... Al dracului italianul!...

Iordache (plictisit.) A!

Catindatul (foarte mulţumit.) Salutare, neică, şi mersi! (pleacă.)

Iordache. Stai, domnule!...

Catindatul. Nu mai pot... e tărziu... am treabă la canţilerie, am o groază de avizuri de făcut... Salutare, neică, şi mersi! (iese repede prin fund.)

SCENA IV

Iordache apoi **Miţa**

Iordache. Aşa haplea mai rar... Ce dracu face d. Nae de numai vine... Sunt aproape de doësprece... Mĕ leşin de foame (Miţa intră din dreapta.) Miţa? o uitasem!...

Miţa. N'a venit Nae ăncă?

Iordache. Uite ce e, coană Miţo, d-ta tot zici că-l aştepţi; eu mĕ repez aici aproape să 'mbuc ceva şi mĕ 'ntorc numaidecăt... nu'i aşa? (işi ia pălăria.)

Miţa. Poţi să te duci.

Iordache. Da nu pleci, să nu remăe prăvălia singură...

Miţa (nervoasă.) Ţi-am spus odată: il aştept pănă măine, pănă poimăine, pănă o veni.

Iordache. Atunci mĕ duc... mĕ 'ntorc la moment. (iese in fund.)

SCENA V

Miţa, apoi **Pampon**

Miţa. Să-l aştept, da, să-l aştept... Trebue să vie... Să mĕ traducă pe mine Nae... şi să nu-mi resbun... Peste poate!..

Pampon (care a intrat.) Mĕ rog, d. Nae n'a venit încă? (salută.)

Miţa (aparte.) Un muştiriu... (tare.) Nu, domnule, şi eu il aştept... Daca poftiţi şi dv. să-l asteptaţi... vine ori dĕnsul ori băiatul...

Pampon. Mersi, madam. (şeade, aparte.) Curăţică. (tare, după o pauză.) Dv. sunteţi rudă, ori consoarta dumnealui...

Miţa (tristă.) Nici rudă, nici consoartă. d-le... i sunt... adică i-am fost... amică... Am venit pentru o mică afacere

Pampon. Ca şi mine...

Miţa (oftănd.) La d-ta... nu poate fi ca la mine... La mine e chestiune de traducere.

Pampon. In amor?

Miţa (asemenea.) Da, in amor...

Pampon. Ca şi la mine...

Miţa. Ca şi la d-ta?... Cum?

Pampon. Mi se pare, adică nu mi se pare... sunt aproape sigur că sunt tradus.

Miţa. Ca şi mine...

Pampon. Şi numai d. Nae poate să mĕ puie pe urma aceluia care a devenit in chestiune... A! dar n'are să-mi scape... Sunt hotărit; am să-i dau o curăţenie spiţerului să mĕ pomenească.

Miţa. E spiţer?

Pampon. Da, de sigur spiţer. Aflasem adineaori cum il chiamă dela băiatul de aici...

Miţa. Dela Iordache...

Pampon. Da, imi spusese cum il chiamă, dar i-am uitat numele cu găndul la dovezi, pentru că am dovezi, nişte hărtii pe care le-am găsit in odaie la Didina...

Miţa. Didina...

Pampon. Da, amanta mea, cel mai sacru amor, pentru care mi-am sacrificat cariera de militar, fiincă până să nu o cunosc am fost tist de vardişti la Ploieşti... Şi sunt turbat de gelozie! Toată noaptea n'am dormit...

Miţa. Ah! mie-mi spui ce-i gelozia?... Numai o noapte n'ai dormit? Nu ştii nimic! Căte nopţi!...

Pampon. Nu, az-noapte nu a devenit din gelozie, pentru că nu incepuse incă chestia... Am jucat la Podul-Gărlii conţina cu nişte papugìi până la şase az-dimineaţă ... I-am ras ...

Miţa. Să nu te bucuri ... Şi eu căştig la conţină, dar ce folos! noroc la cărţi, nenoroc la amor ...

Pampon. Aş! la mine nu e noroc, e ştiinţă: ii iau la sigur ... poate că să am o goană nebună, să pierz. Eu joc conţina oarbă cu fantele, şi am eu merchezul meu. Bunioară, cărţile le ţiu in stănga şi joc cu dreapta; am bătut cu fantele, puiu cărţile bătute jos, şi fantele la loc in măna stingă, pentru altă ocazie ... Az-noapte i-am stins ...

Miţa (plictisită.) Nu mai vine Nae ...

Pampon. Astfel dar az-dimineaţă, coniţa mea, pe la şase ceasuri, mĕ intorc acasă, la Didina; bat in uşă, se scoală somnoroasă şi-mi deschide. Era incă intunerec: aprinz luminarea... Dar, când viu prea tărziu, e totdeauna supĕrată şi 'ncepe să mĕ certe ... Acuma nu zice nimic: se 'ntoarce pardon cu faţa la perete şi tace. Zic eu (Miţa plictisită s'a sculat şi se plimbă.) in găndul meu: e supĕrată ... s'o las să doarmă; când o vedea măine c'am căştigat trei poli, i trece ... Dau să mĕ desbrac şi vĕz jos lăngă mescioară doĕ hărtiuţe. M'aplec, — cum le-am vĕdut am simţit un fior rece, — vezi d-ta ce e instinctul la orice insectă! — m'aplec, le iau: ce era? Un

bilet de abonament la frizăria model a lui d. Nae Girimea...

Miţa. Nae Girimea?... (se interesează.)

Pampon. Da şi un bilet de amor dela o damă către „Bibicul" ei...

Miţa. „Bibicul"?

Pampon. Da, către spiţerul.... Să vezi cum am aflat pe urmă că e spiţer.

Miţa (aparte.) „Bibicul"! S'ar putea?

Pampon. Cum am citit hărtiuţele şi am vĕzut pecetia pe bilet: „Frizăria model, Nae Girimea", mi-am luat iar baltonul şi bastonul şi am ieşit binişor; Didina adormise iar. Mĕ duc la poliţie, cercetez şi aflu că aici e frizăria. Am venit; d. Nae nu era aici. Iordache mi-a spus că bilete de astea...

Miţa (interesându-se nerăbdătoare) In sfârşit?

Pampon. In sfârşit, ce mai să lungim vorba de giaba, coniţa mea, spiţerul este... După câte mi-a spus Iordache, am fost cu biletul la o spiţărie, am spus că aveam ceva scris pe el şi s'a şters cu un fel de asenţie, şi că aş vrea să ştiu ce era scris... se poate? şi spiţerii nu ştiu ce-a făcut, ce-a turnat pe bilet, — mirosea a spirt de ţiperig, — şi 'n două minute au ieşit iar dungile la loc...

Miţa. Să fie cu putinţă?...

Pampon. Le-am numĕrat sunt cinzeci-şi-cinci de dungi... Spiţerul mişel! l-am prins mai rĕu decât D. Nae: o să-i dau o curăţenie... să-i rup şalele!...

Miţa (aparte.) Să fie Nae? A ce rĕsbunare ar fi! (tare.) Domnule, zici că biletul de amor este către „Bibicul"?

Pampon. Da!

Miţa. Şi este iscălit de cine?

Pampon „A ta adorantă, Miţa..."

Miţa. Miţa! A! Dumnezeule!

Pampon. Ce?

Miţa. Domnule, eşti sigur că e spiţer?...

Pampon. Fireşte... Mai sigur se poate? Biletul era alb... spirt de ţiperig şi d'odată cinzeci-şi-cinci de dungi... Le-am numĕrat... poftim să le numeri şi dta...

Miţa. Şi ai venit aici pentru ca să afli numele omului cu chestia de traducere?

Pampon. Da.

Miţa. Eu am o presimţire, un instinct...

Pampon. Ca şi mine, ca toate insectele...

Miţa. Cum este amanta dumitale?

Pampon. Cum să fie adică?

Miţa. De roşu, de ghindă, de tobă, ori de verde?

Pampon. De verde...

Miţa. De verde?

Pampon. Da.

Miţa. Şi ai la d-ta biletul către „Bibicul", pe care zici că l-ai găsit in odaia damii de verde?

Pampon. Da.

Miţa. A să-l vĕz de grabă...

Pampon. (dându-i biletul.) Iacătă-l.

Miţa (ia biletul, il priveşte şi face o mutră grozav de disperată.) A! am să-mi rĕsbun!... (solemnă.) Domnule, nu te juca cu inima unei femei nenorocite... Spune drept; biletul ĕsta l-ai găsit in odaia amantii d-tale? Jură...

Pampon (grav.) Pe onoarea mea!

Miţa. Uite-te la biletul ĕsta... l-ai citit?... (citind nervos.) „Bibicule, Mangafaoa pleacă mâine miercuri la Ploeşti, remâiu singură şi ambetată; sunt foarte rĕu bolnavă: vino negreşit, am poftă să-i tragem un chef... A ta adorantă, Miţa..." Ai vĕzut biletul?.. Acuma uite-te la mine bine...

Pampon. Ei? (ii ia inapoi biletul.)

Mița. Ei! Eu, eu sunt nenorocita care am scris biletul ĕsta...

Pampon. Se poate?

Mița. Da, se poate... (desolată.) Şi omul care a fost la Didina dumitale este amantul meu!...

Pampon. Amantul dumitale? Spiţerul?

Mița. Ce spiţer, nu-i spiţer... (frămĕntându-se.) A! trebue să am o explicaţie... O să-mi rĕsbun... o rĕsbunare teribilă!...

Pampon (acelaș joc.) Amantul dumitale? trebue să-l ştiu şi eu, trebue să-l vĕz. Eu nu mĕ mulţumesc pe rĕsbunarea dumitale... Trebue eu să-mi rĕsbun, eu!... (se plimbă turbat.)

Mița. Juri să ne resbunăm impreună?

Pampon. Jur!

SCENA VI

Aceiaşi, Iordache

Iordache (venind repede din fund.) Coană Miţo, eşti aici? Vine.

Mița. Nae...

Pampon. D. Nae...

Iordache (dând pe Pampon la o parte și luând pe Mița in partea ceailaltă.) Pardon. (Miţii.) Vine Crăcănel al d-tale. Viu intr'un suflet dela birt din colţ... Crăcănel a intrat in birt, a intrebat de prăvălia lui d. Nae Girimea, şi băiatul l-a indreptat aici. Ascunde-te iute... vine, trebue să fie la uşe.

Mița. Crăcănel! ce caută?

Iordache. Treci de grabă in odăiţă. (Mița pleacă spre dreapta pe după paravan.)

Pampon. Te duci?

Mița. Da... (lui Iordache) Când o pleca, dă-mi de veste... fă-i vĕnt de grabă...

Pampon. Bine, da chestia noastră cum remâne (o urmărește până la uşe.)

Mița. Mai vorbim noi (iese repede in dreapta inchizĕnd uşa după ea.)

Pampon (aparte.) Ciudat lucru! Să fie vreo moftangioaică?... (lui Iordache.) Mĕ rog, cine e persoana asta?

Iordache. E o damă...

Pampon. Bine damă, o vĕz eu că e damă, dar cine e? (Crăcănel intră.)

Iordache (incet lui Pampon.) Lasă că-ţi spuiu eu...

SCENA VII

Aceiaşi, Crăcănel.

Crăcănel. Mĕ rog aici este d. Nae frizerul?

Iordache. Aici este... da... nu'i acasă.

Crăcănel. Dar... mĕ rog, se 'ntoarce?

Pampon (lui Iordache apart.) Cine-i domnul ĕsta?

Iordache (incet lui Pampon.) Lasă că-ţi spuiu eu...

Crăcănel. Aud?

Iordache. Nu crez să se intoarcă aşa de grabă... Daca aveţi trebuinţă chiar cu d-lui, atunci poftiţi mai pe seară, poate să-l găsiţi...

Crăcănel. In sfârşit, eu tot mai pot aşteptà; poate să vie (șade.)

Iordache. Aşteptaţi de giaba, d-le, vine foarte târziu...

Crăcănel. De unde ştii? poate vine mai curĕnd...

Iordache (incet lui Pampon.) Cum dracul să-i fac vĕnt?...

Pampon. Daca spune odată omul că vine desearӑ...

Crăcănel. Ei, poate să am noroc. Nu ştii d-ta? de căte ori pleci să stai un ceas şi stai cinci... Ei, de ce adică să nu pleci odată pentru şapte şi să stai numai unul ?... (se gătește in fața unei oglinzi, iși piaptĕnă barbetele și chelia, ia o gazetă și se pune pe citit. — Iordache și Pampon dau din umeri. Pampon scoate o pereche de cărți și 'ncepe să se joace cu ele pe genuchi. Iordache merge la ușa din dreapta.)

Mița (scoțĕnd capul pe ușă.) Fă-i vĕnt!

Iordache. Nu e chip... Zice că vrea s'aştepte...

Mița. Ce dracul caută aici?

Iordache. Ştiu eu... caută pe d. Nae...

Mița. Nu 'nțeleg.

Iordache. I-am spus că d. Nae vine desearӑ, şi tot zice că-l aşteaptă... A! stăi, că ii am eu leacul...

Mița. Domnul ĕlălalt s'a dus?

Iordache. Nu, e aici...

Mița. Să m'aştepte... Bate-mi in uşă cănd l-ĕi exoflisi pe Crăcănel...

Iordache. Il exoflisesc acuma, să vezi... (coboară in scenă. Mița iși retrage capul și inchide ușa. Lui Pampon) Dama a zis s'aştepți...

Pampon (incet.) Bine...

Iordache (cătră Crăcănel, care e cufundat in citirea jurnalului.) Ei, boerule, d. Nae nu mai vine... Eu trebue să 'nchiz prăvălia... am treabă să mĕ duc in tĕrg...

Crăcănel (lăsănd gazeta.) A! inchizi?... Atunci, daca inchizi, trebue să mĕ duc şi eu...

Pampon (stringĕndu-și cărțile.) Fireşte că trebue să te duci, nu o să te incuie aici.

Crăcănel. Daca e aşa... salutare... Mai mĕ 'ntorc eu mai tărziu... (iese in fund.)

Iordache, Cu plecăciune... S'a dus! uf! Al dracului dobitoc!... De ce muşterii am eu parte astăzi!

Pampon. Mĕ rog, cine e negustorul ĕsta?

Iordache. Uritul ĕsta? Este amantul damii de colo...

Pampon (sărind.) Amantul damii de colo?...

Iordache. Da.

Pampon. Care a vorbit cu mine adineaori?... Mița?

Iordache. Da, da!

Pampon (fieros) Bibicul ei? Ĕsta e Bibicul?

Iordache. Ei, da, frate, când iți spuiu odată: e amantul damii de colo... Ce te prinde mirarea?...

Pampon (care și-a luat pălăria și bastonul de grabă.) Am pus măna pe Bibicul! Nu-l las nici mort! nici mort! (se repede și iese glonț pe ușa din fund.)

SCENA VIII

Iordache, Nae, apoi **Mița**

Iordache. Ĕsta este nițel cam țicnit... De ce muştirii am parte eu astăzi?... Frumos carnaval! S'o scoț pe Mița. (Nae intră.) D. Nae, in sfărşit! credeam că nu mai vii.

Nae. De ce?

Iordache. Te-a căutat doi inşi...

Nae. Cine?

Iordache. Unul nu ştiu cum il chiamă, ĕlălalt era Crăcănel...

Nae. Crăcănel ?...

Iordache. Da; şi coana Miţa... e aici.

Nae (strimbăndu-se.) Miţa aici ? Nu i-ai spus că nu sunt acasă şi că viu tărziu ?

Iordache. I-am spus, da a zis că te aşteaptă pănă măine, pănă poimăine... Am profitat de ocazie şi m'am dus la birt in colţ să mănănc ceva. N'apucasem să gust de doĕ ori, şi hop! Crăcănel vine 'n birt şi 'ntreabă pe băiat unde e frizăria model a lui d. Nae. Am alergat de grabă să dau de veste coanii Miţii... Era aici şi negustorul ĕlălalt; zice că are un bilet de abonament să-l schimbe, ori să te 'ntrebe ceva... in sfărşit nu ştiu bine...

Nae. Care va să zică Miţa e aici ?

Miţa (care a crĕpat uşa mai dinainte şi a auzit ultimele vorbe ale lui Iordache, coborind.) Aici, Bibicule; ce, iţi pare rĕu ?

Nae (făcĕndu-se vesel.) Să-mi pară reu ? cum să'mi pară reu ?... Se poate ?

Miţa (trecĕnd lăngă Nae, incet.) Trimete de-aici pe Iordache. Am să-ţi spun ceva intre patru ochi...

Nae (făcĕndu-se că n'aude.) Auz ?

Miţa. Iordache, daca nu mai ai treabă, fii bun şi ne lasă; aveam să-i spuiu ceva lui d. Nae in secret...

Iordache. Mĕ duc... să'mi isprăvesc porţia de varză. (iese in fund.)

SCENA IX

Miţa, Nae (Miţa merge şi incuie uşa din fund.)

Nae. Pentru ce incui uşa ?

Miţa (in fund.) Poate să vie iar cineva să ne facă deranj... Am să-ţi spuiu ceva in linişte.... (pauză.) Nae ! (coboară incet emoţionată.) Bibicule ! Nu mĕ mai iubeşti... (un pas şi se opreşte.)

Nae (d'abia intorcĕndu-se.) Ei na ! de unde ţi-a mai venit şi asta 'n cap ?

Miţa. (incă un pas.) Pentru ce n'ai venit alaltăieri seara cănd ţi-am scris ?

Nae (acelaş joc.) Eram bolnav alaltăieri...

Miţa (coborind, cu energie.) Minţi !... Ai primit biletul meu ?

Nae. Da.

Miţa. Unde mi-e biletul ? Arată biletul...

Nae (după ce se caută prin toate buzunarele.) Pe semne că l-am pierdut...

Miţa. L-ai pierdut ? Unde l-ai pierdut ?

Nae. Ştiu eu unde l-am pierdut ? daca ştiam că-l pierz, fireşte că nu-l pierdeam ...

Miţa. Nu ştii unde l-ai pierdut ?

Nae. Nu ...

Miţa (strajnică.) Bibicule ! Bibicule !

Nae. Ei ?...

Miţa. Vezi tu sticluţa asta ? (scoate din buzunar o sticluţă mică şi i-o arată.)

Nae. Ei ce ?

Miţa. Ştii ce are inăuntru ?

Nae. Cerneală...

Miţa. Nu cerneală, Năică ; vitrion englezesc ...

Nae (dăndu-se inapoi.) Vitrion ? eşti nebună ?

Miţa. Da, vitrion ! ţi-e frică ?

Nae. Fireşte că mi-e frică, na !

Miţa. Pentru ce, daca te ştii curat?

Nae. Pentru că tu nu ştii ce e vitrionul ...

Miţa. Ba da ... e un fel de metal... asenţie ...

Nae. Nu ştii ce poate face ?

Miţa. Ba da; pârleşte, Năică, arde, Bibicule, momentan tot, tot, şi mai ales ochii!

Nae. Dă-mi sticluţa...

Miţa. Aş!

Nae. Pentru ce să ţii asemenea lucruri? pentru ce?

Miţa. (vrând să isbucnească.) Pentru ce?... Imi trebue...

Nae. Pentru ce iţi trebue?

Miţa. (isbucnind.) Pentru ce? (cu un gest mare, care face pe Nae să-şi acopere ochii dându-se repede inapoi.) Pentru dumneatale, musiu Năică, şi pentru Didina dumitale!...

Nae (pălind.) Care Didină? tu ştii ce spui!...

Miţa. Ştii şi d-ta mai bine decât mine; nu umbla cu mofturi, şarlatane. Care Didină, ai? Didina, pentru care mĕ traduci pe mine; Didina, pe care o iubeşti; Didina, la care ai fost az-noapte, mizerabile!

Nae. Nu e adevĕrat, am stat acasă bolnav.

Miţa. Minţi! Adineaori spuneai că nu ştii unde ai pierdut biletul... Să-ţi spuiu eu: biletul meu l-a găsit in odae la Didina d-tale respectivul ei.

Nae. Respectivul? Pampon?

Miţa. Vezi! vezi! ştii cum il chiamă; da, unul inalt, bărbos, fioros, cu care o să ai aface chiar astăzi; pentru că s'a 'ntâlnit cu mine aici, mi-a arătat biletul meu, şi eu i am declarat că omul cu traducerea este acela care mĕ traduce şi pe mine, (Nae se plimbă agitat.) amantul meu, fidelul meu amant, căruia eu (obidită.) i-am fost in todeauna fidèa.

Nae. Ce-ai făcut?

Miţa. Pampon te caută să te omoare... A! dar până să-şi rĕsbune el, am să vĕ omor eu, eu! pe Didina, pe tine, şi pe mine!... (se trinteşte pe un scaun despe-rată şi isterică şi-şi ascunde capul in măini.)

Nae (apropiăndu-se binişor de ea şi căutănd s'o măngăe.) Miţo, neică, vino-ţi in fire...

Miţa. Lasă-mĕ (il respinge.)

Nae (apucăndu-o in braţe şi căutăndu-i buzunarul.) Nu; nu te las, pentru că te iubesc... numai pe tine... te iubesc... numai ...pe ... tine ... (a găsit buzunarul, a luat sticluţa, şi se ridică repede şi schimbănd tonul.) Inţelege că e incurcătură la mijloc. Mi-ai pus pe nebunul de Pampon in cap.

Miţa. D-ta ţi l-ai pus...

Nae. Vrei scandal cu orice preţ?

Miţa. Da, (ridicăndu-se.) vreau scandal, da... pentru că m'ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate: ai uitat că sunt fiică din popor şi sunt violentă; ai uitat că sunt republicană, că 'n vinele mele curge săngele martirilor dela 11 fevruarie; (formidabilă.) ai uitat că sunt ploeşteancă — da! ploeşteancă! — Năică, şi am să-ţi torn o revuluţie, da o revuluţie... să mĕ pomeneşti!...

Nae (cam zimbind de tirada ei.) Nu fi nebună!... Ce-o să faci?

Miţa (căutănd sticluţa in buzunar.) Ce să fac? (n'o găseşte; se uită rătăcit imprejur... Nae i arată de departe, rizĕnd, sticluţa; ea dă un ţipĕt.) A! mi-ai furat sticluţa, scamatorule! (repezindu-se la el pe după mobile.) Dă-mi sticluţa, şarlatane, mizerabile, infame!

(Se aud bătăi tari in uşă)

Nae. Taci! bate cineva!

Iordache (deafară.) Deschideţi! deschideţi de grabă!

Miţa. Nu vei deschide, până nu-mi dai sticluţa! (se pune in dreptul uşii. Nae o dă in lături, trage ivĕrul şi deschide. Iordache intră repede.)

SCENA X.

Aceiaşi, Iordache.

Iordache. Vine Crăcănel turbat... S'a făcut scandal; l-a bătut ĕlălalt care era aici ... (Miţii.) Ascunde-te ... Vine!

Miţa (apelpisită.) Nu mai voiu să ştiu de nimic... Să vie oricine ... Voiu scandal ... voiu să mor! ... (se repede să ia un briciu; Iordache se uită afară prin uşă.)

Nae (repezindu-se şi smulgĕndu-i briciul, o apucă de amăndoĕ măinile şi o tĕrĕşte spre dreapta.) Aide dincolo, să-ţi dau sticluţa.

Miţa. Nu!

Iordache (dela uşă.) Fugiţi, iacătă-l, fugiţi!...

Nae. Haide! (tĕrĕşte pe Miţa cu multă luptă şi iese cu ea in odaea din dreapta, pe după paravan.)

SCENA XI.

Iordache, Crăcănel.

Crăcănel (intrănd prin fund furios, cu pălăria stricată şi tăvălită. Iordache se dă la o parte.) A! asta nu, asta nu poate să rĕmăie jos!... Ai mai pomenit d-ta una ca asta, d-le?

Iordache. Ce d-le?

Crăcănel. D-le, adineaori ştii că am plecat de aici.

Iordache. Da ...

Crăcănel. N'apuc s'ajung in colţ şi auz de urmele mele: „Pst! pst! Bibicule!“ Pe mine mĕ chiamă Telemac, Mache, nu mĕ chiamă Bibicul. Imi vĕz de drum ... Iar: „Pst! pst! Bibicule!“ Eu merg inainte ... Cănd mĕ pomenesc că m'apucă cineva pe la spate de guler. Mĕ intorc. Zice „Te faci că n'auzi, Bibicule, ai?“ Eu zic: „Nu mĕ chiamă Bibicul, d-le, mĕ chiamă Telemac, Mache. — Bibicule, zice el, deodată; eşti un mizerabil; ai făcut un abuz mare: ai inşelat o femee, dar ai aface acuma cu un bărbat. De mult te caut. Avem să ne răfuim amăndoi. Acu nu-i vreme, dar pănă una alta, ca să ştii cu cine ai aface, poftim o arvună!“... N'apuc să rĕspunz, domnule, şi şart! part! trosc! pleosc! patru palme: imi turteşte pălăria şi mi-o aruncă căt colo. Pănă să mĕ plec s'o ridic, infamul se suie intr'o trăsură şi pleacă ... Chem sergentul ... nimini!... A! dar trebue să ştiu cine este dobitocul ĕsta smintit ... trebue să ştiu! Cum il chiamă?

Iordache. Ştiu eu cine e ala?

Crăcănel. Este mizerabilul care era adineaori aici cu d-ta cănd am venit eu.

Iordache. Nu ştiu cum il chiamă...

Crăcănel. Trebue să ştii, trebue să-mi spui: nu plec de aicea pănă nu aflu; chem poliţia, fac scandal! ... (se plimbă făcĕnd gesturi exasperate.)

SCENA XII.

Aceiaşi, Catindatul, Nae, apoi **Pampon.**

Catindatul (intră prin fund, cu măna la falcă văităndu-se) A! a! a! m'a apucat rĕu... (se trănteşte pe un scaun)

Iordache. Şi ai venit iar la doftoria lui Matei, nu mai merge, tinĕrule...

Crăcănel. D-le, inţelege odată şi spune-mi...

Nae (ieşind din odaie şi coborind) Ce e? Ce e, domnule?

Crăcănel. D-le! Un dobitoc, un infam,

care era adineaori aici, m'a insultat cu palme pe mine, Mache, ca drept Bibicul ...

Nae (aparte.) Pampon a fost! (cătră Iordache incet.) Treci dincolo, i-a venit rĕu nebunii. (Iordache iese iute la dreapta.)

Catindatul. A! a! a! (se svărcolește pe scaun.)

Nae (Catindatului.) Ce e? d-ta ce poftești?

Catindatul (sculăndu-se și arĕtăndu-și falca, hotărit.) Știi s'o scoți? scoate-mi-o!

Nae. Șezi. (Catindatul șade.)

Crăcănel. D-le, n'am vreme de stat. Spuneți-mi cum il chiamă...

Nae (alegĕndu-și instrumentele.) Nu știu, d-le, de unde vrei să știu eu numele la toți mușterìii! (cătră Catindat.) A din fund de tot? (Catindatul dă din cap că da.) Desleagă-te. (Catindatul face fasoane. Nae il apucă cu putere și-l desleagă.)

Pampon (apărĕnd in fund.) Aha! Bibicule, iar d-ta! (Crăcănel se dă inapoi.)

Nae (cu un ochiu la ce se petrece intre Pampon și Crăcănel, și cu altul la Catindat, pe care il ține cu putere cercănd să-i vire măna in gură, și care se sbate și nu vrea să se lase.) Numa s'o vĕz! n'o scoț!

Crăcănel (inaintănd un pas spre Pampon, făcĕndu-și inimă și voind să-și dea fiori.) Domnule! mĕ cunoști d-ta pe mine?

Pampon. Cum să nu, Bibicule! (se apropie binișor de Crăcănel, il apucă și-i mai trage căteva.)

Crăcănel (scăpănd și ocolind pe după mobile.) A! ajutor! poliție! vardist! (Pampon il urmărește neimpăcat; Crăcănel vrea să iasă prin dreapta pe după paravan, se intălnește piept in piept cu Iordache care intră, și care-l respinge.)

Nae (care, după o luptă, a reușit să vĕre măna in gura Catindatului.) Șezi binișor!

Catindatul (gemĕnd cu gura infundată și svărcolindu-se.) A! a! a!

Iordache (care a venit de după paravan, in cet lui Nae.) I-a venit pandolìile, era să-și taie gătul cu briciul.

Crăcănel. E nebun! ajutor! poliție! vardiști! (iese in fuga mare prin fund.)

Pampon. Stăi, Bibicule! (iese furios după el.)

Nae (trăgĕnd cu putere.) Nu mișca! (după ce a tras, iese repede in dreapta, urmărit de Iordache.)

Catindatul (văităndu-se cu măna la falcă.) A! a! a! mi-a scos alta! Măsea nevinovată, domnule!...

(Cortina.)

ACTUL II

O salā deoparte a unui bufet intr'un bal mascat de mahalà. Doue uşi in fund; cea din dreapta dănd in bal, cea din stinga intr'un coridor de lăngă bal. La stinga, in planul din fund, o uşă a cabinetului de toaletă ; la dreapta, planul intăiu, o uşă dănd in sala principală a bufetului. In scenă, mese pentru măncare, una in fund intre cele două uşi, două in faţă, una la dreapta alta la stinga. La ridicarea cortinii, se aud mĕsurile din urmă ale unui valţ, şi se vede prin uşa din dreapta, in fund, mişcarea balului.

SCENA I.

Catindatul in costum şi cu masca scoasă şezĕnd la masa din stinga şi bĕnd rom cu un păhăruţ, apoi **Chelnerul.**

Catindatul (bătĕnd in masă.) Chelner!...

Chelnerul (d'afară.) Vine!...

Catindatul. Am inceput să mĕ incălzesc... ori magnetismul... ori electricitatea lui Matei... nu ştiu ce e... dar lucrează... Am inceput să mĕ 'ncălzesc (bate in masă.)

Chelnerul (din dreapta.) Vine, vine!

Catindatul. Unul dela noi dela percepţie m'a invĕţat : „Vrei să-ţi treacă? mănăncă, bea, fă petreceri şi magnetizează-te, dar magnetizează-te straşnic cu jamaică..." şi... mĕ magnetizez (bate in masă tare) Fiu! cald!

Chelnerul (d'afară.) Vine, vine, vine!

Catindatul. Nenea Iancu, sireacul, daca ar şti cum mĕ magnetizez... şi unde? (scoate de sub costum din sin o scrisoare şi o citeşte cu chef şi cu un ton de gravă mustrare ca drept al lui Nenea Iancu.) „Am aflat că umbli prin cafenele şi pe la baluri; dacă mai aflu astfel de chestii, nu-ţi mai trimet niciun gologan, viu să-ţi lungesc urechile; te iau inapoi la prăvălie, şi te pui la ipitropie, măgarule..." Mie adică imi scrie Nenea Iancu. (bate tare in masă.)

Chelnerul (intrănd din dreapta.) Vine!...

Catindatul. Socoteala şi 'ncă un rom... Ĕsta e al patrulea...

Chelnerul. Ba al cincilea...

Catindatul. Ba al patrulea...

Chelnerul. Al patrulea l-aţi bĕut... şi cu unu, care il comandaţi acuma, cinci...

Catindatul. Aşa, cu ĕl d'acuma?... da (Chelnerul iese in dreapta.) Fiu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac!... Vezi ce e cănd nu ştie cineva?... Era aproape de mintea omului: durerea devine din măsea, măseaoa devine din rĕceală, rĕceala devine din frig; — din cald devine că nu mai e frig; daca nu mai e frig, va să zică că rĕceala se duce şi vine căldura; a venit căldura, a trecut durerea... (Chelnerul vine.) Par egzamplu... (pune măna pe falcă.) lucrează magnetismul... arde... foc... Fiu! cald mi-e! (Chelnerul a pus pe masă romul.) Un rom şi ţal!

Chelnerul. Cinci romuri: unu şi cinzeci.

Catindatul (dănd romul pe găt.) Şase...

Chelnerul. Nu, cinci...

Catindatul. Ba şase... Cinci cu ĕsta

care l-am bĕut, şi cu unul, care o să mi-l aduci acuma, şase. (plătește.) Fiuu! lucrează strajnic magnetismul... Şi am să tachinez astăseară!... da am să tachinez!... pe toate am să le tachinez! (merge cam șovăind la o oglindă in stinga să-și dreagă miza.) Fiu! cald!...

SCENA II

Catindatul, Didina intră prin fund dela stinga, coboară la masa din dreapta și șade; e in costum de polonez: cazacă cu brandeburguri, măntăluță cu blană, pantaloni in cisme cu carămb; in cap căciulică poloneză cu un pampon mare, apoi **Chelnerul.**

Didina (bătĕnd in masă.) Băete! (iși scoate masca și se șterge cu batista.)

Chelnerul (intrănd cu romul.) Vine!

Catindatul (intorcĕndu-se și punĕndu-și masca.) O mască... Am s'o tachinez... (Chelnerul, după ce a lăsat romul pe masă la stinga, trece la dreapta lăngă Didina.)

Didina. O bere.

Chelnerul. Vine!

Didina (care a observat pe Catindatul, se intoarce cam cu spatele ca să nu-i vază fața. Catindatul bea rom, suflă mereu de căldură și se uită cănd pe o parte cănd pe alta la Didina.) N'a venit Nae incă... (scoate o scrisorică și o citește.) „Prea iubita mea angelă, s'a intĕmplat un caz de o comèdie mare in chestia noastră prin respectivul teu Pampon şi o individă... Trebue să ne vedem deseară ca să-ţi spuiu cum curge in defavor toată intriga asupra romanţului nostru, să juri că eşti la Teatru, pentru care nu cumva să lipseşti deseară dela bal cum ne-a fost vorba. Trimete-l pe Pampon să joace conţina şi vino negreşit... Al tĕu adorant pănă la moarte... Nae"... Doĕsprezece aproape, şi nu mai vine. (Chelnerul aduce berea, o pune pe masă la Didina și iese.)

Catindatul. Fiuu! (Didinii.) Bonsoar, mască... (aparte.) Am s'o tachinez... (tare.) Ce mai faci?

Didina (care indată ce i-a vorbit Catindatul și-a pus masca.) Bine, mersi! Uite beau o bere... Da d-ta ce faci?

Catindatul. Şi eu bine, mersi; mĕ magnetizez cu jamaică.

Didina. Imi pare bine.

Catindatul. Şi mie nu mai puţin, parol! (apart cu chef.) Al dracului ştiu să le tachinez.

Didina (bătĕnd in masă și sculăndu-se.) Să-l mai caut in bal...

Catindatul (bĕndu-și picătura din fund a paharului.) Ce, te duci, mască?

Didina. Da, mască, mĕ duc. (Chelnerul vine din dreapta.) O bere, s'o plătesc (aruncă banii pe masă.)

Catindatul (către chelner.) Şi mie o jamaică... (către Didina) Nu mai stai niţel? să mai beau numai un magnet şi pe urmă te joc.

Didina. Nu, mersi.

Catindatul. Să te joc o... conţină oarbă. (ride.)

Didina. (apart.) Conţina oarbă? să mĕ fi cunoscĕnd? (pleacă să iasă.)

Catindatul. Pe doĕ consumăţii şi-o guriţă mazu (ride.) Strajnic tachinez... (o urmărește pănă la ușă.)

Didina. (aparte.) Mazu?... M'a cunoscut (iese repede, in fund, la dreapta; ieșind, pamponul dela căciulă i cade in scenă; Chelnerul aduce incă un rom și-l pune pe masă la stinga așteptănd.)

Catindatul. (intorcĕndu-se dela ușă și cobo-rind.) Strajnic am tachinat-o... (gustă din

rom şi-l plăteşte.) Fiuu! Şi mi-e cald... mi-e cald... mi-e foc de cald! (intorcêndu-se şi zărind pomponul jos.) Iacă! i-a căzut polinezului istoria dela căciulă... (ia pomponul şi şi-l pune 'n piept.) Haha! Acu să vezi cum o tachinez (trage repede paharul de rom şi iese iute după Didina.) Acu să vezi cum am s'o tachinez. (Se aude in bal polca.)

— — —

SCENA III

Crăcănel singur, in costum de bal, intrând din bufet, apoi **Chelnerul.**

Crăcănel (coborind şi scoţêndu-şi masca.) Il chiamă Iancu Pampon; i mai zice şi „Conţina cu 5 Fanţi“; a fost tist de gvardişti de noapte la Ploieşti; acuma face pe jucătorul de cărţi; e neinsurat, dar precontează pe una Didina Mazu, nihilistă. I-am luat urma acasă, de acasă la cafenea, dela cafenea iar acasă, şi de acasă aici. Trebue să fie aici... Am minţit pe Miţa că mê duc la Ploieşti, şi am venit... Mi-am pus costum, ca să nu mê cunoască cineva şi să afle Miţa... cum e ea geloasă!... (bate n masă Chelnerul intră.) Am zis o bere..

Chelnerul. Vine!...

Crăcănel. A! asta nu poate rĕmâne jos... Eu, când imi trage cineva palme.. eu turbez!... cu dinţii il apuc, nu-l las nici mort până nu-mi spune pentru ce? pentru ce mi le-a tras? să ştiu eu: pentru ce?... Trebue să-mi spuie mişelul numaidecât!... (Chelnerul aduce berea, Crăcănel o bea ş'o plăteşte. Chelnerul ia paharul de bere şi paharul de rom remas pe masa din stinga şi iese.) Dacă o fi deschis, mê duc drept la el... dar dacă o fi mascat?.. (se gândeşte.) A! am găsit... Mê dau binişor pe lângă toţi bărbaţii şi le zic la ureche: „Eu sunt Bibicul, nene Iancule, nu mai pofteşti?...“ adică să-mi tragă iar... Să pofteasca in bal să-mi tragă... nu! să poftească mizerabilul! (scoate. işi face o ţigară ş'o aprinde. Didina urmărită de Catindatul intră.) Cineva! (işi pune masca.)

— —

SCENA IV

Crăcănel, Didina, Catindatul.

Didina (intrând.) S'a hotărit! nu pot să scap de dobitocul ĕsta... mê cunoaşte.

Catindatul (urmărind-o pe pasul de polcă, şovăind puţin.) Mască, nu te las: trebue să facem o polcă.

Didina (plictisită.) Mersi, mască, nu joc; fii băiat cum se cade şi nu te mai ţine după mine...

Catindatul (aparte.) Ştrajnic le tachinez!...

Didina. Ţi-am spus odată că aştept pe cineva?

Catindatul. Ce adică eu nu sunt cineva.

Didina (foarte plictisită.) Ba da, decât aştept pe cineva să mê ducă acasă...

Catindatul. Da ce, eu nu te pot duce acasă?

Crăcănel (aparte.) Ăsta să fie? ca prea e obraznic... (observă scena.)

Didina (impingênd pe Catindatul, care vrea s'o ia de zor la polca.) Vai de mine! mi-am găsit beleaua cu d-ta, imi scoţi sufletul! (aparte.) Ce să fac? Cum să scap? A! (tare.) Mască, am să te rog ceva: aşteaptă-mê un minut aici... Mê 'ntorc indată...

Catindatul. Da te 'ntorci?

Didina. Mai e vorbă...

Catindatul. Să te 'ntorci, să nu pleci până nu ne vedem, că ai perdut ceva.

Didina (plecând.) Eu?

Catindatul. Da... (aparte) Acu am s'o tachinez...

Didina. Aş! mofturi!

Catindatul. Zĕu!... Cum ai venit, ai? N'ai venit cu pampon? Vrei să te duci fără pampon?

Crăcănel (sărind.) Pampon?!

Didina. Pampon?! Hotărit, mĕ cunoaşte: trebue să-mi schimb costumul, să-mi piarză urma... (iese repede; Catindatul se repede să iasă după ea; Crăcănel il urmăreşte, il apucă in uşă şi-l trage cu putere inapoi.)

Crăcănel (cu tonul sfidător şi melodramatic.) Eu sunt Bi-bi-cul, ne-ne Ian-cu-le!

Catindatul. Eu nenea Iancu? fugi d'acolo!

Crăcănel (crescendo.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule; nu mai pofteşti? poftim de! ba nu, nu! ia poftim...

Catindatul. Ce să poftesc, domnule? ştii că eşti curios d-ta!...

Crăcănel (crescendo.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule!

Catindatul. Bine, d-ta poţi să fii Bibicul, dar vezi că asta-i asta, că eu nu sunt nenea Iancu.... Nenea Iancu e frate-meu...

Crăcănel. Atunci, nen'tu Iancu al d-tale, este o canalie!

Catindatul. Da pentru ce, d-le?...

Crăcănel. Asta mĕ priveşte pe mine...

Catindatul. Ba priveşte familia, să mĕ ierţi...

Crăcănel. Şi-l aştept aici, pentru ca să-l iau de piept şi să am o tălmăcire cu d-lui... Să vedem: pentru ce? da, pentru ce?

Catindatul. Aş! il aştepţi de giaba: nenea Iancu e la Ploieşti...

Crăcănel. Mofturi! e la Bucureşti...

Catindatul (sărind.) Nenea Iancu la Bucureşti?

Crăcănel. Da, şi are să vie aici: il aştept!

Catindatul (aparte.) Nenea Iancu! să vie aici! M'am topit... Sunt nenorocit!

Crăcănel. Şi o să fii faţă şi d-ta la tălmăcire; am să te pui faţă ca să vezi şi d-ta pentru ce nen'tu Iancu al d-tale este o canalie!

Catindatul (aparte.) Nenea Iancu! vine nenea Iancu, şi ĕsta cum mĕ cunoaşte, o să mĕ spuie, o să mĕ puie faţă!... Trebue să-mi piarză urma; trebue să-mi schimb costumul... (iese fuga in fund la stinga.)

Crăcănel. Fuge să-i dea de ştire lui nen'su Iancu! trebue să-l ţiu de scurt. (iese fuga după Catindatul.—Se aude in bal anunţul cadrilului.)

SCENA V

Miţa singură in domino albastru cu flori, apoi **Chelnerul**

Miţa (intrând, işi scoate masca.) Nu e... N'a venit incă? Il cunosc... are numai doĕ costume: un cazac şi un turc... N'a venit. Trebue să se fi dus să-şi ia pe individa! Trebue să vie impreună! A! Să vie! Dumnezeule! Jur pe tot ce mi-a rĕmas mai scump, jur pe statua Libertăţii dela Ploeşti, că are să fie o istorie!... (bate 'n masă.) A! gelozie! Am să-i omor!

Chelnerul (intrând din dreapta.) Vine!

Miţa. Un miş-maş... mai mult maş decât miş.

Chelnerul. Vine (iese.)

Miţa. Voiu să beau, voiu să beau (cadenţând), căci nu e'n lume altă durere, decât durerea ce simţesc eu... (Chelnerul aduce mişmaşul. Se aude cadrilul. Miţa bea paharul pe neresuflate şi plăteşte. Chelnerul ia paharul şi pleacă.) Aşa! să vie acuma. (işi pune masca.)

SCENA VI

Miţa, Iordache in costum de turc, apoi **Crăcănel**

Iordache (vine suflând la masa din stinga.) Uf! Am asudat... Trebue să mě dau la o gargariseală (bate 'n masă.)

Miţa (se 'ntoarce, il vede şi dă un ţipět.) Turcul! Nae! (se repede la el.) Nae! Eu sunt, Miţa. (işi scoate masca.)

Iordache. Miţa! Coana Miţa! Sunt eu, Iordache (işi scoate masca.)

Miţa. Nae a venit?

Iordache. Nu... n'a venit...

Miţa. Minţi! a venit! A! v'am dat de urmă. L-am căutat acasa şi nu l-am găsit; vardistul mi-a spus că a plecat in costum de bal in birjă. A venit... E aici... E cu ea... Spune, nu minţi!

Iordache. Ei, da, da! a venit, dar a venit şi Crăcănel..

Miţa. Crăcănel! aicea Crăcănel? Nu adevĕrat! Mangafaoa e la Ploeşti

Iordache. Ba-i prea adevĕrat (Crăcănel intră.)

Crăcănel (intră prin fund şi vine ţintă la Iordache.) Eu sunt Bibicul, nene Iancule, eu sunt Bibicul; nu mě cunoşti? Poftim de! ia mai poftim de!

Miţa (aparte.) E Crăcănel! imi cunoaşte dominul, trebue să mi-l schimb numaidecât (iese repede in fund la stinga.)

Crăcănel. Nu rĕspunzi? nu pofteşti, nene Iancule?

Iordache. Eu nu sunt nenea Iancu, eu sunt nenea Iordache... Pe nenea Iancu caută-l in bal...

Crăcănel. In bal? (iese repede 'n fund, dreapta)

Iordache. Un nenea Iancu trebue să găseşti in tot balul (işi scoate masca.)

SCENA VII

Iordache, Nae, in costum de cazac, apoi **Catindatul.**

Nae (din fund, dreapta.) Iordache... (işi scoate masca.)

Iordache. Aha! bine că vii! Ştii cine e in bal? ia ghici...

Nae. Cine?

Iordache. Miţa...

Nae. Miţa!

Iordache. Şi Crăcănel... fereşte-te: Miţa te caută...

Nae. Cum să scap de republicana asta?... Nu găsesc pe Didina să plec...

Catindatul (din fund.) Peste putinţă să găsesc alt costum: Bibicul ěla o să mě dea de gol lui nenea Iancu... (işi scoate masca.)

Nae (işi pune masca repede, lui Iordache.) Pune-ţi masca! (Iordache işi pune masca.)

Catindatul. Uf! Şi m'am magnetizat!... Lucrează magnetismul.... Nu mai pociu! fiuu!

Nae (incet lui Iordache.) Il cunoşti?

Iordache (asemenea.) Tinerul cu măseaoa...

Catindatul (vězěndu-i.) A! bună idee (vine la ei vesel.) Mască, mě cunoaşteţi?

Nae. Nu...

Catindatul. Imi pare rĕu, v'aş fi rugat ceva...

Nae. Ce?

Iordache (incet lui Nae.) Să-i scoţi iar măseaoa...

Nae (Catindatului, tare.) Cu plăcere, neică, dar n'am ostromentele...

Catindatul. Ce ostromente?

Iordache. Pentru măsea...

Catindatul. (aparte.) Şi ĕştia sunt bărbieri... (tare.) Aşi! măseaoa nu o mai scot; i-am dat de leac: călduri cu magnetism de jamaică...

Nae. Ala-i bun...

Catindatul. Uite ce vream eu să vĕ rog: eu am un frate mai mare in bal, şi mĕ cunoaşte, şi n'aş vrea să mĕ cunoască... Ce e de făcut?

Nae. Ştiu eu, şi eu aş vrea să nu mĕ cunoască cineva in bal; da dacă te cunoaşte odată...

Iordache. Nu-i alta nimic de făcut decât să plecăm din bal...

Catindatul. Nu! nu voiu să plec, voiu să mai tachinez, voiu să mĕ magnetizez bine! Am eu o idee...

Nae. Ce idee?

Catindatul. Costumurile d-v. sunt dela grandinop, ori particulere?...

Iordache. Particulere.

Catindatul. Şi al meu tot particuler. Haide să le schimbăm, şi apoi să mai poftească Bibicul să mĕ puie faţă cu nenea Iancu...

Nae. Faină idee! Bravos! Haide!

Iordache. Haide!

Catindatul. Haide la grandinop! (ies toţi trei in fund la stinga.) la cabinet de taoletă! (Se aude mazurca in bal; Catindatul iese pe pasul de mazurcă.)

SCENA VIII.

Pampon, in costum, intrănd fioros din bal.

In sfârşit! (şade pe un scaun şi işi scoate masca; lugubru). Este adevĕrat că sunt tradus: Didina mĕ inşală cu Bibicul, cu amantul femeii ĕleia. Astăseară, la cafenea, femeia aia mi-a lăsat un bilet; i-am cunoscut slova, e slova din biletul către Bibicul. Imi scrie să viu aici, unde amantul ei are intâlnire cu Didina. Nu se poate, zic eu; Didina s'a dus la mătuşică-sa. Merg de grabă acasă, Didina nu e; la mătusică-sa, Didina nu e. Mĕ 'ntorc acasă, chem slujnica, ii trag douĕ perechi ca la poliţie şi pe urmă o supun la intrigatoriu. Spune că coniţa a plecat in costum polinez... Aici in bal este! cu el!.. cu Bibicul. A! Bibicule! ai scos o femee din minţi — femee! ochi alunecoşi, inimă sburdalnică!... — astădată n'ai să scapi... O să-ţi rup şalele... (bate in masă.) O mască! (işi pune masca.)

Chelnerul. (d'afară.) Vine!

SCENA IX.

Pampon, Crăcănel.

Crăcănel. (din fund, dreapta.) Nu pot să dau de nenea Iancu, şi l-am pierdut şi pe frate-sĕu... (vĕzĕnd pe Pampon.) Pe ĕsta nu l-am cercetat... Acuma il vĕz intâiu. (Pampon bate iar in masă; Crăcănel coborind doi paşi, tare şi cu ton de sfidare melodramatică.) Eu sunt Bi-bi-cul...

Pampon. (sărind.) Bibicul!

Crăcănel. Da, Bibicul, nene Iancule! (işi scoate masca.) nu mai pofteşti?

Pampon. (își scoate masca, fioros gata să se repează.) A! care va să zică mĕ căutai, Bibicule?

Crăcănel. (potrivindu-se să-și ia vĕnt de scăpare.) Da, nene Iancule...

Pampon. (același joc crescendo.) Şi eu te căutam, Bibicule! (se repede.)

Crăcănel. (dăndu-se pe după o masă.) Poftim dè! mai dă dè!... Să nu dai! să nu dai! că fac scandal... Chem poliţia... stai să ne desluşim!

Pampon. Mişelule, să ne desluşim, ai? După ce mĕ ataci la sacrul meu amor; amăgeşti o fiinţă nevinovată... o femee... femee! ochi alunecoşi, inimă sburdalnică!...

Crăcănel (urmăndu-și jocul.) Eu? amăgesc o femee?... Eu nu am amăgit nicio femee; ele m'a amăgit pe mine... şi multe; nu ştiu nimic la sufletul meu.

Pampon. Minţi!

Crăcănel. Nu minţ... Nu da! nu da! că fac scandal. Să ne desluşim: e incurcătură la mijloc... Spune care femee...

Pampon. O ştii bine, Didina...

Crăcănel. Nu cunosc nicio Didină. Pe amanta mea o chiamă Miţa...

Pampon. Da, pe amanta ta o chiamă Miţa; dar, ca un mişel ce eşti, nu te-ai mulţumit cu o amantă... Ai atacat şi pe amanta mea Didina... Ai nenorocit-o!

Crăcănel. Nu-i adevĕrat!

Pampon. Am dovezi: ai uitat la Didina un bilet de abonament la frizerie.

Crăcănel. Nu-i adevĕrat! eu nu mĕ raz cu abonament, eu mĕ raz à-la cart...

Pampon. Şi un bilet dela amanta ta...

Crăcănel. Dela amanta mea? Iţi spuiu eu că e incurcătură.

Pampon. Nu e nicio incurcătură, mişelule! Amanta ta, Miţa, iţi scrisese de miercuri că te aşteaptă, că Mangafaoa pleacă la Ploeşti.

Crăcănel. Miercuri?... Ploeşti?... Mangafaoa?...

Pampon. Da, şi tu, Bibicul, in loc să te duci la ea, o părăseşti, şi te dai furiş la amanta mea, la Didina (se repede.) O să-ţi rup oasele... Oasele am să ţi le rup!

Crăcănel (apărăndu-se.) Stăi! să nu dai, că fac scandal! Mi-e frică de o nenorocire!... (iși pune măna la inimă să o astĕmpere.)

Pampon. Da! să-ţi fie frică de o nenorocire; pentrucă precum ai vrut tu să nenoroceşti pe Didina... o femee! ochi alunecoşi, inimă sburdalnică!... asemenea să ştii că o să te nenorocesc eu pe tine. (se repede.)

Crăcănel (acelaș joc.) Stăi! stăi, omule, pentru Dumnezeu!... Miţa? miercuri? Ploieşti? Mangafaoa?... Dumnezeule! am o bănuială... Arată-mi biletul... Eu am fost miercuri la Ploieşti...

Pampon. La Ploieşti...

Crăcănel. Da, la Ploieşti... Să fie cu putinţă?... Miţa? a opta?... Arată biletul!

Pampon. Iacătă-l biletul! (Crăcănel se apropie să vază biletul; Pampon il apucă cu măna stingă, și cu dreapta i arată hărtia.) A! vrei să mĕ 'nşeli? (il sguduie.)

Crăcănel (sfărșindu-se dela inimă, se moaie din balamale și cade pe un scaun.) Miţa! m'a tradus! apă! apă!... Mangafaoa... eu... eu sunt!

Pampon. Mangafaoa?

Crăcănel. Da, mangafaoa!... eu... A

opta oară tradus! (ridicând mâinile la cer.) Este cu putinţă, domnule?

Pampon. A opta oară? (şade lângă el.)

Crăcănel (dezolat.) Nu ţi le mai spuiu p'alelalte, că sunt halimale, domnule, ca la „O mie şi una de nopţi" ale lui Gorjan, istorii arabiceşti. Numai una să ţi-o spuiu, al şaptelea caz de traducere... in vremea rĕsboiului...

Pampon. Cu un muscal?

Crăcănel (plin de obidă.) Nu m'ar fi costisit atâta să fi fost cu un muscal, fiindcă eu eram dela inceput pentru convenţie... ştii, Muscalii luptau pentru cauza sfântă a eliberării popoarelor creştine de sub jugul semilunii barbare... Dar cu un neamţ, domnule!...

Pampon. Cu un neamţ?

Crăcănel. Fă-ţi idee, domnule, ce traducere!

Pampon. Ei şi?

Crăcănel (plângĕnd.) Am plâns, cum plâng şi acuma, căci eu ţiu mult la amor; am plâns şi am iertat-o... pe urmă am prins-o iar, şi iar am plâns şi iar am iertat-o; nu de multe ori, dar cam des... aşa cam de vreo cinci şase ori... Ce-mi ziceam eu? Vorba d-tale: femee! ochi alunecoşi...

Pampon. Inimă sburdalnică!...

Crăcănel. Până când, intr'o seară, mĕ duc, domnule, ca de obiceiu acasă; intru in sală, deschiz uşa iatacului... intunerec... „Te-ai culcat?" nu rĕspunde nimini. Inima 'ncepe să tica-taca rĕu, aprinz luminarea, şi ce găsesc pe masă, domnule?

Pampon. Ce?

Crăcănel. Un răvăşel: „Mache, m'am plictisit să mai trăiesc cu o rublă ştearsă ca dumneatale. Nu mĕ căuta; am trecut cu neamţul meu in Bulgaria..."

Pampon. In Bulgaria? Ce căuta neamţul in Bulgaria?

Crăcănel (dezolat.) Nu ştiu! Ei! ce te faci, Mache?... De desperare, ce am zis eu? Daca n'am avut parte de ce mi-a fost drag pe lume, incai să mĕ fac martir al idipedenţii... şi am intrat volintir...

Pampon. Volintir?...

Crăcănel. In garda naţională... Ştii, pentru ca să-mi mai uit focul... (plânge.) Şi 'nchipuieşte-ţi d-ta acum şi Miţa! (plânge) şi garda naţională s'a desfiinţat!...

Pampon. Care va să zică este un Bibicul...

Crăcănel. Se 'nţelege; n'ai vĕzut biletul?

Pampon. Care va să zică este un Bibicul, care devine in chestie de traducere şi pentru mine şi pentru d-ta...

Crăcănel. Fireşte...

Pampon (cu tărie.) Nu mai plânge, nu şade frumos, un volintir ca d-ta...

Crăcănel. Dacă nu pot să mĕ stăpânesc! mi-e naturelul simţitor...

Pampon. Trebue să-l găsim! Nu plânge, nu-i frumos! un volintir! Trebue să-l regulăm pe Bibicul... Auzi d-ta? douĕ!

Crăcănel. Cum să-l găsim?

Pampon. Il găsesc eu, n'ai grije; eu ştiu politica poliţiei. Nu plânge: eşti volintir! Bibicul nostru e aici in bal... Didina mea este aici in bal...

Crăcănel. Poate şi Miţa mea...

Pampon. Da...

Crăcănel. Da?

Pampon (repede.) Adică nu! In sfârşit, ce-ţi pasă! vino cu mine... Nicio vorbă să nu zici. Lasă-mĕ pe mine, să vezi cum il inhaţ eu. Aide... nu plânge: eşti

volintir! pune-ţi masca, şi aide! (işi pune masca.)

Crăcănel. Miţa? Miţa?... (hotărit.) Nu! o mai iert acuma, dar daca s'o mai intêmpla a cincea oară... hotărit mě însor! (işi pune masca.)

Pampon. Haide... nu, nu plânge, eşti volintir!... şi niciun cuvênt! A! Bibicule! (ies amăndoi in bal.)

SCENA X

Miţa in costumul de polonez al Didinii, apoi **Iordache** in costumul de cazac al lui Nae.

Miţa (scoţěndu-şi masca; vine din bufet.) Ce dracul caută Crăcănel aici? Mě minte că se duce la Ploieşti... şi vine la bal... Nu cumva Mangafaoa sare garduri?... Ori a simţit ceva?... Mi-am schimbat costumul la grandinop... Nici el, nici Iordache nu mě mai pot cunoaşte... Dar Nae... Năică unde-i?... Unde e părlitul de Pampon (Iordache intră.) Nae! Să vedem (işi pune masca şi urcă in fund spre stinga.)

Iordache (venind din fund, dreapta, şi uitându-se in bal.) A dracului istorie o să iasă... Crăcănel aici, Pampon aici, Miţa aici... Numai de-ar fi plecat Nae şi Didina...

Miţa (coborind.) Nae! (işi scoate masca.)

Iordache. Ai? (se intoarce.) Fugi că mor! Miţa? (vrea să plece.)

Miţa (tăiăndui drumul.) Unde pleci, mizerabile?

Iordache (i face semn că merge in bal să danţeze.)

Miţa. Nu vrei să mě cunoşti, Năică, ai? Nu vrei să-mi vorbeşti? Fugi de mine, ai? (il apucă.)

Iordache (se smuceşte şi vrea să plece.)

Miţa (sărindu-i inainte.) Mişelule, daca mai faci un pas, daca nu vorbeşti, te nenorocesc. A! mizerabile! ai gândit că daca mi-ai luat sticluţa cu vitrionul, nu o să mai găsesc alta! Ţi-am făgăduit să-mi rěsbun şi...

Iordache. Ei apoi, daca o iei pe coarda vitrionului, nu-mi place (Miţa face un pas inapoi, el işi scoate masca.) Nu sunt Nae; ce pofteşti? Sunt Iordache, na! Pentru ce să-mi dai cu vitrion? Ce-avem să'mpărţim impreună?

Miţa. A! care va să zică v'aţi schimbat costumul, ca să mě jucaţi pe degete!... Şi a crezut d. Nae că scapă cu atâta de mine?... Unde e Nae?

Iordache. Trebue să fi plecat de mult din bal; nu l-am mai vězut; şi a plecat cu cheea; pe mine m'a lăsat pe dinafară. (Pampon şi Crăcănel se arată in fund şi privesc scena.)

Miţa. A! mizerabilul! (se plimbă agitată.) Mizerabilul! (vede pe cei din fund şi-şi pune iute masca; Iordache asemenea.)

SCENA XI

Aceiaşi, Pampon şi **Crăcănel** (scoţěndu-şi măştile.)

Pampon (lui Crăcănel.) Costumul poliuez! E Didina cu Bibicul!

Crăcănel. Cu Bibicul...

Pampon. Pe el! (Iordache vrea să plece; Pampon il apucă de o parte, Crăcănel de alta, şi-l readuc těriş in scenă.)

Crăcănel. Unde te duci, Bibicule?

Pampon. Stai să te judec eu, Bibicule...

Iordache. (sbătěndu-se intre amăndoi.) Nu mě chiamă Bibicul, mě chiamă Iordache!...

Mița (apart.) Pampon! (trece repede lângă Pampon și-l trage cu putere de o-parte; incet) Eşti? aici (iși arată figura la o parte și iar se maschează.)

Pampon. Persoana in chestie? Mița?

Iordache (luptând să scape de Crăcănel, iși scoate masca.) Lasă-mě, domnule!

Crăcănel (ţinéndu-l din rěsputeri.) Stai aci! (se luptă amăndoi.)

Mița (lui Pampon repede și șoptit.) Nu e Bibicul, este Iordache. Bibicul, traducětorul este imbrăcat turc.

Pampon (sărind.) Turc! Turcul care ne-a tachinat adineaori?

Iordache. Inţelege odată, domnule, că nu sunt Bibicul! Ce, eşti turbat? vrei scandal?

Crăcănel (crud.) Da! vreau scandal...

Pampon (după ce a vorbit cu Mița incet, trecénd repede lângă Crăcănel, pe care il apucă și-l trage de mână in faţă; Crăcănel din smucitură scapă pe Iordache, care iese repede din bal dánd cu tifla inapoi.) Lasă-l! nu-i ěsta! am greşit. Bibicul e turcul, turcul care ne-a tachinat adineaori...

Crăcănel. Turcul? Aide după el... Dar dama asta cine e?

Pampon. O damă...

Crăcănel. O damă? bine.. Ai după turc (pleacă intăi punéndu-și masca.)

Mița (incet lui Pampon.) Nu cumva să-i spui lui Crăcănel..

Pampon (asemenea.) N'ai grije. Ai după turc (iși pune masca.)

Crăcănel. Aide dupa turc! (ies toţi trei in bal.)

SCENA XII.

Didina, in costum domino roșu, **Nae** in costumul dela inceput al Catindatului, vin din bufet; apoi **Iordache**, apoi **Catindatul** și o **Mască** tot din bufet.

Didina. Da. (iși scoate masca, Nae asemenea.) Când am venit adineaori in bal m'a cunoscut unul. El trebue să fi fost, Crăcănel al tèu... ştie că mě chiamă Didina Mazu, ştie de Pampon, ştie că-i zice lui Pampon „Conţina cu 5 Fanţi." In sfarşit m'a cunoscut bine? d'aia mi-am schimbat costumul. Haide, haide, Nae, să mergem; mi-e frică... (se aude cadrilul.)

Nae. Da, haide să mergem, e tărziu...

Iordache (intrând din bal repede.) Tot aici sunteţi? Plecaţi, plecaţi de grabă! Crăcănel, Pampon şi Miţa, toţi trei, in alianţă ca ĕi trei impěraţi, vě caută să facă scandal mare... Fugiţi!

Didina. Aide! (iși pune masca.)

Nae. Daca am putea să ieşim fără să mai dăm prin bal... (iși pune masca.)

Iordache. Nu se poate, altă ieşire nu-i; haideţi (iși pune și el masca.)

Catindatul (cu o Mască la braţ; e cu chef, iși scoate masca și vorbește tare de tot.) Aşa sunt eu... Uite şi prietenii.

Nae (incet.) Dracul sa te ia!

Masca (vrénd să-i scape dela braţ.) Lasă-mě.

Didina. Cine-i ěsta? (Nae, Iordache și Didina vorbesc incet de o parte.)

Catindatul. Aşa sunt eu; când mě magnetizez mi-e cald... fiuu!.. şi când mi-e cald, fiuu! tachinez. Trebuie să te fac un cadril. Iacă ne-am găsit vizaveaoa...

Didina. Haide! (vor să plece.)

Catindatul. Ce vě duceţi? Nu se poate să vě duceţi (le taie drumul.) Tre-

Nae. Mersi, drăguță, ne ducem acasă...

Catindatul. Acasă? cu costumul meu? Nu se poate. (strigând tare.) Dacă vě duceți, dă-mi inapoi costumul, trebue să-mi dai costumul, nu te las să pleci cu costumul...

Nae (incet.) Ne mai intărzie dobitocul!

Didina (incet.) Schimbă costumul și pace!

Iordache (incet.) Nu se poate, o să ieșim prin bal: Mița cunoaște costumul...

Nae (incet.) Ce e de făcut?

Iordache (incet.) Spune-i că mai rěmănem...

Didina (incet.) Și ne strecurăm binișor și ieșim...

Nae (tare.) Dacă-i așa, știi ce? ai să mai rěmănem.

Iordache. Să mai rěmănem...

Didina. Să mai rěmănem...

Catindatul. Așa da! Ai să facem cadrilul...

Iordache. In bal?

Nae. Nu merg in bal.

Catindatul. Atunci aici; sunt magnetizat, am poftă de cadril, să mi fac věnt. Unde e nenea Iancu sa me vază!

Iordache (incet lui Nae si Didinii.) Jucați-l o figură doě, până uită de costum, și pe urmă o ștergem (vorbesc incet toți trei.)

Masca. Ți-am spus că mi-e frică să nu mě prinză bărbatu meu... (luptă să scape.)

Catindatul. Ei par'că mie nu mi-e frică de Nenea Iancu... (Masca se smucește, scapă și fuge; uitându-se după ea.) Atâta pagubă! (merge și invită la danț pe Iordache.) Ei, aide! Ce faceți? (își pune masca pentru danț.)

Nae. Ei haide, dè! (Se aude o figură a cadrilului. Nae danțează cu Didina, Catindatul cu Iordache ca damă. La a doua parte a figurii contradanțului, apar in fund Pampon, Crăcănel și Mița mascați.)

—

SCENA XIII

Cei de sus, Pampon, Mița și **Crăcănel** apoi lume din bal.

Pampon. Iaca Turcul! A! in sfărșit (toți trei coboară melodramatic in fața Catindatului: figura danțului se sparge; Didina, Nae și Iordache se retrag de oparte spre ușa din fund in stinga și ascultă; Mița mai la spatele lui Crăcănel și Pampon, care s'au oprit țintă in fața Catindatului inmărmurit; Mița a scos din buzunar sticluța și pândește pisicește).

Didina (incet.) Pampon!

Nae (incet.) Mița!

Iordache (incet.) Crăcănel!

Crăcănel (fioros.) Jos masca!

Catindatul (tremurând.) Pentru ce?

Crăcănel. Până aici ți-a fost, Bibicule! (stau amăndoi gata să-l apuce.)

Catindatul. Iartă-mě, nene Iancule, nu mai fac! (pune măna să-și scoață masca.)

Mița (care a pândit momentul, n'apucă el să și scoață masca, și-i aruncă sticluța in ochi.) Na! mizerabile! (fuge prin fund.)

Catindatul. A! săriți! ajutor! (vrea să fugă).

(Pampon și Crăcănel il inhață și incep să-l tragă; lume mascată și nemascată vine fuga din fund la dreapta; Didina, Nae și Iordache au și dispărut in fund la stinga.)

(Cortina.)

ACTUL III

Decorul actului intâiu intogmai. Un moment, scena goală. Se aude o birje oprindu-se din goana mare in fund, apoi plecănd peste un moment inapoi. Pe urmă se aude sgomotul unei chei deschizĕnd broasca. Uşa se deschide de perete. In scenă intunerec adănc.

SCENA I.

Didina, **Nae** şi **Iordache**, in costumurile dela bal, mascaţi, intră găfăind prin fund.— Apoi, **Pampon, Crăcănel** şi **Catindatul** de-afară.

Nae. In sfârşit! am ajuns! Aprinde o lampă.

Didina. Ne urmăreşte, trebue să ne urmărească. (Iordache caută pe dibuite chibriturile pe o masă din fund şi restoarnă nişte sticluţe.) A! m'ai speriat! (Iordache aprinde lampa; lumină in scenă.) Uf! (işi scoate masca; toţi şi le scot, şi le aruncă fiecare pe câte-o masă.)

Nae. Iordache, scoate cheea d'afară, şi 'ncue degrab pe dinăuntru. (Iordache execută comanda.)

Didina. Sunt sigură că s'au luat după noi... O să fie un scandal mare... sunt nenorocită.

Nae. Lasă-i să vie, n'ai grijă; ori şi cum, avem pe unde scăpa.

Didina (lui Iordache care coboară.) Zici c'ai vĕzut dumneata când i-a aruncat cu vitrion in ochi?

Iordache. Am vĕzut eu, fireşte. A strigat odată: „Na, mizerabile!" şi paf! (face gestul) şi pe urmă a fugit p'in lume.

Nae (desperat.) Cum? Cum să scap de nebuna asta? Cum să mĕ cotorosesc de republicana? Vrea să mĕ bage in primejdie!

Didina. Ce scandal! O să mijlocească proces, poliţie, procuror, şi pe urmă la juraţi... O să ne dea p'in gazete! Să afle la sigur Pampon... Sunt compromentată... Mi-ai omorit viitorul, d-le Nae.

Nae. Bine, soro, vina mea este? pĕcatele mele!

Didina. Da, fireşte, vina d-tale... Daca ştiai cu ce pramatie ai de aface? cu ce republicană apilipisită de Ploeşti, nu trebuia să mĕ 'ncurci pe mine.

Nae. Bine, neică...

Didina. Nu trebuia să mĕ 'ncurci pe mine.

Iordache (care a stat in fund la uşă şi a ascultat afară.) St! tăceţi.

Nae. Ce?

Didina. Ai?

Iordache. Vine o birje... (se aude o birje.)

Didina. Nu v'am spus eu ca ne-a luat urma...

Iordache. Tăceţi! (toţi ascultă; birja se opreşte afară in fund.) S'a oprit aici...

Nae. Hait!

Didina. Ei sunt!

Iordache. Tăceţi!

Didina. Să stingem lampa... (merge in vârful degetelor in fund.)

Nae (lui Iordache.) Scoate cheea din uşă! (Iordache scoate cheea. Se aud de afară glasul lui Pampon, al lui Crăcănel şi al Catindatului.)

Pampon (de afară) E lumină! sunt aici!

Nae, Didina și **Iordache** (coborind in vérful degetelor, și făcĕndu-și misterios semn să tacă.) St!

Crăcănel (de afară.) Deschideţi! (bătăi tari in ușă; Didina stinge lampa; intunerec.)

Catindatul. Deschideţi! (bătăi mai tari.)

Nae (coborind misterios.) Binişor! incet!

Toţi de afară. Deschideţi! (bătăi tari).

Didina (toţi trei au coborit in faţă de tot.) Ce e de făcut?

Nae. Să ieşim in curte pe fereastra din odăiţă... St!

Pampon (d'afară.) Ori deschideţi, ori sparg uşa!...

Crăcănel (d'afară.) Deschideţi!

Catindatul (d'afară.) Ori spargem uşa! (bătăi grozave.)

Didina (frăngĕndu-și măinile.) Sunt mulţi! sparg uşa; imi vine rĕu; mor!

Nae. Să fugim.

Iordache. Aide degrabă; e minunat! (avĕnd o inspiraţie.) Să poftească să spargă uşa... Tii! mare politică mi-a dat in cap... să poftească să spargă!...

Nae. Sunt turbaţi! (se aud lovituri grele in broasca ușii.)

Iordache. Lasă, ca-i potolesc eu!...

Didina. Aide degrabă!

Nae. Aide! (toţi ies misterios și degrabă prin ușa din dreapta.)

(Un moment scena goală; se aude lucrare la ușa din fund; ușa se cleatină, se sgudue și in sfîrșit cedează.)

SCENA II

Pampon, Crăcănel, Catindatul in costumurile dela bal, fără măști. Catindatul e plin de pete negre pe tot obrazul; intrare fioroasă.

Pampon. A stins lampa!

Crăcănel. Cine are un chibrit?

Catindatul (se deschee la costum și scoate de sub din jiletcă un chibrit de ceară; il aprinde și il ţine in mănă.) Aici este la bărbierul unde mi-a scos măseaoa nevinovată!... De-aia adineaori, in bal, zicea să-mi mai scoaţă una...

Pampon. (care la lumina chibritului a dat ocol cu ochii in scenă.) Nu mai incape vorbă, este aici. Aicea este Bibicul! (crud.) Am să-l sfăşiu!

Crăcănel. (scrișnind din dinţi și sguduind din cap.) Cu dinţii! cu dinţii am să-l rup! După ce e caz de traducere dublă, ne mai duce din incurcătură in incurcăturură; işi bate joc de noi... Cu dinţii! (jocul de sus.)

Pampon (arătănd pe Catindatul care schimbă chibriturile, când se stinge unul aprinde altul.) Toată incurcătura devine dela dumnealui...

Catindatul. Dela mine?

Crăcănel. Da, dela d-ta..

Catindatul. Cum dela mine?

Crăcănel. Se inţelege...

Pampon. Pentu ce ţi-ai schimbat costumul? pentru ce ai luat costumul turcului?

Catindatul (lui Cărcănel.) Nu mi-ai spus d-ta că e Nenea Iancu in bal!... (schimbă chibritul.)

Pampon. Ei! ş'apoi?

Catindatul. Cum, ş'apoi? Dacă mĕ prindea Nenea Iancu in bal, mĕ luà la Ploieşti, imi omora cariera dela percepţie.

Crăcanel. Şi cel puţin dacă am fi siguri, sigurisimi că-i aici!... (către Catindatul.) pentru că d-ta ca un zevzec ce eşti...

Catindatul. Pentru ce mĕ faci zevzec, d-le?

Crăcănel. Pentru că daca nu tachinai, nu se 'ntĕmpla ce s'a 'ntĕmplat...

Catindatul. Ce să-ţi fac? Nu ţi-am spus că nu mĕ pot stăpânì? când mĕ magnetizez, eu tachinez stajnic... Şi nenea Iancu tachinează când are magnet, toţi ai noştri tachinează... da nu ca mine... Ştii, n'ai ce-i face! aşa e gianaloghia familiei noastre!... O! (cu ingâmfare.) suntem ticăloşi...

Crăcănel. Vezi! vezi că eşti zevzec, când iţi spun eu că eşti zevzec...

Catindatul. Pentru ce mĕ faci zevzec, d-le!

Pampon. Are dreptate... pentru că d-ta ţi-ai schimbat costumul cu o mască, şi nu ştii măcar ce fel de persoană e aia...

Catindatul. Daca nu şi-a scos masca? Nu ţi-am spus că vorbea de măsele? era bărbier, subfirug...

Pampon. Eu vĕ spuiu că sunt aici. Nu ne-am ţinut noi după birja lor? Birja lor nu s'a oprit aici? Nu s'a 'ntors inapoi? N'am oprit noi birjarul care-i adusese? Nu s'a 'ntors el cu noi şi ne-a arătat că aici i-a lăsat, pe doi bărbaţi şi o damă?

Crăcănel. Da!

Pampon. Aici sunt, aici, ascunşi. Trebue să fie aici o luminare, o lampă... Cine a fost aici pentru ce a fugit când am venit noi?... că cineva a fost aici.

Catindatul. (aprinzĕnd alt chibrit şi mergĕnd la masa unde sunt doĕ lămpi.) Aha! iacătă o lampă...

Crăcănel. Aprinde-o!

Catindatul (pune măna pe sticlă, o scoate, o aruncă jos, şi-şi bagă dejtele in gură) Fiu! frige!

Crăcănel. Ai spart ţilindĕrul...

Catindatul. M'a fript! (işi linge dejtele.)

Pampon (repede.) Vezi! vezi! e stinsă acuma de curĕnd: a stins-o adineaori când eram noi la uşă...

Catindatul (aprinde alt chibrit şi apucă cu măna invelită in pulpana hainei ţilindrul dela o altă lampă, pe care o aprinde; lumină;—vede o mască pe masă.) Iacătă o mască!

Crăcănel (la altă masă.) Aici incă una!

Pampon (găsind a treia mască.) Incă una! Trei! Sunt aici! (examinănd masca.) Este scoasă acum de pe obraz... e caldă... e asudată (o miroase tare.) Asta e masca Didinii! i cunosc mirosul... Să-i căutăm; aici sunt... A! a! data asta, Bibicule, nu mai scapi!

Crăcănel. Trebue să punem măna pe el!

Catindatul. Trebue sa-mi dea costumul meu!

Pampon Am să-l sfăşiiu (face crud gestul.)

Crăcănel (scrăşnind dinţii şi sbuciumăndu-se de cap.) Cu dinţii am să-l rup!... cu dinţii!...

Catindatul (punĕnd măna la falcă.) Eu nu pot să-l rup cu dinţii, dar trebue să-mi dea costumul meu!

(Toţi caută in toate părţile, pe sub mobile, pe care le restoarnă, pe după paravan.)

Pampon (vĕzĕnd uşa din dreapta.) O uşă? p'aici! (dă cu piciorul tare in uşă, uşa se deschide; el se repede afară in odăiţă urmat de Crăcănel şi Candidatul; se aude resturnare de mobile in dreapta.)

SCENA III.

Iordache in costum de tĕrg, **Ipistatul**, doi **Sergenţi** de noapte zaplani, apoi **Pampon**, **Crăcănel** şi **Catindatul**.

Iordache (intrănd şi oprindu-se in uşă, arată desordinea din prăvălie Ipistatului; cu ton dezolat.) Iacă, domnule, iacă in ce hal e prăvălia!...

Ipistatul (grav.) Nu-i niminea!

Iordache. Pe semne a fugit!... (se aude alt sgomot in odae.) Scotocesc in odae! să nu fugă pe fereastră!...

Ipistatul (Sergenţilor.) După ei degrab! (Sergenţii, Ipistatul şi Iordache se reped spre odae, in momentul acesta intră Crăcănel şi Pampon.) Staţi! Puneţi măna pe ei! (Zaplanii inhaţă cu putere unul pe Pampon şi altul pe Crăcănel.)

Crăcănel. Poliţia!

Catindatul (care a scos şi el capul pe uşă să intre.) Poliţia! (işi trage repede capul inapoi; Iordache merge repede in odae.)

Pampon (sbătĕndu-se in măinile Sergentului.) Pentru ce, d-le?

Ipistatul (bătĕnd din picior şi din mănă, aspru.) Vorrrbă!... Ce căutaţi noaptea in prăvăliile negustorilor?

Crăcănel. Căutam o persoană...

Pampon. Da, o persoană..

Ipistatul (acelaş joc, mai aspru.) Vorrrbă! Ce persoană?

Crăcănel. Pe Bibicul

Pampon. Pe Bib...

Ipistatul (acelaşi joc, şi mai aspru.) Vorrrbă!

Iordache (intrănd repede din dreapta, cu gura mare.) Cum Bibicul, ce Bibicul, care Bibicul, domnule? Mofturi! Aici nu şade Bibicul... ştie d. subcomisar cine şade aicea. Ia-i, d-le subcomisar, sunt pungaşi!

Pampon (ţinut strins de Sergent.) Eu pungaş?

Crăcănel. Noi pungaşi! Aşa umblă pungaşii imbrăcaţi?

Ipistatul (şi mai aspru, acelaş joc crescendo.) Vorrrbă!... Da oamenii de treabă aşa umblă?... Pe unde aţi intrat?...

Crăcănel. Pe uşă.

Pampon. Da...

Ipistatul (foarte aspru.) Vor...vorrrbă!

Iordache. Da, pe uşă. Da intreabă-i d-ta cum a intrat pe uşă. A spart-o, d-le. Eu eram in odăiţa dincolo; am simţit că sparge cineva uşa; de frică să nu m'apuce in casă să mĕ omoare, am ieşit pe dincolo pe fereastră ca să dau de ştire la secţie...

Crăcănel. Nu-i adevărat!... noi...

Pampon. Am vezut...

Ipistatul (aspru rĕu de tot.) Vor...vorrrbă! (Sergenţilor.) Haide! luaţi-i! la secţie! (Sergenţii impingpe Crăcănel şi Pampon.)

Crăcănel. D-le subcomisar, imi pare rĕu... (Sergentul il impinge.) Nu! nu da brănci, domnule!

Ipistatul (grozav de aspru, jocul mereu crescendo) Vorrrbă! (Sergenţilor) Haide odată!

Pampon (impins de Sergent.) Da, da nu scapă Bibicul cu asta (Sergentul il impinge) Nu! nu da brănci, domnule!

Ipistatul. (culmea asprimii.) Vorrrbă! La secţie! (Sergenţii scot, prin fund, in brănci pe Pampon şi pe Crăcănel.)

Ipistatul (merge după ei pană la uşă; cum au sosit se intoarce repede inapoi, şi cu tonul foarte dulce) Iordache... ştii de ce venisem eu?

Iordache Cum să nu ştiu, daca ţi-am făcut denunţul să-i iei...

Ipistatul Nu, ştii aşa vine vorba... Uite ce vream să te rog eu: am o listă de lotărie (scoate o listă mare.)

Iordache. Iar?

Ipistatul. Un franc numĕrul... mai sunt numai trei numere!...

Iordache. Ce?

Ipistatul. Un potrabac cu muzică: are doĕ căntece (scoate potrabacul și-l face să cănte.)

Iordache. Bine ĕsta par'că-l mai puseseşi odată la lot; aveam şi eu un numĕr.

Ipistatul (cu dulce naivitate.) Da, s'a şi tras, la anul nou.

Iordache. Ei?

Ipistatul. Am căştigat-o eu; oprisem şi eu un numĕr... Acu o pun iar, voiu să-mi mai incerc norocul... Mĕ rog ţie, nu mĕ refuza, pune şi tu unul... să le completăm odată...

Iordache (i dă un franc și scrie.) Iaca.

Ipistatul (stringe lista, o bagă in buzunar și plecănd.) Mersi, neică.

Iordache (după el.) Ia vezi, nu da drumul negustorilor ĕlora, pănă nu venim eu ori d. Nae; să vedem, să nu ne fi luat ceva din prăvălie...

Ipistatul (oprindu-se in ușă cu intenţie foarte fină.) Vor...vorrrbă! Las' pe mine, ii regulez eu... (iese invĕrtindu-și muzica.)

SCENA IV

Irdache singur, apoi **Catindatul**

Iordache Hahahaha! i-am lucrat. Să vedem cum are să prinză politica: eu i-am băgat, el să-i scoaţă; eu i-am regulat, el să'i scape... Pănă una alta, să vedem de uritul de dincolo (merge la ușa din dreapta.) Haide, vino!

Catindat. (foarte sfios intră.) S'a dus?

Iordache. S'a dus...

Catindat. (tremurănd) Dacă mĕ ducea la poliţie?! Să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie?!

Iordache. Care nenea Iancu?...

Catind. Nu ţi-am spus? Nenea Iancu, bogasierul, din Ploeşti... Inchipueşte-ţi, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie!...

Iordache. Las'o asta: te mai doare obrazul?

Catindat. De ce? de măsea? Aş! am magnetizat-o!

Iordache. Nu de măsea, de vitrion...

Catind. Ce vitrion?

Iordache. Care ţi l-a aruncat in ochi la bal?

Catind. Mi-a aruncat şi cu vitrion? Cine mi-a aruncat cu vitrion?

Iordache. Dama, dè. Uite eşti plin de pete...

Catind. Aş! aia a fost cerneală violentă, am cunoscut-o după miros; m'a stropit şi'n gură; ii cunosc gustul: cerneală violentă... Ştii, la noi la percepţie, cănd pic cerneală pe concept,... odată cu limba! (scoate limba și pare c'ar linge) o şterg... Da inchipueşte-ţi d-ta, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie!...

Iordache. Cine strică? d-ta. Ce cauţi să te amesteci cu vagabonţii, cu zamparagìii, cu pungaşii... să spargi uşi şi să intri noaptea in prăvăliile oamenilor?

Catind. Zicea că caută pe Bibicul...

Iordache. Mofturi!

Catindatul. Bibicul, care mi-a luat in bal costumul meu bun şi mi l-a dat pe ĕsta de turc... (dezolat.) Trebue să-l găsesc, să-mi dea costumul meu; trebue să mi-l dea,... nu pot să plec fără costumul meu.

Iordache. Stăi, domnule, ce pofteşti d-ta? costumul? Ţi-l găsesc eu, ţi-l dau

eu măine, poimăine, iţi dau eu garanţie să m'apuci pe mine, na! ce mai vrei?

Catindatul (foarte dezolat.) Imi trebue acuma... Cu costumul ěsta de turc nu mě pot duce să-mi iau hainele mele. Nenea Iancu m'a căutat la bal, o să mě caute, o să m'aştepte acasă... Cum să dau eu ochi cu Nenea Iancu aşa turc?.. Mě ia la Ploeşti, imi sdrobeşte cariera dela percepţie!

Iordache. Aş! vorbă.

Catindatul. Şi nu-mi pociu lua inapoi hainele nemţeşti, nu mě pociu duce măine dimineaţă la canţilerie...

Iordache. Ei! ěi lipsi o zi acolo, ce lucru mare! tot zici că nu primeşti leafă...

Catindatul. Mě destitue, nu se poate să lipsesc.

Iordache. Ascultă-mě pe mine, măi omule; ai mai intăiu să tragem clopoţelul la o spiţărie: trebue să-ţi cureţi obrazul;... nu se poate să te duci in lume aşa părlit...

Catindatul. E rěu de tot?

Iordache. Eşti ciuruit; numai in albul ochilor n'ai...

Catindatul. Ii inchisesem de frica lui nenea Iancu... are palmă grea...

Iordache. Vino degrabă cu mine; cunosc eu un spiţer care scoate cerneala cum scoatem noi măselele, odată...

Catindatul. Aoleo!

Iordache. Vino degrabă, nu mai sta; poate te aşteaptă nenea Iancu, (suflă in lampă şi-l ia pe Catindatul să plece cu el.)

Catindatul. Nenea Iancu! aide... (ieşind.) Dar fă-ţi idee, domnule, să afle nenea Iancu că m'a dus la poliţie!... (ies, inchizěnd bine uşa.)

SCENA V.

Miţa singură in costumul dela bal, apoi **Didina** asemenea.

Miţa (venind din dreapta pe dibuite.) Am găsit fereastra din odăiţă deschisă şi am intrat... L-am nemerit? ori nu l-am nemerit? Da, trebue să-l fi nemerit. Da, sunt o cremenală... Intěmple-se orice. O să mě dea la juraţi... „Ţi se va ierta mult, căci ai iubit mult!"... Mi se va ierta mult, pentru că juraţii sunt din popor, nu sunt tirani, n'au obiceiu să condamne... Dar ea? unde este ea? ea, care mi-a cauzat traducerea? Să nu pot eu adică să dau ochi cu femeea asta! Dar Crăcănel cănd o afla toate cum devin... Să pierz pe mangafaoa!... (oprindu-se.) Mi se pare c'am auzit ceva... Cine să fie? (se trage pe dibuite lăngă paravan.)

Didina. Mare istorie!... Am ingheţat aşteptănd afară in frig; a trebuit să intru inapoi pe fereastră. Nae trebue să vie numaidecăt cu Pampon. Trebue să păndesc cănd or intra aici, să ies pe fereastră şi pe aici mi-e drumul. Să poftească pe urmă d. „Conţina cu 5 Fanţi" acasă in costum de bal... să-l judec eu...

Miţa. Auz mişcănd... e cineva...

Didina. S'aprinz o lampă... (merge pe dibuite la masa cu lămpile.)

Miţa. De sigur e cineva..

Didina (a găsit chibriturile şi aprinde lampa.) Aşa...

Miţa. A! (aparte.) O femee! dama de verde (tare.) A! in sfărşit!

Didina (dănd un ţipět de surprindere, se intoarce.) A! (aparte.) O femee! e republicana!

Miţa. (fierběnd.) V'aţi speriat? pardon!

Mĕ recomand: Mița Baston, republicană din Ploieşti...

Didina (cu contenențā.) Mersi! şi eu Didina Mazu, nifilistă din Bucureşti...

Mița (jocul crescendo.) Ce cauți, aici madamo?

Didina (cu un ton mai sus.) Da d-ta ce cauți aici, madamo?

Mița. (jocul crescendo) Eu sunt la amantul meu?

Didina (foarte de sus.) Şi eu sunt la amantul meu!

Mița. Minți! (eclatând.) Eşti o neruşinată!

Didina. A! (eclatănd.) Eşti o depravată!

Mița. Da, eşti o neruşinată! o mizerabilă! o infamă!

Didina. Eşti o smintită! o deşuchiată! o nebună! şi am să-ți trag palme.

Mița. Palme! mie palme! A! (se repede.)

Didina. Vino, nebuno, să te scarmĕn!

(Mița se repede turbată la Didina, care se repede şi ea şi o intimpină. Amăndouĕ țipă şi se incleştează spumănd una de alta.)

SCENA VII.

Aceleaşi, Nae.

Nae (apărĕnd in fund, remăne o clipă mremenit.) Să nu dați la oglinzi că sunt cu chirie! (apoi, repezindu-se intre cele douĕ femei, le descleştează cu luptă mare şi le impinge pe una intr'o parte, pe alta intr'alta).

Didina (căzĕnd d'a'ndăratele pe un scaun şi leşinănd.) A! a! a! (nervi.)

Mița (acelaş joc.) A! a! a! (nervi.)

Nae. Asta e curat ca la „Norma"... Acu-i acu!... (se repede şi le sgăție cĕnd pe una când pe ceailaltă.)

Didina. (deşteptăndu-se brusc.) Unde-i nebuna?

Mița. (asemenea.) Unde-i infama? (se reped iar una la alta.)

Nae (oprindu-le la mijloc.) Iar? Bre, femeilor, veniți-vĕ 'n fire. Vine Pampon! vine Crăcănel!

Didina. Pampon!

Mița. Crăcănel!

Nae. Da, Pampon şi Crăcănel. I-am scăpat eu dela secție, unde erau inchişi! am pus la cale toate... Drept mulțumire, Pampon, Crăcănel şi Ipistatul vin aici acum să facă cinste; s'a dus să cumpere, dela Vasile Băcanul, vin şi mezeluri. Nu mai e vreme de mofturi! (Didinii.) Vrei să te lase Pampon?

Didina. (repede.) Ba nu! (Didina merge in fund şi ascultă afară.)

Nae. (Miții.) Vrei să-l laşi pe Crăcănel!

Mița. (tristă.) Ah! l-aşi lăsa pe Mangafaoa pentru tine... dar nu pot; trebue mai intăi să-mi fac o carieră...

Nae. Fă-ți-o!

Mița. Am fost să intru la Telegraf.

Nae. Electrică ploeşteancă! Ei, şi?

Mița. Nu m'a primit...

Nae. Pentru ce?

Mița. Zice că n'am incă vĕrsta... (Didina coboară.)

Nae. Vezi! apoi vezi! Nu e mai bun Crăcănel, că nu mai intreabă de vĕrstă? Aide, aide! fiți fete cuminte, că pe urmă mĕ supĕr pe amăndouĕ...

Mița. Dar Crăcănel a aflat... Mangafaoa ştie tot...

Nae. Nu a aflat nimic, nu ştie nimic

Mița. A aflat dela Pampon.

Nae. Nimic!

Didina. Şi Pampon ştie bine...

Nae. Apoi daca n'ascultați... Trebue să vĕ spun cum i-am liniştit, ca să ştiți şi voi ce să spuneți, cum s'o potriviți... Aide, să nu dea peste noi

aici... (le apucă pe amândouĕ cu câte o mână şi porneşte cu ele spre dreapta; Iordache intră.)

Iordache (din fund.) Vin! sunt la colţ!

Nae. La colţ? Aideţi să punem odată la cale incheiarea comèdiei ĕştia...

(Nae, Didina şi Miţa ies, dreapta.)

SCENA VII.

Iordache, apoi **Pampon** şi **Crăcănel**, cu butelci şi pachete de mezeluri la subţioară, şi franzele, apoi **Nae.**

Iordache (căzênd obosit pe un scaun.) De azi dimineaţă!... de azi dimineaţă, asta merge intr'una aşa! Ce goană! Ce goană turbată! Doamne! Doamne, isprăveşte odată istoria asta! sunt trei după doĕsprezece şi mĕ leşin de somn d'a'npicioarele!

Pampon (intrând cu Crăcănel.) Haha! domnule Iordache...

Crăcănel. Ei! domnule, ai vĕzut că nu suntem pungaşi.. Stăpânul d-tale, d. Nae, in persoană, ne-a scos dela secţie.

Iordache. Da, domnule Crăcănel...

Crăcănel. Nu mĕ chiamă Crăcănel; mĕ chiamă Macho Razachescu. (pune ce a adus pe masă.)

Pampon (acelaş joc.) Foarte urit din partea d-tale să te porţi astfel! noi venisem aici pentru Bibicul, nu pentru ce credeai d-ta: nu avem de un astfel harahterul...

Iordache. Măcar d-ta să fii ala să găseşti noaptea despre ziuă in prăvălia d-tale...

Pampon. Eu n'am prăvălie, d-le; eu nu sunt cupeţ, sunt particoler...

Iordache. Ştiu, da zi ca ai... să găseşti trei oameni necunoscuţi...

Crăcănel. Aşa e, bine zici, trei. Ce s'a făcut uritul ĕla micul, pârlitul, fratele lui Nenea Iancu bogasierul? Pe el pentru ce nu l-a luat la secţie?

Pampon. Pe semne a fugit ca un laş... nu ştie ce e soladiritatea!...

Crăcănel. Iaca, mie nu-mi pare rĕu de ce s'a intĕmplat, dacă oiu căştiga potrabacul cu muzică.

Iordache (repede.) Aţi pus şi d-v. la lotăria ipistatului?

Pampon. Mai era douĕ numere: unul l-am pus eu, şi unul amicul.

Iordache (apart.) S'a complectat? A murit francul!...

Pampon. Domnul Nae unde este?

Iordache. Mi se pare că e dincolo in odae, să vedem... (merge pe după paravan; către Nae, care intră din dreapta.) Sunt aici, te aşteaptă. Aşa-i că a prins bine politica mea? Femeile s'au dus?

Nae. Da, dar o să se intoarcă numaidecât; am regulat bine chestia; ai să vezi.

Iordache. Cum?

Nae. Ai să vezi... treci la pod in faţă, şi aşteaptă-le... (trece in scenă, Iordache iese repede in fund.) Ehei! Salutare, neică!

Pampon (vesel strângêndu-i mâna.) Salutare şi frăţie!

Crăcănel (vesel, dar solemn, il apucă de mână.) Mersi, neică; eşti un bărbat, drept să-ţi spuiu, nu că eşti frizer, dar eşti galant.

Pampon. Da, foarte galant!

Crăcănel. Ne-ai făcut şi mie şi prietinului mare bunătate: amândoi o să-ţi rĕmânem foarte recunoscĕtori de câte ai făcut pentru noi (ii stringe mâna călduros.)

Nae. N'aveţi de ce! imi pare rĕu... datoria: se 'ntĕmplase la mine 'n casă...

Pampon. Aida dè! nu! ce-i drept e drept, neică: ai făcut mult pentru noi...

Crăcănel (vesel.) Şi care va să zică Bibicul erai d-ta, ai? bată-te să te bată!

Nae. Vezi bine!

Crăcănel Şi Mangafaoa nu eram eu?

Nae. Aş! Mangafaoa era unchiul fetii, epitropul...

Crăcănel. Bată-te să te bată (ride.)

Pampon. Şi inchipueşte-ţi, neică Năică, daca te intălneam azi dimineaţă, cănd am venit intăiu aici, imi spuneai numaidecăt cum a devenit chestia de ai infĕşurat borcănelele cu pomadă, care le-a cumpĕrat de aici Didina, in ĕle douĕ bilete... şi ne lămuream, frate... Dar eu, prost! să nu-mi dea in gănd să intreb măcar pe Didina... Biata Didina!...

Crăcănel (aparte.) Auzi d-ta! şi eu găndeam că e biletul Miţii...

SCENA VIII

Aceiaşi, Ipistatul, apoi **Iordache,** apoi **Didina** şi **Miţa,** in haine de oraş.

Ipistatul (intrănd repede din fund.) S'a tras lotul... Acu l-am tras!...

Pampon. Ei?

Crăcănel. Cine?

Nae. Ştiu cine l-a căştigat.

Ipistatul (cu multă simplicitate.) Iar eu, domnule, inchipueşte-ţi noroc!

Nae (aparte.) A murit francul!

Pampon. Tii! pĕcat!

Crăcănel. Rĕu imi pare (se aude uruitul unei birji, care se opreşte in fund.)

Nae. St! tăceţi, mi se pare că s'a oprit aici o birje...

Pampon. Da...

Iordache (venind repede din fund.) Douĕ dame, vin douĕ dame.

Nae (naiv.) Douĕ dame? Ce să caute la mine douĕ dame?

Crăcănel. Douĕ dame!

Pampon. Nu cumva?...

Didina (intrănd furioasă prin fund.) A! d-le Iancule, in sfărşit! (Iordache, Ipistatul şi Nae la oparte vorbesc incet.)

Pampon. Didina! (Miţa intră furioasă şi se opreşte cu braţele incrucişate in fund.)

Crăcănel. Miţa? (caută să se ascunză undeva.)

Miţa (coborind la el.) Nu te-ascunde, bibiloiule! găndeai că nu o să te prinz, ai? De cănd te pasc, găndeşti? Aici e la Ploeşti, ai? In costum de bal, ai? (Miţa lăngă Crăcănel il judecă incet şi-l sgăţie; Nae după paravan; Iordache şi Ipistatul cară mezelurile şi butelcile in odaia din dreapta.)

Didina. De azi dimineaţă de cănd ai plecat de acasă, căte ceasuri sunt? ştii?

Pampon. Iţi spuiu eu acasă ce a fost...

Crăcănel. Miţo, Miţo, iţi spuiu acasă...

Miţa. Niciun cuvĕnt mai mult! aide!

Didina. Aide acasă!

Pampon. Frate, a fost incurcătură, inţelege.

Crăcănel. Da, o incurcătură...

Nae (ieşind de după paravan.) Se inţelege c'a fost o incurcătură, cum se 'ntĕmplă totdeauna in carnaval... Ei! d'ale carnavalului! Să-mi daţi voe, coconiţelor, să vĕ isplic eu incurcătura pe larg la masă (Crăcănel şi Pampon foarte mulţumiţi.)

Femeile. La masă?

Nae. Da, la masă. Noi, intre barbaţi, pusesem de gănd să 'mbucăm ceva ai-

cea la noi... Dincolo e cald, masa pusă aşteaptă... Crez că nu o să capĕt ceva refuz?

Femeile (cu rĕutate.) Mersi, musiu!

Crăcănel. Miţo, să mĕ vezi cu ghete de brunel cu bizeţ pe catafalc!... (incet.) Frizer, frizer, da nu ştii ce băiat galant e.

Pampon (Didinii.) Dacă mĕ iubeşti...

SCENA IX.

Aceiaşi, Catindatul, curat la faţă, tot in costumul de turc.

Catindatul (intrănd din fund triumtător.) M'a curăţat spiţerul!

Didina (incet.) Cine-i ĕsta?

Pampon (tot aşa.) Lasă că-ţi spuiu eu.. (Didina ride.)

Crăcănel (Miţii.) Ĕstuia i-a dat o nebună la bal cu o sticluţă cu doftorii in ochi!

Miţa (repede.) Şi nu l-a ars?

Crăcănel. Aş! era un fel de cerneală violentă. (Didina trece lăngă Nae; Miţa şi toţi ceilalţi se grupează in jurul Catindatului şi-l examinează.) Le-a scos toate?

Catindatul. Toate, uite-te. Iţi dau un franc pe una...

Miţa (aparte.) M'a'nşelat spiţerul... mai bine!

Nae (incet Didinii.) Măine seară la 5.

Didina (asemenea.) Bine!

Nae (asemenea.) Nu bine, negreşit! (Didina trece şi ea să examineze pe Catindatul.)

Pampon. Nu se mai cunoaşte deloc...

Iordache. Da deloc! (trece in odaia din dreapta.)

Catindatul. Inchipueşte-ţi să mĕ fi vĕzut nenea Iancu in halul ĕla... (Toţi il examinează peste tot obrazul.)

Miţa (incet lui Nae.) Aţi şoptit? Ce ţi-a şoptit? ce i-ai şoptit?

Nae (asemenea.) Eşti nebună? iar incepi?... Aşteaptă-mĕ măine la 8 seara...

Miţa. Da... (se duc amăndoi şi ei lăngă Catindatul.)

Crăcănel (uităndu-se in ceafa Catindatului.) Aha! iaca una a rĕmas in ceafă: adu francul...

Catindatul. Las-o aia; aia e dela noi dela percepţie; ştii, am obiceiu, după ce scriu, şterg condeiul; il dau p'in pĕr (face gestul la ceafă; toţi rid.)

Iordache (venind din dreapta.) Daca poftiţi, masa e gata.

Catindatul. Masă? Care va să zică (lui Nae.) ne 'ncurcăm iar?

Nae. Cu plăcere, neică.

Pampon. Aida la masă.

Crăcănel. Aida! (toţi au pornit spre dreapta; Didina cu Pampon, Miţa cu Crăcănel, Nae cu Catindatul, Iordache cu Ipistatul.)

Catindatul (punĕnd repede măna la falcă, dă un ţipĕt.) Ai! (se opreşte şi se intoarce in loc; toţi fac asemenea.)

Toţi. Ce e? Ai?

Catindatul. Fiu! fiu! fiu! iar m'a apucat; dar rĕu, rĕu de tot! (către Iordache hotărit.) Ştii s'o scoţi? Scoate-mi-o. (toţi privesc pe loc.)

Iordache. Lasă că-i ştiu eu leacul ei; eu i sunt popa-al ei... dela Matei citire... (se repede la masa din fund, ia o pereche de foarfece mari şi vine cu ele incruntat clănţănindu-le ca la tuns; Catindatului.) Şezi! (Catindatul şade; Iordache cu foarfecele clănţănind il ameninţă să i le bage pe găt.)

Catindatul (ridicăndu-se inseninat.) Mersi, neică, mi-a trecut! (toţi pornesc veseli şi rizĕnd spre dreapta.)

(Cortina.)

COPII DE PE NATURA

VORBE PARLAMENTARE

Words, words, words..
Shakespeare, Hamlet.

Când s'a introdus regimul constituţional la Români, el era deopotrivă necunoscut de guvern, de deputaţi, de funcţionari şi de publicul cel mare. Deaceea, multă vreme lucrurile au mers după intêmplare, şi mişcarea statului, in loc să fie inlesnită, se incurcâ mai rĕu printr'o formă de guvern atât de complicată. Nimeni nu-şi cunoştea competenţa şi atribuţiile : chestiuni de simplă administrare erau supuse deliberării Adunării Naţionale, iar chestiuni de legislaţie se hotărau de guvern fără concursul Camerei; miniştrii erau jicniţi de controlul acestei noue autorităţi atât de puternice şi de supĕrătoare; deputaţii se vĕrau in trebi la care n'aveau niciun amestec, iar grămada alegĕtorilor privea pe representanţii sĕi ca pe nişte funcţionari superiori şi le cerea numiri, mutări, inaintări, scutiri. Limba care se vorbea in Adunare era cea vulgară, numai pe ici pe colo impestriţată cu vreun cuvênt nou, introdus odată cu nouele instituţii. Când citeşti discursurile ce se ţineau in aceste Adunări la inceput, — discursuri reproduse de stenografi, care şi ei işi făceau intăiele lor incercări, — găseşti rareori frase gramatical corecte, afară doar la oratarii cei mai buni. Cu timpul lucrurile s'au schimbat : lumea a inceput să se deprindă cu această sistemă de a cârmuì poporul. Tinerii ce invĕţaseră in străinătate, mai ales in Franţa, au simţit necesitatea să studieze mai de aproape o formă introdusă şi la noi; pentru studenţii rĕmaşi in ţară s'au infiinţat catedre speciale de drept public şi constituţional la şcolile noastre inalte. Şi aci, ca pretutindeni, generaţia de atunci a găsit in Franţa de-agata ceea ce-i trebuia, legi, regulamente, deprinderi, până şi o limbă parlamentară, şi le-a adoptat mai pe toate fără schimbare şi fără multă bătaie de cap; s'au luat chiar cuvinte şi locuţiuni franceze şi s'au rĕsădit in parlamentul nostru, fără a se băga seama dacă erau potrivite; câteodată li se da chiar un alt inţeles decât il aveau in Franţa. Pe lângă aceastea practica parlamentară a mai primit sau creat şi o mulţime de alte ziceri, intrebuinţate mai intăi de oratorii insemnaţi şi trecute mai apoi in obiceiul comun, adică in intrebuinţarea tutulor oratorilor de rând.

Din aceste ziceri deosebite mi-am insemnat câteva pentru a le pune sub ochii publicului. Poate că unii oratori se vor ferì de ele pe viitor, iar acei care n'au obiceiul să-şi ingrijească vorbirea vor găsì aici «clişeuri» parlamentare gata şi se vor folosi de ele, avĕndu-le la indemână la caz de trebuinţă.

I. **Sus şi tare**. Frasa obicinuită in care intră această locuţiune este: «*Voiu spune sus şi tare!*» Deputaţii ce rostesc aceste cuvinte sunt mai mult din oposiţie, căci ei, prin natura lucrurilor, sunt siliţi să vorbească mai tare ca să fie auziţi şi de publicul de afară, neputěnd spera că inăuntrul Adunării majoritatea ii va urma, ba adese chiar ii va asculta. — «*Sus şi tare*» e luat luat dela francezul «*haut et fort*». Din-tr'o nenorocită intěmplare, cel intăiu care a intrebuinţat această zicere a tradus-o foarte greşit. In adevěr, *haut* insemnează *sus*, insă nu in locuţiunea aceasta. Aici *haut* are inţelesul de *puissant*, *retentissant*, a vorbì cu glas *plin, puternic, străbătětor*. Pe romăneşte insă *a vorbì sus* nu poate insemna aceasta niciodată. *A vorbì sus*, sau n'are nici un sens, sau insemnează a vorbì cu glas subţire, de exemplu cu glas de contralto ori soprano. Cel mult ar mai putea insemna a vorbì *in sus* ori *de sus*, dela un loc inalt, de exemplu de la o tribună, in opunere cu altul ce ar vorbì jos, de exemplu dela locul sěu. Un orator francez cănd rosteşte cuvintele: *je dirai haut et fort*, are gănd să zică: voiu vorbì cu tărie, cu măndrie. Din contră un orator romăn prin cuvintele «voiu spune *sus*...» a zis un lucru fără sens. Atăt de puţin işi dau seama oratorii despre ce insemnează «a vorbì sus», că — pe căt am băgat seama — ei o rostesc obicinuit ridicănd capul şi măna dreaptă, la care intind *indexul* pentru a sensibiliza oarecum prin gesturi adverbul *sus*, ca şi cănd ar vorbì *de sus* ori *in sus* spre o inălţime, de exemplu spre tribuna publicului.

Eu unul nu spun *sus şi tare*, ci *jos* şi pe căt se poate *incet*, că oratorii rostind frasa pomenită spun o curată prostie.

II. **Mě fac forte**; in limba franceză *je me fais fort*. — *Forte* este romănescul *foarte*, ce nu mai există deloc ca adiectiv in limba noastră, ci numai in forma adverbială. Această imprejurare nu opreşte pe oratorii noştri să zică: «Mě fac forte să probez...» «Mě fac forte să vě conving» etc. adică, mě indatoresc, mě bizuesc, iau indatorirea, rěspunderea, dau chezăşie etc.

Un Romăn ce nu cunoaşte limba franceză bine nici poate inţelege frasa: *mě fac forte*. Mai intăi, precum am arătat mai pe larg altădată [1]), forma *forte* in loc de *foarte* ar dovedi că vorbeşte un străin, nu un Romăn: parc'ar zice cineva *morte*, *porte*, *sorte*, in loc de *moarte*, *poarte*, *soarte*. Apoi toată zicerea este special franceză şi cu neputinţă a se traduce literal. Ce indemănă este să găseşti frasele de-a-gata la Francezi şi să traduci fiecare cuvěnt de-a-rěndul fără a-ţi mai da osteneala să reproduci ideea prin o altă frasă romănească! Precum am arătat odinioară cu altă ocasiune [2]), de multe ori am auzit zicěndu-se: *Iţi voesc pentru aceasta*, franţuzeşte *je vous en veux*, adică «sunt necăjit, supěrat pe tine» etc. De cănd mě plăngeam de acest grozav galicism, mi s'a intěmplat chiar să aud francezul: *vous avez tort*, tradus prin: *ai tor*. Nu mě credeţi? — *Mě fac forte* să v'o probez cănd veţi vrea.

---

[1]) Vezi «Convorb. Liter.» Anul X pag. 454 sq.
[2]) Vezi «Convorb. Liter.» Anul XI pag. 82.

III. **Dumnezeul părinţilor noştri.** Această locuţiune este luată din limba noastră religioasă, in special din Testamentul vechiu. In Corpurile legiuitoare «Dumnezeul părinţilor noştri» se invoacă in momente solemne, obicinuit de miniştri. Când in Adunare se arată vreo bănuială că guvernul n'ar fi condus politica exterioară după cum ar fi trebuit şi că s'ar putea ivì complicaţii primejdioase, ministrul rĕspunde adeseori printr'un apel la «Dumnezeul părinţilor noştrii», care in momente grele ne-ar protege. Acest apel se intovărăşeşte de regulă cu ridicarea ambelor braţe. Subinţeles este că, deşi ministrul a făcut greşeli, Dumnezeul părinţilor n'ar incuviinţa ca acestea să aibă urmări rele, ci le-ar inlătura printr'o specială bunăvoinţă. Acest apel se primeşte totdeauna in Adunare cu numeroase aplause, neputĕndu-se presupune că Dumnezeul părinţilor ar fi rĕuvoitor pentru urmaşi. Cu toate aceste, imi pare că efectul se produce mai mult prin tonul solemn al rostirii decât prin inţelesul invocaţiei. In adevĕr, precum nu avem noi astăzi, aşa nici părinţii noştri n'au avut vreodată un Dumnezeu special. Evreii, dela care am luat această frasă, sunt altfel de oameni; ei aveau şi au incă un Dumnezeu evreesc, tot aşa de puternic ocrotitor al lor pe cât de mare duşman al celorlalte popoare. Dar noi creştinii, de orice popor şi neam, suntem toţi fiii aceluiaşi «unul Dumnezeu», de o potrivă bun şi drept pentru noi ca şi pentru duşmanii noştri. Când Evreii fac vreo nedreptate altui popor, ei pot fi siguri că Dumnezeul evreesc ii va apăra dacă-l roagă in toată forma prescrisă; noi insă, in asemenea cazuri, am face mai bine să tăcem, doar vom remânea nebăgaţi in seamă; căci, in cazul contrar, Dumnezeul creştin, ca unul ce este totdeauna drept, ne-ar da o pedeapsă bine meritată. Am auzit odată pe un president de Consiliu invocând in Cameră şi pe «Dumnezeul Românilor». De vreme ce noi nu avem o mitologie naţională, nu mi-am putut da seamă la care zeitate se adresà oratorul. Fiind insă că această invocaţie o făcea cu ocasia unei interpelări asupra unui tratat de negoţ, presupun că acest zeu corespunde cam cu Mercur al străbunilor noştri dela Roma.

IV. **A se ascunde după deget.** «De ce să ne ascundem după deget»? «Nu vĕ mai ascundeţi după deget!» Aceste fraze foarte uzitate in parlament insemnează: «De ce mai faceţi zadarnice incercări de a tăgădui scopul politic ce urmăriţi? El este aşa de limpede că toată lumea il vede uşor şi lămurit!» Imi inchipuesc că imaginea la care se face aici alusie trebue să fie următoarea: pe un bărbat (sau poate pe o femee) ce s'a scăldat şi a eşit din apă gol peste tot, il incunjoară mai mulţi trecĕtori şi il privesc; el, simţindu-se foarte ruşinat in această imprejurare, caută in toate părţile vestminte sau alte obiecte ca să se acopere, dar nu găseşte nimica; atunci in buimăceala sa, nu-i trece altă idee prin cap, decât de a ridica un deget — presupun indexul dela mâna dreaptă — şi de a căuta prin toate chipurile să se ascundă după dĕnsul — se 'nţelege fără niciun succes. — Când la auzul zicerii «a ne ascunde după deget» aveam inaintea ochilor imaginea ce am descris, imi ziceam totdeauna că persoana cea goală, care nu vrea să fie vĕzută, ar ne-

merì mult mai bine dacă s'ar ghemuì cât ar putea, căutând să se ascundă după genuchi şi după braţe, căci aceste membre, deşi nu l-ar acoperi deajuns, totuşi sunt ceva mai groase decât degetele. Insă oratorii cărora le place comparaţia aceasta au ales degetul tocmai pentru că le trebuia un obiect foarte mic, cu care să fie absolută imposibilitate de a-şi ajunge scopul. Dacă-i aşa, pentru a face o comparaţie şi mai caracteristică, s'ar putea găsi obiecte mult mai subţiri decât degetele. Eu aşi propune in interesul imaginii, să se zică de exemplu: «De ce vě mai ascundeţi după scobitoare?»

V. **A da cărţile pe faţă,** in limba franceză «jouer cartes sur table». In parlament locuţiunea aceasta se intrebuinţează mai des când un orator apostrofează pe adversarul sěu, indemnându-l să nu-şi mai ascundă scopurile lui politice. Fiind insă că o asemenea propunere n'ar avea rěsunet dacă acel care o face nu se indatoreşte a-şi descoperi şi el ţelul ce urmăreşte, apoi invitarea se face obicinuit la intăia persoană plural: *«Să dăm cărţile pe faţă!»* Negreşit, acel care propune ca jocul să se arate face in sine reserva de a-l descoperì numai in měsura in care se va convinge de buna credinţă a adversarului sěu. In practică am auzit adeseori in Corpurile leguitoare propunerea de a se da cărţile pe faţă; propunerea a fost totdeauna primită de adversar, dar niciodată părţile contractante nu s'au ţinut de cuvěnt. Deaceea, in comedia «Scrisoarea pierdută», autorul, ca bun observator ce este, nu dă nicio urmare unei propuneri făcute in termenii aceştia. In actul II, scena I, *Farfuridi* zice lui *Zaharia Trahanache*, de-a cărui bună credinţă se indoeşte: «Ştii ce, venerabile neică Zahario, ia să dăm noi mai bine cărţile pe faţă!» — La această provocare, Trahanache, care-i om detreabă şi nu spune minciuni, se fereşte de a rěspunde: «Să le *dăm!*», ci zice: «*Dă-le*, neică, să vedem!»

VI. **Grea cumpěnă.** *Timpuri, zile, ciasuri sau momente de «grea cumpěnă».* Expresiune luată dela cronicari şi introdusă nu de mult in limba parlamentară. Dacă nu mě inşel, intăia intrebuinţare a acestei locuţii s'a făcut intr'un mesaj de deschidere a Corpurilor legiuitoare, pe când d. V. A. Urechiă era ministru de culte şi instrucţie publică. D. Urechiă, vechiu cunoscětor şi iubitor al cronicarilor şi in special al lui Miron Costin, işi dă o silinţă foarte mare să reimprospetezeziceri vechi sau intorsături de frasă eşite din obiceiu. Cele mai deseori incercările sale au rěmas zadarnice, dar cu «greaoa cumpěnă» a isbutit, căci astăzi se aude in toate părţile vorbindu-se de děnsa. Timpurile sau zilele de «grea cumpěnă» sunt acele de nenorocire mare, de calamitate publică, d. ex. o năvălire de duşmani, o epidemie, o foamete etc. Nu mi-am putut da bine seama pentru ce bětrânii au numit asemenea timpuri «zile de grea cumpěnă». Poate că ei işi inchipuiau nenorocirea apăsând pe unul din talerele cumpenei aşa de tare, incât, orice greutăţi puneai in al doilea taler, nu puteai restatornicì echilibrul ce trebue să existe in timpuri normale. Astăzi când pentru měsuri şi greutăţi am introdus sistema decimală, mai ales de când měsurile noastre perfecţionate nici mai au două talere, imaginea

cu «cumpĕna cea grea» este anevoie de păstrat. Mulţi o şi intrebuinţează, nu din causă că-şi dau seama de inţelesul ei, ci pentru că sună frumos. Cumpĕnă este un *dactil*, avĕnd accentul pe silaba antepenultimă, ceea ce dă cuvĕntului un ton mai plin, mai sonor, şi astfel il face mai potrivit pentru declamaţie. Apoi zicerea este archaică, ea are pentru sine şi prestijul vechimii. Ce frumos sună frasa: «In zi de grea cumpĕnă totdeauna Romănii au ştiut să se unească!» Dar această «unire a tuturor Romănilor» merită o menţiune specială.

VII. **In momente grele (sau in zi de grea cumpĕnă) totdeauna Romănii au ştiut să se unească.** Frasa aceasta se rosteşte cu mare patos. In parlament sau in alte intruniri publice, ea işi află locul atunci când un bărbat politic, sau un grup intreg găseşte priincios la un moment oarecare să părăsească drumul urmat şi să se dea cu partidul dela putere, — fără indoeală in interesul public. Acei din oposiţie, vĕzĕndu-se părăsiţi, se amăresc, se supĕră foarte mult şi atacă cu violenţă pe foştii lor prieteni, invinovăţindu-i că ar fi nestatornici, versatili, interesaţi, ba chiar şi trădători. Cel ce a trecut la partea adversă rĕspunde, găsind tot felul de cuvinte pentru care nu mai putea merge alături cu vechii lui tovarăşi. Deodată, ca prin farmec, işi aduce aminte de o mulţime de fapte ale acestora, ce ar fi desaprobat la deosebite ocasii şi restimpuri, chiar foarte depărtate, şi la urmă, ca motiv principal de indreptăţire a purtării sale, zice că «*ţara ar fi in momente grele, că ea trebuia scăpată, că micile pasiuni ar trebuì să dispară*», şi că «*in asemenea impregiurări totdeauna Romănii ar fi ştiut să se unească*». Acest puternic şi suprem argument se primeşte totdeauna cu lungi şi prelungite aplause de cătră partidul in şirul căruia neofitul a intrat. Dela o vreme incoace, momentele grele trebue să se fi inmulţit şi necesitatea de a scăpa ţara trebuie să se ivească foarte des la Romăni, căci am auzit de nenumĕrate ori invocăndu-se acest motiv — totdeauna cu acelaşi succes — pentru unirea tuturor Romănilor, adică pentru trecerea dintr'o parte in alta.— Intr'o ocasiune asemĕnată, d. Alexandru Lahovarì rĕspunde cu multă rĕutate unui fost coleg al sĕu: «Aţi vrut să scăpaţi ţara, ziceţi? Scăparea ce doresc eu ţĕrii este ca să scape odată de asemenea scăpători!»

VIII. **A atrage atenţiunea**, franţuzeşte «attirer l'attention», o locuţiune trebuitoare in orice parlament, căci negreşit representanţii poporului sunt chemaţi ca să puie inaintea Adunării sau guvernului fapte şi impregiurări ce trebue ştiute, studiate, indreptate; prin urmare nu m'aş impotrivi la primirea acestei ziceri. Insă ce se 'ntĕmplă? Sunt representanţi puţin iubitori de regulele gramaticale care nu-şi dau seamă că «*atrage*», este un verb nou, compus din vechiul «trage» şi prefixul latin «ad». Deaceea, pe fiecare zi se aud deputaţi zicĕnd: «Voiu să *trag* atenţiunea domnului ministru..., Raportul acesta a *tras* atenţiunea Camerei sau a presei asupra...» Ei *trag* atenţiunea! In adevĕr asemenea oratori au *tras* atenţiunea mea aşa de mult, in cât au rupt-o cu totul. Când un *trăgĕtor* de aceştia vorbeşte, eu mĕ trag de-o parte şi mĕ ascund unde pot.

IX. **Nu, de o mie de ori nu!** franțuzește «Non, mille fois non!» Această categorică și energică declarație de refusare, luată dela Franceji, e foarte lățită in parlamentul nostru, dar niciodată n'am auzit-o in gura unui orator bun. Inchipuiască-și cineva pe un om care rostește «nu, nu, nu, nu, nu....» de o mie de ori. Un singur *nu* e ades de ajuns ca să-ți producă cel mai mare necaz, dar incă *una mie* in șir! și să nu se creadă că acest mare numĕr de negațiuni se intrebuințează numai in momente grave, solemne. Din contra, ele se obicinuesc in chestiuni de tot neinsemnate, fiind știut că exagerațiile de formă ascund mai totdeauna o goliciune foarte mare de fond. Eu propun să părăsim această figură retorică, sau, dacă soiul de oratori căruia ii plac exagerațiile nu vrea nici de cum să se lepede de ea, măcar să-i reducă numĕrul. In tipicul bisericesc se arată adese de căte ori in șir trebue să se rostească niște cuvinte sacramentale. Dacă nu mĕ inșel, chiar «Doamne miluește» merge numai până la patruzeci de ori, nu mai mult. Oare această cifră n'ar ajunge și oratorilor noștri iubitori de exagerație?

X. **Poarta cea mare și cea mică.** După limbajul parlamentar, se intră la guvern pe una din aceste două porți. Guvernul e comparat cu o casă, ce ar avea o intrare principală pentru stăpăni și pentru musafiri, — poartă largă, prin care pot trece și trăsuri cu lachei in livrea, cu vuet, cu pocniri de biciu, ca norodul să bage bine seama la boierii ce-și fac intrarea lor solemnă,—și o portiță mică, destinată servitorilor și oamenilor de rănd, care intră pe jos, fără sgomot, nebăgați in seamă. Când insă se intră pe poarta cea mare și când pe cea mică? — După căt am ințeles, poarta cea mare este voința poporului, care silește oarecum pe suveran să numească cutare miniștri cu voie fără voie; poarta cea mică este voința personală a suveranului când alege consilieri ce n'ar fi indicați de opinia publică. Partidele ce rivnesc puterea acusă obicinuit pe cele ce o au că ar fi intrat pe poarta cea mică, fiindcă nu s'ar fi bucurănd de increderea poporului. In contra acestei acusări, guvernanții protestă totdeauna cu mare energie «Cum? Ei, pe poarta cea mică! Nu, de o mie de ori nu!» Ei au intrat cu mare alaiu in sunetul tobelor și a trămbițelor; caii lor aveau zurgalăi, poporul ii aclama cu entusiasm, etc., etc. Când insă starea lucrurilor se schimbă și guvernanții devin oposanți, ei invinovățesc pe guvernul cel nou că s'ar fi apropiat de putere tupilăndu-se pe lăngă zid și furișăndu-se in casă pe portița cea mică.— Așa-i de când lumea; cel ce vrea să ajungă la putere vorbește in numele libertății, cel ce o deține in numele autorității. Dar curios este că imaginea cu porțile mari și mici se intrebuintează numai pentru intrarea la guvern, niciodată pentru eșire. Când ai căzut dela putere, ori pe care poartă ai eșit tot rĕu este, nimeni nu te mai bagă in seamă. Poți să te fălești că ai părăsit guvernul cu sgomot mare, cu măndrie, cu demnitate, ori că ai eșit pe nesimțite, cu modestie... tot una-i ... parapanghelos!

XI. **Ca un singur om,**—in frasă: «Toți Românii să se ridice *ca un singur om.*» De căte ori am ris in Cameră la auzul

acestei frase, când cercam să-mi inchipuiesc imaginea confusă a milioanelor de Români ridicându-se intr'un moment toţi impreună «ca un singur om!» Presupun că această zicere s'a luat dela exerciţiile militare. Un sergent, un caporal, inaintea căruia mai mulţi recruţi fac exerciţii, le comandează: «Arma la ...braţ! Dreapta 'mpre...jur! Marş! Impreună! Toţi impreună, ca un singur om! Un-do! Un-do! Un-do!»

XII. **Votaţi acum şi apoi ne veţi spânzura.** Este vederat că numai miniştri rostesc această frasă in parlament şi anume când au nevoie de voturile representanţilor din oposiţie. In asemenea imprejurări, ei fac totdeauna apel la patriotismul acestora, zicĕnd că momentele ar fi grele, că micile pasiuni ar trebuì să dispară, şi că toţi Românii ar trebuì să se unească. In schimbul sprijinului pe care il cere acum, ministrul făgăduieşte că se va supune mai târziu la pedeapsa cea mai grozavă. Negreşit această invitare rĕmâne cele mai deseori nebăgată in seamă, mai intâi findcă pedeapsa morţii s'a desfiinţat de mult in România, ba nici a existat vreodată pentru delicte politice, apoi din causă că oposiţia, simţind că aici este ipocrisie, n'are deloc incredere in sinceritatea adversarilor, de vreme, ce pentru un folos real al momentului, li se trage o poliţă foarte problematică pe viitor. Tot asemenea de multe ori miniştrii, adresându-se la oposiţie, ii zic: «Dacă lucraţi mai bine decât noi, poftim luaţi-ne locul!» — Dar cine-i crede? Un moment numai să se presupuie că representantul guvernului vorbeşte serios, şi câţi ar da năvală la faimoasa bancă rĕmasă vacantă!

XIII. **Umilă rugare. Umilă intrebare.** «Domnule preşedinte, am cerut cuvĕntul numai pentru ca să fac o *umilă* intrebare onorabilului guvern». Aşa sună obicinuit *frasa* parlamentară in care intră adiectivul *umil.* Pe cât ştiu, această zicere a fost introdusă de d. Mihail Cogălniceanu. In obiceiurile oratorice ale acestui ilustru bărbat de stat, intră a intrebuinţa, când vorbeşte de sine, cuvintele cele mai modeste, iar adversarilor a le da epitetele de laudă cele mai umflate. Calculul este foarte nemerit, căci prin acest chip se câştigă uşor bunavoinţa celor ce ascultă. Când un orator se face mic pe sine, auditorii care ii cunosc valoarea, mai adaogă in minte, pe lângă alte merite ce are, şi pe acel al unei mari modestii, aşa incât el apare in ochii lor impodobit cu mai multe calităţi incă. Dar ceea ce se potriveşte omului de talent, nu şade bine ori şi cui. *Quod licet Jovi non licet bovi.* Vezi câteodată representanţi simpli, simpli de tot, care stau ascunşi in fundul scaunelor lor şi nu dau alt semn de viaţă decât numai că ridică mâna din vreme in vreme la vreun vot; oameni care, când trec pe lângă banca ministerială, se string ghem ca să apară mici de tot şi iau o expresie de dragoste atât de mare şi de respect aşa de adânc, incât se topesc... dè! sunt tot soiul de finţe pe lume. Câteodată ambiţia muşcă pe vreunul din aceştia să zică şi el ceva in Adunare; poate doreşte ca să se ştie la el a casă că a vorbit in parlament, poate are vreo nemulţumire, poate vrea să-şi vadă numele in «Monitor»... Atunci, după

multă stinjinire și luptă sufletească, cere și el cuvêntul spre mirarea tuturor; insă, ca nu cumva stăpânul să-și inchipuiască că el ar avea un gând, oricât de depărtat, de a face oposiție, se scusează dela inceput de indrăzneala sa, și, fiindcă a vĕzut chiar bărbați insemnați intrebuințând cu succes cuvinte de modestie și umilire pentru sine, de ce n'ar incerca și el acest mijloc? Iată dar că un asemenea representant cere cuvêntul «pentru a face o *umilă* intrebare, o *umilă* rugare guvernului».. El «nu e impins de niciun gând de ostilitate; din contra declară *sus și tare* că face parte dintre sprijinitorii cei mai călduroși ai ministerului, dar cu toată modestia ar dorì — dacă este cu putință — să i se facă onoarea de a i se rĕspunde numai douĕ cuvinte la *umila* sa rugare etc., etc.» Ministru n'au apucat bine a respunde câteva vorbe, și representantul nostru sare indată de pe loc pentru a declara că e «adânc recunoscĕtor» d-lui ministru de onoarea ce i-a făcut și că e mulțumit, deplin și absolut mulțumit! — După această isbândă, se reașează pe scaunul sĕu, roșu la față de emoția prin care a trecut și incântat că a dus la bun sfârșit această treabă gravă și periculoasă.

XIV. **Cartea cea mare a Țĕrii.** «Numele sĕu (a persoanei ce lauzi) stă scris in Cartea cea mare Țĕrii»; sau «faptele sale sunt scrise — câteodată *cu litere de aur* — in Cartea cea mare a Țĕrii...» Nu mi-a fost cu putință să descoper cine a fost scornitorul acestei ziceri, nici de unde a fost luată. Dela Franceji nu, căci in Franța «le grand livre» se numește sau registrul care cuprinde pe creditorii statului, sau, in terminologia comercială, un registru special in care se trec socotelile pe partizi, nemțește «das Hauptbuch»; la noi asemenea, registrul, cartea, condica sau catastiful mare. Aici a domnit in capul inventatorului o adevĕrată confusiune, care a trecut apoi in mintea oratorilor parlamentari ce intrebuințează această zicere. Ceea ce-i amăgește este adiectivul calificativ *mare*. Auzind ei «Cartea *mare*», se gândesc că această carte trebue să fie cine știe ce lucru nepomenit. Ei iși inchipuesc de sigur că există sau că ar trebui să existe o condică de o mărime extraordinară, in care se trec din vreme in vreme, cu o caligrafie bogată, numele unor bărbați ce au binemeritat dela patrie, sau in care se inscriu cu multe laude, in șir chronologic, faptele mărețe ale acelor bărbați. O asemenea carte nu există din nenorocire, sau poate din norocire, căci dacă ar exista, paginile ei ar remânea cam goale mai ales de un timp incoace.

XV. **Am zis, zic și voiu zice. Am susținut, susțin și voiu susținea.** Frasele aceste s'au intrebuințat intâi in jurnale și deacolo, — mai ales dela «Românul», — a trecut in parlament. Verbul pus la trecut, la present și la viitor dă mai multă autoritate opiniei ce ai. Un orator care zice «susțin» exprimă părerea ce are intr'un moment sau intr'o imprejurare oarecare, — părere ce poate fi tot așa de ușor bună sau rea, căci ea n'a fost incă bine cunoscută și studiată. Dar când adauge: «...am susținut», ascultătorii iși zic: «Taci! el poate să aibă dreptate, căci a fost totdeauna de părerea aceasta; opinia lui a putut

fi controlată.» Când in sfârşit adaogă: «...şi voiu susţinea», atunci cei ce ascultă isi zic: «Aha! oratorul are de sigur dreptate, căci aici nu e vorba de ceva trecĕtor, ci de o părere ce va avè totdeauna, prin urmare de o convingere profundă, statornică, neschimbată.» Insă, pentru a intrebuinţa cu oarecare efect această formulă trebue implinite trei condiţiii: 1) să ai ceva talent; 2) să faci politică de mai multă vreme; 3) cei ce te ascultă să fie, cel puţin in majoritate partisanii tei politici. Celor ce nu implinesc aceaste condiţii şi mai cu seamă tinerilor de curĕnd resăriţi, care n'au dat incă dovadă de talent, n'au un trecut uşor de controlat şi nu pot avea incă partisani, această frasă nu este recomandabilă: ei n'au fost incă, poate nu sunt lucru mare, şi ceea ce vor fi nu se ştie.

XVI. **Cu o oară mai inainte**, locuţiunea parlamentară cea mai usitată din căte am citat păn' acum. Nu este zi in care această frasă să nu umple coloanele «Monitorului oficial». Afară de căteva laudabile excepţii, mai toţi oratorii politici o intrebuinţează: «Trebue să lucrăm in secţiuni pentru ca budgetele să se poată votă *cu o oară mai inainte*...» «Ministeriul ţine a declara *cu o oară mai inainte*...» «Instrucţia publică obligatorie trebue să devie o realitate *cu o oară mai inainte*...» «Ţara trebue să vadă *cu o oară mai inainte* in ce parte se găsesc adevĕraţii ei amici...» etc. etc. etc. Cu o oară inainte de ce? La această intrebare nu este niciun rĕspuns. Frasa nu are sens şi nu-mi explic deasa ei intrebuinţare decăt tocmai din causa aceasta. Mulţi oameni sunt ciudaţi! Ideile lămurite, limpezi, uşor inţelese de toţi le par prea comune, prea vulgare, şi ei aleargă la frase intunecoase, fie ca fond fie ca formă. Prin aceasta ei vor să-şi dea o aparenţă de invĕţătură spre a se deosebì in vorbire, ori scriere, de cei proşti, şi pentru a impune publicului. Cu căt o frasă, chiar care nu zice nimic, are aparenţa de a insemna ceva mai *extra*, poţi fi sigur că mulţimea mediocrităţilor are să se arunce cu lăcomie asupra ei. Aşa s'a intĕmplat şi cu «o oară mai inainte». Dar de unde a fost luată şi cine a fost intăiul care şi-a făcut blăstĕmul s'o introducă in limba parlamentară? Toate incercările mele de a-i afla origina au fost zadarnice. *Cu o oară mai inainte* vrea să insemneze iute, de grabă. A face ceva căt se poate de repede pentru ca intărzierea să nu aducă vreo pagubă. Sensul gramatical nu e acesta de loc, dar obiceiul i l-a dat. Să se bage bine seama că nu-i ertat a lua alte impărţiri ale timpului: de ex. nu se poate zice cu un *an* mai inainte, nu cu *o lună*, *o sĕptĕmănă*, *o zi* mai inainte; chiar perioada mai scurtă de ex: *o minută*, *o secundă*, *o clipeală* mai inainte sunt oprite; nu se poate zice decăt *o oară mai inainte*, nici mai mult, nici mai puţin. Chiar substantivul *cias*, sinonim cu *o oară* nu se poate intrebuinţa in această frasă, numai şi numai *oară*. Cum să scăpăm de aşa un non-sens? Practica dovedeşte că critica nu prea poate face mult şi trebue să alergăm la alte mijloace. De aceea aş propune ca să introducem zicerea contrară «*cu o oară mai pe urmă*» dăndu-i sensul de incet, moale, fără grăbire. Poate că lipsa de inţeles din această frasă ar avea efectul de a ne scăpa şi de cealaltă. Dar şi

un asemenea mijloc poate deveni primejdios. Cu mediocritățile nu se glumește. Mai știi ce se 'ntĕmplă? Intr'o zi te pomenești că și «o oară mai pe urmă» a dobăndit dreptul de impămĕntenire și că, in loc de a scoate un cuiu cu alt cuiu, ai țintuit o prostie mai mult in limba noastră parlamentară.

XVII. **Cu națiunea, prin națiune, pentru națiune.** La dreptul vorbind, aceste trei ziceri sunt identice, căci nu poate fi nimeni *cu națiunea* decăt *prin națiune*, și in asemenea imprejurare este cu neputință s'o indușmănești, deci trebue neapărat să fie *pentru națiune*. Formula aceasta s'a inventat de cel mai vechiu jurnal politic din București și deacolo și-a făcut drumul in parlament. Partidul grupat in jurul acelui organ avea pretenția, și poate și convingerea, că el representa exclusiv «națiunea» adică totalitatea Românilor. Este in natura lucrurilor ca acel care lucrează in numele altuia, ca mandatar sau chiar ca «*negotiorum gestor*», să identifice interesele sale cu ale celor pe care crede că-i infățișează. Adesea representantul imprumută chiar numele representatului. In Franța sub absolutism, când suveranitatea era concentrată in mănele regelui, nimeni nu se mira că Ludovic XV iși zicea: «La France». In congrese sau conferențe internaționale, când representantul vreunui stat propune ori sprijine ceva, se zice că vorbește statul insuși. «*Germania* a susținut cutare idee; *Rusia* una contrară; *Anglia* a avut o părere intermediară...», adică *representanții* Germaniei, Rusiei, Angliei. In vremea robiei, țiganii boerești se numeau totdeauna după stăpănii lor: Ghica, Brăncoveanu, Sturza, Cantacuzin, insemna țiganul lui Ghica, Brăncoveanu, Sturza etc. Astfel și representanții «națiunii» au luat cu vremea obiceiul de-a se numi pe scurt «națiunea». Tot ce voiau ei, o voià «națiunea», tot ce nu le plăcea lor era neplăcut «națiunii». Cine iți poate tăgădui dreptul de a zice adversarilor tĕi: «Națiunea nu vĕ vrea,» când nu-i mai vreai tu, representantul națiunii? Aceasta este prin urmare foarte in regulă și rĕuvoitorii nu sunt in drept de a cărtì cătuși de puțin. Greutatea se ivește numai in cas de contestare, când de ex. vine alt grup și zice: nu sunteți voi «cu națiunea», ci noi suntem «cu națiunea». Atunci chestiunea este mai gravă și vine intrebarea prin care chip trebue să se limpezească dreptul intre prigonitoarele părți? S'ar putea crede că mijlocul cel mai nemerit ar fi ca alegerile să hotărască gălceava; acel care dobăndește majoritatea să poată zice: «Noi suntem cu națiunea, căci suntem prin națiune și prin urmare pentru națiune.» Dar adversarii pot respunde, și in realitate respund totdeauna că «voința națiunii nu s'a pronunțat in libertate, că ea a fost falsificată prin presiune, violență, terorizare; că vocea ei a fost inăbușită... etc», așa incăt e foarte greu să-ți faci o judecată nepărtinitoare. Poate că este mai bine de a recunoaște dreptul la purtarea exclusivă a poreclei «națiunea» acelui care l-a luat intăiu: *jus primi occupantis,* drept ce s'ar putea transmite prin moștenire. Cei care vin in urmă cu pretenția de-a fi și ei «cu națiunea» n'aveau decăt să se trezească mai de vreme. Ș'apoi n'au ei la indemănă alte cuvinte tot așa de bune? Un nou partid poate de ex. să aleagă in loc de «na-

ţiunea» «poporul»; el poate fi *cu poporul, prin popor* şi *pentru popor*, ba poate fi incă şi *din popor*. In asemenea imprejurare s'ar putea, in adevěr, intêmpla ca poporul şi naţiunea să se lupte cu multă inverşunare, până când unul ar invinge cu totul pe celălalt. Dar aceasta nu face nimic, căci resultatul final va fi tot binele general, ş'al poporului ş'al naţiunii.

XVIII. **Sacra sau sfânta datorie.** Cei mai mulţi oratori din parlament au numai datorii *sfinte* sau *sacre*, nici odată datorii simple sau profane. Când fac o intrebare sau interpelare guvernului, ei işi implinesc totdeauna o *sacră datorie*. «Imi implinesc o *sacră datorie*, intrebând pe onor. guvern pentru ce nu repareazä podul peste Teleajen ...» «Am o *sfântă datorie* faţă cu alegătorii mei de a face umila rugare onor. ministru de lucrări publice ca trenul No. 4 să se oprească, in loc de cinci minute, măcar zece la staţia cutare...» «Guvernul are sacra datorie de a face ca porcii noştri să nu mai fie şicanaţi la intrarea lor in Ungaria ..» etc. etc.

XIX. **Nu noi vom fi acei care...** Această frasă parlamentată este foarte puţin gramaticală. Corect este a se zice: «*Noi nu* vom fi acei...» Insă astfel rostită frasa cuprinde in sine numai o simplă apărare, pe când dacă zici: «*Nu noi* vom fi acei care..» pe lângă apărare ea mai cuprinde şi o acusare, căci ca opunere la «*nu noi*», se subinţelege «*ci voi...*» Această dibace insinuare se poate face in parlament la orice ocasie, dar, pe cât pe am băgat seama, ea se obicinueşte mai ales când e vorba de politica exterioară, când de ex. se acusă guvernul că a fost prea condescendent sau chiar servil faţă cu una din puterile străine. Intr'o ţară unde libertatea presei e nemărginită, poţi să scrii in jurnale ce-ţi place, poţi să invinovăţeşti pe cine vreai de orice delict, chiar de inaltă trădare, fără ca articolele ce publici să aibă mare consecuenţă. Dar in parlament unde adversarii stau faţă in faţă şi au interesul comun de a păstra oarecare měsură in expresii, insinuările trebue făcute cu dibăcie ca mai mult să se simţă decât să se dee pe faţă. Deaceea, oratorul care a inventat intoarcerea frasei din *noi nu* in *nu noi* a dat dovadă de mare fineţă. Odată, de exemplu, auzeam pe un orator zicênd cu rěutate: «*Nu noi* vom fi acei care vom face la orice ocasie umile scuse impěrăţiei vecine;... *nu noi* vom vĕrsa sângele preţios al ostaşilor noştri pentru ca izbânzile lor să ne aducă pierderea unei provinţii...» etc. etc. Acest orator imi părea a fi un om foarte perfid.

XX. **Fiul operelor sale.** Odinioară era uzitat ca fiii să se măndrească cu nobleţa străbunilor lor; numele acestora era mai mult sau mai puţin o chezăşie pentru meritele urmaşilor, şi deaceea a se lăuda cu ei părea lucru foarte in regulă. In poemele eroice ale tutulor popoarelor, fiii au rěul nărav de a pomenì la orice ocasie de părinţi; la Omer luptătorii nu incep bătălia până ce mai intâiu nu-şi expun mai toată spiţa neamului lor. Astăzi insă, când societatea s'a democratizat, nu mai este iertat de a vorbì de părinţii sěi decât intr'un singur caz şi anume când eşti «fiul operelor tale». La Franceji

frasa : «je suis le fils de mes œuvres», la Romăni : «sunt fiul operelor mele», cuprinde cea mai mare laudă ce este admis ca cineva să-și facă insuși. Această vorbă parlamentară insemnează : «Deși străbunii mei n'au fost de neam vechiu, totuși eu, prin munca mea statornică, prin vasta mea inteligență, prin studiile mele adănci și prin strălucitele mele talente, m'am inălțat mult mai presus de acei care-și inchipuesc că au vreun merit din causa vechimei familiei lor.» Prea bine, așa fie. Intr'o societate democratică treaba aceasta poate să meargă. Dar un lucru pare ciudat... Operele sunt făcute de autorul lor, nu autorul de operele sale, și precum nu este posibil să fii fiul fiilor tĕi, așa este cu neputință să fii fiul propriilor tale fapte. Cu toată această imposibilitate, frasa merge strună inainte pe drumul bătut. Cănd nu-ți vine la socoteală să pomenești de părinții legiuți, dai această calitate operelor tale, — căci trebue să fii fiul cuiva. Brid'oison, in «le Mariage de Figaro», zice cu drept cuvĕnt : «On est toujours fils de quelqu'un.»

XXI. **Pericolul bate la porțile cetății** In această imagine foarte uzitată in discursuri parlamentare, țara este represen tată ca o cetate din evul mediu, incun jurată cu ziduri inalte și cu șanțuri adănci, peste care trece o singură punte ce intreține comunicația cu lumea deafară. Pericolul s'a apropiat foarte mult de cetate, căci a și trecut peste punte, a ajuns la poartă a luat ciocanul și bate intr'ĕnsa, cerĕnd intrare. Deși nu e tocmai ușor să-ți representezi cu claritate această imagine dinaintea ochilor, din causă că nu știi cum să-ți inchipuești pericolul care aici e personificat, totuș, in discursuri parlamentare, comparațiile nu trebuesc cercetate așa de aproape. De-ai vrea să inlături imaginile false mai că ai osăndi pe oratori să le lepede pe toate și să spue fără de figuri oratorice, sec, precis și limpede ceea ce au de zis. Aceasta insă ar fi o nenorocire mai ales pentru oameni politici cu imaginație vie cum sunt ai noștri. Nu li se poate cere alta de căt să mai varieze comparațiile pentru ca ele să nu se tocească prin o intrebuințare prea deasă. Deaceea, pentru oratorii care nu pot fără imagini poetice și totuși nu au o inchipuire destul de bogată pentru a scornì ei inșii altele, propun aici căteva mai noue. Cănd vor voì să vorbească de un pericol iminent vor putea alege din aceste imagini pe aceea ce le va părea mai plastică sau le va conveni mai mult. In loc de «pericolul bate la porțile cetății, s'ar putea zice «pericolul ne păndește după tufă! (aici s'ar vedea tupilat cu arma in mănă); «pericolul a plecat spre cetate in goana cailor...» (ca și cum ar fi in căruță de postă); — «pericolul a ridicat măciuca asupra capetelor noastre» : — «pericolul a apropiat torța aprinsă de fitilul țĕrii...»; — «pericolul a și indreptat gura tunului spre cetate» (ca și cum ar fi din artilerie); «pericolul s'aude tunănd... (aici s'ar inchipui ca o furtună); — «pericolul se și rănjește la noi și incepe a lătra...» (ca și cănd ar fi un căine furios) etc. etc. Dacă din comparațiile aceste cu totul noue și neuzitate incă nu va plăcea niciuna, declar că mai am și altele multe, pe care le pun la disposiția oratorilor iubitori de imagini poetice.

XXII. **Nu este, nu poate fi niciun român...** frasă obicinuită cănd se face

apel la patriotismul Românilor și rostită totdeauna cu patos. A se presupune că din atâtea milioane nu este niciun român căruia să-i lipsească simțirile patriotice pare lucru cam riscat; dar a zice că *nici măcar poate fi* vreun român... este riscat de tot. Mi s'a intêmplat să aud pe un orator combătênd cu multă inverșunare in partea intâia a discursului sêu pe adversarii politici, acusându-i că nu au dat probe de buni patrioți; că au risipit averea statului; că au demoralizat generația tinêră; insinuând că in politica exterioară au fost vênduți străinilor... insfirșit invinuirile cele mai grozave;— in partea a doua a discursului insă, măgulind pe amicii sêi politici, oratorul arată că faptele lor erau așa demne de laudă, incât dobândiseră aprobarea națiunii intregi, *că nu este, că nu poate fi* vreun român care să nu impărtășească părerile sale... Deacolo resulta pentru mine, sau că oratorul nu spune adevêrul de vreme ce avea adversari și prin urmare puteau fi, ba chiar erau români de altă părere; sau că acești adversari erau toți de neam străin, ceea ce venea foarte greu de crezut. —La inceputul epocei noastre de regenerare națională, exagerațiile erau naturale și până'la un punct ertate: trecea să arêtăm că românii au toate calitățile și niciun defect. Astăzi insă când epoca de entusiasm a făcut loc alteia de muncă și cugetare, diapasonul ar mai trebui coborît ceva și in realitate s'a coborît dela sine. Totuș multi oratori au apucat-o și o țin bună că românul nu piere, că e cu drept cuvênt mândru, că e o ființă superioară etc.—Un vecin din Cameră, auzind intr'o zi pe un orator ce tot vorbea de mândria română imi spunea anecdota următoare: «De ce naționalitate ești, domnule, intrebă odată cineva pe un jidan? — Domnule, sunt evreu și sunt mândru de a fi evreu!— Ești evreu? prea bine. Dar spune-mi, mê rog, pentru ce ești mândru?— Pentru că, rêspunse jidanul, dacă n'aș fi mândru, tot evreu aș remânea. Prin urmare prefer să fiu și mândru!»

XXIII. **A denunța abusurile, a biciuì, a strivì rêul, ori din care parte ar venì.** Cele mai multe jurnale când apar vor să se infățișeze publicului ca organe nepărtinitoare, care vor spune numai adevêrul și nu vor fi influențațe de niciun spirit de partid. Este știut că jurnaliștii sunt oameni foarte buni, oameni superiori care nu acoper nedreptăți, nu lasă să treacă vreun abus nebiciuit, care n'ar spune o minciună, ferească Dumnezeu! Din momentul când te tocmești scriitor la un jurnal și iei pana in mână, ai devenit om nepărtinitor, om lipsit de orice patimi; poți să denunți abusuri, poți să biciuești, să stigmatizezi, să lovești, să strivești cât iți place, — tot ce faci e bine făcut. Ești representantul opiniei publice, judecătorul cel mai mare și mai puternic. Deaceea, nici n'aș cuteza să mê impotrivesc vreodată la biciuirile și strivirile jurnaliștilor. Mê ridic numai contra obiceiului ce au luat câțiva juni deputați de a voì și ei, — bucurându-se de un privilej ce au exclusiv jurnaliștii, — să biciuiească rêul din ori ce parte ar veni. Acești juni nu vor să se compromită și nu știu incă in ce parte s'ar da. «Mê 'ntrebați, exclamă unul din ei, din ce partid sunt? Ei bine, vê voiu rêspunde: sunt din partidul oamenilor onești, tineri, necorupți... Declar sus și tare că voiu de

nunţa abusurile şi voiu strivi rĕul ori din care parte ar veni!.. etc. Vorbind aşa, junele bărbat politic zice cu alte cuvinte: «Voi, care faceţi politică mai de mult şi v'aţi impărţit in partide, sunteţi toţi nişte oameni pătaţi, stricaţi, aţi făcut numai abusuri şi fărdelegi; eu insă şi noi toţi juni entusiaşti suntem drepţi, desinteresaţi, nu voim deloc binele nostru, ci numai binele ţĕrii, etc. Toate vorbele aceste sunt frumoase, dar pe mine unul — nu ştiu pentru ce — m'apucă o groaza de toţi acei bărbaţi vrednici care vor să arăte căt sunt de buni şi de drepţi denunţănd, călcănd, dărămănd, şfichiuind, strivind şi biciuind!

XXIV. **Un cuvĕnt incă şi am terminat. Mĕ resum şi zic...** Cu aceste frase foarte mulţi oratori in loc de a sfârşi, reincep prea lungile lor discursuri. Eu insă mĕ voiu ţine de cuvĕnt, resumăndu-mĕ pe scurt intr'o *umilă rugare* ce adresez oratorilor din parlamentul romăn:

Domnilor,

Imi implinesc o sacră datorie, trăgĕndu-vĕ atenţiunea că trebue să vĕ schimbaţi vorbirea cu o oară mai nainte! De ce să vĕ ascundeţi după deget? Frasele aceste nu mai merg. Declar sus şi tare, şi mĕ fac forte să v'o probez, că suntem in zi de grea cumpĕnă, când micile noastre neinţelegeri trebue să disparà! In asemenea momente, totdeauna Romănii au ştiut să se unească. Dacă pe viitor nu lăsaţi aceste vorbe, vĕ voiu denunţa opiniunii publice, voiu biciui, voiu strivi rĕul ori din care parte ar veni! A sosit momentul să vĕ coboriţi, să intraţi in naţiune pe poarta cea mare! Cum? Aţi mai urma cu aceste abusuri? Nu! de o mie de ori nu! Susţin şi voiu susţinĕ, am zis, zic şi voiu zice: pericolul bate la porţile cetăţii; toţi Romănii au să se scoale ca un singur om contra voastră! Fiţi fiii operelor voastre. Fiţi in naţiune, prin naţiune şi pentru naţiune! Lăsaţi frasele, primiţi-mi acum propunerea şi pe urmă mĕ veţi spănzura! Nu este, nu poate fi niciun Român care să mai ţie la asemenea vorbe! Da, primiţi-mi propunerea şi Dumnezeul părinţilor noştri vĕ va binecuvĕnta!

IACOB NEGRUZZI.

ACTUL III

La vila lui Ovidiu. — Salon de lux despărţit de triclinium prin o colonadă. — Masă mare in triclinium. — Candelabre. — Dincoace de colonadă trei paturi acoperite cu piei de tigru şi inălţate pe douĕ trepte. — Jeţuri.

SCENA I.

Ovidiu, Cotta, Tigellius, Clevetius, Barrus, Actea, Chloe, Tyndaris, Pyrrha. — *Imprejurul mesei, sclave fac serviciul.* — **Pinax** *in faţa scenei.*

Toasturi (in fund.)

La Pyrrha! — La Actea! şi Tyndaris şi Chloe!

Pinax

Ei beau colo, se'ndoapă, se veselesc ... o! Joe!
Şi eu fac zimbre-aice ... Deşi am fost poftit
La masa lui Ovidiu ... vai! loc nu mi-am găsit!
M'aşi duce ... Dar când miros arome de bucate,
Tavanul casei poate să-mi cadă 'ntreg pe spate.
Nu mĕ urnesc ... Se zice că ursul in bărlog
Işi suge laba iarna ... n'am laba lui. Te rog,
(Un sclav trece purtând un blid mare.)
Apropie, amice, fazanul de-a mea nare.
(Miroase blidul. — Sclavul se depărtează.)
Ce miros! hăm ... Ce rumen! ... Ce nuri gustoşi el are ...
(Oftează cu jale.)
Stomahu-mi, ah! se 'ntinde păn' la calende greci;
E bute danaidă, ce nu se umple 'n veci!

SCENA II.

Toasturi in fund.

La Pyrrha! La Actea! La Tyndaris! La Glyce.

Ovid

He! Barrus... Barrus, Barrus!... he! unde fugi de-aice?

Actea

Cum? te retragi din luptă tu, june musculos?

Pyrrha

Mergi Barrus de te culcă, mergi, nu fi ruşinos.
(Risete şi sgomote in fund.)

Barrus (vine in scenă; e istovit de excesuri.)

Sunt ghiftuit de toate... şi viaţa-mi pare seacă;
Sunt inecat de vinuri, desgustul mĕ incacă:
Aşi vrea să mor...

Pinax (in parte.)

Să moară! La masă?

Barrus

Mi-e destul
De lume...

Pinax (in parte.)

Mistueşte cam greu când e sătul.

Barrus

A! Pinax... tu eşti, Pinax?

Pinax

Eu insumi.

Barrus

Spune-mi, frate,
Aşa-i că-ţi vine scărbă de mese 'mbelşugate?

Pinax

Ce? scărbă... mie?

Barrus

Ţie.

Pinax

Dar nu vezi că-s flămĕnd?

Barrus

Tot stridii, tot vĕnaturi, cu rĕnd şi fără rĕnd;
Tot Chium, tot Falernum ... Puăh ... tot măncare, bere;
Tot veselii, o! Pinax, ce saţ! ce displăcere!
Senecion zaraful, —ştii căt e de şiret,—
El se hrăneşte numai cu bob şi cu oţet,
Bea apă rea din Tibru cu vin de spĕlat lănă,
Şi la ruină grabnic pe Patriciani i mănă ...
Eu nu mai am nimică ... tu ai ceva? ... dar rid,
Căci măni, in zori de ziuă, am gănd să mĕ ucid.

Pinax

Ucide-te, iubite; ĕi face, zĕu! prea bine,
Şi tu să scapi de lume şi ea, Barrus, de tine.

Barrus (stringĕndu-i măna.)

A! mulţumesc, amice, de sfatul ce mi-ai dat;
Deci lasă-mĕ 'n extremis să-ţi dau şi eu un sfat...
Eşti lacom... pune capĕt acelei pofte slute
Ce te-a 'ngrăşat, o! Pinax, de semeni cu o bute.

Pinax (in parte.)

Beţie fericită!... Mĕ vede impătrit,
Cănd eu mĕ ştiu ca seamĕn cu un harag sucit.

Barrus

Eşti trandav, plin de viciuri, bĕtrăn şi smuls de pene.
Şi — cine-ar putea crede? alergi după sirene!
Mai bine fă odgoane de vĕnt sau de nisip,
Decăt să cazi in mreaja sirenelor ... Ai chip
Frumos, plinuţ şi rumĕn ca persica gustoasă;
Ai nuri de o bachantă nebună, voluptoasă;

(Pinax dă semne de nerăbdare.)

Rotund eşti ca bobiţa ce s'a umplut de must
Şi 'n peliţa-i plesneşte la soare... (i pipăe toga.) Ai şi gust
La haine ... ş'o guriţă ... ca o ciupercă veche,

Când rizi, te muşci cu dènsa de nas şi de ureche.
Amice, te păstrează ca un specimen rar
De tot ce-i in natură mai extraordinar.

Pinax (indignat.)

Mult ai să rizi de mine, obraznică dărdală!...

Barrus

Ce?... Uiţi că-s Hercul? Hercul?.. Vai de a ta Omfală!

Pinax

Lămăe stoarsă, greer svĕntat, sarbĕd moroiu!

Barrus (furios.)

Vezi tu aceste braţe?... De-aşi vrea...(tuşind.) Insă nu vroiu.
Mănia mĕ sluteşte şi gătiţa mi-o uscă!
Nu se rĕstoarnă-un munte ca să turtească-o muscă.
Te las incă pe lume să tĕrii trupul tĕu;
Eu, măni de dimineaţă, otravă am să beu...
Sau poate-mi voiu deschide in bae patru vine.
(cu induioşare.)
De m'ai iubi, o! Pinax!

Pinax

Ei?...

Barrus

Ai murì cu mine.

Pinax

Să mor? In floarea vieţii?... Eşti beat, sau eşti nebun?

Barrus (cu dispreţ.)

Adio dar... Eşti numai de viaţă demn şi bun.
(Iese trist prin stinga.)

Pinax

Sa ştii ca-s demn de viaţă... in chipul meu se vede;

Dar cel sătul ca tine flămĕndului nu crede. (tragic.)
Tantal a fost de jale ... eu sunt al sĕu rival.

(Intră Mecena repede prin ușa din dreapta.)

SCENA III.

Pinax — Mecena.

Mecena

Unde-i Ovidiu?

Pinax (arĕtând masa.)

Colo.

Mecena

Și tu?

Pinax (oftând.)

Eu sunt Tantal!
N'am loc la masă.

Mecena

Pinax, te du și 'n taină-i spune
Că il aștept aice și 'n locul lui te pune.

Pinax

Ideea-i minunată ... Mĕ duc in grabă ... ah!
Oiu să mĕ 'mpac in fine cu golul meu stomah!

(Merge 'n fund și vorbește incet lui Ovidiu.)

SCENA IV

Mecena *singur, apoi* **Ovidiu**

Ovidiu (in fund.)

La Venus, zea dulce a fericitei Gnide! (strigăte și risuri.)

Toți (in fund.)

La Venus!

Mecena (privind in fund.)

In ce oră Ovidiu bea şi ride!
El bea cu nepĕsare, amenințat, expus
La trăsnetul de moarte ce fulgeră pe sus.
Am alergat aice să-i dau curĕnd de ştire,
Să-l scap, de-i cu putință, de-a lui nenorocire.
(Ovidiu se scoală dela masă şi vine grabnic in scenă).

Ovid

Mecena!

Mecena

Douĕ vorbe, Ovidiu: eşti perdut!

Ovidiu

Perdut?

Mecena

Octaviu-Cesar de tine-i cunoscut!
E blănd ca primăvara când e 'n prietenie,
Dar aspru căt şi iarna când e in duşmănie...
In contra ta el astăzi grozav este pornit;
Cătat-am să-l induplec, dar nu l-am imblănzit.
Cu noua ta iubire tu ai comis o crimă:
Lui Cesar nempăcatul ii trebue-o victimă.

Ovidiu

Ii trebue-o victimă, zici tu, pentrucă 'n sin
Port flacăra şi simțul amorului divin?

Mecena

Dar, o! nenorocite, când Roma-i o grădină
De flori, de meretrice, de patriciane plină,
Ce tristă nebunie cu 'ndemnul ei fatal
Legat-au daru-ți falnic de un crin imperial?
Au nu ştiai, sărmane, că 'n regiuni inalte
Nu pasĕrile toate au dreptul ca să salte?

Ovidiu

Se poate; dar amorul ar fi zeul amor
De-ar mĕsurà distanţa când el s'aruncă 'n sbor?
Dar inima ce bate in toată-a ei simţire
La scumpa-i aspirare cunoaşte mărginire?
Am fost nebun, se poate, că ochii n'am inchis
Când Iulia părut-a in faţă-mi ca un vis;
Dar este cu putinţă de-a 'nchide fără vină
Şi sinul la iubire şi ochii la lumină?

Mecena

Poet eşti tu, Ovidiu, şi ca poet grăeşti
A ta inchipuire te face s'aiureşti.
Ea te conduce numai pe calea ta 'nflorită,
Gonind inţelepciunea din mintea-ţi rătăcită.

Ovidiu

Nu mĕ cunoşti, Mecena.

Mecena

Cum? Ai adimenit
Pe Iulia lui Cesar de ea să fii iubit,
Te ştii greşit şi faţă cu-a lui August urgie,
Şi te găsesc eu noaptea la vila ta 'n orgie?
Cum dar impaci in minte-ţi inaltul tĕu amor
Cu astă desfrĕnare de om nepĕsător?

Ovidiu

Şi nu vezi tu, amice, in astă desfrĕnare
Cea mai vĕdită probă de-adâncă desperare?
Din casa palatină eşit-am azi nebun...
Atunci am pus in gându-mi amicii să mi adun
Şi ultima mea noapte s'o fac ca să devie
Voioasă 'ncoronare de-a vieţii-mi nebunie.
De stânca Tarpeeană August mi-a pomenit:
E un decret de moarte, o ştiu, sunt pregătit.
Fie! a mea cenuşe de-acum pe vĕnturi sboară:
Remâne al meu nume a patriei comoară.

Mecena

Ascultă, perdem timpul şi oricare minut
Apropie de tine pericolul. Am vrut,
Cu orice sacrificiu, să-l depărtez de tine
Păn' ce oiu putea a-l face pe Cesar să s'aline.
Fugi grabnic dela Roma şi mergi de stă ascuns
In vila mea; acolo aşteaptă-al meu rĕspuns.

Ovidiu

Zadarnic! Moartea aspră oriunde mĕ aşteaptă:
Octaviu triumvirul sub Cesar se deşteaptă,
Ca să rĕsbune tronul de mine ofensat.
August, la bătrâneţe de nori intunecat,
Nu rabdă veselia juneţei arzĕtoare:
Nimic nu e mai jalnic ca un apus de soare,
Nimic mai plin de umbră ca un apus de tron.
Octaviu vede golul de jur in orizon,
El vede pe-al lui soare intinsă-o neagră ceaţă,
Şi simte, şi rĕspânde in jur fiori de ghiaţa;
Acei fiori din sinu-i in sinu-mi au intrat:
Vae victis! fie Cesar de mine salutat.

Mecena

Trezeşte-te, Ovidiu, raţiunea ta declină,
Te 'ncrede in Mecena, urmează mĕ...

Ovidiu

Nu.

Mecena

Vină

Ovidiu

Dar viaţa pentru mine ce-a devenit? Nimic
Când Iulia i perdută din viaţă-mi.

Mecena

Vino,-ţi zic.
Sărmane, 'n desperare de tine nu ţi-e milă;
Dar inima nu-ţi spune nimic de-a ta copilă?

Ovidiu (tresărind.)

Perilla mea!... o! ceruri! la ea nu m'am gândit...
Am fost nebun? Perilla!...

Mecena

Ovidiu, ești uimit
Hai! (Il trage de braț)

Ovidiu (supunêndu-se)

Fă c'ei vrea cu mine...

Mecena

Vreu geniul să nu piară,
Nici Cesar in cruzime să redevie fiară. (Es amêndoi)

SCENA V

Aceiași, afară de **Ovidiu** și **Mecena**

(Mesenii se scoală dela masă și intră 'n scenă)

Clevetius (la masă)

Vêrtos inghite, Pinax, remasul dela noi.

Pinax (la masă)

Milon dela Crotona mânca un bou, eu... doi.

Chloe (in scenă)

Dar nu'l vêd pe Ovidiu.

Pyrrha

Nici Barrus.

Tyndaris

Dela masă
S'a dus leul orgiei.

Pyrrha (rizênd)

Și slabul meu șoldan.

Actea

Dispare zilnic faima stomahului roman!
O singură amforă de vin mai generos
Invinge azi pe-un tinĕr şi il rĕstoarnă jos.
O! tinerime tristă!... bastarzi in decădere!

Tigellius

Cum vreţi pănă la urmă să mai avem putere,
Când vinul şi frumseţea ne varsă foc in sin?

Actea

Se stinge iute focul movilelor de fĕn;
De voi e numai vorba şi lauda pompoasă;
Sunteţi o buruiană nevrednică de coasă;
Aveţi in vine lapte, nu sănge de străbuni...
In lături, pitici veşteji, născuţi in şeapte luni!

Cotta (cu admirare)

Ce măndră eşti, Actea, in juna ta iuţire,
Când ea pe noi revarsă a ta despreţuire!
Imi place 'n gură dulce accente de furori;
Pe fruntea mea cad ele ca frunzele de flori.

Actea (cu uimire)

A! şerpi de linguşire! cum ştiţi pe nesimţite
Din noi a face lesne victime fericite!

Cotta

A! scumpe 'nşelătoare, cum rideţi bărbaţi!

Actea

Bărbaţilor le place să fie subjugaţi.

Cotta

Femeilor le place să rupă 'n nepĕsare
Şi inima ce creşte şi floarea ce rĕsare.
Dar dacă-ai vrea, Actea, cu mine a face traiu,
M'aşi crede 'n Arcadia...

Actea (aruncându-se 'n braţele lui)

Şi eu cu tine 'n raiu.

Clevetius

Ha! ha! ian admiraţi-i... ha! ha! Ce parodie
A scenei lui Horaţiu cu gingaşa Lydie (risete).

SCENA VII.

Precedenţii, Pinax

Pinax (inaintând)

Trăit-am ieri? Se poate... trăi-voiu mâni? Nu ştiu,
Dar azi am trăit bine şi pare că-s mai viu.
(Işi desmiardă stomahul)

Clevetius

Ha! Iaca Pinax Grasul!

Maxim

Viciosul! histrionul!

Cotta

Mâncăul!

Tigellius

Insetatul!

Graecianus

Lihnitul!

Clevetius

Şi bufonul!

Pinax

Destul! De-a voastre haine nu vreau să vă despoiu;
Eu sunt Pontif! In sinu-mi port zeul cel de soiu.

Pe Bacchus drăgălaşul!... Golit-am o amforă
Ce-au pus pe fruntea nopţii lucire de-aurora,
Ş'acum mĕ cred in Olymp, avĕnd sub ochii mei
Pe Juno, pe Minerva, pe Venus... cu ai sei.
Tu, Maxim, seameni tocmai cu Parcele cărunte;
Tu, Pansa, cu Vulcanus te cam aduci la frunte:
Tigelliu, tu cu Mercur, dibaciul teu patron;
Tu, Cotta, de departe cu moşul tĕu Caron;
Iar tu, Cleveţiu dragă, aevea cu-al tĕu frate,
Cu Cerber, care are trei guri largi şi colţate!
Dar zeul Mars lipseşte!... (Intră Barrus tot posomorit)

SCENA VIII.

Precedenţii, Barrus

Barrus

Decis eram sa mor:
M'am rĕsgăndit; mai bine mĕ fac gladiator.

Toţi

He! Barrus! Barrus!

Actea

Barrus, din care colţ anume
Revii ca o fantasma?

Barrus

Revin din ceea lume

Pyrrha

Ce n'ai remas acolo? prea bine te aflai
Aveai in Styxul negru tot timpul să te lai.

Barrus

Infernul pentru mine işi deschisese hruba:
Dar vreau să lupt la circuri in locul lui Rutuba...
Am muşchi.

Pinax

Ai toate, Barrus, şi poţi să 'nlocueşti
Aici pe Mars viteazul, atăt de groaznic eşti!
Vin' de presidă-acuma, cu faţa ta uscată,
A lui Paris păstorul vestită judecată...
Zeiţele tustrele cu graţie zimbesc
Şi, falnice rivale, la mere se găndesc.

Barrus

Cum?

Pinax

Tyndaris e Juno... plinuţă, maestoasă;
Actea-i chiar Minerva, de şi-i năbădăioasă;
Iar Pyrrha, ce posedă un aer virginal,
E Venus... aruncată cu drag din val in val,
Tablou-i de minune... un lucru numai strică...

Toţi

Ce?

Pinax

Lipsa de costume din fabula antică! (risete).

Actea

Paris incă lipseşte.

Pinax

Paris?... Cum?... nu-l zăreşti?...
Eu sunt judecătorul frumseţelor cereşti.

Toţi (rizind.)

Tu? tu Paris?

Pinax

Eu insumi, eu, frate cu-adevĕrul;
Priviţi! Paris in formă, gigăt... chiar am şi mărul
(Scoate un mĕr din sin.)
Acum voi, fiice-a Romei, voi trei celebrităţi,
Formaţi cu măestrie un grup de zeităţi,

Şi vě uitaţi la mine blănd, galiş, pe sub geană
Ca să aleg a lumii frumseţe suverană.

(Actea, Tyndaris şi Pyrrha se sue pe un pat şi formează un grup graţios. Ceilalţi iau poze diverse ca să completeze un tablou.)

Pinax

Solemn este momentul! O! zei, mě luminaţi
Ş'orice profane gănduri de mine depărtaţi.
(S'apropie de grupul zeiţelor, şi il priveşte cu admirare 'n faţă)
Ce grup! Ce scump tezaur de forme-atrăgĕtoare!
Ce marmură 'n viaţă din cap pănă 'n picioare!
Frumoasă eşti tu, Juno! zĕu mărul ţi l-aşi da
De-ai vrea locul lui Joe... pe tron a-mi acorda.
Minervá, ai sub frunte-ţi prea multă cuminţie ..
Nebună fii cu mine şi mărul ţi-l dau ţie.
O! Venus! iată mĕrul, de vrei tu din Paris
In ciuda lui Apolon să faci un Adonis.
Minuni absorbitoare! Voi, flori a tinereţii
Sunteţi cu toate demne de premiul frumuseţii!
Cui să dau mĕrul oare? Staţi să găndesc adănc.
(Oferă mărul Acteei care intinde măna să-l ia.)
Cui? Ţie... (Asemeni cu Tyndaris.)
Ţie? (Asemeni cu Pyrrha.)
Ţie... Ba mie, şi-l mănănc. (Mănăncă din el şi fuge.)

Actea Tyndaris Pyrrha.

A!

Bărbaţii

Bravo Pinax. (Aruncă poturele după el.)

Actea

Meriţi, bufone, o rĕsplată

Toţi

Afară!

Pinax

Vreţi?... Prea bine... Nu mĕ rugaţi... indată!
(Se 'ndreaptă spre uşa din dreapta).

SCENA VIII.

Precedenţii — Ovidiu (intră repede din dreapta.)

Toţi

Ovidiu!

Ovid

Pe-a mea urmă spionii au călcat;
Mĕ caută.

Actea

Ovidiu, ce ai? eşti turburat?

Ovid

Silit sunt chiar indată de voi a mĕ desparte
Şi a fugi din Roma, amici, cât mai departe.

Toţi

Ce este? Cum?

Ovid

Asupră-mi August are prepus
Că am urzit scandalul din Forum!

Cotta

Cine-a spus
Această infamie?

Pinax

Mai intrebaţi voi cine-i?
Nu altul decat Ibis, din cauza Corinei.

Ovid (sculându-se.)

Amici, ve las, adio... voi până 'n ziua staţi
In vila mea cu toţii; beţi vesel şi căntaţi;
Iar de-or sosì lictorii...

Cotta

Amice, vin cu tine
Ca să te scot din Roma pe căi ce le ştiu bine.

(Pleacă amândoi in fund.)

SCENA IX.

Precedenţii, Iulia. (S'arată pe prag.)
(Toţi rĕmăn incremeniţi.)

Iulia

Noroc şi veselie voè!

Ovid

Cum? Ea?

Iulia

Noroc
Şi veselie mie! (Intră.)

Ovidiu

Ce caţi in acest loc?

Iulia

Ca voi am sete mare, in dalba mea junie,
De viaţă, de uitare, de-amor şi de beţie!...
Nepoata lui Octaviu ia loc azi printre voi,
Frumoase curtezane a Romei.

Actea

Printre noi?

Iulia

Şi ea 'nvocând pe Venus, sub ochii zeitaţii,
Vrea ca să şi schimbe tronul pe-altarul voluptăţii.

Ovidiu

O! Ceruri! Ştii tu bine ce faci? Ştii unde eşti?

Iulia

Aice imi-e locul: aice te găseşti.

Ovidiu

Dar tu te perzi, copilă! desfizi aspra furtună...

Iulia

O ştiu, mĕ pierd; nu-mi pasă!... Ne perdem impreună!
Noi ne iubim. Ovidiu.

Actea (către ceilalţi)

Ce spune?

Iulia

O declar
Aici in gura mare, ş'o fac nu in zadar.
Vreau Roma să mĕ vadă, vreau Cesar să mĕ ştie,
Tronând lângă Ovidiu in veselă orgie,
Şi astfel dobândindu-mi in lume dreptul meu
De a dispune liber de mine, precum vreu.
Deschideţi-vĕ rĕndul; in chor să se 'ntrunească
Cu voi, regini a Romei, odrasla 'mpĕrătească;
Şi-mi daţi o cupă largă de vin imbĕtător
Cu voi să fac libaţii nebunului amor.

Actea

Strigaţi cu toate: Evghe! rivalei suverane,
Ce se proclamă soră cu-a Romei curtezane.

Toate

Evghe!

Ovidiu

Tăcere voĭ! (Iuliei) Ah! Iulio, fugi, fugi!
Gandeşte-te la Cesar: norocul iţi distrugi.

Iulia

Desfid azi chiar infernul, n'am teamă de nimica:
Remân.

Ovidiu (apucând-o de mână, şi vrĕnd s'o scoată din sală.)

Nenorocito!... Nu vreau... fugi!

Iulia

Ce, ţi-e frică
De moarte?

Ovidiu

Frică, mie? A! dacă ai decis
Să 'nfrunţi orice osândă păşind peste-un abis,
Să intri 'n gura lumii mai neagră, mai grozavă
Decât a unui şearpe cu limba de otravă,
Vino 'n orgia nopţii voioşi să ne-aruncăm
Şi'n cupele de aur norocul să 'necăm.
Amicilor! Daţi sborul nebunelor avênturi!
Intunece-se mintea şi ducă-se pe vênturi,
Şi valurile mării inalţe-se 'n zenit,
Şi cadă pe noi, cadă tot cerul prăbuşit!
Noi, imitând pe Elini şi datina cea veche,
Să ne 'narmăm ferice cu-o vesele păreche,
Şi fiecare facă-şi un scut apărător
Din douĕ braţe albe ş'un sin incântător!
A mea păreche, iat-o (ia pe Iulia de mână) minunea cea completă,
Frumoasă, iubitoare, domniţă şi poetă!
Desfid cu dênsa 'n braţe pe Cesar şi pe zei!
Plecaţi-vĕ toţi fruntea, şi toate 'n faţa ei!
Şi tu, a mea iubită, pe tron de nebunie
Tu, Iulia, te sue... De-acum ce-a fi să fie!

(Iulia se sue pe pat şi se 'ntinde rezemându-se pe perne cu cotul. — Ovidiu se pune pe o treaptă a patului lângă ea. — Diverse grupe se formează 'njur).

Cotta

Actea, ce ai zice să fim imperecheţi?
Femeilor le place...

Actea

Ai spus-o; te repeţi

(Merge de se aşează lângă Cotta pe al doilea pat.)

Tigellius

O! Tyndaris! (Tyndaris s'apropie zimbind de el.)

Graecianus

O! Chloe! (Chloe se duce in partea lui)

Barrus

O! Pyrrha!

Pyrrha (in parte mergĕnd spre Barrus)

Mortu 'nvie.

Barrus

Eu te am cules in Forum, o! floare naramzie!
(Sclavii aduc amfore cu vin, impărţesc cununi de flori şi cupe, pe care le umple.)

Pinax

Toţi au câte-o pereche, dar eu?... Eu cum remăn?
Un om fără soţie ca omul gol şi spĕn... (ia o amforă)
Ha! Iată ş'a mea parte ... din toate mai frumoasă
Amforă de nuri plină şi mult mai credincioasă. (o sărută)

Ovidiu (ridicănd paharul)

Ad Iuliam!

Graec.

Ad Chloem!

Tigellius

Ad Tyndaris.

Pinax (lui Barrus)

Dă-i glas!

Barrus (cu glas comic)

Ad Pyrrham!

Pinax (strigănd tare)

Ad amforam! (o sărută şi bea) de tine nu mĕ las!

Ovidiu

Tu, Lyce, varsă 'n cupe Falernum de cel tare
Amestecat cu-arome şi cu mărgăritare,
Şi tu, Glikyra, cântă cu-artiste modulări
Pe modul cel ionic a noastre-improvizări.

(improvizează)

Varsă'n cupa mea de aur
Vinul roş ce desfătează
Şi mě 'mbată, mě turbează
Ca şi sângele pe taur.
Toarnă! Când destul oiu zice,
Pe-al meu cap trăsnetul pice.

(Glykira cântă aceste versuri in sunetul de lire a trei sclave)

Iulia (declamă)

Venus! zea voluptăţii,
Varsă'n mine focul těu,
Ca să las eternităţii
Falnic suvenirul meu.
Viaţa noastră e divină,
Cerul nostru e senin,
Când de spume-i cupa plină
Şi de-amor sufietul plin.

(Glykira cântă din nou)

Toţi (cu glasul entusiasmat)

Io Bachus! (s'aude afară sgomot surd de paşi)
Ce vuet?... Ce este?

Ovidiu

Pinax, cine
E'n atrium?

Pinax (ese şi revine 'ndată speriat)

A! Cesar!

Ovidiu

August?

Iulia

El?

Pinax

Iată-l vine!

Ovidiu

Ah! Iulio, fugi grabnic! amicilor, fugiţi,
Làsaţi-m'aici singur. (Toţi fac o mişcare)

Iulia

Nu! staţi, nu vě clintiţi.

–

SCENA X.

Precedenţii, August, Mecena, Lictori

August (arětănd pe Iulia)

Aice-i!... Iat'o!... fiica Cesarilor!... Căzută
In lupanar la rěndu-i şi 'n veci de-acum perdută!
O! lume! 'nchide-ţi ochii... o! cer! te-ascunde 'n nori
Să nu vedeţi ca mine...

Iulia (sumeaţă)

Ce?

August

Cum mě desonori!
Cum Roma devenit-au lagun de putrezime
Ce 'nfectă şi altarul ş'a tronului nălţime!
Ruşine! degradare! miserie! gunoiu!
Vai! Acuila romană e roasă in noroiu
De vermi... Ea către ceruri, murind, ochii ţinteşte
Spunĕndu-le că Roma ca dĕnsa putrezeşte!
Grozavă decădere!... A fi Romani, nepoţi
De cei mai falnici eroi, ş'a deveni iloţi!
A fi de-acelaşi sănge cu 'nvingětori de-o lume,
S'a geme sub povara măreţului lor nume!
Ce ziceţi, umbre sacre, gigantici luptători,
Tu Romulus, tu Remus, ai Romei fondatori,
Privind aceşti nemernici ce zac in infamie,
Nedemni de libertate şi copţi pentru sclavie,
A căror braţ in ţara bătrănului Tarchin
Nu poate să ridice decăt un teas de vin,
Pe cănd străbuna spadă de regi umilitoare

Le stă cu umilire călcată sub picioare?!
Dar nu, nu se va zice că judele suprem,
August, permis-a crimei să poarte diadem
Şi 'n Roma lui să fie virtutea prigonită.
(lui Ovidiu) Tu, coruptor infame! (Iuliei) şi tu, prostituită!
Exilul vecinic fie al vostru crud martir.

Mecena

August, ertare!

Toţi (rugători afară de Ovidiu şi Iulia)

Cesar!

August (făcĕnd semn lictorilor cari intră)

Lictori!...

Ovidiu

Crunt triumvir!

Iulia

Tu ţi-ai proscris amicii, copiii tĕi chiar... fie!
La rendu-i viitorul pe tine te-a proscrie!

Cortina cade.

DESPRE ISTORIE

DE

SCHOPENHAUER *)

Am arĕtat mai nainte pe larg pentru ce cunoştinţa omenirii se ajută mai mult prin poesie decăt prin istorie; in acest inţeles ar fi dar mai multă invĕţătură proprie de cules dela poesie decăt dela istorie. Aşa a inţeles-o şi Aristotele, fiindcă zice: «Şi mai filosofică şi mai bună este Poesia decăt Istoria.» (*De poët.* cap. 9.) Pentru a nu da insă prilej la o neinţelegere in privinţa valorii istoriei, vreau să-mi arăt aici cugetările mele asupra ei.

In orice fel de lucruri faptele sunt nenumĕrate, fiinţele individuale nesfărşit de multe, felurimea deosebirilor lor nemărginită. Privind asupră-le, spiritul iubitor de ştiinţă ameţeşte: ori căt de departe şi-ar intinde cercetările, se vede condemnat la ignoranţă. — Atunci insă vine ştiinţa: mulţimea nenumĕrată o străbate şi o imparte, o alege sub noţiuni de specii şi aceste iarăşi sub noţiuni generice, deschizĕnd astfel calea spre o cunoştinţă a generalităţii şi a obiectelor particulare, care cuprinde şi indivizii nenumĕraţi, fiindcă are valoare pentru toate fără ca să fie nevoită a privì fiecare lucru in parte. Prin aceasta promite spiritului cercetător liniştire. Apoi toate ştiinţele se pun lăngă olaltă şi deasupra lumii reale a lucrurilor individuale, pe care le-au distribuit intre sine. Peste toate insă planează filosofia, ca studiul cel mai general şi prin urmare mai important, care promite explicările finale, la cari celelalte numai pregătesc.

Istoria singură nu poate intrà in acel rĕnd, fiindcă ei nu i este permis a se fălì cu aceeaşi calitate ca celelalte; căci ei ii lipseşte caracterul fundamental al ştiinţei, adică subordonarea celor ştiute, in locul căreia ea arată numai o coordonare a lor. Deaceea nu există o sistemă a Istoriei, precum există in toate celelalte ştiinţe. Istoria este dar o cunoştinţă, iar nu o ştiinţă. Căci nicăeri nu studiază individualitatea prin mijlocul generalităţii, ci trebue să cerceteze obiectele individuale in particularitatea lor şi să se tĕrească oarecum tot in ţĕrina experienţei; pe când adevĕratele ştiinţe se inalţă deasupra, avĕnd dobĕndite noţiuni cu sfere intinse, prin care stăpănesc individualităţile şi, cel puţin inăuntrul oarecăror margini, prevĕd posibilitatea lucrurilor din domeniul lor, aşa incăt poate fi liniştite şi in privinţa adaoselor viitoare. Ştiinţele, fiind sisteme de noţiuni, vorbesc totdeauna de genuri; Istoria de indivizi. Ea ar fi dar o ştiinţă de indivizi, ceea ce este o con-

*) Din «Lumea ca voinţă şi representare,» vol. II. § 38. Vezi nota din numĕrul precedent al «Conv. Lit.» pag. 48.

trazicere. Asemenea urmează din proprietatea arătată că ştiinţele vorbesc toate despre ceeace este totdeauna; Istoria din contră despre ceeace este odată şi apoi nu mai este. Mai departe, fiindcă Istoria se ocupă de ceeace este anume singular şi individual şi, după natura sa, nesfârsit in insuşirile sale, ea nu cunoaşte lucrurile decât imperfect şi pe jumĕtate. Şi pe lângă acestea trebue incă să primească dela fiecare zi ce vine, ori cât de ordinară ar fi, o invĕţătură ce nu o ştie mai inainte. — Dacă s'ar intimpinà că şi in istorie se face subordinarea celor particulare sub generalităţi, fiindcă epocele, domniile şi alte schimbări principale şi de Stat, şi cu un cuvĕnt tot ce incape in tabelele istorice, ar fi partea generală, căreia se subordoană cea specială, această intimpinare s'ar intemeia pe o explicare falsă a noţiunii generalităţii. Căci elementele generale din Istorie citate mai sus sunt numai *subiective*, adecă de acele a căror generalitate provine numai dela neajunsul *cunoştinţei* individuale despre lucruri, nu *obiective*, adecă noţiuni in care lucrurile să fie in adevĕr impreună cugetate. Chiar cea mai mare generalitate din Istorie tot nu este, in fine, iarăşi decât ceva singular şi individual, adecă o epocă mai lungă sau o intĕmplare mai principală; la aceasta se rapoartă epocele mai scurte sau intĕmplările mai mici de sub ele, ca partea la intreg, dar nu ca exemplul la regulă; precum aceasta se află din contră in toate ştiinţele proprii, fiindcă ne dau noţiuni, nu numai fapte. Deaceea, in ştiinţele proprii, din cunoaşterea exactă a noţiunilor generale, se poate determina cu siguranţă fenomenul sau faptul particular. Dacă cunosc d. e. legile triunghiului in genere, pot după ele să constat proprietăţile ce trebue să se afle şi in triunghiul special ce mi se presintă; şi ceea ce se afirmă despre toate mamiferele, d. e. că au inima cu douĕ ventricule, au anume şapte vertebre la gât, au plămâni, diafragmă, beşică de urină, cinci sensuri, etc., pot să afirm inaintea disecţiunii şi despre liliacul străin care s'a prins toçmai acum. Dar nu e tot aşa in Istorie, unde nu există o generalitate obiectivă a noţiunilor, ci numai subiectivă a cunoştinţei mele, care se poate numì generală numai intru cât este superficială; deaceea pot să tot ştiu despre rĕsboiul de 30 de ani, in genere, că a fost un rĕsboiu religios din secolul al XVII, fără ca această cunoştinţă generală să mĕ pună in stare a mai afirma vreun amĕnunt din intĕmplările lui.

Este un alt semn al aceleiaşi diferenţe dacă vedem că in adevĕratele ştiinţe faptele speciale şi singulare sunt cele mai sigure, fiind intemeiate pe experienţa intuitivă, pe când ceea ce se susţine ca adevĕr general nu este decât o abstracţie din acestea şi poate dar mai uşor să cuprindă o eroare. In Istorie din contră, generalitatea este cea mai sigură, de ex. epocele, succesiunea regilor, revoluţiile, resboaiele şi tractatele de pace; iar amĕnuntele speciale ale intĕmplărilor şi conexităţii lor sunt mai nesigure, şi aceasta cu atât mai mult, cu cât mergem mai departe in amĕnunte. Astfel, Istoria, ce e drept, devine mai interesantă cu cât este mai specială, insă in aceeaşi proporţie devine şi mai nesigură şi atunci se apropie in orice privinţă de roman. — Iar in ceea ce priveşte mult-lăudatul pragmatism al

Istoriei, el se va putea apreţia mai bine de acela care işi aduce aminte că intêmplările vieţei sale proprii nu le-a inţeles in adevĕrata lor legătură decăt douĕzeci de ani mai in urmă, deşi datele ii erau complet presentate: aşa de grea este combinarea lucrării motivelor sub inriurirea continuă a intĕmplării şi sub ascunderea intenţiilor. Intru căt dar are de obiect numai faptul singular şi individual, pe care il consideră exclusiv ca o realitate, Istoria este contrastul şi oposiţia directă a filosofiei, care priveşte lucrurile din puntul de vedere cel mai general şi are anume de obiect generalitatea, care rĕmăne identică in toţi indivizii, o vede totdeauna numai pe ea in aceştia şi recunoaşte schimbarea in aparenţa indivizilor ca ceva neesenţial: *φιλοκαθολου γαρ ὁ φιλοσοφος (generalium amator philosophus)*. Pe când Istoria ne invaţă că in alte timpuri au fost alte lucruri, filosofia caută a ne produce inţelegerea că in toate timpurile a fost, este şi va fi acelaşi lucru. In adevĕr, esenţa vieţei omeneşti ca şi a naturei există pretutindenea, in orice actualitate, in intregimea ei, şi cere dar, pentru a fi pe deplin cunoscută, numai adăncimea perceperii. Istoria insă speră a inlocuì adăncimea prin lungime şi lăţime, pentru că orice actualitate nu este decăt un fragment, care trebueşte completat prin trecut, a cărui lungime insă este infinită, şi de care se leagă apoi un viitor infinit. De aci provine antagonismul intre capetele filosofice şi cele istorice: aceia vor să aprofundeze, aceştia vor să numere până 'n sfirşit. Istoria arată pe fiecare pagină acelaşi lucru, sub forme deosebite; insă cine nu-l cunoaşte dintr'una sau din căteva, cu greu va ajunge la cunoştinţă şi după percurgerea tuturor. Capitolele Istoriei popoarelor se deosebesc propriu vorbind numai prin numiri şi prin numĕrul anilor: cuprinsul esenţial este pretutindeni acelaşi.

Intru căt dar obiectul artei este *ideea*, obiectul ştiinţei *noţiunea*, le vedem pe amăndouĕ ocupate de ceea ce există totdeauna şi-şi rĕmăne sieşi constant, dar nu de ceea ce acum este şi acum nu, acum e astfel şi acum altfel: obiectul amăndora este dar cel afirmat de Platon ca obiect exclusiv al ştiinţei adevĕrate. Materia Istoriei din contră este individul in individualitatea şi accidenţa sa, ceea ce există odată şi apoi nu mai există niciodată, complicările trecĕtoare ale unei lumi de oameni mişcate ca norii de vĕnt, şi care adesea se transformează cu totul prin cea mai neinsemnată intĕmplare. Privită din acest punt de vedere, materia Istoriei ne apare de abia ca un obiet demn de studiarea serioasă şi stăruitoare a spiritului omenesc, — a spiritului, care, togmai fiindcă este aşa de trecĕtor, ar trebui să aleagă pentru contemplarea sa numai lucruri netrecĕtoare.

Iar in ceea ce se atinge in fine de tendinţa susţinută mai ales prin pseudofilosofia lui Hegel, in toate privinţele tĕmpitoare şi stricăcioasă pentru minte, — de a lua Istoria ca o totalitate plănuită, sau, cum o numesc ei, de a o construi organiceşte», propriul fundamental acestei tendinţe este un *realism* crud şi insipid, care confundă aparinţele cu *firea in sine* a lumii şi crede că aceste aparinţe, cu formele şi intĕmplările lor, sunt puntul important; in ascuns se mai ajută şi cu oarecare dogme mitologice,

ce le presupun pe tăcute. Astfel, am putea intreba pentru care spectator se pune pe scenă o asemene comedie. Căci avĕnd numai individul, dar nu şi neamul omenesc, o unitate adevĕrată imediată a conştiinţei, unitatea vieţei acestui din urmă, este o simplă ficţiune. Pe lăngă acestea, precum in natură numai speciele sunt reale, iar genurile sunt numai abstracţii, tot aşa la neamul omenesc numai indivizii şi viaţa lor este reală, iar popoarele şi a lor viaţă sunt simple abstracţii. In fine istoriile constructive, conduse de un optimism de rĕnd, se termină toate intr'un stat burgez, hrănitor şi ingrăşat, cu o constituţie bine regulată, justiţie şi poliţie bună, technică şi industrie, şi cel mult o perfecţionare intelectuală, fiindcă in adevĕr alta nici nu este cu putinţă, partea morală rĕmănĕnd esenţial neschimbătoare. Insă togmai dela partea morală atirnă totul, după atestarea conştiinţei noastre celei mai intime; dar acea parte există numai in individ, ca direcţia voinţei lui. In adevĕr, numai viaţa fiecărui individ are unitate, conex şi insemnare proprie; ea este de considerat ca o invĕţătură, şi inţelesul ei este moral. Numai intĕmplările *interioare*, intrucăt priveşte *voinţa*, au realitate adevĕrată şi sunt adevĕrate intĕmplări, fiindcă numai voinţa este lucrul *in sine*. In fiece microcosm este intregul macrocosm, şi acesta nu cuprinde mai mult decăt acela. Mulţimea este fenomen, şi intĕmplările externe sunt numai configuraţii ale lumii fenomenale; nu au dar imediat nici realitate nici insemnătate, ci numai mediat, prin relaţia lor cu voinţa indivizilor. Incercarea dar de a le inţelege şi explica imediat seamĕnă cu incercarea de a vedea in configurarea norilor grupe de oameni şi animale. Ceea ce ne spune Istoria nu este in fapt decăt visul lung, greu şi confus al omenirii.

Hegelianii, care vĕd in filosofia Istoriei chiar scopul principal al intregei filosofii, trebuesc trimişi la Platon, care repetă fără obosire că obiectul filosofiei este ceea ce e neschimbător şi vecinic permanent, iar nu ceea ce este când aşa când altfel. Toţi care fac asemenea construcţii ale cursului lumii sau, cum o numesc ei, ale Istoriei, nu au inţeles adevĕrul principal al oricărei filosofii, că in tot timpul sunt toate şi in orice timp acelaş lucru, naşterea şi moartea numai aparentă, ideile singure permanente, timpul ideal. Aceasta o vrea Platon, aceasta o vrea Kant. Deaceea să căutăm a inţelege ceea ce este present, există, in adevĕr, astăzi şi totdeauna, adecă să cunoaştem *ideile* (in sensul lui Platon). Cei uşori la minte sunt din contră de părere că de acum inainte au să se intĕmple şi să vină adevĕratele evenimente. Deaceea dau Istoriei un loc de căpetenie in filosofia lor şi o construesc după un plan presupus al lumii, potrivit căruia toate se indreptează spre bine, care bine are să se realizeze *finaliter* şi are să fie mare pompă şi fericire. Ei privesc astfel lumea pare c'ar fi cu totul reală şi-i vĕd scopul in miseria norocului pămĕntesc, care totuşi, ori căt l ar căuta oamenii şi l ar favoriza soartea, nu este dacăt un lucru gol, ilusoriu, trecĕtor şi trist, din care nici constituţiile, nici legislaţiile, nici maşinele de vapor ori telegrafele nu vor putĕ face vreodată ceva esenţial mai bun. Pomeniţii filosofi şi glorificatori ai Istoriei sunt dar realişti mărginiţi, pe

lăngă aceasta optimişti şi eudemonişti, aşa dar burgeji incarnaţi din tagma de toate zilele, şi apoi nu mai puţin şi creştini rĕi; căci propriul spirit şi inima Creştinismului, ca şi a Brahmanismului şi a Buddhaismului, este recunoaşterea nulităţii fericirii pămĕnteşti, despreţuirea ei perfectă şi indreptarea spre o existenţă eterogenă şi chiar contrară: acesta este spiritul şi scopul Creştinismului, adevĕratul «humor al lucrului»; dar nu, cum cred ei, monoteismul; din care causă Buddhaismul ateistic este mult mai deaproape inrudit cu Creştinismul, decăt Judaismul optimist şi varietatea lui, Islamul.

O adevĕrată filosofie a Istoriei nu trebue dar, precum fac toţi aceia, să considere ceea ce (pentru a vorbi in limba lui Platon) *devine* totdeauna şi nu *este* niciodată, nici să crează că aceasta este adevĕrata esenţă a lucrurilor, ci să-şi concentreze privirea la ceea ce este totdeauna şi nu devine niciodată, nici nu piere. Ea nu consistă dar in a preface scopurile vremelnice ale oamenilor in eterne şi absolute, a costruì acum progresul lor artificial şi imaginar prin toate complicaţiile, ci in a inţelege că Istoria este neadevĕrată nu numai in detaiul executării, ci chiar in esenţa ei, voind a ne face să credem că, deşi vorbeşte numai despre indivizi şi intĕmplări singulare, ne spune totuşi in fiecare cas altceva, pe cănd, dela inceput pănă la sfărşit, nu face decăt a repeţì acelaşi lucru, sub alt nume şi alt vestmĕnt. Adevĕrată filosofie a Istoriei consistă dar in inţelegerea că, in toate aceste prefaceri şi confusii nesfărşite, avem naintea noastră numai şi numai aceeaşi fiinţă identică şi neschimbătoare, care face astăzi tot ce a făcut ieri şi totdeauna: are dar să recunoască indentitatea in toate evenimentele timpului antic şi celui modern, Orientului şi Occidentului, şi, cu toată diferinţa imprejurărilor speciale, a costumului şi a moravurilor, să vadă pretutindenea aceeaşi omenire. Aceastä identitate şi permanenţă in mijlocul tuturor schimbărilor provine din insuşirile fundamentale ale inimei şi capului omenesc, — multe rele, puţine bune. Devisa Istoriei in genere ar trebui să fie: *Eadem, sed aliter.* Ai cetit pe Erodot, ai cetit destulă Istorie in privinţa filosofică; căci acolo găseşti toate elementele care compun Istoria universală următoare: agitarea, faptele, suferinţele şi soartea neamului omenesc, precum resultă din acele insuşiri şi din existenţa fisică de pe pămĕnt.

Dacă din cele zise pănă acum am vĕzut că Istoria, privită ca mijloc pentru cunoaşterea omenirii, este inferioară poesiei; apoi că nu este in inţeles propriu o ştiinţă; in fine că incercarea de a o construi ca un organism cu inceput, mijloc şi sfărşit, şi cu conexitate raţională, este deşartă şi intemeiată pe o falsă inţelegere,—am avè aparinţa că am voì să-i tăgăduim orice valoare, dacă nu am arăta acum in ce ii consistă aceasta. In adevĕr insă, după inferioritatea ei faţă cu arta şi după excluderea ei din sfera ştiinţei, ii remăne o sferă osebită de a acestora şi cu totul proprie a ei, in care ni se arată in gradul cel mai mare folositoare şi demnă.

Ceea ce este raţiunea pentru individ este istoria pentru neamul omenesc. Căci omul, in puterea raţiunii, nu este ca animalul mărginit la strimta actualitate intuitivă, ci cunoaşte şi trecutul

fără comparare mai intins, cu care este impreunată și din care a resultat; numai prin aceasta insă are o ințelegere proprie a actuulității insași și poate să tragă conclusii chiar pentru viitor. Din contră, animalul, a cărei cunoștință lipsită de reflecție, este mărginită la intuiție și de aceea la actualitate, și când este domesticit umblă printre oameni [illegible]stiutor, těmp, dependent și fără ajutor. [illegible] cu aceasta, un popor care n[illegible] [illegible]pria sa istorie este mărginit la [illegible]tea generației ce trăește acum; deaceea, nu se ințelege pe sine și nici propria sa actualitate, fiindcă nu e in stare de a o raporta la un trecut și a o explica din acesta, și cu atât mai puțin poate anticipà viitorul. Numai prin istorie ajunge poporul la o deplină conștiință de sine insuși. Istoria este de considerat ca conștiința rațională de sine insuși a neamului omenesc, și este pentru aceasta ceea ce este pentru individ conștiința conexă, reflectată, condiționată prin rațiune, din a cărei lipsă animalul remâne mărginit in strimta actualitate intuitivă. Deaceea, orice lacună in Istorie este ca o lacună in aducerea aminte a conștiinței omului de sine insuși; și inaintea unui monument din antichitatea străveche, a cărei viață i-a intrecut conștiința, cum sunt de ex. piramidele, templele și palaturile din Yucatan, remânem așa de uimiți, ca animalul inaintea acțiunii omenești, in care este implicat ca slujitor, ori ca un om inaintea propriei sale scrisori cifrate de mai inainte a cărei chee a uitat-o, sau chiar ca un somnambul, care vede dimineața fapta somnului sěu de noapte. In acest ințeles dar, Istoria trebue privită ca rațiunea sau conștiința cugetătoare a neamului omenesc, și ține locul unei conștiințe imediat comune a neamului intreg despre sine insuși, așa in cât acesta numai prin ea devine in adevěr o totalitate, o omenire. Aceasta este valoarea reală a Istoriei, și deaceea interesul general și preponderant ce ni-l inspiră provine mai ales din faptul că este o afacere personală a neamului omenesc. — Ceea ce pentru rațiunea indivizilor, ca o condiție neapărată a intrebuințării ei, este limba, aceea este, pentru rațiunea aci arătată a neamului intreg, *scriptura*; căci numai dela aceasta incepe existența ei adevěrată, precum a rațiunii individuale dela limbă. Scriptura slujește la restabilirea unității conștiinței neamului omenesc, care deaminterea este mereu intreruptă prin moarte și prin urmare desfăcută in fragmente; acum insă, cugetarea născută in străbun ajunge la perfecție in strănepot; ea repareazǎ fragmentarea neamului omenesc și a conștiinței lui intr'o sumă nenuměrată de indivizi efemeri, și goana neoprită a timpului, a cărui soață este uitarea, iși află in ea o resistență. Ca o incercare pentru aceeasta, sunt de considerat, impreună cu monumentele scrise, și cele de piatră, care in parte sunt mai vechi decât acelea. Căci cine va crede că anticii, care, cu cheltueli imense, au pus in mișcare puterile multor mii de oameni, timp de mulți ani, pentru a clădi monolite, morminte in stâncă, obeliscuri, temple și palaturi, care există deja mii de ani, s'au avut numai pe sine in vedere, durata scurtă a vieței lor, care nu ajungea pentru a apucà sfârșitul clădirii, sau numai scopul ostensibil pe care barbaria mulțimii ii silea a-l pune inainte? — De sigur ade-

vĕratul lor scop era de a vorbì cu urmaşii cei mai indepărtaţi, a se pune in raport cu aceştia şi a restabili astfel conştiinţa omenirii in unitate. Clădirile Indilor, Egiptenilor, chiar ale Grecilor şi Romanilor erau calculate pentru mii de ani, fiindcă orizontul lor, printr'o cultură mai inaltă, era mai intins; pe când zidirile evului-mediu şi timpului mai nou au avut cel mult câteva sute de ani in vedere. Aceasta insă se explică şi din uzul mai general ce l-a dobândit scrierea, in care se incred timpurile noastre mai mult, mai ales de când din mijlocul ei s'a născut arta tipografică. Totuşi şi in edificiile timpurilor posterioare se vede tendenţa de a vorbi cu posteritatea; deaceea, este o turpitudine a le dărăma sau a le desfigurà, pentru ca să slujească la scopuri injosite şi folositoare. Monumentele scrise au a se teme mai puţin de elemente. insă mai mult de barbarie, ca cele de piatră: ele au un efect mult mai sigur. Egiptenii, acoperind pe cele din urmă cu ieroglife, au voit să impreuneze amândouĕ modurile; au adăogat chiar picturi, pentru casul când ieroglifele ar inceta de a fi inţelese.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de **A. D. XENOPOL**

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

II.

Insemnătatea cărţii despre care am referat o lăsam la apreţuirea cetitorului. care, cunoscĕnd acum chestiunea şi resultatele mai mult sau mai puţin intemeiate ale scrierii d-lui Xenopol, va şti, după critica ce urmează. să dee judecata sa asupra ei.

Cât pentru partea meritoare, avem a observa in general — singuritele resultate noue fiind acum cunoscute din referat — că d. Xenopol, impreunând cercetările sale cu resultatele mai insemnate, dobândite până acum pentru continuitatea elementului român in Dacia lui Traian, a reuşit a intemeia aceasta in mod foarte cumpĕnitor in fond, deşi cu multe lipse.

D. Jung demonstrase. prin studiele sale asupra chestiunii ce ne ocupă, neputinţa unei deşertari complete a Daciei la părăsirea ei: pentru păstrarea

ulterioară a elementului daco-roman, remas in ţara, lipseau insă dovezi mai tari. In urmă d. Pič au adus asemenea dovezi, dar convingĕtoare numai pentru existenţa poporului român in Dacia inainte de venirea Ungurilor; pentru timpurile anterioare insă ea a rĕmas neadeverită.

Acum d. Xenopol, combinănd resultatele acestor invĕţaţi şi intregindu-le, indeplineşte această lipsă, cum am vĕzut, mai mult prin argumentul toponimic, sprijinit de aşezarea geografică a Daco-Romănilor. Părţile muntoase cu numiri in cea mai mare parte romăneşti, care au servit de refugiu populaţiunii de p'imprejur şi in timpuri istorice, s'au adeverit prin nomenclatura lor ca locuinţele indelungate ale Daco-Romănilor, adăpostiţi aici in timpurile năvălirilor. In sprijinul acestora mai vine, pe lăngă tradiţiunea istorică despre vechimea şi continuitatea acestui popor, şi caracterul sĕu aşezat-agricol din timpul Romanilor pănă la cele d'intăi ştiri istorice despre dĕnsul, cum şi romanizarea Slovenilor aşezaţi in urma in Dacia.

Totuşi douĕ argumente pentru remigrare, după părerea noastră cele mai tari, — unitatea limbei romane in tustrele dialectele (daco-macedo şi istro-romăn) şi creştinismul romăn — au pierdut prin obiecţiunile d-lui Xenopol foarte puţin sau chiar nimic din puterea lor. In vederea acestei slăbiciuni, d-sa a mers in unele locuri cam prea departe, trecĕnd căteodată — pentru a susţine continuitatea din toată puterea şi cu toate mijloacele — chiar şi peste marginile ştiinţei istorice, numai pentru a nu lăsa nici o poartă deschisă pentru venirea Romănilor din acea parte a Dunării. Pe lăngă acestea mai observăm că autorul ia unele lucruri prea uşor, sau le tratează cam superficial necercetăndu-le mai de aproape şi folosindu-se de mai multe isvoare numai din a doua mănă, ceea ce scade mult valoarea cărţii. Această parte desavantajoasă a scrierii d-lui Xenopol o vom cunoaşte mai aproape in critica specială la care trecem.

Nu am de scop a da aici numai o simplă recensiune: voiesc mai mult să incerc a indeplini, pe căt voiu putea sub această formă, lipsele mai insemnate (cele mai puţin importante pentru chestiune fiind acum observate in note in decursul acestei dări de seamă), cum şi de-a lua in vedere resolvirea chestiunii după o dreapta cumpĕnire a deosebitelor argumente.

Pentru a da asemenea critică, să incepem cu *Istoricul chestiunii.*

Aici simţim mai ales lipsa părerilor susţinute până acum de catre istoricii romăni, cum şi a unei expuneri genetice, necesară mai ales, in casul acesta. E drept că in *introducere* d. Xenopol atinge şi literatura noastră, dar aceasta numai in trecăt şi cu mărginire la controversa literară, fără de-a o trată cum s'ar fi cerut pentru *istoricul chestiunii* intr'un op romănesc. De bună seamă, părerea istoricilor romăni in general este la noi mai mult sau mai puţin tuturor cunoscuta. Ne-ar interesa insă să aflăm dacă această părere, aşa cum o cunoaştem de-la istoricii noştri mai vechi, are de temelie tradiţiunea naţională, sau poate numai nişte reminiscenţe

literare. Pentru aceea cred că ar fi fost necesar a incepe *istoricul* mai de inainte decât dela ivirea controversei.

Să cercăm deci a schiţă aici unele puncte mai insemnate in această privinţă, care le cred de lipsă pentru inţelegerea şi apreţuirea chestiunii române, chestiune nu numai de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră, dar şi nu puţin 'nsemnată intr'aceasta.

„Cele d'intâi cercetări istorice asupra Românilor“ nu incep abia cu Thunmann şi Sulzer; ele işi au inceputul — deşi nu in special şi cu aparatul critic din timpul mai nou — şi originea in epoca umanismului. Enea Silvio de Piccolomini (ca papă Pius II, † 1464) şi mai ales Bonfin, invĕţat italian la curtea regelui Mateiu Corvin (1458—1490) şi istoriograf al Ungariei, sunt cei d'intâi representanţi din această epocă intemeiătoare pentru istoriografia noastră. Pe când contimporanul lor, grecul Laonikos Chalkokondylas, fugit in Italia după căderea Constantinopolei in mânile Turcilor, nu ştie să spună despre originea Românilor alta decât: „Limba Dacilor (una şi aceeaşi cu a Vlachilor din muntele Pindului) seamĕnă cu limba Italienilor; de unde insă au venit ei, care vorbesc limbă romană şi au datine romane, in această ţară, aşezându-se aicea, n'am putut afla dela nimeni, nici n'am auzit ca să aibă careva amintire clară despre aceasta;“ [1]) — in acelaş timp umaniştii italiani cearcă o explicare istorică pentru originea romană a Vlachilor din Dacia. Enea Silvio o deduce dela coloniile romane, aşezate la Dunărea-de-jos sub impĕraţii romani, derivând numele Vlachilor dela un „duce“ roman din aceste părţi, numit Flaccus [2]); iar Bonfin o reduce, cel intâi mai precis, la cucerirea şi colonizarea Daciei de Impĕratul Traian [3]).

Este remarcabil că tocmai Bonfin, la curtea unui rege unguresc de neam român, spune aceasta. In Ungaria se află tradiţiunea despre originea Vlachilor din coloniile romane de aici, cunoscută, cum ştim şi bizantinului Kinnamos din secolul XII, acum la cronicarul Kéza din secolul XIII. [4]) Inaintea lui o indică mai puţin clar şi Anonymus, notariul lui Bela (cap. 9), numind pre Vlachi „păstorii Romanilor.“ In urma lui Kéza, această tradiţiune se află, asemenea ca la dĕnsul, in cronica ilustrată (codex pictus din a. 1358), copiată de Thurocz, [5]) cum şi in cronica de Buda. [6]) Deci Bonfin dă părerea sa pe temeiul unei tradiţiuni cu-

[1]) De rebus turcicis, ed. Bonnae, pag. 77—78. Despre Pindo-Vlachi pag. 319.

[2]) Aeneæ Sylvii Opera, Basileæ 1551. Historia sui temporis pag. 393. cf. Picot, Chronique de la Moldavie par Grégoire Ureche, Paris 1878, pag. 6.

[3]) Historia Hungarica, Coloniæ Agripinæ 1690. Decad. I, lib. I. Dacia, pag. 4—5. Decad. II. lib. VII. Walachorum origo, pag. 196.

[4]) Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Sangalli 1849. Scriptores (I) pag. 96. Blackis, qui ipsorum (Romanorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia. (Citatul d-lui Xenopol pag. 107: «ed. Endlicher pag. 37» este greşit).

[5]) Ed. Toldy sub titlul Marci Chronica, 1867. Thurocz I, 17; ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I, pag. 71.

[6]) Chronicon Budense ed. Podhradczky, Budæ 1838, pag. 32.

noscute pe timpul sĕu de mai inainte in Ungaria, tradiţiune de bună seamă naţional-romănească. [1]) Ea nu este eşită din combinaţiunea unui umanist preocupat de reminiscenţe clasice.

Această tradiţiune naţională, precisată de Bonfin şi prin cercetare istorică cu cucerirea Daciei de Impĕratul Traian, a rĕmas in putere in literatura istorică până la Thunmann şi Sulzer. Pe temeiul ei stau şi Costineştii, cei d'intăi istoriografi români asupra originei Românilor. [2])

La cronicarii noştri mai vechi se află ca tradiţiune indigenă numai o vagă amintire despre origina Romănilor, veniţi dela „Rim." (Roma) sau purceşi dela Romani: aşa, in cronica moldo-sloveneascâ [3]) şi in cronica anonimă a Ţerii româneşti [4]) ambele de pe la inceputul seculului XVI, ale căror spuse au fost interpretate, pentru lipsa lor de precisiune, chiar in inţelesul remigrării. Despre Impĕratul Traian se face amintire mai intăi in cronica lui Ureche, care-l cunoaşte din „*istorii*" [5]) (probabil polone pe urma lui Bonfin), ştiind după tradiţiunea naţională numai de venirea Românilor dela „Rim." Ca reminiscenţă populară despre numele cuceritorului Daciei, — „a căruia se cunosc semnele puterii lui, pre unde au tras *Troian*," — se află in această cronică numai numele valului lui Traian, numit aici „*Troian*." Atâta cunoştinţă istorică asupra originei se află păstrată in tradiţiunea noastră naţională, când s'au inceput la noi a se scrie istoria.

Faţă cu aceste vage amintiri din chronografia noastră mai veche, Costineştii nu puteau decât să urmeze direcţiunii date de Bonfin pe temeiul unei asemenea tradiţiuni naţionale. Culmea acestui stadiu din desvoltarea istoriografiei noastre, care-l datorim umanismului, o ajunge „Chronicul Romano-Moldo-Vlachilor" al invĕţatului Principe Dimitrie Cantemir (pe la 1720). Cu privire la acest op asupra istoriei noastre până la intemeierea principatelor — temelia cronicei lui Şincai — putem, in vederea restimpului după părăsirea Daciei, cu drept cuvĕnt zice despre autor: „*Libera per vacuum posuit vestigia princeps.*"

---

[1]) Un document din a. 1366, privitor la o ceartă de proprietate intre Românii din Săn-Petru (in districtul Bistriţei) şi coloniştii Saşi, spune: «Blachi de villa Sti Petri aegre ferunt, ut territorium suum *ultra mille annos* possessum, per se et majores suos, multis vicibus sanguine redemtum... Sylva haec (despre care erà cearta) maneat, penes villam Blachorum, cuius *de antiquo* fuisse et situs et *publica notitia* demonstrat. «Fejér, Codex diplomaticus Hungariæ, Suppl. II, pag. 43. Vechimea Românilor in ţară de mai bine de 1000 de ani, adeverită aici ca *tradiţiune română*, corespunde in mod surprinzĕtor cu timpul dela cucerirea romană a Daciei.

[2]) Cartea pentru descălecatul d'intăi a ţĕrii Moldovei şi neamului moldovenesc. Cogălniceanu, Cronicele Romăniei, Bucureşti 1872. Tom I. pag. 1 sq.

[3]) Polnoe sobranie russk. lêtopisec, Tom VII, pag. 256.

[4]) Bălcescu şi Laurianu, Magazin istoric, Tom. IV, pag. 231, cf ed Ioanid, Istoria ţĕrii romăneşti, Bucureşti 1859, pag. 1.

[5]) Cogălniceanu, op cit. I, 131.

Scrierile din acest stadiu intemeiător, dintre care am amintit aici numai cele mai insemnate, sunt caracterizate prin deducerea directă a originei Românilor dela coloniele romane din Dacia, fără de-a intrà in discutarea mai de aproape a intrebării despre părăsirea provinciei sub Aurelian, continuitatea elementului roman fiind admisă ca lucru de sine inţeles. Remarcabilă eşte şi deşteptarea naţională a Românilor la trecerea din secolul trecut intr'al nostru, provocată mai ales prin istoriografia din acest stadiu; deşteptare care se presintă ca urmare a renaşterii umanistice din apus, de unde prin o rază de lumină am fost deşteptaţi la o nouă viaţă. Este epoca renaşterii române.

Pe atunci, odată cu pornirea chestiunii orientale acum mai bine de un secul, istoriografia noastă intră intr'un nou stadiu al desvoltării sale. Politica atrage acum atenţiunea lumii cugetătoare asupra Românilor, asupra acestei insule latine, isolate in orientul Europei, unde fusese păn'acum dată n mare parte uitarii. Nu mai puţin şi pasiunea naţională, agitată şi prin scrierile străinilor din acest timp, incordează puterile Românilor.

Cercetările istorice asupra trecutului nostru, datorite in mare parte acestor imprejurări, totodată cele d'intăi cercetări critice asupra chestiunii, sunt mai intăi cele dela Thunmann şi Sulzer, cum nu mai puţin şi cele de la Engel. *„Istoria pentru inceputul Românilor in Dacia“*, contimpurană cu *Cronica lui Şincai*, este respunsul lui *Petru Maior* atăt la tesa romanisării, prin care Thunmann se deosebeşte de părerea de păn'acum, căt şi mai ales la teoria remigrării române, susţinută de Sulzer şi Engel.

Acum mai de nainte Dalmatinul *Lucio* (1666), istoriograful Slavilor illirici, făcuse in treacăt observarea că: *mai probabil este că elementul roman, ce va fi rĕmas in Dacia după părăsirea ei sub Aurelian, să fi primit pe timpul stăpănirii bulgare un adaus insemnat din cea parte a Dunării, prin Romani transportaţi de Bulgari ca captivi in stinga fluviului, — decăt că toţi Daco-Românii şi-ar trage originea dela vechii Romani, remaşi aici din timpul lui Aurelian.* [1]) Cu bună seamă această părere a indreptat pre Engel la modificarea dată de el ipotezei lui Sulzer. Poate că şi acest din urmă a luat de aici indemnul, punĕnd apoi inmigrarea căt a putut de tărziu.

O părere asemĕnătoare cu a lui Lucio se află şi in Istoria Ţĕrii româneşti de fraţii Tunusli şi in Istoria Daciei de Fotino, apărute la Viena in limba grecească, cea d'intăi la 1806, a doua la 1818. Aceşti autori inţeleg inceputul celei mai vechi cronice a Ţĕrii romăneşti astfel, că: *din Daco-Romanii strămutaţi in moesia de Impĕratul Aurelian s'au intors mai mulţi in Dacia, adaugănd numĕrul Românilor aflători aici, şi aşezăndu-se in Oltenia, au intemeiat aici Banatul român sub dinastia Basarabilor, venită din cea*

[1]) De regno Dalmatiæ et Croatiæ lib. VI, cap. 5. De Vlahis, ed. Schwandtner, Ss. rer Hung. III, 458.

parte a Dunării. Această intĕmplare fraţii Tunusli o pun către sfârşitul secolului VI[1]) iar Fotino la inceputul secolului VII, in urma ocupării Moesiei de Sloveni. [2]) La Sulzer mai intăi se află interpretată această cronică in inţelesul ipotezei sale. [3]) Dacă insă istoricii nostri greci au imprumutat dela dĕnsul interpretarea lor, nu putem decide, neaflăndu-se la ei nicio urmă de intrebuinţarea opului lui Sulzer, de a cărui părere ei se şi deosebesc radical in fond, apropiăndu-se mai mult de Lucio. Pe partea lor stă şi d. Mihai Cogălniceanu in „Histoire de la Valachie et de la Moldavie“ (Berlin 1837 pag. 14, ed. II, 1854.)

Astfel Petru Maior, infocatul apărător al purităţii şi continuităţii nerestrinse a Românilor, a rĕmas până la Roesler in autoritate nealterată in istoriografia noastră; in atăta autoritate, incăt şi rătăcirile lui nu numai c'au remas susţinute, ci ele au fost de o seamă chiar intrecute, precum le vedem, spre părere de rĕu, propagate de unii incă şi astăzi nu numai in paguba prestijului istoriografiei noastre, ci şi in acea a adevĕratului interes pentru adevĕrurile istorice.

De altă parte interesul invĕţaţilor străini cătră Români, deşteptat prin chestiunea orientală, incepù a scădea cu calmarea acesteia după căderea lui Napoleon I. Abia reinceperea ei cu resboiul din Crimea, urmat de unirea principatelor române, vedem că deşteaptă din nou un viu interes in această direcţiune. Roesler deschide acest nou şir de scrieri asupra Românilor, provocănd o luptă literară de un interes pe atăt de lăţit pecăt e de larg şi cercul chestiunii ei. El ne asigură in prefaţa sa la „Romaenische Studien“ că: „Nu sunt nicidecum intrebări de-ale zilei, cărora cată să servească prin aceste cercetări. Aceste sunt lucruri care nu ating politica, nici chestiunea orientală, nici plănuitul nou imperiu dacic.“ *Qui s'excuse s'accuse*, zice lumea. De atunci amăndoĕ chestiunile au rĕmas de interes actual până astăzi.

Curioasă intĕmplare! Douĕ mari fenomene istorice, care au pus in mişcare Europa intreagă, — unul cultural, altul politic, — dau naştere desvoltării istoriografiei noastre, dăndu-i totodată şi caracterul lor particular. Vremi mari nu produc lucruri mici!...

Folosul ce-a resultat de aici pentru noi, nu se poate tăgădui; nu mai puţin nici meritul — deşi mai mult indirect — al lui Sulzer şi Roesler. Copii ai timpului lor, ei nu sunt atăt de mult condemnabili, cum se crede la noi: cu atăt mai puţin cu căt ei nu numai c'au dat in mare mĕsură imboldire la desgroparea trecutului nostru cu ajutorul criticei, ci au şi atras mai mult atenţiunea lumii invĕţate asupra noastră, cum şi asupra unor adevĕruri istorice de multă insemnătate pentru istoria neamului nostru.

---

[1]) Istoria Ţĕrii româneşti de Fraţii Tunusli, trad. de Sion, Bucureşti 1863, pag. 10—11.

[2]) Istoria Daciei de Fotino, trad. de Sion, Bucureşti 1859, pag. 99.

[3]) Geschichte des transalpinischen Daciens, II. 28 sq.

Roadele criticei, aplicate astfel la istoria română, le observăm in istoriografia noastre naţională mai intăi in „Istoria critică a Românilor“ de d. Hăsdeu. Acest invĕţat este cel intăi istoric al nostru care se desface de părerile susţinute păn'atunci pe temeiul autorităţii istoricilor nostri mai vechi. Să amintim mai ales: originea Românilor din amestecul colonielor romane cu poporul indigen, locuinţele lor mai vechi in evul-mediu şi originile principatului Valachiei. A doua dintr'aceste ne interesează aici mai cu deosebire.

Teoria d-lui Hăşdeu in această chestiune, nouă prin precisiunea ei istorico-topografică, d. Xenopol o lasă cu totul din vedere. Aceasta n'o face decăt in paguba resultatelor d-sale, părăsind astfel terenul pe care ar fi putut ajunge la o resolvire mai nimerită a problemei, de care a trebuit să se impedice, — vrem să zicem unitatea limbei române in dialectele sale.

D. Hăşdeu priveşte Oltenia cu partea sud-vestică a Ardealului — unde colonisaţiunea romană a fost mai intensivă, şi care teritoriu nu se poate adeverì ca ocupat de barbari in evul-mediu, — ca leagănul poporului daco-român, care din secolul VI inainte incepe a se lăţi de aici prin puterea sa de espansiune ce se sfărşi in secolul XIV. De altă parte cunoaştem din mai multe indicaţiuni că d-sa admite fiinţa elementului român şi in Dacia Aureliană, despărţită de Oltenia numai prin Dunăre. In asemenea unitate teritorială s'ar putea inţelege şi unitatea limbei române depe ambele părţi, care unitate d. Hăşdeu nu o tăgădueşte.

D. Xenopol insă pune, nesilit prin nimica in mod decisiv, formaţiunea poporului daco-român cu deosebire in Ardeal; iar Dacia Aureliană o lipseşte cu desăvărşire de Români, punĕnd patria primitivă a Macedo-Românilor mai ales la miazăzi de Balcan. Astfel d-sa nu despărţeşte ambele dialecte la inceput numai prin Dunăre, ci şi prin intregul şes dintre Carpaţi şi Balcani, susţinĕnd că dialectele noastre ar fi douĕ limbi deosebite, formate afară de unitate teritorială, ceeace limbistica nu poate să admită niciodată.

Asupra acestei intrebări vom revenì incă in deosebi. Aici am voit numai să arĕt urmarea păgubitoare ce-a trebuit s'o sufere d. Xenopol trecĕnd cu vedere teoria d-lui Hăşdeu despre locuinţele mai vechi ale Românilor din Dacia, fără de a tăgăduì existenţa elementului român pe malul drept al Dunării şi lăsăndu-se indus in eroare prin d. Pič, care voieşte să ne denege tot trecutul nostru din peninsula balcanică.

Păn'a trece la intrebarea despre elementul român din cea parte a Dunării, impreună cu chestiunea limbei şi a creştinismului român, să sfărşim mai intăiu cu cele ce avem a observà despre celelalte, incepĕnd cu *Teritoriul continuităţii române.*

Acum, in decursul referatului am observat lipsa de temeiuri pentru o romanizare deplină a Daciei intregi, precum o susţine d. Xenopol. Pe basa indicielor istorice, noi nu putem susţine romanizarea acestei ţĕri decăt in

partea apuseană a Ardealului cu Banatul Timeşan şi Oltenia, pe care teritoriu se mărginise colonisaţiunea romană. In Moldova şi Valachia resăriteană, precum şi in regiunea dintre Tisa superioară şi Ardeal, lipsea această temelie; aici nomenclatura topografică a rĕmas sub dominaţiunea romană curat dacă ca şi populaţiunea, şi inscripţiunile din aceste părţi aparţin numai soldaţilor, singurilor representanţi ai romanismului in părţile resăritene şi nord-vestice ale provinciei [1]. Numai staţiunile militare, din care legiunile au fost pe urmă retrase, nu pot să fi fost de ajuns pentru romanizarea acestor părţi, cum susţine d. Xenopol.

Incă in secolul III, puţin inainte de părăsirea provinciei, Impĕraţii romani au mai adese ori lupte cu Dacii liberi dela confiniele de către miazănoapte şi rĕsărit, care inriuresc şi asupra triburilor supuse din provincie şi se aliază in sfârşit cu Goţii ce năvălesc in Dacia [2]. Şi după părăsirea provinciei Dacii din ţară susţin ostilităţi cu imperiul roman [3]. Acest element ostil, in cea mai mare parte, nu se poate privì ca romanizat. Deci şi amestecul colonilor romani cu elementul dac se poate admite numai in mĕsură restrinsă pe teritoriul unde ambele elemente au venit in atingere mai de de aproape. Triburile neromanizate din partea resăriteană a ţĕrii s'au contopit in urmă — poate din cauza afinităţii mai apropiate — cu noii stăpâni, ceeace explică şi confundarea *Goţilor* cu *Geţii* la Iordanes (550), priviţi de acesta ca unul şi acelaşi popor.

Astfel, continuitatea elementului roman in Dacia poate fi susţinută numai in regiunea dintre Olt şi Timeş cu partea apuseană a Ardealului, unde romanismul a prins puternice rădăcini, şi pe unde şi toponimia vine in sprijinul continuităţii.

La nomenclatura munţilor din Ardeal am vĕzut că numirile române predomnesc numai in partea apuseană, pecând in cea resăriteană, intre Ardeal şi Moldova, ea este in minoritate. D. Xenopol explică acest fapt din maghiarizarea nomenclaturei din această parte prin Secui. Eu cred insă că pe aici nu poate fi vorba de-o inlocuire a mai vechilor numiri româneşti prin mai nouĕ ungureşti. Românii au inceput a se lăţì spre rĕsărit abia mai târziu, şi in părţile ocupate de Secui ei par a nu fi locuit niciodată in numĕr mai insemnat [4]. Pe aici, cum şi in Moldova cu Valachia resăriteană, nomenclatura mai veche — de pildă la riuri (Bistriţa, Moldova, Ialomiţa, Dimboviţa ş. a.) ca şi la localităţi — este slavonă; iar numirile rĕmase din an-

---

[1]) V. Jung, die romanischen Landschaften des römischen Reiches, Innsbruck 1881, pag. 395.

[2]) Ibid. pag. 396, 400, 402.

[3]) V. Gooss, Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Trajanischen Daciens. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt 1874. N. F. XII, pag. 134—135.

[4]) Vlachii Episcopatului Cuman din bula lui Gregoriu IX a. 1234 (Theiner, Monumenta Hungariæ I, 131.). a căror numĕr se vede că erà insemnat, nu pot fi puşi numai in partea resăriteană, unde se aflà Episcopatul. Ei sunt Românii din tot Ardealul, supuşi acestui Episcopat de

ticitate, ca Prutul, Siretul, Buzĕul, nu s'au păstrat prin Români, căci ele nu înfăţişează o formă resultată din schimbările fonologice ale limbei romăne. Despre *Buzĕu* susţine d. Xenopol (pag. 191) că s'a modificat din vechiul *Museus* prin trecerea lui *m* in *b*; dar asemenea fenomen fonologic nu se află in istoria limbei noastre. Nici *Suceava* de astăzi nu are a face nimica cu vechea *Zusidava* (numită de d. Xenopol *Sucidava*), care după carta lui Ptolemaeus se află in Valachia resăriteană aproape de riul Ialomiţa. Numele vechei capitale a Moldovei este luat dela riul Suceava, nume probabil slavon. Despre o continuitate a vechei nomenclaturi topografice in părţile resăritene, prin mijlocirea elementului roman, nu poate fi vorbă nicidecum [1]).

Altfel stă lucrul in părţile apusene, unde colonisaţiunea romană a pĕtruns cu putere decisivă. Aici, şi numai aici, aflăm păstrate şi câteva numiri antice de localităţi, care le cunoaştem acum din referat. Cu privire la acestea avem numai a observà că *Rucărul* de lângă Olt nu poate să fie nicidecum identic cu vechiul *Rucconium*, care pe carta lui Ptolemaeus se află lângă Tisa superioară; din *Rucconium* nici nu se putea face româneşte *Rucăr*, ci numai *Rucoiu*. Celelalte numiri (afară poate de Cigmău şi Deva) corespund cu aşezarea geografică, intru cât aceasta este păn'acum precizată pentru localităţile din vechime, cum şi mai mult sau mai puţin şi cu regulele fonologice ale limbei noastre.

Deasemenea şi ruinile din partea apuseană a Daciei au păstrat numele lor vechi, a căror formă de astăzi află explicare in modificările fonologice prin care a trecut limba română. Acest argument, cel mai puternic in sprijinul continuităţii, d. Xenopol il lasă neindeplinit. Să cercăm deci a-l adăoga aici.

Riul cel mai rĕsăritean, al cărui nume s'a păstrat prin mijlocirea elementului român, este *Argeşul*, la Romani *Ardessus*, la Herodot *Ὀρδησσος*. In forma lui deacum numele arată inriurirea limbei noastre la trecerea lui *d* in *gĭ*, schimbare ce se explică din fonologia română prin mijlocirea trecerii lui *e* in posiţiune din *Ardessus* după felul unui *e* scurt latin in *ie*, inaintea căruia *d* a trecut in *gi (Argieş* din *Ardjeş*, in loc de *Arzeş)*, precum in *deorsum* — dios gios, *putred-iune* — putregiune ş. a.

Bela IV, care, ca principe ereditar, avea Ardealul sub stăpânirea sa; ei sunt numiţi in ţara acestuia (in regno tuo). Nici cronicariul Kéza nu spune că Secuii locuiau «*amestecaţi*» cu Vlachii (cum zice d. Xenopol p. 130), ci numai in «*vecinătate*» cu aceştia. Endlicher pag. 100: Zaculi... cum Blackis in montibus *confinii* sortem habuerunt. (Citatul d-lui Xenopol: «Endlicher p. 62» este greşit).

[1]) Despre pretinsul *Municipium Dacorum Iassiorum*, dela care s'ar fi păstrat numele *Iaşi*, observă şi d. Xenopol (pag. 196) că in inscripţiunea cutare nu este vorbă de un *municipiu*, ci de un *praefectus M (ilitum)* al *Iasilor*, popor ce nici nu se află pe aici. Iasii locuiau in Pannonia lânga Drava (v. Jung op. cit. p. 354.); deci ei nu pot fi identici cu Iazygii dintre Tisa şi Dunăre, cum crede d. Xenopol.

Oltul, la Romani *Alutus* sau *Alt*-inus, are destule analogii in limba română pentru trecerea lui *a* in *o*: precum in *oltariu* pentru *altariu*, *lotru* dela *latro*, *porumb* dela *palumbus* ş. a. Aici acest fenomen fonologic ar aflà cu atât mai mult explicare din limba noastră, presupunĕndu-se o formă admisibilă: *Aultu* dela *Alutus*, ca mijlocitoare pentru *Olt*.

Numele afluentului apusean al Oltului, *Lotru*, d. Xenopol il reduce la staţiunea română din acest loc, *Arutela* [1]). Avĕnd in vedere forma primitivă *Ad-Rutelum* (ca *Amutria* dela *Ad-Mutrium*, *'Αμούτριον*), Lotrul se poate derivà foarte bine dela acest nume vechiu, schimbat prin metatesă la *r* şi *l* şi după preschimbarea romanică a lui *u* scurt latin cu *o*, din Rutelus sau *Rotlu* in *Lotru*.

In Oltenia d. Xenopol numeşte şi *Jiul* ca nume vechiu, pe care-l identifică cu *Gilpil* sau *Gilpit* dela Iordanes şi geograful Ravennat. *Gilpil*, numit de aceşti autori impreună cu alt riu (Iord: *Miliare*, G. Rav: *Arine*) intre Moreş (Marisia) şi Criş (Grisia sau Gresia), este insă de bună seamă, ca şi Miliare sau Arine, unul din ramurile Crişului, numite astăzi Crişul alb şi Crişul negru pe lăngă cel repede. [2]) D. Hăşdeu (Ist. crit. I, 283) derivă numele *Jiului*, privit de asemenea ca păstrat din vechime, dela prototipul tracic *Sil*—riu, ceea ce nu-mi pare probabil, pentru că la Ptolemaeus acest riu se află numit *Rhabon* sau *Arhabon*. Remăne incă nedecis, dacă numele Jiului este păstrat de Români din vechime, sau poate de origine slavică, ca *Gor*-Jiu şi *Dol*-Jiu.

Afluentul acestui riu, *Motrul*, lăngă care se aflà staţiunea romană *Amutria* (la Ptolemaeus *'Αμούτριον* după forma primitivă *Ad-Mutrium*) a păstrat vechiul sĕu nume intr'o formă care se poate explicà fonologic numai din limba română; aşà trecerea lui *u* in *o* după aceeaşi lege ca la Lotru (cum *noră* dela *nurus*, *popor* dela *populus* ş. a.), şi eliminarea lui *i* neintonat inaintea lui *u*, după *r* precedat de consonantă (cum *cumătru* dela *conmatrius*, *Dimitru* sau *Dumitru* ş. a.)

In Banatul Timeşan numele micului riu *Cerna*, lăngă care se aflà staţiunea romană *Tsierna* cu colonia *Zernensium*, arată mai puţin inriurirea limbei române, nefiind trecut *e* in *ea*. Acelaşi fenomen il intălnim insă şi la apropiatul riu *Nera*, nume de bună seamă vechiu romanic, care in limba

---

[1]) Aici la gura Lotrului pune d. Mommsen această localitate. Iar d. Tocilescu (Dacia inainte de Romani, Bucureşti 1880, pag. 451.) o pune in Transilvania, unde in evul-mediu se află localitatea *Ruetel* (astăzi Răşinariu), pe care d-sa o identifică după asemĕnarea numelui cu *Arutela*. Aşezarea acesteia de pe Tabula Peutingeriană corespunde insă mai bine cu gura Lotrului, după ce mai in sus de Arutela mai vine incă *Ponte-vetere* lăngă Olt. *Ruetel*, nu departe de pasul Turnului Roşu, nu pare să fie alta decât numele săsesc pentru *Roşinariu* (in documente *Rossinarium*, acum Răşinariu).

[2]) Iordanis Getica, cap. 22, ed. Mommsen, Monumenta Germaniae, Auct. antiq. Tom V. pag. 87. Ravennatis anonymi cosmographia, ed. Pinder et Parthey, Berolini 1860, pag. 205.

noastră de astăzi ar avea să fie *Neagra*, sinonim cu *Cerna*, după inţelesul slavon. Se pare deci că in aceste numiri vechi sunetul *e* a rĕmas neschimbat sau prin inriurirea unui element străin, conlocuitor cu Românii, mai ales cel slavon (Cerna); sau poate c'ar fi de admis aici existenţa unui dialect român, in care *e* se păstrase nediftongat, până ce acest dialect se pierdù intr'o nouă pătură de populaţie română, venită pe când limba ei nu mai aveà puterea de-a schimbà *e* in *ea*, ceea ce in vederea numelui *Nera* este mai probabil.

Timeşul sau *Timişul*, la Romani *Tibiscus* sau *Tiviscus*, este iarăşi un vechiu nume, a cărui formă de astăzi se explică foarte bine prin mijlocirea limbei române. Pentru trecerea lui *b* sau *v* in *m*, care se află la numele acestui riu acum la Constantin Porphyrogenitul (de adm. imp. cap. 40. *Τιμήσης*), avem in limba noastră mai multe probe. [1]) Cât pentru vocalism, se află la acest nume trei pronunţe diferite: *Timeş* sau *Timiş*, ambele cu accentul pe silaba din urmă, şi *Tèmeş*; cele doue d'intâi sunt mai ales intrebuinţate la Români, cea din urmă la Unguri. Pronunţarea română se arată atât prin accent cât şi prin vocalism ca cea mai veche. Păstrarea lui *i* din silaba intâia trebue să aibă causa sa in cantitatea sunetului, care cată să fi fost lung; dacă *i* n'a trecut aici in *î*, este pentru lipsa tonului pe *i*, ca in *părticeà* dela *particella* ş. a. Schimbarea lui *i* din silaba a doua in *e* a urmat după felul unui *i* scurt latin din forma *Tibisius*; dacă varianta cu *i* in loc de *e*, care se apropie mai mult de pronunţarea veche, este păstrată din vechime sau este poate o modificare mai nouă, nu cutez a decide. [2])
La Priscus, care, in călătoria sa la curtea lui Attila, trecuse prin regiunea Timeşului, aflăm numele *Τιφήσας* (ed. Bonn. pag. 183) pentru *Tiresas* sau *Tirisas*, iar la Iordanes (cap. 34.) *Tibisia*.

Afluentul de către resărit al Timeşului, *Bèrsava*, lângă care se află staţiunea romană *Bersovia*, a păstrat vechiul sĕu nume cu schimbarea lui *o* in *a*, care se explică prin mijlocirea romănescului *oa*, precum: *corastră* pentru *coroastră* dela *colostra*, *afară* pentru *afoară* dela *ad-foras* ş. a.

In Ardeal numele *Moreşului*, la Romani *Marisus* sau *Marisius* (Marisia), la Herodot *Μάρις*, s'a schimbat după fonologia limbei române prin trecerea lui *i* scurt in *e*, rostit in urma lui *r* ca *ĕ*; deci mai intâi *Mareşu* dela *Marisius*, apoi trecĕnd *a* in *o* (cum *lotru* dela *latro* ş. a.) *Morĕş* (la Constantin Porphyrogenitul l. c. *Μορήσης*), care formă se intrebuinţează incă şi astăzi pe

[1]) *Premĕnda* dela *prebenda*, *am* dela *habeo* (pe lângă *avè* şi *aibă*); *strămb* dela *strabus*, poate prin mijlocirea unei forme *strabbus*, cum *sămbătă* dela *Sabbatum*; *pimniţă* pe lângă *pivniţă*. In macedo-romana: *sumloc* pentru *subloc* (tĕrĕm); in instro-rom: *imnĕţà* pentru *invĕţà*, *imneşti* pentru *investì*, *misat* pentru *visat* ş. a. cf. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Wien 1882. Consonantismus II, pag. 28 şi 36.

[2]) Dacă la *Timeş* din *(Timesiu)* *e* pecedat de *m* n'a trecut in *ĕ*, este din causa lui *ş* următor, care a inriurit ca *ĕ*, cum in *cămeşuică*, *limeş* ş. a.

lăngă *Murĕş*. [1]) Inriurirea limbei române se cunoaşte aici şi la pronunţarea ungurească *Maros* (Mòroş), unde *o* din silaba a doua află explicare fonologică prin mijlocirea românescului *ĕ* din *Morĕş* [2]), rostit in limbă străină ca *o*.

In asemenea mod pare să se fi format din vechiul *Ampelum* numele de astăzi *Ompoly*, afluent al Morĕşului lăngă Bĕlgrad (Alba Iulia). In forma sa de-acum numele *Ompoly* sau *Ompoiu* nu corespunde cu regulele fonologice ale limbei române. [3]) Totuşi pentru a explica trecerea lui *e* din Ampelum in *o*, cred necesară mijlocirea românescului *ĕ* (din *e* precedat de *p*). Dacă Românii intrebuinţează astăzi numele *Ompoiu*, ei l-au imprumutat astfel modificat mai tărziu dela Unguri, după ce forma in care ei il păstraseră mai de nainte fusese uitată sau suprimată de către cea străină. Istoria ne dă explicare pentru acest caz. In regiunea aceasta Ungurii au străbătut prin valea Morĕşului mai intăi in Ardeal; Belgradul (Gyula-Fejérvár, Alba-Iulia) erà reşedinţa ducilor ungureşti Gyula inainte de Ştefan-cel-Sfănt. Se vede deci că Români de pe aici au fost covĕrşiţi sau impinşi de către invesiunea ungurească, dănd astfel uitării şi numele micului riuşor de lăngă vechiul Ampelum—localitate ce-şi va fi păstrat poate deasemenea numele sĕu incă pănă atuncia,—care nume Românii il lăsară moştenire noilor stăpăni, pentru a-l reimprumuta apoi schimbat dela aceştia. Căte numiri vechi n'au dispărut prin asemenea imprejurări in timpul invasiunilor străine!

Numele *Crişului*, modificat drept româneşte din vechiul *Crisius*, Românii l-au păstrat in această formă mai veche, pe cănd Ungurii numesc acest riu *Körös*. La *Sameş* sau *Someş* insă, pronunţarea ungurească *Szamos* este mai apropiată de vechiul *Samus*; modificarea română seamĕnă că s'a făcut mai tărziu prin analogie cu terminaţiunea *eş* dela *Timeş* şi *Moreş*.

In sfirşit mai adaug şi numele *Marĕmorĕş*, derivat dela *Mare-Mareş* (Marisius maior), numele vechiu al *Tisei*—la Herodot *Μάρις*, la Strabon *Μάρισος*, afluent al Dunării, inţelegĕnd ambii autori sub acest nume *Morĕşul* impreună cu *Tisa inferioară*, privită ca continuare a Morĕşului—cum am arĕtat intr'un studiu precedent. [4]) *Tisa*, fiind numită in partea sa inferioară *Maris* sau *Marisus*, a primit acest nume cu inaintarea populaţiunii spre miazănoapte in tot cursul sĕu, şi avĕnd şi *Morĕşul* acelaşi nume, erà necesar a o deosebì de aceasta cu numele corespunzĕtor mărimii sale ca *Marele Maris*,

---

[1]) Forma mai nouă *Murĕş* cred că se explică prin inriurirea formei derivate *murĕşan*, unde *u* inlocueşte pre *o* neintonat. Scriitorii noştri vechi intrebuinţează numai forma *Morĕş*.

[2]) Dacă aici *e* a trecut in *ĕ*, cu toate că urmează *ş*, este pentru inriurirea mai puternică alui *r*, cum in *rĕci* ş. a.

[3]) D. Xenopol (p. 194, n.) zice că *Ompoiu* derivă «după toate regulele limbei române din Ampelum, precum «bellum = resboiu, allium = aiu, usturoiu». Eu nu aflu nicio regulă pentru această derivaţiune. Analogia cu *resboiu* este greşită, căci acest cuvĕnt nu derivă din *bellum*, ci din slavonul *razboj*; iar exemplul al doilea nu intră nicidecum aici.

[4]) Dragoş şi Bogdan. Conv. Lit 1884. Tom XVIII, pag. 304—305.

in limba poporului deatunci indigen *Mare-Mareş* sau *Marĕmorĕş*, care nume s'a păstrat până astăzi in ţara din care iese riul odată aşa numit. Ţara Marĕmorĕşului este un nume analog cu Ţara Oltului, Ţara Moldovei ş. a.

Numele de astăzi ale Tisei, carele provine mai intăi la Iordanes (cap. 34. *Tisia*), nu poate să fie păstrat din vechime prin Români, căci aici *t* ar fi trebuit să treacă prin inriurirea limbei române in *ţ*. Pe când in partea superioară Românii au păstrat numele mai vechi *Mare-Mareş*, trecut apoi la Ţara Marĕmorĕşului, de unde iese riul, — numele *Tisa* il va fi primit acest riu mai intăi in partea inferioară, unde pare să fie imprumutat in mod analog ca Maris dela apropiatul Timeş (Tibiscus, Tibisia) cu care se află confundat căte odată. Aşa pe carta lui Ptolemaeus *Tisa* este numită *Τιβίσκος*, [1]) De bună seamă afundătura şi bălţile dintre gura Tisei şi Timeş, care aici sunt foarte apropiate, au causat această confundare, fiind privită partea inferioară a Timeşului ca continuare a Tisei, a cărei gură se şi află pusă pe carta lui Ptolemaeus in locul celei a Timeşului, de sigur pentru că ambele riuri erau pe atunci căte odată sau şi mai mult timp impreunate prin apă. Astfel Tisa a primit mai tărziu numele sĕu de astăzi in tot cursul ei, şi mai intăi in partea sa inferioară, intr'o regiune neocupată de Români, care in părţile muntoase ale cursului ei superior păstrară timp mai indelungat numele mai vechiu *Marĕmorĕş*, nume care, prin vechimea sa şi prin originea sa drept română, este una din dovezile cele mai puternice ale continuităţii.

Prin studiul acestor numiri topografice, păstrate din vechime cu modificările fonologice ale limbei române, şi prin mijlocirea aceştia, ajungem la resultatul positiv că, in părţile apusene şi mai mult centrale ale Daciei Traiane, — anume Oltenia cu o parte din regiunea Argeşului superior, partea resăriteană a Banatului Timeşan şi partea apuseană a Ardealului cu ţara Marĕmorĕşului, pe unde şi nomenclatura muntelui este in cea mai mare românească, — că pe acest teritor, zicem, elementul roman implăntat aici prin acele *„infinitæ copiæ ex toto orbe romano"* ce au fost aduse in Dacia, nu poate niciodată să fi incetat de a exista. Mai ales in partea meridională cu partea sud-vestică a Ardealului, pe unde s'au păstrat şi căteva numiri de localităţi antice, şi unde şi colonisaţiunea romană a fost mai tare intemeiată, continuitatea elementului daco-roman cată să fi fost mai puternică.

Continuitatea nomenclaturi topografice, simplu constatată, a fost opusă teoriei lui Roesler şi până acum. Insuşi d. Tomaschek nu poate tăgădui puterea acestui argument, vĕzĕndu-se silit prin aceasta a admite stăruinţa unei remăşite din populaţiunea Daco-Română după părăsirea Daciei. „Dar aceste remăşiţe — adaogă d-sa — au fost ingropate sub valurile năvăliri-

---

[1]) Vezi Tocilescu, Dacia inainte de Romani, pag. 438, carta.

lor." [1]) Asemenea pretext nu-i mai este permis nimĕnui faţă cu argumentul toponimic, aşa cum acesta este acum argumentat de d. Xenopol prin nomenclatura muntelui şi intemeiat in studiul de faţă prin mijlocirea limbei române.

Astfel tradiţiunea istorică despre vechimea poporului daco-român in ţara lui află adeverire deplină încât priveşte fiinţa neintreruptă a acestui element in Dacia dela cucerirea romană incoace.

(Va urma)

D. ONCIUL.

ODA LA UNIREA ROMÂNILOR [2])

Tu, ce stai in aşteptare, scumpa noastră Românie!
Tu, al cărei cap de veacuri e plecat inspre pămĕnt,
Nu simţeşti in sinu-ţi tinĕr acea falnică mândrie
Ce insuflă un dar sfânt?

Un dar sfânt, semn de 'nviere, dela cer vine spre lume,
O coroană ce luceşte de un foc nemuritor,
Şi pe care Providenţa a inscris al tĕu scump nume,
Plin de mare viitor.

Dumnezeu pe tine astăzi te numeşte a sa fiică,
Intre neamuri strălucite el voeşte-a te 'nălţa..
Românie, fii voioasă, ş'a ta frunte-acum ridică,
Căci coroana e a ta!

Tu eşti floarea primăverii sub zăpadă năduşită,
Ce străbate 'n veselie la un soare 'ncălzitor;
Tu eşti vulturul, ce scapă dela viaţa inrobită
Şi la cer se 'nalţă 'n sbor!

Astfel e a 'ntregii lume generoasă aşteptare,
Care vrea de a ta soartă să fii singură stăpână.
Vulturul şi-a luat sborul, inflorit-a mândra floare:
Românie, fii Română!

[1]) Zur Kunde der Hæmus-Halbinsel, pag. 45.

[2]) In «Convorbirile Literare» din Iunie 1884, am promis a impărtăşi cetitorilor noştri din scrierile inedite ale rĕposatului Colonel Ion Alecsandri. Ni se comunică această odă scrisă de regretatul bărbat in 1857, când lupta pentru Unire era aprinsă in Principatele-Dunărene.

Dar sub soare e şi umbră, şi duşmani sunt lăngă fraţi,
Şi 'ntre glasurile lumii strigă-o neagră clevetire,
Că Muntenii, Moldovenii intre ei sunt nempăcaţi,
Că resping a lor unire!

Fii puternică, măreaţă, nobilă, nestrămutată,
Căci e timp de renviere, o! duioasă Românie!
Maică! fiii tĕi adună şi la lume te arată
Vrednică de-a ta solie!

Libertatea, ce prin lupte dobăndesc cu mult amar
Cei ce varsă al lor sănge pe a patriei ţĕrină,
Libertatea, ănger dulce, a sosit l'al tĕu hotar
Şi-ţi intinde a sa mănă.

Prin ea cerul iţi trimite acea dreaptă rĕsplătire
Ce *robia liberată* [1]) a chemat asupra ta;
In ea toţi avem sperare şi credinţă şi iubire,
Prin ea toţi ne-om deştepta

Ca la ciasul invierii, cănd biserica adună
Sufletele impăcate a poporului creştin,
La chemarea ta de maică vom venì toţi impreună
Lăngă dulcele tĕu sin.

Ş'o puternică strigare din pămĕntul romănesc,
Ca un vuet de isbăndă, lumea 'ntreagă va rĕsbate,
Vestind falnic, spre serbare, la tot neamul omenesc
Ziua ta de libertate.

Maica noastră, maică dragă! a Romănilor scump dor,
Te ridică 'ncoronată de puternica ta mănă!
Toţi Romănii cu frăţie se unesc intr'un popor:
Romănie, fii Romănă!

ION ALECSANDRI.

[1]) Desrobirea Ţiganilor.
Nota autorului.

I D E A L

Zadarnic m'aş mai sbuciuma
Să te 'ntălnesc in cale,
Căci nu se poate pe pămĕnt
Să vĕz urmele tale;

Şi dela tine-aş aştepta
Zadarnic leac iubirii,
Cănd vecinic tu vei rĕmănea
In lumea 'nchipuirii.

Tu eşti un vis, acel d'intăi
Şi cel din urmă poate,
Şi făr de tine triste-mi par
Şi nenţelese toate...

Dar chip cu-al tĕu asemĕnat
Nu-i in puterea firii,
Şi vecinic tu vei rĕmănea
In lumea 'nchipuirii.

A. C. CUZA.

F I N I S

Fără veste, fără nume, am să es din lumea lor.
Niciun ochiu de-azur n'a plănge, nu s'a stinge nicio stea;
Numai poate un glas de clopot va 'ncercà o tănguire
Şi un dascăl sur şi gărbov va rostì un Tatăl-Nostru.

Lăngă tine ei m'or pune, o iubit şi palid tată!
Mut zaci tu, şi rece-i fruntea şi inchis e ochiul sfănt,
Ce 'n jăliri fără cuvinte mĕ vedea, de lacrimi plin,
Rătăcit in labirinturi de pĕcat şi nebunie.

Nici nu pot să cer iertare şi căinţă să-ţi arăt;
Amăndoi, tăcuţi şi galbeni zacem unul lăngă altul;
Ale sufletului rane s'au uscat şi nu ne dor,
Blăndă peste noi se lasă noaptea vecinicei uitări.

Cernăuţi. *T. ROBEANU.*

NECROLOG

C. A. ROSETTI

In noaptea de 7 spre 8 Aprilie a. c. a murit C. A. Rosetti. Născut la 1816, Rosetti şi-a căştigat mai intăi un renume literar prin publicarea unei colecţii de poesii originale şi de traduceri sub numele „Ceasurile de mulţumire“ (Bucureşti, 1843, Tipografia lui Fred. Walbaum). In 1845 se căsătorì la Paris cu d-ra Maria Grant. La 1846 deschise o librărie in Bucureşti. In curĕnd insă mişcările politice din ţară ii atraseră toată activitatea. Insemnatul rol ce l-a jucat dela 1848 incoace in mai toate intĕmplările politice ale Romăniei, nu este dat revistei noastre a-l caracterizà. Ca ziarist insă, Rosetti a făcut din foaia sa „*Romănul*“, a cărei redacţie a condus-o pănă in ultimele zile ale vieţei sale — timp de 29 de ani — cel mai influent organ de publicitate.

Scrierile sale se retipăresc in momentul de faţă. A apărut volumul I (Bucureşti, 1885, Tipografia Carol Göbl, 8⁰, 208 pag.) care cuprinde sub numele „Scrieri din juneţe şi din esiliu“ poesiile şi traducerile publicate in „Ceasurile de mulţumire“ dela 1843, precum şi trei poesii mai noue şi douĕ mici articule in prosă.

Despre această carte „Conv. Lit.“ vor publica in curĕnd o dare de seamă din punct de vedere exclusiv literar.

CORESPONDENŢĂ:

Soc. Jun. Montef. Bel. Nu avem la disposiţie cărţile ce ne cereţi.
D-lui T. D. in Cr. Corect ca formă, slab ca fond.
D-lui C. B. Slăbuţ de tot.
D-lui C. I. D... Idem.
Migeoc. Icrele birtaşului sunt prea *nesărate*. *Direcţia.*

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

1. **AHN. F.** — Noua metodă practică pentru a învĕţa cu inlesnire limba germană, prelucrată după ultima ediţiune, a 83-a a autorului, cursul I, ediţiune nouă, in 12^0, 88 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* . 1 —
2. **ALEXIE J.** — Conductorul scolarului, conţinĕnd caligrafie, numeraţiune, calcul şi rugăciuni, pentru scolarii de ambe-sexe din clasa I primară, a cincea ediţiune. In 22^0, 40 p. Bucureşti. *Fraţii Ioaniţiu & Comp.* . . . . — 35
3. » **Micul secretar.** Curs complet de composiţiuni. Metod intuitiv, esercitii gradate pentru şcolarii clasei IV primară de ambe-sexe, partea IV, in 12^0, 104 p. . . . . — 80
4. **ALEXIE THEOHAR.** — Ai carte ai parte. Roman umoristic, in 8^0, 132 p. Sibiu. *W. Krafft.* 1 50
5. **ANGELESCU ELIA.** — Elemente de aritmetică raţionată, a treia ediţiune, revĕzută, şi coresă, in 8^0, 267 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Op autorizat de Ministerul Instrucţiunii pentru uzul şcoalelor secundare. 3
6. **ANALILE SOCIETĂŢII ACADEMICE ROMÂNE.** — Tomul XI sesiunea anului 1878, secţiunea I, partea administrativă şi desbateri, in 4^0, 295 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* 2 50
7. **AURELIAN P. S.** — Economia rurală la Romani, cu 4 stampe, in 4^0, 45 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Estras din Analele Academice Române 2 50
8. **BRĂILOIU COST. NIC.** — Revisuirea Constituţiunii, in 8^0, 30 p. Bucureşti. *Tip. Curţii* . . . . 1 —
9. **CANTEMIR DEMETRIU.** — Operele, tom. V., partea I, evenimentele Cantacuzinilor şi Brăncovenilor. Partea II Divanul, publicate şi inşoţite cu o prefaţă şi un glosariu de *G. Sion*, tipărite de Societatea Academică Română, in 8^0, XVI, 242, XII, 24. Bucureşti. *Socecu & Comp.* 3 —
10. **CARTE DE CETIRE,** prelucrată de o asociaţie de invĕţători, partea I, pentru clasa II prim. ed. 5 in 12^0, 158 Bucureşti. *Socecu & Comp.* . . . . . — 45
    Partea II. Pentru clasa III prim. ed. 2. in 12^0, 216 p, Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Această carte este aprobată prin decret Domnesc de ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pentru şcoalele primare de amândouĕ sexele din ţară. . . . . — 65
11. **CASSIU DIONE,** (Cocceianu). — Istoria Romană dela Nerone până la Alexandru Severu, DCCCVI — CMLXXXII (Cartea LXI — LXXX), traducere de Angelu Demetrescu, in 8^0, VII, 274 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Tipărită şi premiată de Societatea Academică Română din fondul Zappa sub priveghierea Domnului G. Sion, membru al societăţii 3 50
12. **CIRCA IRIMIA.** — Gramatica limbei românești, partea I. Etimologia, in 8^0. 146 pentru Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte autorisată de ministerul Instrucţiunii Publice pentru clasele gimnasiale. 2 —
13. **CONSTANTINESCU BARBU Dr.** — Abecedar romănesc, ed. 5, in 12^0, 104 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* — Carte aprobată prin decret Domnesc de ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice pentru şcoalele primare din Romănia . . . . — 30
14. » » » **Confesiunea** ortodoxă a credinţei bisericii ortodoxe a rĕsăritului, tradusă din nou şi cu o prefaţă, ediţiunea III, in 12^0. XX, 156 p. Bucureşti. *Socecu & Comp.* Carte aprobată de Excelenţa Sa Inalt

Lei B.

P. S. Archiepiscop și Mitropolit al Românilor ortodoxi din Transilvania și Ungaria Miron Romanul . . . . . . 3 —

15. **CONSTANTINESCU F. PREOTU.** — Explicarea Evangeliilor Duminicale din punctul de vedere al moralei coprinse intr'ënsele, potrivit programului școlar, ed. 4, in 20⁰. București. *Tip. Mihălescu*. . . . . — 80

16. **CRAPELLIANU N.** — Aritmetica elementară pentru uzul școalelor de ambele sexe, in 20⁰, 160 p. Ploești. *Cărjean*. 1 30

17. » » — *Geometria elementară* pentru uzul școalelor de ambe sexe, in 12⁰, 87 p. Ploești. *Cărjean* . 1 25

18. **DAMÉ FRÉDÉRIC.** — Arta in timpul resbelului, schițe pentru schițe, in 8⁰, 136 p. Bucureștı. *Tip. Românului*. . 1 —

19. » » — Elemente de Istoria limbei francese după cele mai noui lucrări filologice, in 12⁰, 62 p. București. *Frații Ioanițiu & Comp*. . . . 1 50

20. **DEȘLIU IOAN.** — Proect de remaniarea constituțiunii române și a legii electorale cu resolvarea cestiunii israelite și modul de administrare a Dobrogei, in 8⁰, 52 p. București. *Tip. Curții* . . 1 —

21. **EUSTAȚIU CIOCANELLI G.** — Curs de geometria elementară elaborată după programa școalelor primare, edițiunea IX, cu figurile intercalate in text, și inavuțită cu multe desvoltări, in 8⁰, 96 p. București. *Socecu & Comp*. — Carte autorizată de onor.minister al Instrucțiunii publice, și adoptată pentru școalele primare de ambe-sexe . . . . . 1 —

22. » — Elemente de aritmetică cu raționamente apropiate de ințelegerea copiilor și cu chestionariu in josul paginilor coprinzĕnd: Exercițiì de calcul și probleme asupra tutor lucrărilor aritmetice, pentru trebuința claselor primare și secundare de ambe-sexe, ediț. VIII inavuțită cu desvoltarea sistemei metrice, in 8⁰, II, 128 p. București. *Socecu & Comp.* — Carte autorizată de ministerul instrucțiunii publice, și adoptată in scoalele primare. . . . . — 90

Lei B.

23. **FILIPESCUL IULIAN.** — Chemia anorganică, lucrată pe baza teoriilor mai noue și intocmită pentru scoalele medie, cu figuri in text, in 8⁰, II, 154 p. Brașov. *Zeidner*. . . . . 3 —

24. **FLORIAN AARON.** — Istoria sacră sau biblia, a vechiului și noului testament, edițiunea a VII, corectată și adăogată, in 12⁰, 32 p. București. *Socec & Comp.* —Carte didactică autorisată de ministerul instrucțiunii publice și introdusă in scoalele primare de ambe-sexe . . — 20

25. » Micul catechism, sau datoriile omului chreștin, moral și social, ed. a 21 din nou revĕzută, in 12⁰, 31 p. Buc. *Socecu & Comp.*—Carte didactică autorisată de ministerul instrucțiunii publice și introdusă in scoalele primare de ambe-sexe. . . . — 20

26. **FRANCE Z.**— Observations pratiques sur les voies de communication en Roumanie, in 8⁰, II, 61 p. Bucarest. *Szölösy*. 2 —

25. **GARBINIU GEORGE.** — Poesii, florile primăverii, in 8⁰, 52 p. București. *Tip. Românul*. . . . . 2 —

28. **HAȘDEU-PETRICEICU B.**— Cuvente den bĕtrâni, limba română vorbită intre 1550—1600, studiu paleografico-linguistic, cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt, tomul I, in 8⁰, II, 448 p. Leipzig *Harrassowiz* . . . . 21 —

29. **HURMUZAKI EUDOXIU. DE.** — Documente privitoare la Istoria Românilor, publicate sub auspiciile ministerului cultelor și instrucțiunii publice, volumul VI, 1700—1750, cu portretul lui Dimitrie Cantemir, in 4⁰, XXIII, 696 p. București. *Socecu & Comp*. . . . . 40 —

30. » Fragmente zur Geschichte der Rumänen, herausgegeben vom fürstlich rumänischen Cultus-und-Unterrichts-Ministerium, erster Band, mit Eudoxius Hurmuzaki's Portrait, in 8o, XIV, 302 p. București. *Socecu & Comp*. . . . . 8 —

31. **JENESCU C.**—Elemente de geografie, pentru usul claselor primare și clasei I gimnasiale, edițiunea a doua revĕzută și corectată, in 12⁰, 136 p. Ploești. *Cărjan*. 1 —

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci.—22,068.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 3 Bucuresti, 1 Iunie 1885 **Anul XIX**

URA DIN COPILĂRIE

I.

Amăndoi amicii erau aşezaţi dinaintea focului.

„Te ascult, iubite, zise Constantin surizĕnd. Incepe: A fost a fost, că dacă n'ar fi fost, nu s'ar fi povestit".

Gheorghe insă nu suridea de loc. Sub povoara amintirilor care invieau şi se intrupau in mintea lui, el părea intristat. Avea de a face cu o intreagă lume care asfinţise dimpreună cu soarele tinereţei lui. Apoi prinse să povestească astfel:

— Voiu incepe ceva mai de departe, tocmai de pe cănd aveam vrăsta de şase ani. Eram prin urmare numai o mănă de om. Din depărtarea din care privesc astăzi acei ani ai vieţii mele, inţelegi, amice, căt trebue să-mi pară de frumoşi. Pănă la acea vrăstă nu trecusem barierele tărguşorului in care m'am născut; un tărguşor mic, dar curat, vesel, cu case albe văruite, gătite ca de serbătoare, cu strade drepte, largi, bine prunduite; un tărguşor unde ţi-era mai mare dragul să trăeşti. Pe ambele laturi ale stradelor se ridica căte un şir de plopi nalţi, frumoşi, care par'că străjueau asupra liniştii locuitorilor şi de vĕrful cărora adeseori mi-am aninat zmeii in jocurile mele copilăreşti.

Cea mai insemnată zidire care pe atunci atrăgea privirile mele era biserica „Adormirea", al cărei acoperiş de tinichea imi lua ochii, singurul acoperiş de tinichea in oraş pe vremea aceea, şi in al doilea rănd venea casa părintească.

Casa părintească era o lume intreagă pentru mine. Deşi sunt mulţi ani de cănd m'am instrăinat de dĕnsa, pribegind prin alte locuri, totuşi găndurile mele necontenit se intorc cu drag cătră acei păreţi, cătră acele unghere de care mĕ leagă copilăria. Aş putea să-ţi istorisesc zi cu zi toate jocurile, toate bucuriile, toate supĕrările mele de atunci, căci imi sunt mai proaspete in

minte decăt intĕmplările de ieri, insă nu voiu sĕ mĕ depărtez de la şirul istorisirii mele.

Intr'o zi, o trăsură cu patru cai buziş, incărcată cu gemantane, trase la scară. Mama mĕ luâ in braţe, mĕ puse alături cu dĕnsa in trăsură şi-mi zise:

„Findcă ai fost cu minte, te ieu cu mine la moşie."

Simţeam că mĕ ineacă bucuria vĕzĕndu-mĕ pentru intăiaşi dată in viaţa mea intr'o trăsură cu patru cai, care avea clopot la oişte şi mergea la moşie. Trecui bariera cu lanţ de fer, poarta tainică, care despărţea lumea cunoscută de mine de cea necunoscută, şi mĕ vĕzui in prelargul cămpiei.

„Mergem la moşie!" repetai in găndul meu.

Nu puteam tocmai bine să-mi dau samă ce insemnează cuvĕntul *moşie*, dar imi inchipuiam că trebue să fie ceva frumos, de vreme ce era nevoe de atăta pregătire pentru a ajunge acolo. Inaintam mereu pe un drum cotit, care şerpuea pintre semĕnături, şi peste puţin perdui oraşul din vedere. Ochiul meu, deprins intr'o lume mărginită intre ziduri de case, nu se putea acum sătura de a rătăcì in voe peste şesurile, dealurile, văile care, inlănţuite unele de altele, se perdeau in nesfirşitul depărtărilor. Ce nouĕ, ce frumoase mi se păreau toate aceste!

»Unde se măntue cămpia asta? intrebai pe mama.

— Nicăiurea.

— Cum, nu se sfărşeşte la moşie?

— Nu."

Aceste rĕspunsuri puţin lămurite imi aprindeau şi mai mult inchipuirea. Lacom mĕ uitam de jur imprejur şi fiecare lucru, căt de mic, căt de neinsemnat, se intipărea adănc in sufletul meu. Necontenit mĕ miram şi ameţeam pe mama cu intrebări. Ceea insă ce mĕ supĕra uneori, era să o vĕd pe dĕnsa, pe vizitiu şi pe sluga din capră stănd liniştiţi la locul lor, fără să se minuneze cătuşi de puţin de tot ce li se infăţoşa dinaintea ochilor.

Şi cum, oare erau nimicuri toate acestea? Un cămp care nu se ştie unde se sfirşeşte, acoperit cu flori şi cu sĕmĕnături, şi nenumĕrate păsĕri care sburau in aer, şi cocostărcii cu lungile lor catalige care priveau nepăsători tot alaiul trăsurii noastre..... Toate aceste nu se vedeau doar in oraşul nostru, şi ceea ce era nou pentru mine, credeam că trebue să fie negreşit şi pentru alţii. Astfel, legănat de trăsură şi de găndurile ce mĕ invĕlueau, orbit de atăta spaţiu şi atăta lumină ce-mi juca dinaintea ochilor, im-

bĕtat de aerul proaspăt şi viu al dimineţii, prinsei dela o vreme să inchid ochii şi adormii de-a-binele lăngă mama.

Dormìi dus căteva ceasuri bune in colţul meu de trăsură, când deodată un vuet neobicinuit mĕ deşteptâ in faţa unei privelişti neaşteptate. Trăsura intrase intr'o apă mare, curgĕtoare. Stropii săreau până pe noi; caii trăgeau din rĕsputeri părĕndu-mi-se că fug in susul apei; trăsura când de când par'că să se rĕstoarne; roţile nu se mai vedeau; o frĕmĕntătură, un vălmăşag de valuri, care-mi lua ochii şi auzul; insfârşit era ceva infricoşat şi frumos totodată. O apă aşa de mare, aşa de lată, aşa de adâncă nu mai vĕzusem niciodată.

„Ce este? intrebai pe mama inspăimĕntat.

— Trecem Moldova", imi rĕspunse ea liniştită.

Ajunşi aproape de malul celălalt, trăsura se oprì un moment ca să se adape caii, şi atunci avui ocazie să privesc mai in linişte acea apă mare, limpede, care venea nu ştiu de unde, se ducea nu ştiu unde şi curgea fără sfârşit pe albia ei de prund, făcĕnd in faţă mici creţi ce străluceau la soare ca nişte petre scumpe.

Nu departe mĕ aştepta o altă intĕmplare şi mai curioasă. Trăsura intrâ intr'un fel de grădină intunecoasă, plină de copaci, dar care nu semĕna a grădină, căci nu se vedea de loc lucrul mânei de om. De ce inaintam, de ce copacii erau mai deşi, mai fioroşi şi drumul mai anevoios. In orice parte mĕ intorceam, nu vedeam decăt trunchiurile şi frunzişul copacilor, un nesfârşit pustiu de verdeaţă plin de crengi, de rădăcini impleticite, de adâncimi tainice, de voci ingânătoare, de părae furişate prin fundul ripilor, toate aceste inecate intr'un fel de lumină indoioasă. Unde şi unde căte o păsĕruică sfiicioasă, mistuită sub frunze, se auzea ciripind; unde şi unde căte un cuc cânta a jale; iar eu simţeam că o grijă mĕ cuprinde sub intunecoasele şi nesfârşitele bolţi de verdeaţă, prin care chiar razele soarelui abia indrăzneau să pĕtrundă.

„Suntem in pădure, imi zise mama.

— A! In pădure!..." repetai cu glas serios.

Vrea să zică aici se adăpostesc urşii şi lupii, aici s'aţin tâlharii, aici sălăşlueşte Mama-pădurii! Mai auzisem de păduri fărmecate, de păduri negre şi dese ca peria, de păduri de aramă; te las prin urmare să judeci ce sbor luâ inchipuirea mea. In fiecare tufă mi se părea că vĕd nişte ochi crunţi aţintiţi asupra mea; in fiecare colţ mi se părea că aud un glas care mĕ chema. Nu-mi

era deloc indĕmănă. Necontenit mĕ vărcoleam in trăsură şi mĕ grămădeam lăngă mama, ca nu cumva să fiu inhăţat de vreuna din dihăniile ce mi se năzăreau, insă cu niciun preţ n'aş fi mărturisit frica ce mĕ stăpănea. Dè! aveam şi eu măndria mea!... Mama nici grijă n'avea de vedeniile ce mĕ impresurau; caii mergeau regulat in drumul lor, indemnaţi din cănd in cănd de biciul vizitiului care plesnea in aer; feciorul dormità pe capră par'că n'ar fi fost in pădure; numai eu mĕ rĕsuceam in toate părţile ca 'n şurub, privind in fiecare copac căte un duşman.

Dar nici rĕul nu-i fără capăt. Dela o vreme incepù să se lumineze dinaintea mea, cerul să se deschidă, copacii să se rărească şi insfărşit iată-mĕ ajuns iarăş la cămp gol. Intr'o clipă s'au risipit toate nălucile, toate spaimele ce mĕ cuprinseseră, şi-mi aduc aminte şi acuma că după ce am vĕzut pădurea rĕmasă hăt in urmă, m'am intors mănios către dĕnsa şi i-am aruncat o pereche de ochi de voinic, zicĕndu-i in mine:

„Deacum mai fă-mi ceva dacă poţi!“

Puţin după aceea ajunsei la moşie, unde mĕ aşteptau toate plăcerile: casele cu farmecul noutăţii lor, curtea cea mare, unde puteam bate mingea 'n larg, grădina cu pomi roditori şi cu o iarbă verde şi curată de par'că mĕ 'ndemna să mĕ rostogolesc pe dĕnsa; apoi libertatea, nebuniile, pofta măncării şi somnul cel neintors. Ştiu că-mi mergea bine acolo, toată zioa la soare, intre găinile, raţele, curcanii şi păunii, care cărduri cărduri se roteau imprejurul meu, grăindu-mi fiecare in limba lor şi uităndu-se galiş la mine, ca la un nou stăpăn. Mi se rumenea faţa vĕzĕnd cu ochii, iar mama cu privirea umedă de bucurie imi zicea, dragădoamne mustrăndu-mĕ:

„N'am mai vĕzut copil ca tine neastĕmpĕrat şi părlit de soare! Nu-ţi e găndul decăt la măncare şi la nebunii!“

Şi intr'adevĕr aşa era. In fiecare zi făceam căte o bae in riuleţul rece şi limpede ca lacrima, ce curgea prin fundul grădinii şi in undele căruia mĕ lăfăeam ca un păstrăv, iar după bae, să dea Dumnezeu bine, tot cămpul imi părea strimt. Astfel pe toată zioa prindeam căte un dram de carne sănătoasă, care imi da putere in trup şi voe bună in inimă.

Intr'o zi, mama primì vestea că o cucoană mare, şi anume Marghioliţa Darie, cu un copil al ei, Mihăiţă, are să ne vie in gazdă.

O cucoană mare!... găndìi in mine; ce-o fi asta?

Cucoană e doar şi mama, căci toate slugile o chiamă aşa. Dar cealaltă se vede că e alminterea de vreme ce-i zic *mare*. Eram foarte nedumerit, cu atăta mai mult că nu-mi puteam inchipuì să fie o altă cucoană mai mare decăt mama.

Se făceau toate pregătirile pentru o primire mai deosebită. Odăile se grijeau, se văruеau, se cerueau; se aduna in grabă şi cu imbelşugare tot soiul de provizii pentru masă: curcani, claponi, vĕnat, pescărìi, lăptărìi; cănd insfărşit, intr'o amiazăzi, mult aşteptata cucoană mare sosì intr'o trăsură inchisă cu patru cai, intovărăşită de doi călăreţi la oblon.

O vĕzui cănd se coborì din trăsură dimpreună cu copilul şi o slujnică, şi după ce mama ii făcù primirea cuvenită, eu plecai la jocurile mele, fără să-mi mai bat capul de dĕnsa. Aveam, ca să zic aşa, o ciudă ascunsă pe ea. Mai intăi pentru că nu vĕzui la dĕnsa nimic mai deosebit care să indreptăţească cuvĕntul de *cucoană mare*, şi al doilea pentrucă mama nu-mi dădù voe să şed ca de obiceiu la masă cu toţii, zicĕnd că sunt prea mic, prea părlit de soare şi prea neastĕmpĕrat, ca să pot sta cu cinste dinaintea oaspeţilor. Aceasta mĕ jignì oarecum in măndria mea copilărească şi deaceea nici mĕ mai arĕtam prin casă.

A doua zi, pe cănd mĕ jucam in grădină, vĕzui pe cucoana cea mare cu slujnica şi cu copilul venind inspre mine. Cel intăiu gănd al meu a fost să fug, dar m'am rĕsgăndit şi am stat pe loc, să nu crează ea cumva că mi-i ruşine de dĕnsa sau de copilul cel imbrăcat in catifea şi cu faţa obraznică, care nu mi-a intors sărutatul in zioa sosirii. A trecut deci pe lăngă mine cucoana cea mare, inţepată şi fudulă, fără să-mi zică un cuvĕnt, fără să-mi arunce o ochire, ca şi cănd aş fi fost un copil de ogradă, eu care eram deprins să fiu desmierdat şi purtat pe braţe de toţi. Aceasta mĕ atinse la inimă şi pornirea ce aveam in contra ei se prefăcù in ură. Cănd deodată mĕ simtii pe neaşteptate lovit in spate.

Iute mĕ intorsei şi ce vĕzui?... Vĕzui, spre marea mea mirare, pe Mihăiţă, cuconaşul cel imbrăcat in catifea, cărăbănindu-mi la pumni in spinare, aşa fără nicio pricină, numai doar pentrucă mĕ intălnise in cale. Nu pot zice că loviturile lui mĕ dureau, căci crescut pe puf, cum fusese, neatins de vĕnt şi de soare, avea sărmanul oasele moi; dar simţii o ciudă nemărginită şi gata eram să-i arĕt pe dată ce deosebire este intre pumnii lui de cuconaş gingaş şi ai mei de ţĕran prăjit la soare, cănd măna mumei sale mi se puse in pept, şi mĕ despărţì de protivnicul meu. Apoi li-

niştită şi nepăsătoare ca şi când nimic nu s'ar fi petrecut, cucoana cea mare işi urmâ primblarea mai departe, dimpreună cu slujnica şi copilul.

Furios şi cu ochii in lacrimi rĕmăsei in urmă, arĕtând pumnii lui Mihăiţă şi strigându-i in gura mare:

„Las că te-oi prinde eu! Am să te fac turtă!“

El nici işi intoarse capul spre mine, iar eu alergai desperat la mama, care, ascultându-mi plângerea, mĕ sărutâ pe amândoi obrajii zicĕndu-mi:

„Nu-i nimic, drăguţă!..... Ei pleacă astăzi. Sunt musafirii noştri: n'avem ce face!“

In zioa aceea cucoana cea mare plecâ intr'adevĕr, şi mama avù mare greutate să mĕ facă să vin spre a-mi lua zioa bună dela dĕnsa.

Mihăiţă, căruia se vede că-i părea rĕu de isprava ce făcuse, mĕ sărută de astădată cu voe bună, iar eu la rândul meu nu-i intorsei sărutatul şi remăsei posomorit şi cu buzele umflate până ce musafirii se urcară in trăsură şi se făcură nevĕzuţi.

Deatunci am rĕmas mult timp cu un fel de duşmănie in contra tuturor aşa numitelor cucoane mari, cunoscute sau necunoscute, făcĕndu-le pe toate rĕspunzĕtoare de neajunsurile ce suferisem dela cucoana Marghioliţa Darie.

II.

Răpede ca un vis au trecut cele intăi zile ale copilăriei mele, şi iată-mĕ ajuns la vĕrsta unde incepe necazul invĕţăturii. Cel intăiu care mi-a pus cartea in mână a fost popa Ion Catichetul dela „Adormire“. Dela dĕnsul am invĕţat *az, buche, vede, glagore* după moda veche; iar nemţeşte incepui cu un profesor care şedea in casa noastră şi care era mai mult vĕnător decât dascăl. In toate duminicele şi zilele de serbători, il vedeam intorcĕndu-se dela vĕnat cu câte o raţă sau un epure la torbă, ceea ce mĕ făcea să am despre dĕnsul o mare idee.

Dar toată invĕţătura mea era numai o şagă, căci puţin mĕ stingherea dela jocul *mijoarcei*, al *zmeilor* şi al *oinei*.

Mai găsisem şi meşteşugul de a ascunde cărţile, prefăcĕndu-mĕ că le-am perdut, sau de a rupe filele unde mi se dădeau lecţiile, aşa că invĕţătura mergea nu mergea, dar nebuniile mergeau strună. Insă când implinii opt ani, atunci, vorba ceea, mi

se inchise calea 'n codru. Părinţii mei mě aduseră in capitală şi mě aşezară intr'o şcoală.

Cea mai amară zi a copilăriei mele a fost negreşit aceea când, departe de tot ce-mi era drag in lume, de părinţi, de casa unde eram deprins, de grădina cu flori, de patul meu, de cămara cea plină cu bunătăţi, mě vězui intre păreţii posomoriţi ai şcolii, in mijlocul unor dascăli şi pedagogi cu figuri străine şi serioase, şi a unei turme de băeţi, care făceau o larmă asurzitoare şi se uitau la mine ca la urs. Multe lacrimi am věrsat intr'un colţ, fără ca nimeni să-mi zică un cuvěnt de măngăere, insă dela un timp suspinele incetară, lacrimile se uscară şi inseninăndu-mi faţa, prinsei să mě uit imprejur.

Doamne, ce urită odae! Nişte mese şi bănci de lemn inegrite, scrijilate cu cuţitaşul; o sobă stricată la gură şi afumată; nişte păreţi painjiniţi, acoperiţi cu hărţi mari pe care mi-aduc ş'acum aminte că am citit atunci pentru intăiaş dată cuvintele: „Ocean boreal, Ocean austral". Apoi intr'un colţ o tabelă neagră, pe care erau nişte semne neinţelese, scrise cu crida, iar in faţa meselor şi a băncilor o catedră de lemn mai naltă, care sta ca o statornică amerinţare dinaintea noastră. Căte gănduri mi-au trecut atunci prin minte! Schimbarea era aşa de mare, că par'că insuşi eu mě schimbasem; simţeam că s'a rupt firul intre trecut şi present, şi că deacum am intrat, fără speranţă, intr'un noean de necazuri.

Incetul cu incetul băeţii se apropiară de mine, şi mě intrebau cum mě chiamă; unii chiar impingeau curiositatea până a mě pipăì ca pe o dihanie sělbatică, când deodată zărìi pintre děnşii pe Mihăiţă, cel care mě pumnise in grădina noastră dela ţară. Fără să mě mai găndesc la cearta noastră de acum doi ani, şi bucuros că insfirşit vězui o fiinţă cunoscută intre atăta lume străină, sărìi in gătul lui să-l sărut, insă se vede că el nu avea inima blajină ca mine, căci mě imbrăncì fără veste aşa de tare că impiedecăndu-mě de-o bancă, căzui jos. Un hohot de ris se stirnì ca o furtună in jurul meu.

„E slăbuţ, mititelul!... strigâ unul.

„E papă lapte; strigâ altul.

„Cuconaş hrănit cu papanaşi!" adause un al treilea.

Iar Mihăiţă, puněndu-şi mănile in şolduri, mě měsura cu nişte ochi obraznici, de par'că-mi zicea:

„Poftim şi altădată!"

Atunci tot sângele clocotì in vinele mele. Iute ca săgeata mĕ aruncai asupra lui, şi o luptă furioasă incepù intre noi. Lupta insă nu fu lungă, căci eu, cel cu braţele coapte la soare, pot să zic că n'am avut ce face cu Mihăiţă cel plăpând, deprins in catifele. Intr'o clipă l-am trântit la pămĕnt şi am inceput să-i plătesc cu dobândă pumnii din grădină şi brânca dela şcoală. I-am dat cât i-a incăput in piele, iar după ce a scăpat din mânile mele ca un epure flocăit, toată dragostea băeţilor se intoarse către mine. Invingĕtorul are totdeauna dreptate.

„Ei bravo, ţi-ai căştigat rangul! zise unul.

„Vrednic eşti să fii din tagma noastră!" adause un altul.

Mihăiţă de atunci ca mai ba să-mi cate ceartă. Din contra se arĕta dulce către mine, incât rĕmaserăm prieteni. Ce-i drept, uneori par'că zăream o lumină indoiasă in fundul ochilor lui, care nu-mi mergea la inimă, dar, neprepuelnic cum eram, nu dam nici o insemnătate acestei păreri. Negreşit, nu putea să mai aibă nimic incontra mea. Mĕ bătuse, il bătusem; eram *quit*.

Mĕ deprinsesem acum cu viaţa de şcolar, şi nu-mi mai părea sarcina aşa de grea; numai cu mâncările nu mĕ prea impăcam, căci erau pe sponci şi nu tocmai gustoase. De altfel cheful imi venise la loc, şi dacă la carte nu eram chiar cel d'intăi, apoi la joc şi la nebunii pot zice că nu mĕ intrecea nimene.

A mers treaba cu bine o jumĕtate de an, in care timp Mihăiţă din ce in ce se imprietenea cu mine. La orice imprejurare sau ceartă, in faţa sau in lipsa mea, el totdeauna imi ţinea parte, aşa că băeţii ii deteră porecla de *nevasta* mea.

Dar odată se intĕmplâ un lucru care mĕ puse pe gânduri. Se apropiase examenele şi fiecare dintre noi avea datoria să facă o compunere oarecare, după placul lui. Eu imi alesesem in taină ca subiect *o furtună pe mare*. Ce-i drept, nu vĕzusem marea niciodată şi mai puţin incă o furtună pe mare; dar cine mai scrie despre lucruri ştiute şi vĕzute? Imi trebuea un subiect mai deosebit, care să mişte pe cetitori, şi acesta imi părù cel mai nimerit. Astfel, din cele ce cetisem prin cărţi şi vĕzusem prin panorame, alcătuìi o compunere in care fulgerele jucau negreşit un rol straşnic despicând cerul de sus până jos, valurile se inţelege că se ridicau cât munţii, corabia păriià in toate incheieturile ei, iar căpitanul, cu fruntea senină, sta pe punte şi incuraja pe marinari, zicĕnd:

„Copii, n'aveţi grijă, sunteţi cu mine!"

Nimĕrui n'am citit această compunere. Nimeni nu ştia ce am scris măcar. Tot timpul am ţinut-o ascunsă in saltarul meu, sub lacăt. Insă lucru de mirare! In zioa hotărită pentru a arĕta profesorului incercările noastre, se intêmplă că *furtuna* mea să semene bucăţică ruptă cu *furtuna* lui Mihăiţă, care alesese tocmai acelaş subiect. Dar ce asemĕnare?... cuvênt cu cuvênt, punct cu punct, virgulă cu virgulă. Par'că fusesem amăndoi insuflaţi de acelaş duh sfânt. Te las să judeci in ce ameţeală căzui! A fost o adevĕrată măciucă ce primii in cap. Dar pe când stam bezmetic şi mut, neştiind ce să cred şi ce să zic, deodată amicul meu Mihăiţă apucă cu gura inainte că sunt un rĕutăcios, că i-am copiat compunerea, şi vorbea apăsat, şi cu atăta căldură şi siguranţă, incăt oricine ar fi putut crede că sunt adevĕrate spusele lui. Mĕ apĕram şi eu căt puteam, dar pe lăngă că nu aveam inlesnirea lui de vorbă, apoi şi frica ce-mi intrase 'n inimă, ca nu cumva să fiu bănuit, imi micşura puterile şi-mi tăea glasul, aşa că respundeam slab şi intr'un chip de tot stingaciu. Mihăiţă, simţindu-se mai tare, mĕ rupea din cuvinte; apoi, cu o mişcare plină oarecum de o dreaptă mănie, ridică cu amăndouĕ mănile caetul sĕu in sus şi-l rupse in vĕzul tuturor, zicĕnd că se leapădă de munca lui, iar eu rĕmăn liber să mĕ folosesc de dĕnsa, dacă nu mi-e ruşine. Atunci profesorul voind să descurce adevĕrul, prinse să facă cercetări in clasă, al căror resultat a eşit in defavoarea mea; căci s'a constatat că saltarul lui Mihăiţă a fost totdeauna descuiat, şi al meu incuiat; că Mihăiţă, vechiu scolar, intrat cu doi ani inaintea mea, n'a fost niciodată pedepsit pentru vreo minciună sau pără nedreaptă; că dela venirea mea in şcoală, el mi-a arătat totdeauna prieteşugul cel mai sincer, şi că prin urmare nu era de crezut că ar fi voit fără niciun cuvênt să mĕ compromită dinaintea profesorilor. Astfel, toate bănuelile cădeau asupra mea. Ruşinat, perdut dinaintea năpastii, n'avem nicio putere alta de a mĕ apăra, decăt de a căuta să dovedesc că eram şi eu in stare a face o compunere fără să am trebuinţă de a copia. Acest mod de probare fu primit de profesor, care ne dădù la amăndoi acelaş subiect, cu ordin de a nu comunica cu nimeni dintre străini şi nici noi doi unul cu altul. Din această nouă incercare eşii eu invingĕtor, căci compunerea mea s'a recunoscut a fi mai bună decăt a lui. La examen de asemenea l-am rĕpus in toate materiile. Cu toate aceste, chestiunea cu *furtuna pe mare* a rĕmas incurcată; iar eu lesne ertător cum eram, uitai

neajunsul ce-mi făcuse şi mĕ imprietenii din nou cu el, nefiind in natura mea de a păstra ură incontra mai ales a unui mai slab decăt mine.

Alte şase luni le-am petrecut cu bine in şcoală, cănd in-tr'un rănd, jucănd mingea in curte, Mihăiţă in loc sĕ mĕ lovească cu mingea, după cum era regula jocului, mĕ lovì cu o piatră in spate, incăt din această pricină m'a inăbuşit săngele pe gură şi am stat vreo trei sĕptĕmăni in pat. Nimeni nu s'a arĕtat mai nenorocit şi mai nemăngăiat decăt Mihăiţă, care de sigur fără precugetare a comis această greşală. Dar era vederat că prietenia cu dĕnsul nu-mi era a-bine. După un an insă el eşì din şcoală, nefiind in stare să-şi măntue invĕţăturile; iar eu trecui clasele treptat treptat, până cănd insfărşit făcui examenul clasei din urmă. A fost o sĕrbătoare mare pentru mine cănd profesorii imi dădură atestatul de isprăvirea cursului. Această hărtie căştigată cu preţul muncii mele o priveam ca pe cel mai nepreţuit odor, şi multă vreme după aceea nu mĕ puteam oprì de a o tot scoate din buciumul ei de tinichea şi de a-mi ceti şi rĕsceti numele. Par'că aveau un farmec literele cele de aur, care necontenit imi atrăgeau privirile; par'că prin trĕnsele mi se sporise meritele, mĕ schimbasem la faţă. Eram intr'adevĕr alt om de cănd urcasem această intăie treaptă pe scara invĕţăturei, şi cu drept cuvĕnt mĕ uitam de sus la cei ce-mi remăsese in urmă.

Nu-ţi mai povestesc, amice, viaţa ce am petrecut apoi in străinătate, căci n'are niciun interes şi nicio legătură cu istoria ce voesc a-ţi spune. Destul să zic că revenit in ţară burduf de teorii, dar cu sacul ispitelor gol de tot, prinsei să intru in lume, să fac vizite, cunoştinţi, cănd intr'o zi, spre marea mea bucurie, intălnii pe vechiul meu camarad de şcoală Mihăiţă Darie, in casa doamnei Zorescu, a cărei frumuseţă atrăgea multă lume.

Amăndoi furăm incăntaţi de a ne revedè după atăta timp de despărţire. El era acum schimbat, om in tot locul, cu barbă şi cu musteţe; insă in fundul ochilor lui mi se părù un moment că zăresc aceeaşi flacără indoioasă pe care o zărisem odată in timpul copilăriei mele, flacără care ca un fulger strălucea ş'apoi se făcea nevĕzută. Dar negreşit eram inriurit de amintirea celor petrecute odinoară intre noi, căci ar fi fost cu totul neinţeles să mai aibă el vreun ghimpe contra mea.

De vreo douĕ trei ori ăncă il intălnii in salonul doamnei Zorescu, unde se vede că el nu mergea fără oarecare scopuri,

căci din ce in ce se arĕta mai rece către mine şi mai nemulţămit. Cea din urmă dată, mi-aduc aminte că abia m'a salutat. Il lăsai la o parte ca pe un om cu toane, şi mĕ rĕsbunai in contra-i petrecĕnd de minune cu doamna de gazdă. A doua zi, inchipueşte-ţi lucru neaşteptat, doi domni bătură la uşa mea. Ei imi remiseră următoarea scrisoare din partea lui Mihăiţă:

„Domnul meu,

„Mergerea d-tale in casa doamnei Zorescu imi displace cu „totul. Prin urmare vei avea bunătatea a nu mai pune piciorul „acolo. Iar dacă ai de gănd să treci peste voinţa mea, atunci te „rog să-mi trimiţi marturi.

„Al d-tale etc...."

Am căzut cu adevĕrat din cer cetind această scrisoare deşanţată, şi un moment am stat la indoeală, dacă el nu şi-a perdut cumva simţirile. Cu toate aceste, in faţa provocării lui şi a declaraţiunilor netede ale marturilor, nu aveam decăt două căi de ales: sau să mĕ hotărĕsc a nu mai merge la doamna Zorescu ceea ce ar fi fost o ruşine pentru mine, in faţa mai ales a unei amerinţări, sau să mĕ bat cu dĕnsul in duel. Fără multă socoteală mĕ hotării pentru acest din urmă mijloc de a deslega gălceava, şi in aceeaşi zi ii trimisei marturii mei.

Aşa dar iată-mĕ cu un duel in spinare, fără nicio pricină bine-cuvĕntată şi cu un vechiu camarad de şcoală! Ciudat lucru!... Aşa-i?....

Vei crede negreşit, amice, că această imprejurare, oricum serioasă in viaţa unui om, a trebuit să mĕ tulbure, să mĕ neliniştească, deoarece a doua zi aveam să-mi pun peptul in faţa unui pistol? Ei bine, deloc!..... Mai intăi ştieam că Mihăiţă nu pusese in viaţa lui măna pe o armă de foc, in timp ce eu eram recunoscut ca un trăgaciu destul de bun. Prin urmare, aveam mulţi sorţi de a scăpa cu obraz curat din incercarea duelului. Dar osebit de aceasta simţeam in mine un fel de tainică siguranţă, de altfel neintemeiată pe nimic, cum că e cu neputinţă să mor de măna lui Mihăiţă. De unde imi venea această siguranţă?... Eu singur nu ştiu. Negreşit dela vĕrsta tinereţelor totdeauna nepăsătoare de zioa de măni; căci la douĕzeci şi trei de ani omul e ca bogătaşul risipitor, care nu crede in putinţa de a sărăcì. Credeam că orice se poate intĕmpla in lume, afară ca plumbul

lui Mihăiţă să mĕ atingă pe mine. Astfel, in ajunul duelului meu, in loc să-mi fac testamentul ca un om cu rănduealǎ şi prevĕzĕtor, sau cel puţin prin o scrisoare să-mi cer ertare dela părinţi in cazul nenorocit al căderii mele in luptă, eu mĕ culcai fără grijă şi dormìi dus până adouazi, aşa că marturii mei au trebuit să mĕ scuture bine, pentru a mĕ trezì din somnul adănc ce mĕ cuprinsese. Adouazi mersei fără bătae de inimă la faţa locului, intr'o poeniţă din pădurea invecinată cu oraşul, şi mărturisesc in cuget curat că toată inscenarea duelului meu imi părù o comedie demnă de ris. Incărcarea şi alegerea pistoalelor, numĕrarea paşilor, luarea posiţiunilor noastre faţă in faţă, aerul serios şi preocupat al marturilor, in loc să mĕ mişte, mĕ făceau să surid, nu doar că voeam să mĕ arĕt voinic, ci pentru că eram incredinţat că toate aceste sunt numai nişte forme goale, din care n'are să easă nimic. Când venì momentul comandei : una, douĕ, trei, eu luai la ochiu un trunchiu de copac şi-l şi lovii, ear Mihăiţă mĕ luâ pe mine la ochiu, dar lovì un alt trunchiu de copac; apoi, onoarea fiind satisfăcută după toate formele admise, dădui măna protivnicului meu, şi fără nicio explicare mĕ impăcai cu dĕnsul pentru a treia oară. Neinţeles lucru! Mihăiţă nu avea inimă rea, nici era căutător de gălceavă; dovadă că niciodată cu nimene n'a avut cea mai mică ceartă. Dincontră, era molatic, un fel de „lasă-mĕ să te las“, ca toţi tinerii crescuţi pe saltea, care-şi cheltuesc averile cu luxul şi jocul cărţilor. Cu mine insă avea ce avea. De căte ori il intălneam mai ales fără veste, mi se părea că tresare şi că i s'aprinde in fundul ochilor lumina cea indoioasă care mĕ supĕra. Dar aceasta putea să fie numai o părere, şi fără a căuta să urmăresc mai departe causele certelor noastre, odată impăcat cu dĕnsul, inchideam ochii asupra trecutului şi remăneam bun prieten cu el.

III.

După cătva timp intălnii pe stradă pe amicul meu Mihăiţă, galben la faţă şi aşa de sdrenţeros, incăt dacă n'aş fi ştiut cine e, l-aş fi luat drept un cerşitor. Dar intocmai ca şi un cerşitor el imi intinse măna, zicĕndu-mi:

„Mĕ vezi in ce stare sunt; te rog ajută-mĕ cu ce poţi şi nu mĕ intreba mai departe“.

Buzele-i tremurau rostind aceste cuvinte şi ochii lui cătau in altă parte, spre a nu se intâlnì cu ai mei. I-am dat tot ce am avut la mine, fără a-l cerceta, fără a-i zice un cuvĕnt de mustrare. Nu era mare lucru ce i-am dat, el insă mi-a mulţămit şi s'a depărtat. Apoi intorcĕndu-se iute indărăt, mĕ oprì din nou, zicĕndu-mi:

„Să ştii că-ţi voiu inapoia aceşti bani, căci mănile mele s'au deprins acum a muncì“, şi fără să aştepte rĕspuns dela mine, fugì ca un om ce se teme să nu fie urmărit.

Trecù o bucată de vreme, fără să am nicio ştire despre dĕnsul, cánd intr'o dimineaţă, pe cănd mĕ găteam dinaintea oglinzii, ca să fac cea intăi vizită doamnei Rădianu, o frumoasă vĕduvă cătră care aveam o scrisoare din partea unei mătuşe a mele, eată că uşa se deschise cu sgomot şi Mihăiţă se infăţoşă dinaintea mea. Astădată era bine imbrăcat şi ochii lui nu se mai fereau de-ai mei.

„Am venit să-ţi inapoesc imprumutul, imi zise el, punĕndu-mi in mănă punga cu paralele; banii tĕi au fost cu noroc, căci mi i-ai dat, se vede, cu bună inimă“.

Il sărutai şi ĕl intrebai despre intĕmplările lui trecute, ear el imi respunse cu tristeţă:

„Frate! ce-a fost, nu merită să-ţi spun; dar atăta pot să-ţi spun că ce-a fost n'o să mai fie.“

Atunci schimbănd vorba, il intrebai dacă cunoaşte pe d-na Rădianu, pentru ochii căreia făceam atăta găteală dinaintea oglinzii.

„N'o cunosc, dar am auzit de dĕnsa, imi respunse el. Se zice că e cea mai frumoasă femee din oraş şi cea mai primejdioasă.

— Primejdioasă, pentru ce?

— Pentru că nu-i om care să nu fi căzut in laţul ei şi te sfătuesc să nu prea ai....

— Să nu am, cum s'ar zice, in clin sau in mănecă cu dĕnsa. Auzi, mĕ rog, e primejdioasă!... Dar dacă s'ar intĕmpla să-mi placă asemine primejdie, atunci ce-ai zice?

— Aş zice că vei eşì şi tu din această incercare cu capul dogit sau cu punga deşartă, cum au păţit-o şi alţi,... ş'ar fi păcat de tine.“

Apoi Mihai urmâ a-mi face icoana cea mai inspăimĕntătoare despre frumoasa vĕduvă, de par'că era o măncătoare de oameni. El urma vesel, vorbea tare şi gesticula mult, ceeace nu era in

deprinderea lui. Prin lumina veseliei lui insă, vedeam uneori cum un nor de tristeţă ii impresura fruntea ş'apoi iar se risipea. Poate că erau numai urmele, nu tocmai bine şterse, a suferinţelor prin care trecuse, sau poate că nu era nimic, dar glasul lui nu-mi părea limpede resunător, nici căutătura lui nu era deschisă şi netulburată, cum e a unui om ce nu are nimic pe conştiinţă.

Apoi luăndu-şi pălăria şi stringĕndu-mĕ de mănă, imi zise:

„Remăi sănătos; iţi doresc bună izbăndă!"

Iar eu, aruncănd cea din urmă privire in oglindă, ii respunsei: la revedere! Curioasă fiinţă de om mai era şi amicul meu Mihăiţă! După ce şi-a risipit averea şi tinereţele ca un destrămat, după ce-a făcut toate nebuniile din lume, ertate şi neertate, eată-l acum pocăit şi cuminte, vrĕnd oarecum să mĕ privigheze in calea vieţii... El!... Auzi doamna Rădianu primejdioasă! Rizĕnd in mine de aceste copilării, imi aşezai pe cap pălăria cea naltă şi pe măni nişte mănuşi nouĕ, bine intinse, şi plecai spre locuinţa primejdioasei vĕduve. Trebue să mărturisesc insă că de ce inaintam, de ce simţeam un soiu de neastĕmpĕr. Par'că vizita aceasta nu era ca toate vizitele, par'c'ar fi atirnat ceva dela această primă intrevedere a mea cu doamna Rădianu, intru atăta cuvintele lui Mihăiţă mĕ pĕtrunsese fără voe. Ajuns la uşa salonului ei, abia mĕ puteam rĕsufla; mĕ aşteptam să vĕd o frumuseţă care să-mi iea ochii... Insfirşit eată-mĕ in faţa ei. Vorba ceea: la lauda mare cu sacul mic! Unde a vĕzut Mihăiţă atăta primejdie?... Mĕ mir şi eu. Inchipueşte-ţi un cap acoperit cu pĕr galben, cum aş zice auriu, nimic mai deosebit. Căte capete astfel mai vĕzusem in viaţa mea! Nişte sprincene de asemene aurii, dealtfel bine arcate, sub care se mişcau nişte ochi albastri, limpezi şi vii ce-i dreptul, dar care nu amintea, după zisa poeţilor, nici albastrul cerului, nici adăncul mării. Restul era destul de bine proporţionat. Intipărirea ce mi-a făcut a fost cu mult mai pre jos de ceea ce mĕ aşteptam după spusa lui Mihăiţă, şi de unde imi simţisem inima bătĕnd, in faţa necunoscutului, eată-mĕ acum liniştit şi nepăsător dinaintea icoanei vii a doamnei Rădianu. Intr'adevĕr nu avea in intregimea ei nimic poetic, gingaş, melancolic, precum imi inchipueam eu femeea in visurile mele. Dincontra, nasul ei puţin intors in sus, incontra regulelor frumuseţei clasice, gura ei mică, dar croită oarecum pe luare in ris, insfirşit chipul ei blond, foarte blond din cauza pĕrului, ii dădeau aerul unei lune pline, dar şirete. E de prisos să istorisesc aici convorbirea mea cu dĕnsa.

Destul să zic că, ne mai găsindu-mĕ in faţa unui duşman care să-mi inspire cea mai mică sfială, i-am vorbit cu sănge rece despre lucrurile cele mai neinsemnate din lume şi după o jumĕtate de oră am plecat.

Bun! găndii eu in mine, primblăndu-mĕ in sus şi 'n jos pe stradă; se vede că Mihăiţă are puhăele pe ochi. Dacă şi această femee mĕ va face să-mi perd capul, apoi atunci capul meu nu mai plăteşte doi bani.

„Ce te primbli aşa ca Vodă prin lobodă? imi zise Mihăiţă, eşindu-mi fără veste inainte la o cotitură de uliţă.

— Ce mĕ primblu?..... Ia am făcut cunoştinţă cu cea mai frumoasă şi mai primejdioasă femee din oraş. M'am expus săgeţilor ei ucigĕtoare, şi eată, priveşte acum in mine un om inamorat, perdut, desfiinţat şi gata de a se sinucide.

— Nici in glumă nu e bine să vorbeşti asemene lucruri. rĕspunse el cu glas serios. Am mai vĕzut eu viteji ca tine, viteji din gură, care s'au intors acasă smulşi de pene, de nu şi-au mai venit in fire.

— Ce spui, iubite? Tu par'c'ai avè oarecare parapon de vorbeşti aşa... Nu cumva?...

— Eu... eu... nu-i vorba de mine!...

— Te-am prins cu măţa 'n sac.... Tu eşti cel smuls de pene... Apoi dacă-aşa, spune-mi incailea tot, ca să ştiu şi eu de ce să mĕ feresc. Şi fiindcă tot e vremea măncării, zisei eu, arĕtănd tocmai otelul dinaintea căruia ne aflam din intĕmplare, haide să intrăm aici să pränzim impreună, şi cu această ocazie imi vei spune istoria ta pe larg.“

După căteva minute eram amăndoi intr'o odae deosebită a otelului, aşezaţi faţă 'n faţă la o masă rotundă şi cu căte o garafă de Cotnar dinainte. Mihăiţă avea fruntea increţită, aerul misterios şi profetic. Mĕ aşteptam să aud grozăvii.

„Cunoşti pe Valerian, mĕ intrebă el după o pauză.

— Adică l-am cunoscut, căci a murit sărmanul.

— Aşa este, a murit; insă de oftică din cauza ei.

— Din cauza ei!...

— Cunoşti pe Dragoş?

— Adică l-am cunoscut, fiindcă de vreo căţiva ani a dispărut dintre noi. Nu cumva o fi murit şi el de oftică din cauza ei?

— N'a murit, dar s'a inrolat ca voluntar intr'o armată

străină şi a căutat să moară in rĕsboae? insă n'a isbutit. Duce viaţa cea mai tristă in gunoaele cazarmelor şi tot din cauza ei.

— Tot din cauza ei!... Auzi!...

— Cunoşti pe Arbore?

— Da.

— Ei bine, Arbore, bogătaşul Arbore, acela care numĕra cu sutele de mii, a ajuns să-şi vadă tot avutul vĕndut la darabană şi astăzi mănăncă pe la mesele creştinilor.

— Ciudat!... Şi ea i-a măncat averea?

— Nu zic asta, dar din cauza ei a perdut-o, căci s'a dedat la cărţi şi la beţie ca să se ameţească.

— Apoi atunci?...

— Ascultă!... Pe mine mĕ cunoşti nu-i aşa?... Ei bine, eu, camaradul tĕu de şcoală, am fost din cauza ei pe marginea prăpastiei... era să-mi implănt măna in crime... şi numai mulţămită intĕmplării şi banilor tĕi, mĕ vezi astăzi cu fruntea curată."

Zicĕnd aceste cuvinte, Mihăiţă se resuflă din greu şi bĕù de duşcă paharul de Cotnar, ce-i sta dinainte. Eu insă, ce să spun?... nu mĕ simţeam de loc speriat. Dincontra, eram oarecum in mirare, cum această prozaică femee a putut să tulbure minţile atător oameni?

„Ştii una?... rĕspunsei eu, această femme e o năpaste, un biciu asupra omenirii, un fel de sugrumătoare, care merită toată pedeapsa. Imi vei da voe insă să observ că judecata ta asupra ei nu o cred tocmai nepărtinitoare, căci tu o iubeşti ăncă, Mihăiţă!...

— Sunt doi ani decănd n'am mai vĕzut-o şi vor curge toate zilele vieţii mele, fără să caut a o mai vedea. Fiinţa ei este moartă pentru mine; am suferit destul, ca să am dreptul de a rupe orice legături cu dĕnsa."

Atunci mĕ sculai in picioare şi umplui din nou paharele.

„Dacă-i aşa, fapta cere rĕsbunare, strigai eu cu aprindere. Ascultă Mihăiţă, mĕ insărcinez să vĕ rĕsbun pe toţi; şi cănd această şerpoaică de vĕduvă, care a sfăşiat atătea inimi, se va tĕrì la pămĕnt şi-mi va uda picioarele cu lacrimi, am să-i despreţuesc iubirea şi am să te chem să fii martur la umilirea ei.

— Sărmane flutur, lesne crezĕtor!.... Iţi plăng de pe acum de milă, cum ai să-ţi părleşti aripile.

— De astăzi pănă in şase luni vei primì scrisoarea mea, prin care iţi voiu vestì biruinţa. Dacă in adevĕr tu ai rupt orice

legături cu dênsa şi ranele tale sunt vindecate, primeşte prinsoarea cu mine.

— Primesc, rêspunse el, şi-ţi dau termen de un an.

— Şi cu bine!" ziserăm amăndoi, ciocnind paharele şi dăndule pe găt.

IV.

La dreptul vorbind, nu eram mare doritor de a căştiga prinsoarea, nu doar că n'aş fi avut sorţi de isbăndă, dar nu mê trăgea inima să intreprind lupta, intru atăta-mi părea de neatrăgêtoare vestita vêduvă. O intălneam pe la grădinile publice, prin saloane, şi-mi venea cu atăt mai puţin să mê apropiiu de dênsa şi să-i vorbesc, cu căt mê credeam intru cătva indatorit la aceasta. Cele mai plăcute lucruri omul nu le face bucuros cănd e de datorie. Ş'apoi imi trebuea multă cheltueală de timp şi de vorbe, mai ales vorbe meşteşugite, nesimţite de inimă; şi la toate aceste cănd nu te imboldeşte dragostea eşti dela inceput cuprins de o lene, de un fel de desgust care te face să zici: *„Ducă-se 'n colo!"*

Intr'o zi eram din intêmplare poftit la masă la doamna Zorescu unde se aflà şi doamna Rădianu. Hotărit lucru, aveam să perd prinsoarea. Tot timpul am stat rece şi nepăsător; abia de am descleştat dinţii să-i spun pentru buna cuviinţă căteva cuvinte in treacêt. După masă insă simţindu-mi capul mai infierbêntat, mê apropiai de dênsa, aşa de glumă, ca să nu se zică că am renunţat cu totul la prinsoare, şi incepui să-i laud frumuseţele pe un ton cam indrăzneţ, cum ar vorbì un om care nu ştie incunjurul. Deodată ochii ei se deschiseră mari şi se pironiră intr'ai mei cu o căutătură atăt de ciudată, incăt rêmăsei un moment surprins. Niciodată n'aş fi crezut că ochii ei pot să sticlească aşa invăpăiat şi să rêverse atăta despreţ şi luare in ris. Par'că mê desfiinţau de viu.

A! dacă ţi-i aşa povestea, găndii in mine, apoi stăi c'avem de furcă impreună; şi intocmai ca un cal leneş care se simte lovit de pintenii călăreţului, mê răpezii la atac in fugă.

„Mê ertaţi, doamna mea, dacă am indrăznit să zic un cuvênt despre frumuseţele d-voastre. Alţii mai inainte decăt mine au avut ocazie să le preţuească, intre care se numêră şi căţiva amici şi foşti amici ai mei. Zic foşti amici, pentrucă unul din-

tr'ënşii, Valerian, a incetat din viaţă, ear altul, Arbore, a incetat de a-mi fi amic. Nu mai pun in socoteală şi pe Mihăiţă, care mi-a vorbit despre d-voastră cu un entusiasm !... cu un entusiasm !..."

Më aşteptam acum la o a doua căutătură şi mai ironică şi mai fulgerătoare, care să më măture de pe faţa pămëntului. Când colo nu !... Dincontra; pe faţa şiretei vëduve se intipărì un aer de blândeţă neaşteptat şi ridicându-şi evantaliul până la inălţimea ochilor, care de astădată më priveau cu o căutătură oarecum mustrătoare, imi zise:

„Frumuseţa femeilor, domnul meu, nu trebue mult lăudată, precum nu trebue florile atinse cu mâna, fiindcă se veştejesc. Deoarece insă impărtăşiţi părerea domnilor Valerian, Arbore şi Mihăiţă, apoi vë dau voe să faceţi ca dënşii, adică să-mi preţuiţi frumuseţa cât veţi voì, dar să nu-mi vorbiţi de dënsa."

Sfirşind aceste cuvinte, ea imi zimbì cu un aer de bunătate, care părea a-mi zice că nu trebue să më supër de lecţia ce mi-a dat, apoi, strecurându-se prin mulţimea invitaţilor, se puse la piano.

Din cele urmate, era vederat că rësboiul incepuse intre noi doi, deoarece primele săgeţi fuseseră aruncate; cu toate aceste, tot nu më simţeam destoinic de a duce lupta până la sfirşit. Mi se părea că-i prea cochetă, prea trăită 'n lume, prea vicleană doamna Rădianu şi nu rëspundea la idealul meu.

Preferam fiinţele naive şi nevinovate. Nu se potriveau de loc caracterele noastre: eu, temperament aprins, entusiast, gata a më increde oricui fără rezervă; ea, proza in picioare, cu felurite ascunsuri şi prevederi, inarmată de toate şiretlicurile unei vieţi pline de ispite.

Nepotrivirea noastră se vëdì la cea intăi intâlnire, dovadă rëceala, pot a zice antipatia ce simţii pentru dënsa. Cearta din urmă avù de resultat a ne depărta şi mai mult unul de altul; prin urmare, ce era să-mi bat capul cu o intreprindere a cărei isbândă chiar nu era să-mi aducă nicio mulţămire. Më hotărìi deci să o las in pace şi să declar lui Mihăiţă că am perdut prinsoarea. Această hotărire o luai fără greutate, fără inimă rea, cum se zice, nevroind de bun cheful să më supun la o adevëratâ muncă silnică, şi odată hotărirea luată, imi venì un nou şuvoiu de veselie. Par'că më lepădasem de un rëu.

Astfel, toată seara cât am stat la doamna Zorescu, nu ştiu dacă am mai schimbat douë vorbe cu doamna Rădianu; më uitam la dënsa ca şi când n'aş fi cunoscut-o. Nici chipul, nici spiritul,

nici cântecul ei nu mĕ mişcau cătuşi de puţin, deşi toată lumea părea incântată şi o aplauda mereu. Par'că lumea mai vorbeşte cum i-e gândul!

A doua zi Mihăiţă venì să mĕ intrebe cum stam cu vestita vĕduvă. Ear după ce-i spusei hotărirea ce luasem de a lăsa nerĕsbunate toate victimele făcute de dĕnsa, el stătù un moment pe gânduri.

„Ciudat!... Ciudat!... Dar oricum, eşti mai cu minte decât te credeam“, adause el.

V.

Era vreme de toamnă cu cerul senin, statornic, rĕcorit de arşiţele soarelui, cu un aer imbălsămat şi liniştit, care par'că-ţi indulcea inima şi te 'ndemna să visezi sub indoita simţire a frumuseţei presente şi a grijilor viitoare; ear eu in primăvara vieţii, nepăsător de griji cum eram, mĕ pregăteam pentru o călĕtorie in munţi. O societate intreagă de bărbaţi şi femei avea să iea parte la această petrecere. Bărbaţii erau aleşi dintre cei mai de seamă artişti şi invĕţaţi ai oraşului, domnii Buhuş, Cernescu, Mălin şi Solariu cu soţiile lor, care toate erau tinere şi frumoase, cum e mai bine la asemenea primblări.

Par'că-mi saltă şi acum inima, amintindu-mi bucuria ce mĕ cuprindea atunci când imi pregăteam armele, imi aşezam hainele in geamantane şi merinde in panere. Mĕ legănam dârz pe picioare, simţindu-mĕ sănătos, tinĕr, plin de foc, in stare să ridic lumea cu umĕrul, şi aşteptam zioa plecării ca cea mai fericită zi a vieţii mele. Un singur mic nouraş imi intuneca cerul fericirii. Intre doamnele ce ne intovărăşeau era şi doamna Rădianu, şi nu ştiu de ce imi inchipueam că are să fie supĕrăcioasă la drum, rece şi ironică dinaintea frumuseţelor naturei, intr'un cuvĕnt notă discordantă in armonia generală.

Dar la urma urmei ce-mi păsa de dĕnsa! Bine că nu mai eram dator să-i fac curte. Astfel, deplin mângăeat, căci uşor se mângăe cineva de o nenorocire ca aceasta, mĕ urcai in zioa plecării, intr'o trăsură la care erau inhămaţi in şir patru cai birjăreşti, voinici, impodobiţi cu canafuri şi zurgalăi, şi mersei la domnul Buhuş, unde era locul de intâlnire cu tovarăşii mei de drum. Doamne, ce frumoasă neorânduează găsii acolo!... Geamantane, umbrele, paltoane, panere cu provizii imprăştiate in toate părţile,

şi un freamĕt, şi o mişcare par'că eram să mergem la capĕtul lumii. Unii luau prănzul de dimineaţă, alţii legau haine in curele, alţii incărcau la trăsuri. Toate capetele erau ameţite; ear in mijlocul vuetului şi a incurcăturii se deosebeau femeile care insufleţeau cu farmecul lor frumoasa priveliştе de neorănduealǎ. Nimic mai incăntător decăt momentul plecării intr'o cǎlĕtorie de petrecere! Cătă plăcere, cătă speranţă, cătă poesie cuprinde in sine acel moment, cănd eşti tinĕr, iubitor de intĕmplări şi alergător după necunoscut!

Şi ce frumos erau gătite doamnele cǎlĕtoare! Cu costumuri scurte, bine tăete, care puneau in lumină formele trupului şi lăsau să se vază nişte picioruşe sprintene. Şi ce bine le şedea cu pălăriile cele de drum, menite a le ocroti de soare, şi de sub umbra cărora isvoreau luminile imbucurătoare ale ochilor lor! Numai eu şi cu doamna Rădianu eram stingheri in această adunare de impĕrecheţi, şi hotăriţi a rĕmănè stingheri, căci ea intre toate, era mai puţin vorbăreaţă, stătea mai la o parte şi par'că se ferea de mine cu deosebire. Aşa dar nu mĕ inşelasem in presimţirea mea. Era intr'adevĕr o notă discordantă in armonia generală. Dar şi eu, măndru din fire, mĕ arĕtam şi mai nepăsător, şi mai rece către acest sloiu de ghiaţă.

Deci, fără a mĕ ingrijì de dĕnsa cătuşi de puţin, mĕ amestecai intre celelalte patru, ajutăndu-le la aşezat in trăsură, şi in momentul plecării mĕ chibzuii aşa, ca să mĕ suiu in trăsură cu doamna Solariu, o femee nostimă cu o figură brună arzĕtoare şi cu o inimă naivă de copil. Nu mai rĕmănea indoeală, brunele făceau mai multă intipărire asupră-mi decăt blondele.

Trăsurele plecară in pocnetul biciului şi in sunetul zurgalăilor. Doamna Solariu era intr'o adevĕrată fericire. Aerul, lumina, verdeaţa, făceau asupră-i o nespusă intipărire. Ce deosebire intre ea şi doamna Rădianu, cea cu faţa prefăcută, in care par'că totdeauna stă căte un gănd ascuns! Una cu căutătura limpede, increzĕtoare, cu vorba nemeşteşugită, cealaltă privindu-te par'că totdeauna cu scop şi grăindu-ţi chibzuit şi mĕsurat ca să nu scape cumva un cuvĕnt mai mult.

— Ai dreptate, Mihăiţă, găndii in mine; ce prăpastie trebue să fie inima acestei femei!...

Dela o vreme simţindu-mĕ molipsit de aerul copilăresc al doamnei Solariu, prinsei să-i vorbesc de una şi de alta, ca şi cum am fi fost doi buni camarazi de şcoală ce n'au nimic a-şi tăgădui,

şi să-i observ măna cea frumoasă cu mici gropiţe la incheieturi. In mişcările mele căutam toate chipurile să i-o pot atinge; insă ea de sigur nu băga de seamă, intru atăta părea incăntată de priveliştea munţilor de care acum ne apropiaserăm.

„Priveşte ce vĕrf de munte ciudat, imi zise ea arĕtăndu-mi cu măna un pisc ce se inălţa stăncos dinaintea noastră.

— Acesta nu-i nimic, uite la celălalt“, rĕspunsei eu, luăndu-i măna şi indreptănd-o spre un alt munte; insă negăsindu-l degrabă, avui ocazie să-i ţin o clipă mai mult măna in măna mea.

Rĕmăi sănătoasă, doamnă Rădianu! imi şoptì un glas ascuns, şi tu, Mihăiţă, bucură-te!... Ochii cei negri au invins pe cei albaştri. Bătăile de inimă, neastĕmpĕrul, tulburarea minţii, dorul de a nu-mi mai deslipì ochii de pe vecina mea nu erau oare semnele premergĕtoare ale dragostei care ca şi furtuna se anunţă mai dinainte.

Dela o vreme convorbirea noastră luâ o altă intorsătură. Prinsei să cărtesc in contra frumuseţilor mult lăudate ale doamnei Rădianu, şi din când in când alunecam căte o asemănare intre ochii cei negri, invăpăiaţi in genere, şi cei palizi, albaştri ai doamnei Rădianu pronunţăndu-mĕ negreşit in favoarea celor dintăi. — Apoi treceam la alte asemĕnări, din ce in ce mai lămurite, pe care nu ştiu dacă doamna Solariu le inţelegea sau nu, dar ea apăra cu multă viociune frumuseţele doamnei Rădianu puindu-le mai presus de ale tuturor celorlalte doamne. Eu negreşit căutam să o duc la părerea contrară, şi poate că a-şi fi isbutit dacă trăsura nu s'ar fi oprit dinaintea unei bariere zugrăvită cu dungi galbene şi negre. Ajunsesem la Cornul-Luncii, hotarul Bucovinei.

Toată lumea se coborì din trăsură şi se pregătì de ale măncărei; ear după ce ne puserăm bine la cale ca nişte oameni hrăniţi până atunci numai cu aer curat, domnul Buhuş, care era casierul şi şeful expediţiunii, ne poruncì să plecăm, căci mai era drum lung până la Vatra-Dornei unde aveam să petrecem noaptea. Insă la pornire el făcù o altă impărţire intre călĕtori.

Pe toţi ne schimbâ dela locul nostru in trăsură şi mie imi venì rĕndul să mĕ urc alături cu doamna Cernescu.

Aceasta mĕ cam supĕra, căci mĕ punea in neputinţă de a toarce mai departe din fuiorul dragostei cu doamna Solariu; dar loc de impotrivire nefiind, mĕ urcai hotărit să'mi rĕsbun asupra nouei mele tovărăşiţe de lipsa celeilalte.

Cu toate aceste pentru un om nepărtinitor, schimbul nu era

spre pagubă, căci dacă doamna Solariu avea o faţă dulce de copil şi te fărmeca cu aerul ei de nevinovăţie, cu risul cel limpede pornit din inimă, astălaltă era dincontra mai femee, inzestrată cu o inţelegere mai adâncă despre lume. Ghiceai că este intr'ënsa o comoară de judecată şi de simţire mai bogată, că are darul să ştie mai bine preţuì lucrurile şi la ocazie sà ştie mai bine iubì. Cu dënsa nu era de umblat pe multe cărări; dintr'o privire te pëtrundea şi-ţi afla gândul. Deaceea, fără mult incunjur, incepui să-i vorbesc despre amor. Ce alta era să vorbesc unei femei frumoase care şedea aşa aproape de mine şi care, după aerul ei priceput, părea a ştì toate şi a nu se sfiì de nimic?

Ar zice cineva că eram un nestatornic, gata a repeta aceleaşi lucruri oricărei femei. Nicidecum!... inima mea era prinsă; iubeam pe doamna Solariu cu un amor venit pe neaşteptate, cum vin mai toate amorurile, dar care nu era mai puţin adevërat, şi tocmai pentru aceea căutam acum să më ameţesc, să-mi rësbun oarecum asupra doamnei Cernescu, care venise lângă mine la o vreme aşa de nepotrivită. S'apoi vëzënd-o, nu ştiu cum, aşa sigură pe sine şi in afară de periculele ispitelor, ca şi cum nimeni n'ar fi la inălţimea inimii ei, imi venì fără voe ca un indemn de de a o pune la incercare. Mărturisesc că pentru intăia dată in viaţa mea nu eram de bună credinţă şi, lucru ciudat, nu simţeam cea mai mică mustrare de cuget. Par'că eram un invechit in zile rele.

„Aşa dar imi faci curte? imi zise ea după un oarecare timp.

— Curte? rëspunsei eu cu obrăznicia unui om ce a perdut chiar conştiinţa că minte. Niciodată!... Curte fac numai acei cu dragostea pe buze şi cu trădarea in inimă; numai acei care se joacă cu cele mai sfinte şi mai curate simţiri omeneşti, care nu ştiu ce-i un dor, o bătae de inimă... dar eu!...“

Atunci, cu un glas ce destăinuea oare cum o simţire de părere de rëu, ea imi zise:

„Pentru ce-mi vorbeşti aşa?...

— Pentrucă te iubesc!...“ rëspunsei eu ca un om ce nu mai ştie să-şi mësure cuvintele.

Deodată faţa ei se inroşì ca focul. Ochii i se tulburară, par'că un fulger ar fi sguduit-o in adâncul inimii. Vedeam prin vinele albastre ale tëmplelor ei cum i se bătea sângele de iute; iar in

mijlocul tăcerii ce se făcuse după neaşteptatul meu cuvěnt, intocmai ca după un trăsnet, rĕmăsei eu insumi inspăimĕtat.

„Ai rostit un cuvĕnt mare, adaose ea, care ar putè să aibă grele urmări... Dar nu va fi nimic, căci nu te cred.“

Atunci la rĕndul meu simţii tĕmplele bătĕndu-mi-se cu putere şi, explice cine poate, dar cuvĕntul „*te iubesc*“, aruncat nebuneşte, după ce făcù explozie ca o bombă, dintre noi doi mĕ rănì mai mult pe mine. Tot atunci par'că 'ncepù să mi se lumineze dinaintea ochilor, şi spre marea mea mirare vĕzui cât de frumoasă era doamna Cernescu. Era cu mult mai presus de doamna Solariu. Mai intăi nu era aşa copilăroasă ca dĕnsa. Apoi avea trăsăturile feţei mai regulate, un profil clasic cu nişte ochi mari, serioşi, imprăştietori de lumină, cu o gură astfel tăeată, de par'că-ţi zicea: „Nu vezi că doar nu sunt o femee de rĕnd!“ Şi eu, nenorocitul, imi pusesem in gănd să-mi descarc ciuda tocmai pe o asemenea femee, lăngă care mĕ simţeam eu insu-mi oarecum ridicat peste lumea de rĕnd.

Oare unde imi fusese ochii şi mintea?...

Aşadar, eată-mĕ intrat intr'o a doua incurcătură, astădată mai primdjdioasă, căci aveam deaface cu o femee care ştia să mĕsoare prăpăstiile unui amor.

Odată marele cuvĕnt aruncat şi spaima momentului risipită, mĕ simţeam acum dator să merg mai departe pe calea mărturisirilor, şi in acest scop imi venì in ajutor tot entusiasmul tinereţelor, toată căldura inimii prinse in şuvoiul unei noue dragoste. Dar pe cănd mi se desgheţase mai bine limba, pe cănd cuvintele curgeau imbelşugate, deodată părdalnica de trăsură se oprì in faţa unui birt. Eată a doua pacoste ce-mi face trăsura. O! ce timp dimpotrivă!...

Era popas: ear măncare, ear bĕutură.

Un cias cât un secul a ţinut popasul şi la pornire şiretul de Buhuş ne impĕrechiă earăşi de altfel in trăsuri. Nu ştiu zeu dacă el nu făcea aceste schimbări cu precugetare.

Furios mĕ urcai in trăsură alături cu d-na Mălin, şi ghemuit in colţul meu, şedeam tăcut şi morocănos, par'că mi se inecase corăbiile.

Trecurăm Vama şi Pojorita, două sătulene mistuite in pustiul Carpaţilor; trecurăm Mestecănişul, un munte mare păduratic peste care şoseaoa se aşterne ca un şerpe in nenumĕrate cotituri; trecurăm şi Valea Putnei, cea mai romantică vale ce e dat ochilor

să vază, plină de umbră, de rĕcoare, de miros de brad şi de murmurul pĕriului Putna, care curge intr'un şir de cascade; şi cu toate aceste nimic nu mĕ mişca.

Treceam prin aceste frumuseţi ca un om desgustat de lume şi de viaţă, când deodată tresării simţind ceva că se apropie de faţa mea. Era capul doamnei Mălin care căuta să vadă dacă nu cumva dorm. Insă aşa se apropiase de mine că i-am simţit, pot a zice, focul obrajilor.

„Unde-ţi sunt gândurile? imi zise ea zimbind.

— Gândurile mele?... N'am niciun gând, doamnă.

— Cum? Această natură frumoasă nu-ţi vorbeşte nimic?

— Imi vorbeşte aşa de mult, că mie unuia nu-mi remâne decât să tac şi s'o ascult.

— Ah! nu eşti plăcut de loc. Plâng pe bietele doamne ce te-au intovărăşit. Nu cumva vei fi avĕnd ceva... vreun necaz care te posomorĕşte? adause ea uitându-se pieziş la mine.

— O! iţi jur că nu!

— Nu?... Apoi atunci dă-mi o probă.

— Ce probă?...

— Fă-mi curte!... Eacă te ascult.

— Mĕ asculţi şi o primeşti?

— Să vedem cum te-i pricepe."

Atunci mişcat de acest indemn neaşteptat, mĕ intorsei spre dĕnsa ca să mĕ incredinţez de nu cumva işi bate joc de mine. Amândoi zimbirăm uitându-ne unul la altul. Intr'adevĕr, posiţia noastră era ciudată şi rolurile schimbate. Pentru intâiaş-dată mĕ aflam lângă o femee care mĕ imboldea ea pe mine. Ferească Dumnezeu de asemene femee!

Avea un chip ademenitor cum nu mai vĕzusem şi o căutătură, aşa pe sub gene, care iţi deştepta toate gândurile. Ş'apoi ce piele fină, ce sin bogat, ce forme rotunde şi pline! Din toată fiinţa ei se revĕrsa un aer imbĕtător care mi se suea la creeri.

De ar fi fost un sfânt in locul meu, ăncă i-ar fi tremurat cărnurile, ăncă ar fi simţit fiorul ispitei strecurându-i-se prin rădăcinile pĕrului. Atunci fără voe ii apucai mâna, o mână mică, caldă, tremurătoare, care se lipea de mâna mea cum se lipeşte dorul de inimă, şi o sărutai lung. Ea insă, inchizind ochii pe jumĕtate, ca şi când ar fi voit să simtă mai bine fiorii sărutatului, imi zise trăgănat:

„Acuma ne-am imprietenit! Nu-i aşa?... Fii dar mai vesel!"

Apoi işi retrase mâna incet-incet, avĕnd oarecum grija să nu mĕ supere, nici să-mi dee a inţelege că s'ar fi supĕrat de indrăzneala mea.

Era o cochetă ne mai pomenită. Dar halal să-i fie! Plătea cât zece. Ce pĕcat că eram inamorat de doamna Solariu, ba nu, greşesc, de doamna Cernescu! Da, eram inamorat, insă lucru nepriceput, icoana aceşteia incepea oarecum să se intunece in mintea mea. Mi se infăţoşa ca un soare depărtat, dela care imi veneau raze calde, in timp ce chipul doamnei Mălin mĕ frigea ca un foc apropiat. Şi mare mai era deosebirea intre una şi alta! Una, adică doamna Cernescu, era frumoasă, serioasă cumpĕnită; când o vedeai, iţi venea să te inchini ei; cealaltă nu pot zice că era frumoasă, dar avea ceva drăcesc intr'ĕnsa; când o vedeai te apuca frigurile şi-ţi venea să o rupi in două, de drag ce ţi-ar fi fost să o stringi in braţe.

Ei acum ce mai zici? Aşa-i că m'am intrecut cu şaga? Aşa-i că o să mĕ iei drept un cap rĕsuflat, drept o minte sburătăită, care se 'ntoarce după toate vĕnturile? Cum, intr'o zi de trei ori inamorat? Asta-i o nebunie, lucru ne firesc.

Ei! nu-i aşa. Să stăm strimb şi să judecăm drept. Oare povestea vestitului Ivan să nu fie adevĕrată, de vreme ce se povesteşte? El sărmanul nu se 'ndura de una fiindcă era sprincenată, nu se 'ndura de cealaltă fiindcă era buzăţică, nu se 'ndura de a treia fiindcă era nurlie, şi aşa mai departe, incât dacă-l intrebai:

„Măi Ivane, dragi ţi-s fetele?

— Dragi, rĕspundea el

— Dar tu lor?

— Şi ele mie."

Tocmai aşa se intĕmpla şi cu mine. Le iubeam pe toate, nu odată, ci pe rând. Negreşit nu voiu fi in stare să-ţi dovedesc in limba invĕţaţilor şi cu cartea in mână ce fel de boală este iubirea, câte grade de tărie are; cum un om simte intr'un fel, şi altul intr'altfel; cum o dragoste alungă pe alta, precum un cuiu scoate pe alt cuiu. Toate aceste le las pe seama celor ce ştiu să despice firul de pĕr in patru. Eu insă, Stan păţitul, iţi voiu spune numai atâta, că lucrul trebue să fie firesc de vreme ce mi s'a intĕmplat; şi vezi că până astăzi, că-s mai mult bătrân decât tinĕr, incă nu m'a inchis nimeni in casa de nebuni. Eram deci acum, să nu bănueşti, sub farmecul doamnei Mălin, intr'o stare

de nebunie a simţurilor astfel, că dacă ea nu ar fi inceput cu multă băgare de seamă să se pue in stare de apărare, cine ştie la ce grad de nesocotinţă aş fi ajuns eu tăcutul, eu morocănosul dela inceput.

Dar sfârşitul drumului puse sfârşit acestei ciudate scene de amor. Iată-ne ajunşi la Vatra Dornei, un mic tărguşor zidit intr'o poeană mare, rěsfăţată intre munţi, unde trei văi se impreună cu trei riuri plutitoare: Neagra, Dorna şi Bistriţa.

Era acum vreme de seară, vreme de repaus după o zi intreagă de călětorie. Eu insă, nu atât ostenit de drum, precât de valurile sufleteşti prin care trecusem, m'am retras in odaea mea din birtul unde ne scoborisem cu toţii la gazdă, dar nu bine mě aşezasem pe o canapea ca să-mi mai destind trupul şi să-mi descurc găndurile, când auzii la uşă o mică bătae. „Intră!" strigai eu. Uşa crepându-se incet, vězui frumosul cap al doamnei Solariu care mě intrebâ sfios: „Bucuroşi la oaspeţi?

— Bucuros!" rěspunsei eu.

Atunci doamna Solariu intrâ pe věrful degetelor şi după ce-şi furişâ ochii in toate colţurile odăei ca să se incredinţeze de nu e vreun strein, se apropiâ de mine, imi făcu o adâncă inchinăciune şi imi zise cu un aer de parapon:

„Frumos! domnule. Da bine te porţi?

— Cum? nu inţeleg, doamnă.

— Te faci că nu inţelegi. — Ai invěţat se vede aceeaşi lecţie pe derost şi ai spus-o la căteşi trele, şi mie şi doamnei Cernescu şi doamnei Mălin. Apoi se cade mě rog? Mai poate o femee să aibă incredere in d-ta?

— Cine v'a spus aceasta? rěspunsei eu foarte tulburat.

— Cine mi-a spus?"

Atunci se auzì o a doua bătae la uşă. — „Intră!" strigâ doamna Solariu facěndu-se stăpână in casa mea. Uşa se deschise din nou şi eată că doamnele Cernescu si Mălin se strecurară in odae.

„Aici suntem şi noi, ziseră ele inchinându-se earăşi adânc dinaintea mea. Noi am spus. Putea-vei să tăgădueşti?"

Te las să judeci, ce bine imi şedea faţă cu aceste trei femei care veniseră să-mi ceară socoteală de purtare.

„Spusu-mi-ai că mě iubeşti? adaose doamna Cernescu bătěndu-se cu mânele in pept. Da sau ba?...

— Da! rĕspunsei eu ca prin gura cămĕşei, neputĕnd tăgădui lucrul ce in adevĕr se intĕmplase.

— Da mie? urmâ doamna Mălin cea cu ochii galişi, care ştieau să soarbă omul de viu.

— Şi d-tale, rĕspunsei eu cu glas tremurător intocmai ca un vinovat dinaintea judecătorilor sĕi.

— Apoi cum rĕmăne?...“ strigâ naiva, copilăroasa doamna Solariu, care părea mai aspră decăt toate, singura căreia nu-i spusesem pe faţă că o iubesc.

Eu ce să zic?... Vĕzĕndu-mĕ aşa de vederat prins cu ocaua mică, infundat cu minciuna, mărturisesc că aşi fi vroit să fiu mai degrabă de un stănjen sub pămĕnt decăt in această ruşinoasă stare. — Şi dacă-i pe aceea, martur mi e Dumnezeu, că nu spusesem niciuneia minciuni. Cu fiecare din ele am fost de bună credinţă rĕnd pe rĕnd, căci toate mi-au plăcut. Dar unde era chip să mĕ creadă! — Altul mai ispitit decăt mine ar fi ştiut poate să scape din incurcătură, ear eu, un incepĕtor, abia intrat in lume, ce era să fac?... Toate corcările-mi erau inchise. Frumos inceput, n'am ce zice!... Stam deci mut in faţa femeilor ca un om de mai inainte osăndit, care nu are un singur cuvĕnt de indreptare, şi se vede că aveam o figură atăt de proastă, atăt de aiurită, că ele din ce in ce se indărjeau.

„Cum rĕmăne?“ ziseră ele intr'un glas.

Eu niciun cuvĕnt.

Tuşeam, mĕ invĕrteam, casa se invĕrtea cu mine, făceam fără conştiinţă nişte mişcări nepotrivite, vroeam să zic ceva, dar nu ştiam ce, şi in sila de a găsi un cuvĕnt, mĕ inecam cu propria mea rĕsuflare.

„Incă odată, cum rĕmăne?...“ strigară neinduratele femei.

Atunci toate puterile mĕ părăsiră, mănele imi căzură de-alungul trupului şi cu un glas stins bolborosii cuvĕntul: *ertare!*

Acest cuvĕnt a fost tot ce-am putut să rostesc.

„Ha! nu-i aşa adaose naiva doamna Solariu care părea mai rĕutăcioasă poate tocmai pentru că avea mai puţine temeiuri de a mĕ invinovăţi.

— Să te pui ingenuchi dinaintea fiecăreia dintre noi, să ne săruţi măna şi să ne ceri ertare.“

La auzul acestor cuvinte ce-mi promiteau scăparea, m'am şi aruncat ingenuchi dinaintea doamnei Solariu, care imi intinse măna de departe ca un Mitropolit, ear eu pot jura pe evanghelie

că de astă dată nu a fost un dram de dragoste in sărutatul meu.—Ingenuchiai apoi a doua oară in faţa doamnei Cernescu, şi a treia oară in faţa doamnei Mălin sărutăndu-le măna, şi după ce sfirşii aceste trei mĕtanii făcute ca dinaintea a trei icoane impĕrăteşti, rĕutăcioasele femei eşiră iute din odae, şi căt ţinu antretul birtului de lung, auzii in urma lor numai un ris şi un chicot.

Pĕcat că n'a fost cineva să mĕ vază in ce hal eram, să aibă ce ride toată viaţa. Ca un beat m'am aruncat pe pat musstrăndu-mĕ singur pe mine de nebuniile ce făcusem.—Amor mi-a trebuit?... Poftim amor!... Mai cearcă şi altădată dacă te ţine cureaua. O! De mi-ar fi dăruit cineva Dorna inteagă cu toate satele şi pădurele incunjurătoare, nu m'aş fi mai apucat de asemenea trebi. — Insă din toate aceste invălueli, tot am rĕmas cu un căştig. Amorul meu s'a stins intr-o clipă cum s'ar atinge o luminare in care-ai sufla. — Amor!... vorbă să fie!... foc de pae, lumină de licurici!....

Simţindu-mĕ deci oarecum uşurat, limpezit, imi aşterneam acum o linie de purtare bine hotărită pentru viitor. Orice, afară de amor!

Atunci nu ştiu cum se făcu că din amestecul găndurilor, mĕ pomenii că-mi venì in minte tocmai găndul cel mai neaşteptat: imi adusei aminte de prinsoarea ce ţinusem cu Mihăiţă. Mi se păru atăt de deşanţat şi nefiresc de a mai reincepe aceeaşi comedie cu doamna Rădianu, incăt incepui să rid eu singur ca un nebun. O! Eram tămăduit de boala dragostei pentru mult timp. Aveam peptul căptuşit cu o intreită zale căpătată dintr'un intreit amor nenorocit; nu era deci cu putinţă să mai străbată a patra săgeată.

Deodată auzii la uşă o nouă bătae. „Intră!“ strigai eu oarecum imbărbătat ştiind bine că scena trecută nu se mai poate reinoi. Dar vorba ceea cănd te găndeşti la lup, lupu-i la uşă... Doamna Rădianu se ivi cu chipul ei blond ca o lună plină, zicĕndu-mi:

„Poftim, domnule, la masă. Tovarăşii te aşteaptă.“

Aflase ea ceva despre cele intĕmplate? Venise inadins să mĕ vadă in ce stare eram?... Nu ştiu, n'am putut inţelege din faţa ei. Era destul de şireată ca să-şi ascundă găndurile. Dar şi eu iute mi-am alcătuit o faţă precăt am putut de nepăsătoare şi am intrat in sala de măncare in urma ei, făcĕndu-mi soco-

teală că nu se cuvine să-mi arĕt ruşinea şi să bat laturile ca un becisnic.

Acolo am găsit pe tovarăşii mei măncănd cu liniştea sufletească a unor bărbaţi insuraţi care nici cu spatele nu ştieau despre cele petrecute; iar doamnele cu pricina ţineau mai mult ochii in farfurii şi din vreme in vreme pufneau de ris uităndu-se pe furiş una la alta.

Numai eu, care cunoşteam din pĕcate causa veseliei lor, măncam in sală şi inghiţeam căteodată cruciş.

VI.

A doua zi in zori de ziuă ne suirăm pe o plută ce ne aştepta la malul Bistriţei, alcătuită din două căpătăe de grinzi bine legate, şi impodobită cu crĕngi de brad. Cărmaciul şi dălcăuşul desprinseră pluta de mal, o impinseră in şuvoiu, şi in momentul cănd ea plecâ in josul apei, o salvă de revolvere făcu să rĕsune munţii şi să tresară de spaimă inimile doamnelor ce ne intovărăşeau. Ura!... Eată-ne acum plutind la vale in voia apei, intre două şiruri de munţi ale căror vĕrfuri erau ăncă acoperite de neguri. Dar după două ore de călĕtorie, negurile se risipiră şi soarele se arĕtă deasupra piscurilor ca un călăuz imbucurător presurăndu-ne calea cu diamante. La fiecare cotitură a riului ni se infăţişeau nouĕ vederi, nouĕ perspective, care de care mai neaşteptate, mai incăntătoare.

Ce mici imi păreau acum amorurile mele de eri faţă cu natura măreaţă ce mĕ impresura! Nimic din cele simţite, din cele suferite nu-mi mai rĕmăsese in inimă; abia dacă mai păstram amintirea faptelor. Un şuvoiu rĕcoritor imi năvălea in pept, şuvoiu dătător de viaţă, pornit din izvorul cel curat al naturei. Trebue să mărturisesc că aceeaşi prefacere o vedeam şi in tovărăşiţele mele de drum. Unde se mai găndeau ele la copilăriile de eri? Apele limpezi ale Bistriţei au spălat orice urme de supĕrare din sufletul lor şi munţii cei rĕsunători de doine ne-au reimprietenit. Da, ne-au reimprietenit astădată de-a binele, căci deacum inainte nu mai era cu putinţă de-a reincepe nebuniile făcute.

Am mers căt am mers, dar dela o vreme ni s'a pus, vorba ceea, soarele in dreptul inimei. Noroc că plutaşii, oameni prevĕzători, alcătuise pe căpătăiul din urmă un fel de cuptoraş de cărămidă unde au aprins focul şi au aşezat un ceaun pe pirostee.—

Cât ai scăpăra din degete mămăliga a fost gata. Apoi desfăcĕnd legăturele cu merinde, brânza sburată, untul cel proaspĕt, caşul, urda, muşchii luaţi de acasă şi alte câte şi mai câte, am intins pe plută o masă impĕrătească, nu alt ceva, unde grija şi nevoile nu erau poftite, unde cheful stătea in cap ca un stăpân ce se făcuse peste inimile noastre. Iar la masă cine ne slujea, cine ne tăea bucăţile, cine ne destupa butelcile şi ne umplea paharele?... Nici ai crede... Era blonda doamna Rădianu, aceea pe care o năpăstuisem la inceput că va fi o notă discordantă in armonia generală.

Şi zĕu ii şedea bine cum să invĕrtea intre noi, isteaţă, cu mânecele suflecate până aproape de cot, cu obrajii rumeniţi de focul hărniciei, cu surisul pe buze, ghicind gândul fiecăruia, incât par'că tot ai fi mâncat dela mâna ei. Eu, nu-i vorbă, nici mĕ gândeam să mĕ uit la dĕnsa cu alţi ochi decât ai unui om flămând, dar insfârşit ceilalţi poate că gândeau altfel. Ei!... atâta-mi mai trebuea!... să o incep acum şi cu doamna Radianu, ca să mĕ fac cu de ispravă de ris. Numai inchipuindu-mi una ca aceasta, imi veneau fiori!

După o masă imbelşugată şi bine stropită ca a noastră, limbile se desleagă obicinuit şi poveştile incep să curgă. D. Cernescu care era cel mai meşter in istorisire de poveşti, mai ales de acele cu douĕ inţelesuri, a şi inceput să le aştearnă, insă intr'un chip aşa iscusit, că n'avea nime ce zice, ş'apoi lui ca mai bătrân i se erta mai mult decât altuia. — Fiecare a istorisit câte ceva, numai doamna Rădianu sta şi ne asculta; eu de asemenea tăceam, insă m'a tăiat prin gând că, dacă aş fi spus propria mea intĕmplare de eri cu cele trei amoruri şi cu mĕtaniile dela urmă, aşi fi intrecut de sigur in haz pe toţi povestitorii.

După poveşti şi glume venì rĕndul cântecelor care se infrăţeau aşa de bine cu priveliştea naturei.

Iată cântecul pe care il cântarăm in cor sub conducerea lui Buhuş, improvizat pentru ocazie şef de orchestru:

Glas de bucium se ridică
De pe munte până 'n stele;
Rĕspund oile 'n potică,
Rĕspund gândurile mele.

Glas de bucium sună 'n stână.
Acum turma cade 'n vis;
Dar pe inima'mi stăpână
Jalea stă cu ochiu deschis.

Cui aşi spune a mea jale?
La cea albă lună plină,
Sau pĕriului din vale?
Tuturora sunt străină!...

Numai unu 'n lumea mare
Jalea mea ar înțelege,
Dar şi el e 'n nepăsare,
Ori ce-aş face, ori ce-aş drege.

Glas de bucium mergi la dénsul
Inima de i-o desghiață,
Şi din ochi îmi sterge plânsul
Şi-mi dă dragoste de viață.

Spune-i că 'n zadar el cată
Alta 'n lume să găsească;
Ca şi mine 'n lumea toată
Nu e alta să-l iubească.

Glas de bucium adă 'n pripă
Dela el un semn măcar,
Ca să pot numai o clipă
Adormì al meu amar.

Iar de nu-mi aduci vr-o ştire
Dela el de bucurie,
Clipa cea de adormire
Ah! prefă-o 'n vecinicie!...

Glasul buciumului sboară
Pe aripa-i doru-mi duce
Lumea 'ntreagă-o impresoară,
Dar rĕspunsul nu-l aduce!...

Căntau cu toţii destul bine şi in mĕsură, mai ales doamnele cu glasurile lor tinere şi mlădioase de-ţi era mai mare dragul să le asculţi, când deodată in notele cele urcate, o voce se ridicâ mai presus şi acoperì pe toate celelalte. Era vocea doamnei Rădianu, care deslănţuită sub inspirarea frumuseţelor naturei, işi luâ sborul in spaţiu.

Nu ştiu, ori că noi eram atunci astfel predispuşi, ori că in adevĕr glasul ei era schimbat, dar ni s'a părut că niciodată n'a căntat aşa frumos. Avea ceva răpitor in toată fiinţa ei, care ne ridica peste sfera pămĕntească.

Ş'apoi se mai uneau cu frumuseţa căntecului şi poezia munţilor, şi şoaptele Bistriţei, şi freamĕtul pădurilor, intreg orchestrul naturei incunjurătoare; ear eu fără voe mĕ uitai la dĕnsa şi-i vĕzui ochii aprinşi, faţa mişcată, impătimită ca şi căntecul, şi mi se păru un moment că intr'adevĕr ea este aceea care suspină după amantul nepăsător. Când işi măntuì căntecul, o tăcere se făcu imprejur ca şi când ne-am fi deşteptat dintr'un vis plăcut pe care am fi vroit să-l prelungim, apoi deodată sbucni din toate pepturile o furtună de ura, de bravo fără sfărşit; numai eu stam mai la o parte, ferindu-mĕ de a mĕ arĕta prea incăntat ca să nu dau loc la bănueli. Cel ce s'a fript odată in apă fierbinte, se teme, vorba ceea, şi de apă rece.

Dar nu era apă rece, căci căntecul doamnei Rădianu m'a urmărit toată zioa, şi mi-a trebuit multă putere de voinţă ca să mĕ scutur de farmec.

Am călĕtorit deci toată ziua străbătĕnd o ţară ca din poveste, când prin şuvoae, când prin dolii, când prin strimtori, când prin luminişuri, incunjurănd stăncele, lunecănd deasupra genunelor, glumind, căntănd şi unind voea bună a inimilor noastre cu frumuseţea munţilor. Ear in spre amurg ne oprirăm la Hangu, de unde aveam a intreprinde urcarea pe Ciahlău.

A doua zi pe la rĕvărsatul zorilor eram cu toţii călări inşiraţi unul după altul pe drumul Ciahlăului intovărăşiţi de doi călăuzi care ne duceau merindele.

Când se luminâ bine de ziuă, incepurăm a ne urca la deal pe o cărare strimtă ce şerpuea prin desimea brazilor.

Am călĕtorit căteva ceasuri bune, dar dela un loc suişul fiind prea drept şi cărarea prea strimtă, prea aproape de prăpaste, ne coborirăm cu toţii de pe cai şi prinserăm a ne urca pe jos. Nu mai aveam acum decât poate o jumĕtate oră de mers

pentru a pune piciorul pe titva muntelui, când eată că ajunserăm la un loc unde cărarea făcea un unghiu drept pe coasta muntelui, aşa că prăpastia ni se infăţişa la stânga şi in faţă. Trecerea pe acolo era periculoasă. Fiindcă dintre toţi eu eram cel mai puţin supus ameţelei, mě pusei chiar in colţul cărării spre a da ajutor doamnelor. Doamna Rădianu insă abia işi rezemă mâna pe a mea, şi trecù iute uitându-se in ochii mei cu un zimbet ca şi cum nu ar fi avut trebuinţă de ajutorul meu; ear eu stătui in colţul cărării până ce trecură cu toţii, apoi plecai sub o ciudată intipărire; simţeam că mi-a rěmas ceva pe mâni din atingerea ei. Dar ce vorbă!... Eram destul om să-mi ţin firea faţă mai ales cu Doamna Rădianu, pe care dela inceput n'am putut-o suferi cu tot glasul ei. Şi totuş cântecul cel de pe plută din când in când imi revenea in urechi ca o muzică dulce, depărtată, ce mě mângăia la inimă. Invěluit de astfel de gânduri rěmăsei mult in urma tovarăşilor mei.

Voind apoi a-mi grăbì paşii spre a-i ajunge, auzii deodată deasupra mea o infricoşată detunătură, ca o salvă de mii de puşti, de nesfârşite ori repetată. „Fereşte-te!... Fereşte-te!...“ imi strigară cu toţii cu glas desperat. O clipă imi indreptai ochii spre locul de unde venea vuetul şi vězui un năval de stânci şi de petre, care tocmai de pe věrful muntelui se rostogoleau spre locul unde eram. Fiorii morţii mi se strecurară prin vine; eram perdut, căci n'aveam timp să fug nici inainte, nici indărăt, când deodată vězui chiar lângă mine, in păretele muntelui, o infundătură, un fel de cotlon, pe care par'că Dumnezeu mi-l deschisese anume, şi in care mě şi aruncai. Toate aceste s'au petrecut cu iuţeala gândului, şi nu bine apucasem a mě pune la adăpost că petrele turbate au şi trecut de-a roata pe deasupra capului meu, făcěnd să se cutremure muntele şi să resune ecourile. Ear când eşii din cotlonul meu şi mě uitai in sus spre coama muntelui de unde venise primejdia, vězui ceva şi mai infricoşat.... vězui acolo sus pe Mihăiţă, stând in picioare ca un stâlp, cu pěrul sburlit, cu ochii eşiţi afară din orbitele lor, aţintiţi asupra mea, par'că căuta să me farmece, ş'intratâta i se mărise capul şi i se schimbase muşchii obrazului, că nu mai părea om, ci o vedenie hidă, o nălucă de spaimă. De ce se uita la mine, de ce i se ridica pěrul mai ţapoş; de ce ochii ii creşteau in cap, de ce faţa i se sbârcea intr'o sete nestinsă de a mě urmărì. Un moment am crezut că are să se prăvale şi el ca petrele asupra mea. Am inchis ochii

şi am inceput să-i frec ca să mĕ incredinţez de nu era vis ce vedeam; dar când i-am redeschis, figura lui Mihăiţă dispăruse. Stam acum şi mĕ 'ntrebam ce-a fost: vis sau realitate? Nu mai ştiam eu singur ce să cred. Speriat insă de această indoită intĕmplare, apucai la fugă cătră tovarăşii mei, care mĕ aşteptau nerăbdători. Toţi se bucurară vĕzĕndu-mĕ sănătos, toţi imi strinseră măna cu căldură şi chiar doamna Rădianu, care de obiceiu era mai rece. Cât despre Mihăiţă nimeni nu ştia nimic, nimeni nu-l vĕzuse. — După o jumĕtate de ceas ne suirăm noi inşine pe zarea muntelui unde ii vĕzusem chipul, insă de urmele lui nu am dat. Am ajuns să cred că in adevĕr a fost o nălucire născută in mintea mea, in momentul căderii petrelor, şi aceasta poate din causă că toate neajunsurile ce am suferit in viaţă, mi-au venit dela el. Se zice să sunt momente in care scănteea găndului omenesc leagă in aceeaşi clipă fapte petrecute in osebite timpuri şi intrupează asemĕnări unde nu sunt. Dar astfel de gărgăuni meniţi să smintească creerii unui om nu puteau clocì mult timp intr'un cap tinĕr şi lesne-uitător ca al meu, mai ales când mĕ aflam intre nişte tovarăşi aşa veseli şi tocmai pe vĕrful Ceahlăului unde măreţia naturei e fără de asemĕnare.

Dus de gănduri stam şi mĕ uitam perdut in perdutele depărtări, ear lăngă mine sta doamna Rădianu tot atăt de tăcută, tot atăt de uimită; apoi, mişcaţi par'că de dorinţa de a ne destăinuì, ne-am uitat unul la altul, şi fără să ne zicem un cuvĕnt ne-am inţeles taina găndurilor. Deşi de astă dată găndurile noastre nu erau indreptate spre iubire, dar aveau acelaşi ţel, incăt se 'ntălniră şi se 'nfrăţiră.

Vederat lucru, doamna Rădianu nu-mi mai era nesuferită ca la inceput. O schimbare se făcuse in mine, pe care nu indrăzneam să mi-o mărturisesc. Par'că nu mai avea faţa unei lune pline şirete, nu mai era femeea cea cochetă şi trăită 'n lume precum o judecasem la intăia vedere. Din contra, farmecul naturei o inălţase, o inobilise şi, pusă alături cu celelalte trei femei, le intrecea fără indoeală şi'n minte, şi'n inimă, şi'n frumuseţe. Mĕ luptam eu insumi cu mine, voind oarecum a nu-i recunoaşte aceste insuşiri, şi mĕ păzeam ca de foc de a-i deştepta cel mai mic prepus despre cele ce se petreceau in sufletul meu. Dar de ce te păzeşti mai mult, de aceea nu poţi scăpa. Aveam o fire atăt de trădătoare! Şi ochiul şi glasul şi mişcările mole ii destăinueau tot ce voeam să-i ascund, incăt ea, inţelegĕnd negreşit

că nu-mi mai era antipatică, nu se mai ferea acum de mine. Astfel, orice făceam, oricum mě invărteam, in toată călětoria urcării şi scoboririi Ceahlăului, se nimerea să fiu tot lăngă děnsa, şi aceasta intr'un chip cu totul nepremeditat, aşa incăt eram silit de a o privì, silit de a-i vorbì, silit de a-i da măna prin locurile grele. Vezi ce de mai silă pe capul meu!... Trebue insă să mărturisesc că ea nu făcea nimic ca să incurajeze cătuşi de puţin orice idee de apropiere intre noi, şi se purta cu mine cu toată simplicitatea unei femei ce nu are niciun gănd ascuns. Dar tocmai această simplicitate mě punea in neastěmpěr. De ce o priveam şi-i vorbeam, de ce mě simţeam mai imprietenit cu děnsa, de ce par'că descopeream intr'ěnsa insuşiri nouě, care mě minunau.

O! inimă nestatornică!... Nebun cine se lasă purtat de tine!...

VII.

A trecut un an de zile după călětoria noastră prin munţi, in care timp, zi cu zi, oară cu oară chipul doamnei Rădianu imi intra tot mai mult in inimă. Ajunsesem aşa, că simţeam ca o trebuinţă a vieţii de a o vedea in toate zilele, şi pentru a-mi implinì acest dor intrebuinţam tot soiul de şiretlicuri. Imi plăcea nu numai să o věd pe děnsa, dar când aceasta era cu neputinţă, imi plăcea să-i věd casa sau măcar strada unde locuea, intr'un cuvěnt tot ce era al ei, sau in vecinătatea ei. Insă niciodată, in toate intrevederile mele cu děnsa, n'am avut curajul să-i spun un singur cuvěnt de dragoste. Pe când cu celelalte femei eram vorbăreţ, indrăzneţ, cu mintea liberă, in faţa ei imi perdeam cumpětul intocmai ca un copil vinovat care se teme să nu i se descopere greşala. Numai in singurătatea nopţilor imi recăpătam curajul. Atunci găseam aşa cuvinte arzětoare, aşa accente impătimite pentru a-i mărturisì dragostea mea, incăt de-aş fi avut indrăzneala să i le repet a doua zi, desigur i-aş fi induioşat inima. Dar a doua zi cădeam in vecinica indoeală, in starea acea sufletească in care imi frăměntam mintea, tălmăcind şi restălmăcind fiecare privire, fiecare mişcare, fiecare cuvěnt al ei şi dacă o minută venea care-mi da oarecare speranţă, venea indată altă minută care mi-o lua. Ear uneori imi părea atăt de cu neputinţă

să ajung vreodată la fericirea de a fi iubit de dênsa, incăt m'apuca găndul rêu al sinuciderii.

Intr'o zi incrucişăndu-mê pe stradă cu Mihăiţă, el mê oprì şi-mi zise:

„Te vêd, par'că, mergênd cam des pe la doamna Rădianu.

— O fi.

— Nu cumva eşti pe cale de-a căştiga prinsoarea?

— Mai ştii!...

— In tot cazul o să mê chemi să fiu martur la umilirea ei, nu-i aşa? adause el cu ironie.

— La revedere, prietene; s'auzim de bine!" rêspunsei cam răstit, spre a curma vorba cu el. Nu puteam să-i sufer privirea mai ales decănd mi se năzărise chipul lui pe Ceahlău in nişte imprejurări atăt de inspăimêntătoare. Intr'altă zi, pe cănd ros de indoeală, impresurat de idei negre, mê intorceam dela doamna Rădianu, intălnii din nou pe Mihăiţă. De astădată il oprii eu, zicêndu-i:

„Intr'adevêr, amice, ai avut dreptate, doamna Rădianui e o femee primejdioasă.

— Ba zêu!

— Te rog nu mê lua in ris. Am să mê hotărêsc să numai calc in casă.

— Asta ar fi a opta minune pe pămênt.

— Uite, iţi jur chiar acuma să n'o mai vêd niciodată! Te iau pe tine drept martur jurămêntului meu şi-ţi dau voe, dacă-l voiu călca, să mê dispreţueşti, să mê impuşti;... nu mai voiu să-mi sparg capul in zadar pentru o femee fără inimă.... să fiu de risul oraşului.... Toate au un capêt.... Ai inţeles?...

— Vom vedea-o şi asta!" adause Mihăiţă c'un aer necrezêtor.

Opt zile mi-am ţinut jurămêntul; opt zile lungi, nesfărşite, in care timp nu e cu putinţă să spun ce am suferit. Nu aveam astêmpêr de-o minută; nu măncam, nu dormeam. Uritul, desperarea, dorul mê ţineau de inimă aşa de cumplit, incăt uneori credeam că-mi perd mintea. Am cercat să mê ameţesc cu alte femei, dar ce sarbede, ce nesuferite imi păreau aceste femei. Nu-mi venea să mê uit măcar la ele. Desgustat mê intorceam totdeauna in singurătatea odăii mele, unde cel puţin puteam să-mi rêscolesc dorul neturburat de nimeni.

A opta zi, nebun, cu capul infierbĕntat, eşii din casă, fără să ştiu in cotro mĕ duc. Era inspre amurg. Mergeam şi mĕ speriam eu insumi de vuetul paşilor mei; mergeam plin de friguri, fără voe, fără ţel, când mĕ pomenii dinaintea casei doamnei Rădianu. Urcai scările, sunai clopoţelul, ear in momentul când mi se deschise uşa, auzii la spatele mele un hohot de ris, un ris rĕutăcios, un fel de rinjire care mĕ străbătù la rărunchi. Era Mihăiţă, care ridea de statornicia jurămĕntului meu.

Auzi jurămĕnt!... Eram eu in stare să-mi dau seamă de ce făceam atunci!... Ştiam eu pe ce lume mĕ găsesc!... Iute am intrat in casă să nu mai aud acel ris supĕrător, când eată-mĕ faţă in faţă cu doamna Rădianu. Atunci, tulburat cu desăvârşire, rĕmăsei incremenit fără să o salut, fără să pot descurca o frază, fără să-i pot spune de ce n'am venit opt zile, de ce am venit acuma; ear ea mai stăpână pe sine, mĕ primì bine, şi vĕzĕnd că nu poate lega cu mine nicio vorbă cu şir, se puse la piano spre a-mi da timp de a-mi venì in fire. Dar in nebunia mea tot aveam oarecare limpezime de vedere. Vedeam că şi ea era cuprinsă de un fel de neastĕmpĕr. Degetele ii tremurau pe piano şi faţa ei era mai serioasă, mai palidă decât altădată. Cântâ ce cântâ şi eată că ncepù cântecul de pe plută: „*Glas de bucium*". Atunci toată fiinţá ei se schimbâ deodată, ochii, faţa, glasul. Un foc i se aprinse in pept, care-i dădù un nou farmec, o nouă frumuseţe, o nouă putere de simţire; ear eu nu ştiu ce se petrecea in mine ascultând notele ei infrigurate, dar ştiu că deodată mĕ pomenii lângă dĕnsa ingenuchi, cu capul rezemat pe braţele ei.... Lacrimile imi curgeau şiroae.

Atunci.... moment neuitat in viaţă!... atunci simţii pe capul meu mâna ei sfioasă, desmierdătoare, a cărei atingere imi dădù cel mai dulce fior ce mi-a fost dat să simt.... Atunci pentru intâia dată ochii noştri se intâlniră, aprigi, setoşi, nebuni de a se privi până 'n adâncul sufletului, şi cum stam aşa pierduţi, inecaţi in acelaşi gând, in acelaşi dor, nu ne ziceam un singur cuvĕnt, dar focul ne ardea obrajii şi pepturile noastre săltau.... Atunci.... ea inchise ochii, par'c'ar fi voit să piardă conştiinţa vieţii, stătù un moment nehotărită, tremurătoare, apoi.... deodată căzù in braţele mele.... Cum de nu s'a rupt ceva in mine, in acel moment, când am simţit peptul ei pe al meu, gura ei pe a mea, mărturisesc că nu inţeleg!... După un asemenea moment, restul vieţii ce mai plăteşte?. . . . .

. . . .
. . . .

Când eşii dela doamna Rădianu eram un alt om. Vedeam tot trandafiriu. Mi se uşurase oarecum peptul, ş'o nemărginită bucurie imi ineca inima. Lumea ce trecea pe lăngă mine imi părea atăt de vrednică de milă, incăt nu mě induram să-i arunc o ochire. Mě intorsei acasă, lacom de a-mi reaminti in linişte una căte una toate minutele de fericire ce gustasem, şi in acest scop, mě intinsei indemănatic pe o canapea. Dar ce ciudată e firea omenească! A trebuit că tocmai in acele momente de supremă fericire să-mi vie un gănd oarecum rěutăcios, să-mi amintesc vechea prinsoare cu Mihăiţă, prin care mě legasem să-i vestesc biruinţa. Sărmanul Mihăiţă! Intr'adevěr e un băeat fără noroc. Nu-i chip să placă femeilor. Apoi multe de toate imi trecură prin minte, care n'aveau nicio legătură unele cu altele, dar toate aceste gănduri răzleţe, intocmai ca pěraele ce se varsă in acelaşi riu, mě duceau fără voe la găndul cel mare, statornic, la găndul doamnei Rădianu. — Ce frumoasă este! E mai presus de toate celelalte femei! Ce glas, ce trup, ce inălţare de spirit, ce căldură de inimă! Ii simţiam incă strinsoarea braţelor, bătaea peptului, focul buzelor, şi eram cuprins de aceiaşi fiori ce i-am avut lăngă děnsa, ii vorbeam cu aceeaşi dragoste, ii vorbeam chiar in glas mare, incăt de m'ar fi auzit cineva, m'ar fi luat drept un nebun!

Era acum tărziu. Trecuse miezul nopţii. Nici vorbă nu era de dormit. Pentru a suta, pentru a mia oară spuneam aceleaşi lucruri doamnei Rădianu in inchipuirea mea; cănd deodată uşa se deschise şi pe prag se infăţişă Mihăiţă Dario.

„Nu cumva te supěr? imi zise el.

— Nu.... rěspunsei eu cam ingăimat.

— Numai douě cuvinte.

Poftim!“

Mihăiţă intră in odae, inchise uşa după děnsul, şi se aşeză pe un scaun in faţa mea. Ne uitam unul la altul şi nu ne era indemănă, căci niciunul nu incepea vorba. Mihăiţă avea o ciudată infăţişare; par'că era stăpănit de dorul să afle ceva dela mine şi nu indrăznea să mě intrebe. Dela o vreme tot el intrerupse tăcerea.

„Frumos iţi mai ţii cuvěntul!

— Ce fel?

— Ai pus cu mine prinsoare că in momentul cănd vei fi

stăpăn pe inima doamnei Rădianu, mĕ vei chema să fiu martur la umilirea ei. Aşa este?...

— Ei, şi?

— Pe urmă, vĕzĕnd greutatea ce intîmpinai de a ajunge la acest sfărşit, mi-ai jurat că nu vei mai călca in casa ei. Aşa este ori ba?

— Şi mai departe?...

— Pe urmă, călcăndu-ţi jurămĕntul, te-ai dus in casa ei şi ai isbutit.... să-i cucereşti dragostea. Aşa-i?

— De unde ştii?

— De unde ştiu? Crezi tu că faci ceva fără să ştiu eu? Zicĕnd aceste cuvinte privirea lui tot mai mult se pironea asupră-mi. Era vederat că Mihăiţă nu glumea... De unde ştiu? adaose el cu glas mai apăsat; ştiu dela insăşi doamna Rădianu pe care am vĕzut-o in urma ta. Ştiu tot, tot!“

O strinsoare de inimă mĕ apucă.

„In cele din urmă ce-mi pasă! rĕspunsei eu supĕrat de intrebările lui. Poţi să ştii tot, sau să nu ştii nimic. N'am a-ţi da socoteală de purtare; şi pretinsele mele jurăminte sunt nişte copilării, nişte glume, de care nu mĕ simt legat. Fiind insă că ai vĕzut pe doamna Rădianu in urma mea, nu mĕ indoesc că vei avea bunătatea să-mi spui ce ai aflat dela dĕnsa?

— Ha! Ha! sbucni el intr'un hohot de ris, risul sĕu cel rĕutăcios. Se'nţelege că nu mi-a spus de bună voe.

— Vrea să zică ai intrebuinţat sila! respunsei cu ingălbenindu-mĕ.

Ba bine că nu! Mihăiţă Darie ştii că nu glumeşte.

Nemernicule! Indrăzneşti să mi spui asemenea cuvinte?...

Ţine-ţi firea, iubite. Se inţelege că doamna Rădianu n'a vroit să-mi spue nimic, dar am gasit mijlocul să o silesc... Ha! ha!... Eu fac lucrurile bine.

Care mijloc?

Uite!“ adaose el băgănd măna in buzunar şi scoţĕnd un pistol.

Era chiar unul dintre pistoalele mele pe care le păstram intr'o cutie pe masă.

„Nu te uita aşa lung. E al tĕu, te vĕd că-l recunoşti. Celălalt e aiurea. Nu eram doar nebun să ţi-l las la indemănă. Ei, acum inţelegi că mijlocul meu era convingĕtor?“

De ce grăea, de ce mĕ aţintea mai tare, de ce pĕrul i se sburlea pe cap, de ce ochii i se măreau şi i se incruntau. Era infricoşat de vĕzut. Căpĕtase intocmai figura de monstru ce o o vĕzusem pe Ciahlău. Ear eu simţiam fiori de ghiaţă in spate, simţeam că mie insumi par'că mi se sburlea pĕrul in cap, şi nu ştiu ce putere peste fire mĕ ţinea pironit in loc ca dinaintea unei stafii.

„Ai jurat că nu vei mai vedea pe doamna Rădianu, urmă el; ei bine iţi vei ţine jurământul!"

Atunci el indreptă pistolul in spre mine. Eram singur, fără nicio armă, fără niciun mijloc de apărare. Incepui să strig, dar slugile erau departe şi nu mĕ auzeau; vroii să sun, dar clopotul era rupt.

„Ascultă, iubite, nu-ţi mai bate capul să te impotriveşti. Am luat toate mĕsurile mai dinainte. Cum? Din câte s'au petrecut până acum intre noi, n'ai inţeles că eu eram duşmanul tĕu de moarte; că la singura ta vedere toată fiinţa mea se revolta; că rĕul tĕu era singurul meu bine; că menirea vieţii mele era de-a desfiinţa pe a ta?.... Ha! de când iţi aţin calea!... Mi-ai scăpat de atâtea ori, dar astădată am pus mâna pe tine şi tocmai in momentul când ţi-e mai drag a trăi in lume. Aşa-i?.... Mâne o să easă vorba că din cauza unui amor nenorocit, te-ai sinucis. Dovadă va fi propria ta armă. Dar o să mai easă âncă o vorbă.... ştii care?.... O să easă vorba - urmă el reşchierând fiecare cuvĕnt ca să-mi intre bine in urechi — că inainte de a te sinucide, in desperarea amorului tĕu, ai ucis pe doamna Rădianu!...

— Doamna Rădianu e moartă!... strigai eu, simţind că se rup măruntaile in mine.

— Ce nici atâta n'ai inţeles?... negreşit că e moartă.... cu celălalt pistol al tĕu...."

Atunci tot sângele imi năvăli la cap, şi sĕlbatec, nebun, mĕ aruncai asupra ucigaşului. Atunci o luptă incepù, oarbă, desnădăjduită, o luptă pe moarte in vălmăşagul căreia auzii ca prin vis o detunătură de pistol, simţii creerii că mi se desfac, apoi căzui fără cunoştinţă la pămĕnt . . . .

. . . .

. . . .

M'am deşteptat inconjurat de o mulţime de prieteni şi de medici care căutau să-mi dea ajutor. Rana mea era grozavă. Multe zile mi-a fost viaţa in primejdie. Aveam friguri rele care

mĕ aruncau in delir. Dar după câteva sĕptĕmâni medicii mĕ declarară scăpat. Atunci aflai despre indoita crimă a lui Mihăiţă, care, prins asupra faptului in momentul când descărcase arma in peptul meu, inebunise . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Douĕzeci şi cinci de ani au trecut de atunci, o viaţă intreagă de om, şi Mihăiţă Darie trăeşte şi astăzi inchis intr'o casă de nebuni şi-şi istoriseşte necontenit povestea oricui vizitează trista lui singurătate.

Douĕzeci şi cinci de ani au trecut şi chipul blond al doamnei Rădianu, singura femee ce am iubit, stă ăncă viu in inima mea.

A fost un vis, unul singur, scurt, dar frumos şi neuitat. De atunci rĕmas-am răzleţ in lume, cu sufletul uscat, fără scop, fără dor, fără bucurie, şi duc o viaţă stearpă de azi pe mâne, cu speranţa de a ajunge cât mai curĕnd la capĕtul cărării.

Aici Gheorghe işi simţi genele ude şi glasul i se stinse intr'un suspin.

— Să mĕ erţi, iubite prietine, adaose el după o pauză, dacă la vârsta mea am căzut in slăbiciunea de a lăcrimà asupra unui trecut de mult ingropat. Dar, precum vezi, istoria mea e tristă, şi nu am putut-o spune fără induioşare.

V. CIVE

OVIDIU

PIESĂ IN 4 ACTE ŞI IN VERSURI

ACTUL IV

La Tomis. — O cameră cu mobile simple de lemn. — In dreapta planul intăiu un horn cu vatră in care arde focul. — Dincolo de vatră un pat roman, lăngă el o masă mică cu manuscrise şi tăbliţe de ceară. — In stinga o fereastră. — In fund ușă mare.

SCENA I.

Sarmiza, Dava, căteva femei sarmate. *(Vĕnt mare afară).*

Sarmiza (pe un scăunaş lăngă vatră, aţiţă focul)

Ce crivĕţ! Ce furtună! Cum văjie prin horn!

Dava

Bătrăna earnă albă mereu suflă din corn,
De şapte nopţi şi zile, ca lupii din răstoace
In Tomi să s'adune pe ghiaţă, şi să joace
La nunta ei cu gerul.

O femee

Au nun viscolul orb.

Alta

De frig in cuiburi crapă şi ouĕle de corb.

Dava

Grozav timp!... Nu ţin minte să fi vĕzut vr'odată
Aşa cumplită iarnă, furtună-aşa turbată.
Par'că-i sfărşitul lumei!... Şi bieţii de bărbaţi
Se luptă-acum sub ziduri cu Geţii ne'mpăcaţi,

Care-au trecut călare pe Istrul prins de ghiaţă,
Şi 'nconjură oraşul... (s'apropie de fereastră)
Ei se zăresc prin ceaţă
Precum un cârd de vulturi, la prada lor sburând
Şi zidurilor noastre cu toţi năvală dând.
S'aude 'n câmp, departe, nechezuri sunătoare
Şi larmă, răget, vuet de roţi scârţiitoare
Şi 'n aer vějiitul de malduri de săgeţi;
Dar nu ne pasă noě de fiarele de Geţi,
Când astăzi chiar Ovidiu, s'a dus chiar el, Romanul,
Ca să comande gloata Tomiţilor.

Sarmiza

Sărmanul!

Dava

De ce oftezi, Sarmiză? La Gettor te gândeşti?
N'ai grijă, el e tinĕr, viteaz şi tu-l iubeşti.
N'are ce face moartea cu el.

Sarmiza

Aşa e, mamă,
Dar oaspele Ovidiu?... Oh! pentru el mi-e teamă.
Slab, suferind şi gingaş, el încă nu-i deprins
Cu-a noastră climă aspră. La faţă pare stins,
De-abea stă pe picioare, cu greu se mai rĕsuflă,
Ş'acum el e 'n zăpadă sub crivĕţul ce suflă.
S'a fi sleit intr'ĕnsul şi măduva din os...
Mĕ duc să-i dau să bee vin fiert şi călduros.

(Ica un ulcior dela foc)

Dava

Drăguţa! l-ingrijeşte intocmai ca pe-un tată,
Şi el o adorează ca pe-a lui insaşi fată,
Căci seamĕnă aevea cu-a sa copilă.

Sarmiza

Dar;
Şi astă-asemĕnare cuprinde scumpul dar

De-a-i indulcì exilul... ah! in a lui mâhnire
E rar când pe a lui faţă luceşte o zimbire,
Ş'oricine-l intâlneşte işi pleacă fruntea jos,
Căci... sub durerea 'naltă e chipul maiestos.

Dava

Aşa-i! el te uimeşte, şi graiu-i cu plăcere
L-asculţi curgĕnd din buze-i ca cea mai dulce miere.

Sarmiza

Il roade dorul ţĕrii de când el a plecat
Din Roma. Vai de omul pe lume 'nstrăinat!
El este zi şi noapte muncit de-a lui gândire
Ce 'n lumi de intuneric pĕtrunde 'n rătăcire.
Când vine primăvara şi câmpul e 'nverzit,
Atuncea mai cu seamă Ovidiu e mâhnit,
Căci urmăreşte jalnic cu lunga lui cătare
Pe valurile mărei corăbiile 'n zare,
Şi nori şi păsĕrele ce vin din ţara lui...
O credeţi?... recunoaşte suflarea vĕntului!
Atunci el pleacă ochii, suspină greu şi plânge.
I-e dor, i-e dor de ţară şi inima-i se frânge.

(Vuet de glasuri afară)

Dar ce s'aude afară? (ascultă) E svon ingrozitor. (Ese)

Dava

Puternice Zamolxis, ne vină 'n ajutor. (Sarmiza revine iute)

Femeile (speriate)

Ce-i?

Dava

Veşti bune! Ovidiu cu-ai noştri intr'o clipă
Respins-au năvălirea ş'au pus-o in risipă.
Toţi Sciţii fug, toţi Geţii luaţi de goană fug,
Şi Gettor cu Tomiţii din fugă ii distrug.
Acum a noastre cete revin triumfătoare
Furtuna trece, 'n Tomi e zi de sĕrbătoare!

SCENA II.

Cei dinainte, Ovidiu, Sarmis, Locuitori din Tomis. *Ovidiu apare slab, ostenit, inghețat, cu pĕrul sur, și inaintează incet cuprins de fiori.*

Poporul

Ura! Ura! trăiască Romanu 'nvingĕtor!

Ovidiu (in parte obosit)

Zadarnică urare!...

Sarmis (lui Ovidiu)

Mărețe luptător!
Poporu-ți hărăzește onorul cel mai mare,
Coroana de verzi lauri.

Ovidiu (in parte)

Coroana funerare!
(Către popor) Amici! Voi lui Zamolxis ofranda o 'nchinați,
Depuneți-o 'n altaru-i, la templu-i alergați.
El ne-a condus la luptă, el e triumfătorul,
Lui se cuvine ruga, mărirea și onorul!

Poporul

La templu!

Sarmis

Falã ție, Ovidiu, și noroc!
(Es cu toți prin fund, afară de Sarmiza)

— —

SCENA III.

Ovidiu, Sarmiza. *(Ovidiu cuprins de fiori cearcă a se apropia de vatră)*

Ovidiu

Noroc şi fală mie?... Mai bine-un pic de foc...
Din tălpi şi pănă 'n creştet imi trec fiori de moarte,
Picioarele 'ngheţate nu pot să mĕ mai poarte.
Sarmiza, vină, dragă... dă-mi sprijin braţul tĕu.

(Sarmiza il susţine ca să s'apropie de vatră, şi trage un jilţ in partea focului)

Sarmiza

Aşează-te pe scaun... Aşa... Cum te simţi?

Ovidiu

Rĕu.

(Işi intinde măinele tremurănd spre vatră).

A! Bun e focul!... dulce pĕtrunde el in vine
Ca glasul măngăerii cănd peptul e 'n suspine.
Amic răpit din ceruri de divul Prometeu,
Eşti cel mai scump tezaur plătit cu chinul sĕu.
Tu ne dai tot: lumină şi veselă căldură,
Şi el, legat pe-o stăncă de Joe 'n a sa ură,
Sub căngi de vultur rabdă martirul cel deplin...
(trist) Aşa-i decretul aprig al orbului destin...
Tot omul ce se 'nalţă, supus e la cădere...
Invingĕtor? Mărire!... Invins?... Ingenunchere!...

Sarmiza (in parte)

In găndurile-i negre el iar s'a adăncit...
Cum tremură! la faţă căt e de istovit!...

(Ii presintă un teas de vin fert)

Bea vinul ist ferbinte cu miere 'n jumĕtate;
Din vine-alungă frigul ş'aduce sănĕtate.

Ovidiu (luănd teasul)

A! mě simţesc mai bine.... Ades tu te-ai expus
Săgeţilor duşmane in cămp, şi mi-ai adus
O caldă běutură pe cănd, alb de zăpadă,
Luptam sub asprul crivěţ cu-a Geţilor grămadă.
O! lume ne 'nţeleasă!... Din Roma alungat,
Nicio induioşire in urmă n'am lăsat,
Ş'aice, pe-aste ţěrmuri sělbatice, mortale,
O gingaşă străină de mine-i este jale!
A! vină lăngă sinu-mi, de-aproape să-mi vorbeşti,
Să te privesc de-aproape cu ochii părinteşti,
Tu care pentru mine inlocueşti, copilă,
Pe fiica mea iubită, pe gingaşa Perillă.
Sěrmana! 'nstrăinată departe, lăngă Nil,
Ea mi-a lipsit din braţe in ora de exil.
Şi vai! N'am avut parte, in cruda-mi disperare,
De-a ei măngăetoare şi dulce sărutare.

(Sarmiza plănge. Ovidiu o desmeardă pe obraz cu măna)

Tu plăngi, Sarmiză dragă, tu plăngi?... Perilla mea
Ca tine cu durere mult ar fi plăns şi ea
In noaptea cea fatală de jalişte adăncă,
Pe care 'n orice noapte o věd ş'o revěd incă (s'opreşte plăngănd)

Sarmiza (duios)

Stăpăne!...

Ovidiu (scoţěnd un vaet de durere)

A!

Sarmiza

Ce este?

Ovidiu

In piept ici am simţit
Trecěnd ca o săgeată cu věrful otrăvit. (mică pauză)
Lictorii de acasă veniră să mě iee
Şi ca pe-un om de crime osindei să mě dee.

Sub trista rază-a lunei, pe Roma strălucind,
Plecai cu moartea'n suflet prin lume pribegind.
Trecui şi câmpi şi dealuri şi mări, tĕmpit de minte,
Mergĕnd tot inainte, 'nainte, tot 'nainte.
Până ce-am pus piciorul pe acest pământ pustiu,
In care-mi pregătise exilul un sicriu...
Şi iată-mĕ aproape de pragul veciniciei!
Pe dĕnsul numai piere amarul nostalgiei.

Sarmiza (in parte)

Cum suferă!

Ovidiu

Ştii dragă, ce ţară-i ţara mea?
Tu meritai, Sarmiză, ca să te naşti in ea,
Atât e de frumoasă şi de 'nveselitoare,
Cu sinu-i dulce, verde şi poleit de soare,
Cu proaspătul sĕu aer de viaţă dătător,
Cu-a sale vii isvoare pe câmpul roditor,
Cu florile-i deschise, cu fructele-i de aur,
Cu al naturei blânde in veci mănos tezaur!
In Ausonia dulce cu nume armonios,
Lin curge riul vieţei sub soare luminos;
Cu drag el se strecoară prin rediuri vuetoare
De cântece voioase, de şoapte uimitoare,
Şi pe mişcarea lină a mării de smarald,
In care la lumină, copilele se scald....
Aici-i intuneric, tristeţă necurmată!
In loc de flori, zăpadă... şi marea-i ingheţată.

(arată fereastra)

Priveşte prin furtuna ce viscolă sub cer,
Se pare că vĕzduhul chiar tremură de ger!
In nori se sue corbii să vadă alba iarnă
Cum vine pe câmpie troene să aştearnă,
Şi luptă greu cu vĕntul cumplit, vĕjiitor
Ce ca pe frunzi uscate ii spulberă din sbor...
Dar ce vĕd?... două vase cu pĕnzele latine
In port, colo.... De unde-s?

SCENA IV.

Ovidiu, Sarmiza, Gettor, Ibis, *(intră prin fund)*

Gettor

Ovidiu !

Ovidiu

Cine-i ? Cine ?

Gettor

Eu ; Gettor, dela goană acum am revenit
Ş'aduc un rob.

Sarmiza (s'apropie de Gettor)

A ! Gettor pe frunte eşti rănit ?

Gettor (vesel)

M'a indrăgit in luptă o sabie duşmană
Şi'n semn de-a ei favoare m'a dăruit c'o rană.

Sarmiza

Te doare rĕu ?

Gettor

Nu.

Ovidiu (privind la Gettor)

Gettor, mi-e drag cum te rosteşti.
Unde ţi-e robul ?

Gettor

Iată-l ! (aduce pe Ibis)

Ovidiu

Ce ? Ibis ! Rob ? tu eşti ?

Ibis (posomorit)

Eu.

Ovidiu

Tu aici? tu 'n viaţă?

Ibis

August mĕ urgisise
Şi fără nicio vină, să mor imi poruncise.
La ordinu-i năprasnic n'am vrut să mĕ supun,
Căci mai intĕi de toate aveam să mĕ rĕsbun.

Ovidiu

De cine?

Ibis

Chiar de tine?... Corina te jăleşte...

Ovidiu

In tine duşmănia şi astăzi mai trăeşte?

Ibis

Dar! Şi va fi tot vie căt fi-vom amăndoi
Pe lume... Ura umple vĕzduhul dintre noi.

Ovidiu

Nu, Ibis; exilatul când vede-un om din ţară,
Chiar duşman fie, ura-i o lasă ca să piară,
Şi 'ntinde cu drag măna zicĕnd cu glas uimit
Fii in aceste locuri, o! frate, bun venit!

Ibis

Nu vin din Roma; frate nu vreau să fiu cu tine,
Tu nu-mi inspiri, Ovidiu, decăt simţiri haine.

Gettor (făcĕnd un pas)

Mişel!

Ovidiu (lui Gettor)

Tăcere, Gettor! (lui Ibis) De unde vii acum?
Şi cum tu rob ajuns-ai? Rĕspunde 'n pace.

Ibis

Cum?
Ascultă. Deşi Gettor un semn numai aşteaptă
Ca unui rob din luptă să-mi tae măna dreaptă,
Deşi a mele vorbe au să aprindă 'n sbor
Furoarea ta cumplită, setoasă de omor,
Voesc, rizĕnd de viaţă in ultima-i clipire,
Să-ţi spun c'am fost unealtă la-a ta nenorocire.

Ovid

Tu?

Ibis

Iţi aduci aminte de timpul depărtat
Cănd pleba sgomotoasă in strade-a insultat
Pe Iulia, nepoata lui Cesar?.. Eu plătisem
Insulta, şi complotul cu bani il pregătisem
Din parte-ţi

Gettor

Infamie!
(vrea să s'arunce pe el, Ovidiu il opreşte c'un gest.)

Ibis

Aşteaptă incă... Eu
Am intărtat pe Cesar, pĕrind amorul tĕu
Cu Iulia, şi astfel avĕndu-l de complice,
Din culmea fericirei te-am aruncat aice;
Ţi-am otrăvit nectarul din cupă; dar, am vrut,
Perzĕnd eu pe Corina, să fii şi tu perdut.

Ovid

Din inima-ţi vrăşmaşă ai şters, zimbind, amarul
Şi fără de mustrare tu mi-ai umplut paharul,
Om rĕu şi fără suflet!

Ibis

Dar tu fost-ai mustrat
Când dragostea Corinei din sinu-i mi-ai furat?
Ascultă tot. In urmă, cu o dreaptă aşteptare
Dorind ca să mě bucur de mizera ta stare,
In Dacia fugit-am pe-ascuns, la Cotizon,
Ca să te am aproape sub ochi, in orizon,
Şi, prin a urei mele dibace uneltire,
Pe Geţi insumi condus-am la-a Tomii năvălire
Sperând să fac din tine, fiind invingětor,
Un sclav, pe brânci, in ţěrnă călcat d'al meu picior
Ş'ajuns in cea mai tristă ş'adâncă degradare...

Ovidiu

Ş'ai dat o viaţă 'ntreagă pe-un dor de rěsbunare?
Orb! in mormĕnt de ură tu insuţi te-ai inchis. (ride)
A!.. Sub a mea povară sunt ani de când n'am ris
Sărmane! Conştiinţa-ţi de intuneric plină
Precum o neagră buhnă fugit-a de lumină....
Şi vezi cum a vrut soarta, rizĕnd de planul tĕu,
Să fim, nu sclav eu ţie, dar tu, tu sclavul meu!

Ibis

Cu mine fă ce-ţi place, aştept a ta lovire.

Ovidiu

Te-ai coborit prin fapta-ţi mai jos de omenire,
Nu meriţi nici osindă, nici milă chiar, nimic;
Om crunt, pentru-o lovire din parte-mi eşti prea mic.
Tu ştii să faci rĕu numai, eu stiu să dau ertare:
Purta-vei pe al tĕu nume eterna inferare.
Mergi... fugi!

Gettor

Il laşi?

Ovid

Când omul pogoară spre mormĕnt
Cuvĕntul de ertare e ultimul cuvĕnt.

(Ibis ese cu fruntea plecată)

Acum, Sarmiză, Gettor, veniţi ici, lăngă mine,
Privirea voastră-mi face plăcere şi mult bine
Voi vĕ iubiţi in floarea juneţei, şi zimbiţi
Cu veseli ochi la ceruri! Copii, ferice fiţi!
Şi când câteodată veţi intâlni morminte,
De cainicul Ovidiu aduceţi-v'aminte...

(Remăne pe gănduri)

Sunt ostenit... Vĕ duceţi in port şi cercetaţi
Dela străinii astăzi in Tomi desbarcaţi,
Din care parte a lumii vin vasele uşoare
Şi dacă pentru mine nu au vreo scrisoare?

(Sarmiza şi Gettor oprindu-se la uşe.)

Gettor

Mergi tu la port, Sarmiză; eu după robul meu.

Sarmiza

Cum? L-a ertat Ovidiu...

Gettor

Dar nu l-am ertat eu.

SCENA V.

Ovidiu

Sunt singur... e mai bine; pe marginea de viaţă
Cu moartea voesc singur să mĕ găsesc in faţă.
S'apropie sfărşitul... cu ochiu păingenit
Să mai admir cerescul abis nemărginit.

(S'apropie şovăind de fereastră, se reazimă de ea şi priveşte in departe)

In orizonul tainic, prin a zăpadei valuri
Vĕd Roma ce se 'ntinde pe şapte 'nalte dealuri.
Cu templuri mari, cu Circuri, cu Forumi spaţioşi
Şi pretutindeni statui de oameni glorioşi.
Tot ce-a fost mare, nobil, model in omenire
De-amor pentru virtute, de-a patriei iubire

Sub chipuri făurite in bronz neperitor
Domină 'n nemişcare poporul mişcător,
Şi gloria-i aclamă cu voce triumfală;
Poeţii sunt cu dênşii... Iar eu?... Soartă fatală!

(Se apropie incet de masă)

Te naşti, te crezi un geniu, in sborul têu inalt
Aspiri să iei, pigmee, Olimpul cu asalt.
Dai lumei ce te-admiră o singură clipită,
Intreaga ta comoară din inima-ţi undită,
Şi care e resplata măreţului têu dar?
Amara nepăsare! Exilul mult amar!

(Luănd manuscrisele după masă)

Copiii mei, voi Tristii şi voi Metamorfoze,
Şi tu Arta iubirii!... Ce măndre-apoteoze,
Ce lauri vê aşteaptă in timpii de apoi!
Paingănul urzi-va o pănză peste voi,
Şi eu, căzênd in haos ca grindina in marea,
Avea-voiu douê giulgiuri, şi moartea şi uitarea!

(Se pune pe jilţ, obosit, şi ia după masă o tăbliţă de ceară)

Fie ce-a fi cu mine... om sunt... un paiu in vênt...
Să cerc incă odată pe lira mea să cănt.

(Scrie pe tăbliţă cu stiletul, declamănd)

O! Soare, veselie, isvor de 'ntinerire,
A lumilor podoabă, a cerului zimbire,
Ochiu splendid care 'n tine oglinzi tot universul,
Tu Iuliei şi Romei pe raza ta du-mi versul (slăbind)
Pe raza ta... du-mi vesel... pe raza...

(Adoarme cu capul rezemat pe braţ.)

SCENA VI.

Ovidiu, Iulia, Sarmiza, *(intră prin fund)*

Iulia

Tu mi-ai spus
Că-i aice?

Sarmiza

Dar...

Iulia

Unde-i?

Sarmiza

Colo pe jeţ s'a pus
Să caute odihnă.

Iulia (in parte)

Mi-s minţile perdute
Şi tremur de uimire. (Sarmizei) Ce face?

Sarmiza

Doarme.

Iulia

Du-te.

(Sarmiza iese)

SCENA VII.

Iulia, Ovidiu

Iulia

(S'apropie de Ovidiu şi-l priveşte oţerindu-se)

El e? Cum? El? Ovidiu? Acesta-i? Nu mě inşel?
O! Ceruri! un cadavru apare'n ochii-mi... El
Pe care-odinioară cu-o tainică ardoare
Vězutu-l-am la Roma in toată-a lui splendoare?
Crunt destin! Cum sperasem aici să-l intâlnesc?
Şi cum... durere cruntă!... in ce stare-l găsesc?
Nu pe al meu Ovidiu din timpul strălucirii,
Dar spectrul sěu! un spectru in ghiarele peirii,
Slab, palid, pe-a lui frunte purtând asprul sigil
Infipt cu nendurare de crâncenul exil (cu furie)

O! Cesar August, fiară odată 'ncoronată,
Nu poate chiar infernul să-ţi dee o resplată
Mai lungă, mai grozavă decât să fii silit
Să vezi pe-Ovidiu astfel, de tine prigonit. (indoioşindu-se)
Ovidiu, fala Romei, Ovidiu a mea fală,
Il stringe 'n braţe moartea, cumplita mea rivală (plăngĕnd)
Şi eu? Vai pe ce lume fiinţa-i rătăceşte,
Când Iulia-i aproape şi el nu o simţeşte (chemăndu-l)
Ovidiu!

Ovidiu

Ce glas? Cine-i? sunt prada unui vis?

Iulia

Nu, Iulia-i cu tine.

Ovidiu (privind lung la ea)

Tu, Iulia, mi-ai zis?
Dar, tu eşti umbră sacră... vĕd forma ta divină.
Venit-ai să mĕ măngăi, când soarele-mi declină
Venit-ai mult departe, vai! după ani de dor...
Te 'ntoarce iar la Roma şi lasă-mĕ să mor.

Iulia

Să mori tu?... Nu se poate, căt sunt eu lăngă tine...
Nu-s umbră... mĕ priveşte, simte-a mea mănă... ţine

(Ii apucă măna)

Ovidiu (tresărind)

O! Ceruri! dar, tu insăţi; tu viaţa mea, tu eşti.

(Atrăgĕnd-o in braţe)

La Tomi!... lăngă mine?... Puteri Dumnezeeşti!
Mi-aţi invoit cu milă in ora de plecare
Să string in braţe viaţa-mi pe-a zilelor hotare.

(Desmerdănd-o plăngĕnd)

Ah! dulce, neuitată, stea vie, scump odor,
Tu patrie, tu Roma, tu glorie, amor,

Tu eşti!... tu eşti?... O! Venus, indurătoare zee,
Aprinde-mi focul vieţii din ultima-i scăntee...
Dar ce zic? Ingişi zeii sunt surzi la al meu glas.
Ce-mi mai remăne incă pe lume?... Abia un pas.

Iulia

Un pas numai, amice? De ce aste cuvinte,
Cănd viitorul vesel ne luce inainte
Cu-a sale dulci promiteri de scumpe desfătări;
Amorul nimiceşte a morţii incercări.

Ovidiu

Amorul poate'n braţe-i tot cerul să cuprindă
Dar nu cenuşa rece din nou să o aprindă...
Din cale-i al meu suflet pe buze-mi s'a oprit
Să se 'ntălnească-o clipă cu sufletu-ţi iubit.
Grăeşte-mi, ah! grăeşte, de nu vrei să-şi ia sborul,
Şi pune moartea crudă in luptă cu amorul.
Abia, abia resuflu... (arată inima) Mě doare-aici cumplit.
Ah! Inima-mi slăbeşte.

Iulia

O! Nu, căci am venit!
Din recea nepăsare in fine deşteptat-am
Pe-amicii těi din Roma şi grabnic alergat-am
La Tomi, lăngă tine, de aicea să fugim
Şi restul vieţei noastre iubind să-l mai trăim.

Ovidiu

Speranţă goală, oarbă!... sunt gata de intrare
In lumea unde-i umbră şi mic cesarul mare.
Ani mulţi cu umilire la el m'am prosternat,
Rugăndu-l să mě erte... şi el nu m'a ertat.
Curěnd ca děnsul umbră, voiu zice umbrei sale,
Octaviu, a mea moarte e pata vieţei tale.

Iulia

Aşa-i! Octaviu Cesar a fost ne'nduplecat;
Dar Roma te doreşte, cu fală aclamat.

Exilul lui Ovidiu va fi celebru 'n lume,
Unind numele Romei cu a lui Tomi nume,
Ai suferit, destinul cu tine a fost barbar,
Dar pentru mine fost-au el mai puţin amar?
Opt ani, eu, lepădată in lacrămi pe o stincă
C'un singur trist tovarăş, durerea mea adăncă,
Trăit-am cum trăeşte un val rătăcitor,
Când fărămat de maluri, când preschimbat in nor.
In zori, in miezul zilei, in orele de noapte,
Am aşteptat din ceruri ale 'ndurării şoapte
Să-mi spue că urgia lui Cesar va cădea,
Că Iulia cu-Ovidiu iar, iar s'or revedea,
Şi iată-mĕ acuma o! lucru necrezut,
Aproape de Ovidiu!... Trecutul e trecut!...
Avut-am zile negre? s'au şters ca o părere;
Uit tot ca prin minune, exil, lacrimi, durere,
Şi-mi pare că-s eşită dintr'un grozav mister
Te vĕd?... re'nviu ferice; te simt, mĕ nalţ la cer.
Priveşte in extazu-mi de gingaşe răpire
Iau o transfigurare de indumnezeire,
Şi-mi vine să strig lumii, iubesc, iubesc, iubesc.
Ovidiu e cu mine, nimic nu mai doresc.

Ovidiu

Dar, eşti dumnezeire sub chipu-ţi de femee
Şi farmecul tĕu poate iluzii dulci să-mi dee.
Ah! Mai vorbeşte, spune-mi de timpul neuitat
Când pe-amăndoi amorul la sin ne-a adunat.

Iulia (in parte)

Oh! Crud e de-a ascunde in ora de fălire
Amarul trist din suflet sub buze cu zimbire,
Şi de-a grăi ca mine de timpul fericit
Când glasu-i plin de lacrimi şi sufletul sdrobit.

Ovidiu

Iţi mai aduci aminte de prima intălnire
La Bajes, intr'o noapte?

(Ascultă cu uimire, când reinviănd, când slăbind)

Iulia

O! scumpe suvenire!
Era o noapte lină cu cerul instelat,
Duios indemnătoare de vis indelungat,
Febe, regina lumei, din faţa ei bălae
Lăsa, zimbind, să cadă o ploae de văpae
Pe undele mişcate a-lene de zefiri
Şi 'n larg acoperite cu foi de trandafiri.
Deodată-o barcă mică trecu in repejune
Ş'un glas uimit imi zise: „Olimpică minune!
„Acel ce ar avea parte de tot amorul tĕu
„Ar fi, mĕ jur pe Venus, rivnit in Empireu!"
Surprinsă, ofensată, de-atâta sumeţie...
Ovidiu, intr'o clipă mi-am dat inima ţie.

Ovidiu (palpitănd)

Dar... par'că te vĕd incă in barcă lunecănd...
Măreai cu-a ta frumseţă al nopţii farmec blănd...
Mai spune... Oh! mai spune.

Iulia (emoţionată ştergĕndu-şi ochi p'ascuns)

De-atunci in exaltare
Găndind la tine numai, la tine, poet mare,
Mi-am imbĕtat simţirea cu-a tale poesii
Ce pot să redeştepte pe morţi intre cei vii.
O seară prin frunzişul grădinei, fără ştire,
Te-am intĕlnit... O! Ceruri!.. cuprinsă de uimire
Era să cad... (Cu dragoste) Căzut-am, iubite, pe al tĕu sin,
Destăinuind amoru-mi intr'un duios suspin
Mi-ai zis atunci, Ovidiu, iţi mai aduci aminte?
M... zis: „Amorul nostru cât soarele ferbinte,
„Prea mare pentru spaţiul acestui mic pămĕnt,
„Din templul nemuririi, ne-a face un mormĕnt!"

Ovidiu (căzĕnd treptat in aiurări.)

Mormĕnt şi nemurire... Cuvinte mari, deşarte...
Absurdă antiteză, fără 'nţeles... De-o parte
O urnă ce aşteaptă ca să inghiţă 'n ea
O mănă de cenuşă rĕcită... A cui? A mea!

De alta, o speranţă ce naşte inchipuirea...
Mormĕnt şi nemurirea... mormĕnt şi nemurirea.

Iulia

Ovidiu! (in parte) A lui minte se perde, e 'n delir.

Ovidiu (cu o zimbire amară)

Şi nemurirea... Viaţa atirnă de un fir...
Un liliac in sboru-i il rupe de-l atinge...
Şi iarba creşte grabnic pe omul ce se stinge...
(Cu un ţipĕt de durere)
Oh! iar săgeata cruntă!

Iulia

Ce ai? Spune-mi ce ai...

Ovidiu

Mi-e inima 'ncolţită de-un dinte crăncen... Vai!..
(perdut) Ce plaiuri incăntate colo mi se arată.
E patria 'nflorită... Sulmone regretată.
Un vultur plană, plană sub ceruri sus, mai sus,
Imi face semn din aripi... mĕ chiamă... dar s'a dus...
M'afund in oceanul de noapte şi tăcere.
Ah! Iulio... dă-mi măna... mĕ doare... Ce durere!
Aici! Aici!.. (leşină.)

Iulia

Expiră!.. Năprasnici Dumnezei!..
Cum de-l răpiţi voi mie acum sub ochii mei!
Ajungă-vĕ blestemul ce vi-l arunc in faţă.
(Privind la el)
Ovidiu!.. Nu m'aude. (Il ia de mănă.) E măna lui de ghiaţă
Vai! Iată-l in a morţii cumplite 'mbrăţişări...
De-abia se mişcă sinu-i in slabe rĕsuflări.
(Alcargă la uşă nebună)
Săriţi in ajutoru-mi, bărbaţi, femei, voi care
Nu rideţi cum rid zeii de cruda-mi disperare.

(Uşa din fund se deschide. Sarmiza şi Gettor intră repede urmaţi de Sarmis şi de poporul din Tomi, aducĕnd o cunună de lauri. După dînşii intră amicii lui Ovidiu: Cotta, Graecianus, Tigellius şi alţii purtănd coroane cu frunze de aur.)

SCENA VIII.

Ovidiu, Iulia, Sarmiza, Gettor, Sarmis, Popor.

Toți

Ce este?

Iulia

El expiră!

Sarmiza (aleargă și ingenunche la pat)

Sărmanul meu stăpăn.

Sarmis

De ce nu mor in locu-i eu, care sunt bătrăn!

(Se oprește in fund in dreapta cu poporul.)

SCENA IX.

Precedenții, Cotta *cu amicii lui Ovidiu*

Cotta

Unde-i Ovidiu?

Sarmiza (ridicăndu-se)

Iată-l, in ultimele-i ore.

Iulia (in parte)

Amicii lui in Tomis?.. (Se pleacă pe Ovid și strigă)
Ovidiu, in picioare!
Roma lui Iuliu Cesar, priveşte au venit
Să te salute!

Ovidiu (tresărind)

Roma!..

Iulia (in parte)

Din moarte l-a trezit
Al patriei scump nume.

(Ovidiu se reazimă pe braţ şi-şi priveşte amicii)

Cotta

Ilustre, tu, Romane,
Ovidiu, fala Romei ş'a gintei suverane,
Victimă neferice al cruntului destin,
Azi Roma te rechiamă cu drag lăng' al ei sin.
Primeşte-aste coroane; prin noi ţi le trimite...
Salut şi onor ţie, poete strălucite.

Ovid (se scoală 'n picioare rezemăndu-se de pat)

Din morţi la glasul Romei pe lume iar reviu
Sunt rechemat de Roma, imi spuneţi voi? Tărziu!
Opt ani de exilare, opt ani de lungă jale,
M'au dus pe-a veciniciei nemărginită cale...
Pe mine-a vieţii poartă, amicilor s'a 'nchis
Şi ce mai văd in faţă-mi il văd ca printr'un vis.
A! văd şi mă cutremur, cum timpul aprig vine
Mărirea sacră-a Romei s'o schimbe 'n mari ruine,
Şi cum din depărtare potopul cel barbar
Se 'ntinde să distrugă al zeilor altar...
Văd Roma cum expiră... Vai! Roma nu mai este!
Puterea ei? legendă!.. Istoria-i? poveste!
A fost s'a şters cu nume, cu glorie, cu tot...
Văd multe, multe, multe, dar a grăi nu pot...
Fiorul mă cuprinde... şi glasul mi se curmă.

(mică pauză)

Staţi!.. Norul greu dispare... lumina creşte 'n urmă...
Trec secoli... o! minune... Aici, in răsărit
Vlăstarul, fiul al Romei, stejar a devenit,
Şi Istrul moşteneşte al Tibrului renume...
Se 'nalţă-o nouă Romă, renaşte o nouă lume.
Mormăntu-mi se deschide... din el in viitor
Un lung torent de viaţă se 'ntinde roditor.

(cu entusiasm)

Excelsior!... Nu, ginta latină 'n veci nu moare!

(Șovăe și cade pe pat.)

Ah! Iată.. noaptea.. noaptea.. ah! mor... ah! soare! soare!

(Expiră.)

Iulia (C'un strigăt desperat)

Mort! Mort!

(Cade 'n genunche și-i sărută măna plăngĕnd.)

(Toți cad in genuchi.)

Cotta (Intinzĕnd coroana spre Ovid.)

Adio, geniu mare in veci nemuritor!

Iulia

Adio, suflet nobil, iubit şi iubitor.

Cortina cade.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINŢEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de A. D. XENOPOL

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

Vorbind in numĕrul trecut despre istoricul chestiunii ce ne ocupă, am cunoscut ca veche tradiţiune istorică părerea despre vechimea şi continuitatea elementului român in Dacia lui Traian. Această tradiţiune am vĕzut că se adevereşte mai ales prin toponimie, pe temeiul căreia am ajuns a stabilì şi teritoriul continuităţii române, care coincide intocmai cu teritoriul colonisaţiunii romane. Trecĕnd acum la *Mărturiile Cronicarilor*, să ne ocu-

păm puţin de *Anonymus Belae regis Notarius,* despre care avem a mai adauge ceva.

Ştim că Roesler, intrebuinţănd toate mijloacele pentru a discredità pe acest martur al vechimii Românilor in Dacia, il pune intr'un timp căt se poate de tărziu, făcĕndu-l notariul lui Bela IV (1235—1270), cel de pe urmă rege cu acest nume. Această părere, susţinută şi de alţii, se mănţine păn'acum in intreagă autoritate in literatura istorică. In timpul mai nou numai d. Pič (Ueber die Abstammung d. Rum. pag. 121 sq.) s'a pronunţat incontra ei, susţinĕnd părerea lui Engel şi Pray, că Anonymus este notariul lui Bela III (1174—1196). D. Xenopol am vĕzut că nu se pronunţă precis asupra timpului acestui cronicar; numai in critica d'intăi (pag. 171) d-sa il priveşte, după părerea mai veche, ca notariul lui Bela I (1061—1063). Nu putem intrà aici mai deaproape in discuţiunea acestei intrebări, mai ales după ce vĕrsta marturului nostru nu priveşte chestiunea română decăt in mod secundar. Totuşi cred necesar a-mi spune părerea măcar pe scurt.

Inainte de-a ne decide despre timpul cronicarului nostru, să ţinem in vedere că acesta ne spune insuşi in prolog că scrierea sa „*Gesta Hungarorum*" este cea d'intăi cronică a Ungariei asupra originilor poporului şi a genealogiei regilor. Ca unic exemplar al acesteia ni s'a păstrat numai o copie necompletă din seculul XIV.

Criteriele interne ale cronicei nefiind de ajuns pentru a determinà vĕrsta ei, trebue să cercăm aceasta mai ales prin asemĕnare cu celelalte cronice ungureşti. In această privinţă voiu să atrag aici atenţiunea numai asupra unor imprejurări mai insemnate, care-mi par decizĕtoare pentru chestiune.

Mai intăi este cunoscut că inainte de suirea pe tron a lui Bela IV există in Ungaria o cronică indigenă, din care călugării Dominicani s'au informat despre vechea patrie rĕsăriteană a Ungurilor, inainte de ce intreprinseră pe atunci misiunea lor predicătoare in acele părţi păgăne din resărit. Memoriul Dominicanului Ricardus asupra acestei misiuni sevărşite, scris la 1237, incepe astfel:

„Inventum fuit in *Gestis Ungarorum* Christianorum, quod esset alia *Ungaria maior*, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, *eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustenere non posset:* qui cum *multa regna pertransissent et dextruxissent*, tandem venerunt in

terram que nunc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur *pascua Romanorum*, quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, *subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem*-"[1]) (S'au aflat in *Gesta Ungarorum* [faptele Ungurilor] celor creştini că ar fi altă *Ungarie mai mare*, de unde eşiseră şapte duci cu oamenii lor, ca să-şi caute loc de locuinţă, *pentru că ţara lor nu mai putea susţinè mulţimea locuitorilor;* aceştia, după ce *trecuseră prin multe state şi le nimiciseră*, veniră deci in ţara ce se numeşte acum Ungaria, atunci insă *păşunea Romanilor*, care şi-o aleseră mai cu preferinţă decăt pre celelalte ţĕri spre a o locuì, *dupe ce şi-au supus popoarele ce locuiau atunci aicia.)*

Asemĕnănd acest citat, scos dintr'o cronică ungurească „*Gesta Ungarorum*" cu istoria venirii Ungurilor din „Gesta Hungarorum" alui Anonymus, vedem că intr'ĕnsul nu se află nimic ce n'ar fi şi 'n cronica acestuia, cunoscută sub acelaşi nume ca şi al celei intrebuinţate de Ricardus. Ba incă mai mult: noi aflăm aici lucruri care nu se află in altă cronică ungurească decăt in cea a lui Anonymus, cu care citatul de sus corĕspunde intocmai ca escerpt din această cronică. Aceste sunt: numele patriei vechi „Ungaria mare" (cap. I. Scythia.... maxima terra est, que Dentumoger dicitur), causa emigrării Ungurilor de-aici pentru mulţimea locuitorilor ce nu mai puteau fi susţinuţi (cap. I şi 5.), nimicirea mai multor state şi supunerea popoarelor aflate in Ungaria, in sfârşit numele de atunci al Ungariei „*Pascua Romanorum*" (cap. 9.)

In vederea acestor fapte necontestabile, cum şi a mărturisirii lui Anonymus că inaintea lui nu se află altă cronică ungurească, *care să fi arĕtat căte state şi-au supus Ungurii şi din care causă au eşit ei din ţara lor de mai nainte;* [2]) in vederea acestora, nu ne este permisă altă conclusiune, decăt că cronica lui „Gesta Hungarorum" se află acum inainte de domnia lui Bela IV, fiind ea cunoscută pe atunci misionarilor Dominicani. Deci autorul ei nu poate să fi fost notariul acestui rege.

---

[1]) Endlicher Mon. Arpad. I, 248. Theiner, Monum, Hungariae I, 151. D. Xenopol (p. 106) citează acest memoriu, publicat sub titlul «*De facto Hungarie magne invento*» in inţeles greşit ca «*cronică*» sub acest nume cunoscĕndu-l numai după citatul necomplet al d-lui Tomaschek.

[2]) Endlicher pag. 1, quot regna et reges sibi subiugaverunt, aut quare populus de terra Shythica egressus.

A fost el insă notariul lui Bela III? Pentru această părere Engel[1]) şi Pray[2]) pun mai ales temeiu pe litera *P* dela inceputul cronicei, privind-o ca iniţiala numelui cronicarului, identificat de aceşti autori cu Episcopul Ardealului *Paulus*, care se află adeverit intr'un document din a. 1188 ca fost notariu al regelui Bella III. Dar cu această iniţială d. Marczali[3]) a descoperit in timpul mai nou şi un notariu al regelui Bela IV, numit *Pous* şi identificat de acest autor cu Anonymus. Criteriele interne, ce le invoacă d. Pič pentru timpul lui Bela III sunt prea slabe pentru a decide in acest inţeles. Cel mai puternic argument din aceste—anume că anonimul Notariu trebue să fi trăit incă in timpul Impĕratului Manuil Komnenos (1143—1180), pentru a putè lăsa să prevaleze la venirea Ungurilor imperiul byzantin peste cel bulgar mai de tot in peninsula balcanică — acest argument poate fi invocat cu mai bun temeiu pentru timpul inainte de domnia lui Bela III, in a cărui vreme imperiul bizantin au ajuns din contră la mare decadenţă după moartea lui Manuil, pe când imperiul româno-bulgar al Asaneştilor se ridicâ la prima putere a peninsulei balcanice. Dacă Anonymus face să prevaleze imperiul bizantin atât de mult, identificându-l de regulă mai cu intreaga peninsulă, el, care se vede din cuvintele lui c'a scris cronica sa după moartea regelui, al cărui notariu fusese, trebue să fi trăit intr'un timp când acest imperiu se intindea până la Dunăre.

Starea lucrurilor nefiind astfel in anii din urmă alui Bela III († 1196), suntem siliţi a merge ceva mai inapoi. Aici şi cronicile ungureşti ne dau la mână puternice temeiuri, pentru a determinà timpul cronicarului nostru ca notariu al lui Bela II (1131—1141).

Mai intâi trebue să ţinem seamă că cronica lui Anonymus nu ne este păstrată intreagă. El aminteşte (cap. 15.) o intĕmplare din timpul regelui Andrea I (1046—1061) şi adauge: *„precum voiu zice in cele următoare“* (ut in sequentibus dicetur); iar partea păstrată nu ajunge nici până la Geisa, tatăl lui Stefan-cel-Sfânt. In Prolog el mai spune că dă prin această cronică o „genealogie a *regilor* Ungariei“. După ce din spusele lui se cunoaşte deci vederat că el a scris şi *istoria regilor*, probabil până 'n timpul sĕu, să

---

[1]) Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium. Vindobone 1794. Appendix de origine Valachorum § 4.

[2]) Historia regum Hungariae, Budae 1801. Tom I, pag. XXIX.

[3]) Ungarus Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden, Berlin 1882, pag. 101.

vedem dacă nu se află urme din aceasta in celelalte cronice ungureşti.

In cronica de Buda aflăm citate „cărţile vechi *Gesta Hungarorum*“ pentru rescoala păgănă din 1046—1047, urmată de reacţiunea păgănismului după Stefan-cel-Sfănt [1]. Aici vedem că acele „cărţi vechi“ aveau acelaşi nume ca cronica lui Anonymus.

De insemnătate decizătoare pentru chestiune este insă părtinirea vădită pentru Bela II şi fiul şi următorul seu Geisa II in cronica ilustrată, scrisă la 1358 după isvoare mai vechi, care cronică se află şi copiată in cronica lui Thurocz. Aici se cunoaşte vederat că autorul originar al acestei părţi a cronicei, care părtineşte in modul cel mai linguşitor pre numiţii regi, şi care se vădeşte aci prin modul scrierii cum şi prin precisiunea datelor ca contimporan, era un curtean de-al lor. [2] Faţă cu laudele peste mĕsură date neinsemnatului Bela II cel Orb, vedem că unchiul acestuia, regele Coloman (1095—1114), — după mărturiile nepărtinitoare din ţară şi din afară, unul din cei mai distinşi domnitori ai timpului seu—este descris in colorile cele mai uricioase. Asemenea de părtinitor este cronicarul şi in contra fiului şi urmămătorului acestuia, Stefan II († 1131), cum şi in contra celuilalt fiu Boris, care ca pretendent susţinea certe de tron cu regii Bela II şi Geisa II. [3])

Această părtinire — la regii Coloman şi Stefan II in toată cronica unicul cas de nedevotament şi ură faţă cu dinastia — capĕtă inţeles, când ştim că Bela II impreună cu tatăl sĕu Almos a fost orbit de Coloman pe timpul certelor de tron dintre acest din urmă şi fratele sĕu Almos. Luănd pe lăngă aceste in considerare că această parte mai largă şi de caracter de tot contim-

---

[1]) cd. Podhradczky pag. 93. Est autem scriptum in antiquis Libris de Gestis Hungarorum ...

[2]) Contimpuranitatea autorului se cunoaşte clar şi din următoarele cuvinte: «Confirmatum est ergo Regnum in manu ejus (Bellae II), et inimicos ejus dedit dominus in opprobrium *usque in presentem diem*, cap, 64.

[3]) Pars II, cap. 60—66. Schwandtner, ss. rer. Hung. I, pag. 135—146. cf. Marczali op. cit. p. 77, unde autorul demonstră mai pe larg, pe temeiul acestor date, că această parte a cronicei este din acest timp. Mirare că acest autor lasă aici cu totul din vedere pre Anonymus, despre care susţine (p. 94 sq.) cu vĕdită silnicie c'a fost notarul lui Bela IV; de bună seamă numai de dragul teoriei lui Roesler, pentru care se declară cu orbire maghiară, lăsănd astfel din mănă meritul de a fi resolvit acum chestiunea despre timpul lui Anonymus.

poran al cronicei ajunge numai până'n domnia lui Geisa II (1141—1161), după care urmează in toate cronicele ungureşti o lacună foarte bătětoare la ochi până la domnia lui Andrea II (1204—1235), până ce prima cronică ungurească a aflat continuator, — in vederea acestora, contimporanitatea cronicarului şi legătura lui cu casa şi curtea lui Bela II nu poate fi pusă nicidecum la indoială. Şi cine să nu cunoască aci pre *Anonymus „quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius“*, de la care avem cea mai veche cronică ungurească!

Spre adeverirea acestei conclusiuni, impusă numai decât prin logica faptelor, voiu aduce incă următoarele temeiuri mai puternice:

Cea mai pronunţată tendinţă a scrierii lui Anonymus este: *că numai descendenţii lui Almos* (tatăl lui Arpad) *sunt indreptăţiţi la domnie in Ungaria.* Acest aşezămĕnt este intâiul punct al jurămĕntului despre care spune el că l-au depus Ungurii ducelui lor Almos inainte de intrarea lor in Ungaria [1]). In deplin acord cu această tendinţă supremă şi curat din acest punct de vedere, vedem că purcede şi cronica ilustrată cu privire la fiul lui Coloman, pretendentul Boris, care susţinea invierşunate lupte de tron cu Bela II şi Geisa II, şi care este numit aici de repeţite ori *„fiu adulterin“* al femeii lui Coloman, deci nu din viţa Arpazilor ceea ce altcum nu se află adeverit [2]). Alt punct al jurămĕntului plăsmuit de Anonymus este că: *cine ar fi necredincins domnitorului şi ar face discordie intre domnitor şi neamul lui, acela să fie al morţii* [3]). Deci iarăşi un aşezămĕnt pentru timpul cronica-

---

[1]) Cap. 5. Elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum, usque ad ultimam generacionem, Almum filium Ugek . . . cap. 6. Primus status iuramenti sic fuit: ut quam diu vita duraret, tam ipsis, quam eciam posteris suis, semper ducem haberent de progenie Almi ducis.

[2]) II, cap. 61: Quae ex adulterio peperit filium nomine Borich. — Cap. 64: Plurimi autem ex nobilibus in partem Borichii declinaverunt. Proceres autem Hungariæ vocati sunt ad colloquium cum rege. Interrogavit autem eos rex, si scirent, Borichium adulterinum esse, vel filium regis Colomani? Fideles autem regni responderunt, quod indubitanter scirent, Borichium esse adulterinum, et nullatenus dignum corona regis. — Ibid. non decet vos, contra iustitiam quaerere regnum, homini adulterino. Nos enim scimus, quod de iure, regnum habere debeat Bela...

[3]) Quartus status iuramenti sic fuit: ut si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis funderetur ...

rului, când afară de Boris începură şi fraţii lui Geisa II, Ladislau şi Stefan, a face pretenţiuni la domnie, urmate apoi şi de certe pentru tron.

Foarte remarcabil este încă că descrierea persoanei lui Coloman din cronica ilustrată este o copie completă a lui *Thersites*, ceea ce ne arată vederat pre Anonymus, care, compilând o *Istorie Troiană* după Dares Phrygius şi alţi autori [1]), împrumută de aici descrierea persoanelor pentru cronica sa ungurească. Eată şi o probă:

Dares Phrygius cap. 12. — Hectorem *blaesum*, *candidum*, crispum, strabum, pernicibus membris, vultu venerabili, barbatum decentem, *bellicosum*, *animo magno*, *in civibus clementem*, dignum, amore aptum. — Alexandrum *candidum*, longum, fortem, oculis pulcherrimis, *capillo molli et flavo*, ore venustu, *voce suavi*, velocem, *cupidum imperii* [2]).

Anonymus cap. 53. — Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flavo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in civibus clemens, voce suavi, sed cupidus imperii.

Dintr'o asemenea fântână il aflăm descris şi pe Coloman în cronica ilustrată (II. 60): „Colomanus... erat autem *habitu corporis contemtibilis, sed astutus et docilis, hispidus, pilosus, luscus, gibbosus, claudus et blaesus*", — un adevĕrat *Thersites* [3]).

Cine să nu cunoască aici pre unul şi acelaş autor? — mai ales după ce Anonymus ni se recomandă insuşi ca compilator al unei *istorii Traiane* după diferiţi autori, care compilaţiune vedem cum o intrebuinţează el şi pentru cronica sa ungurească!

---

[1]) Anonymus spune în prologul seu, Endl. pag. 1: «Dum olim... in *historia Troiana*, quam ego cum summo amore complexus *ex libris Daretis Phrygii ceterorumque auctorum*... in unum volumen proprio stilo *compilaveram*,... — legeremus, petisti a me, ut sicut historiam Troianam... scripseram, ita et genealogiam regum Hungarie... scriberem».

[2]) Daretis Phrygii de excidio Troiae historia, ed. Meister. Lipsiae 1873, pag. 15.

[3]) Thersites lipseşte la Dares Phrygius, precum ni s'a păstrat acesta. Descrierea lui Coloman este însă în orice cas o copie depe Thersites după un autor din evul mediu, pe temeiul lui Spindarus Thebanus, traducĕtorul latin al lui Homer. Ea corespunde întocmai cu descrierea persoanelor dela Dares Phrygius, şi se va fi aflat ca descriere a lui Thersites la unul din autorii evului mediu, întrebuinţaţi de Anonymus pentru istoria lui Troiană.

In sprijinul acestora am avea incă şi alte dovezi; dar să ne mulţumim cu atâta, nefiind aici locul pentru a lămurì această chestiune mai pe larg. Temeiurile expuse sunt de ajuns pentru a dobândì cu deplină convingere morală resultatul că mult restălmăcitul Anonymus nu este altul decât notarul lui Bela II, şi c'a scris cronica sa sub domnia fiului acestuia, Geisa II, pe la miezul seculului XII, aducĕnd-o până'n timpul seu [1]). Trebue a fi orbit de patima unor preocupări favorite, sau chiar intenţionate, pentru a nu recunoaşte că această conclusiune ese unica indreptăţită in ştiinţă!

Dacă istoria regilor nu ni s'a păstrat prin unica copie ajunsă până la noi, lucrul se explică din aceea că această parte se află atunci trecută, mai mult sau mai puţin exact, in alte cronice. Păstrarea părţii' d'intăi avem s'o mulţumim impregiurării că cronica se deosebea aici de celelalte, care toate incep cu istoria Hunilor, adausă pe la inceputul seculului XIII [2]) căreia urmează, după o foarte scurtă naraţiune a venirii Ungurilor, istoria regilor [3]). Faptul că istoria Hunilor lipseşte de tot la Anonymus, care aminteşte numai pre Attila, ca predecesorul Arpazilor de aceeaşi origine, este incă unul din argumentele pentru vĕrsta lui

---

[1]) Părerea mai veche că Anonymus ar fi notarul lui Bela I, pentru că numele regelui nu este deosebit cu numĕr, cum ar fi trebuit să facă cronicarul la un Bela următor — nu se mai poate susţinè faţă cu temeiurile noastre. Ea nu este admisibilă incă pentru aceea că Anonymus numeşte pre Stefan I *«sfânt»*, ceea ce nu putea să facă pe timpul lui Bela I, când Stefan nu era incă canonisat.

[2]) Despre timpul redacţiunii istoriei Hunnilor vezi Marczali op. cit. p. 82 83. Ea se află acum in chronica Hungarorum et Polonorum de la sfîrşitul sec. XII. Endlicher Mon. Arpad, I. pag. 60 sq.

[3]) Naraţiunea venirii Ungurilor din aceste cronice mai târzii este independentă de Anonymus. Se vede că ele se ţin aici de altă cronică, căreia ii dau preferinţă, pentru că conţinea şi istoria Hunilor, priviţi ca străbuni ai Ungurilor, care lipseşte incă la Anonymus. In cronica ilustrată (cap. 42 şi 53) se află intrebuinţate mai multe cronice indigene. In cronica de Buda se aminteşte, afară de «Gesta Hungarorum», şi o cronică a regelui Salomon (1063 - 1074), deci anterioară lui Anonymus. Şi acest din urmă aminteşte insinuări cronografice mai vechi, zicĕnd: cap. 7: *«sicut in annalibus continetur cronicis»*, unde pare să inţeleagă anale indigene. Deci este probabil că cronicele posterioare lui Anonymus dau naraţiunea venirii Ungurilor pe temeiul unei asemenea scrieri mai vechi, căci ele infăţişează aici o expunere mai scurtă şi mai simplă. Dacă totuşi Anonymus spune că inainte de dĕnsul nu se află o cronică care să arate originile şi istoria venirii Ungurilor, atunci se pare că el inţelege naraţiunea mai veche, pentru simplicitatea şi scurtimea ei, sub poveştile «ex falsis fabulis rusticorum, vel a garulo cantu ioculatorum.»

mai veche [1]). Dacă totuşi careva motive pentru a pune intr'un timp mai tărziu redacţiunea cronicei lui Anonymus, aşa cum ne este ea păstrată in copie mai tărzie, ar putea să fie incătva intemeiate, — ceea ce nu putem insă admite nicidecum in mĕsură mai insemnată — atunci ele pot fi puse numai pe seama copiştilor ce vor fi interpolat sau modificat căte ceva.

Cunoscĕnd acum timpul cronicarului nostru, să trecem la intrebarea ce ne ocupă aici mai ales: amintirea Românilor ardeleni la acest autor. Pentru adeverirea spuselor lui in această privinţă, am vĕzut că d. Xenopol aduce dovezi puternice dela alţi cronicari, atăt mai vechi căt şi mai tărzii, cum şi mai cu seamă din documente: dovezi care in acord cu Anonymus adeveresc mai presus de indoială fiinţa Românilor in ţară inainte de venirea Ungurilor.

Dar cronicarul nostru aminteşte la această ocasiune şi un principat român in Ardeal, pe lăngă alte principate supuse de Unguri la venirea lor şi neadeverite altfel. Ca aceste principate, zice Roesler, aşa sunt şi Românii de-atunci un product al fantasiei lui Anonymus, intru glorificarea vitejiei maghiare, care ar fi supus mai multe state şi popoare. Şi aici este de lipsă o dovadă directă in contra acestei false argumentaţiuni a lui Roesler, combătută de d. Xenopol numai in mod dialectic. S'o cercăm deci, indicănd pe scurt numai una mai interesantă.

Principatul bulgăresc al lui Salanus dintre Dunăre şi Tisa pănă'n Carpaţi, care d. Xenopol (p. 77.) il priveşte ca vasal al imperiului bulgar din Moesia, este de bună seamă unul din cele mai dubioase, incăt la intăia vedere el provoacă neincredere in cronicarul nostru. Această parte de loc se numea inainte de venirea Ungurilor *„Pustietatea Avarilor“*; aici aflăm incă astăzi *Puszta* ungurească. Pănă la intemeierea statului unguresc istoria nu ne arată nicio urmă de civilisaţiune sau de aşezămĕnt politic in această regiune, destinată prin condiţiunile ei geografice timp indelungat numai pentru viaţă nomadă sau păstorească, şi cu atăt mai puţin urmă de un asemenea principat, cum ne spune unicul Anonymus. Cine va mai voì deci să intreprindă zadarnic de-a susţine cu seriositate, ca Engel ş. a, fără de altă

[1]) Comunitatea de origine a Ungurilor cu Hunnii se află recunoscută in Ungaria acum in sec. XI. v. Marczali op. cit. p. 55.

adeverinţă, existenţa acestuia in cutare loc? — Dar dacă nu, oare avem noi dreptul de a-l face să cază, impreună cu celelalte principate, din plăsmuirea tendenţioasă a cronicarului?... Şi oare nu se află in povestirea acestuia niciun fond istoric?...

Trebue să punem temeiu pe aceasta, căci aici se face analogie la ceeace priveşte istoria noastră!

Să purcedem dela numele *Salanus*. Un principat *Salan* este adeverit in istorie inainte de venirea Ungurilor, dar nu intre Tisa şi Dunăre, ci de cea parte a Dunării, in Pannonia, atunci ocupată de Sloveni. Această provincie e ştiut că după isbânda lui Carol-cel-Mare asupra Avarilor se afla sub stăpânirea Francilor. La 827 insă ea a fost pierdută către Bulgari, care stăpâneau şi'n Dacia Traiană, unde ei şi-au lăţit puterea după risipa Avarilor cel puţin până'n Tisa. In luptă cu Francii ei căştigară şi Pannonia, care o ţinură câtva timp, aşezând aici şi magistraţi de-ai lor. [1]) Cum şi când au reuşit Francii a dobândì iarăşi putere asupra Pannoniei, nu aflăm spus nicăirea. Se ştie numai că mai târziu un duce slovean, Privina, — care, fiind scos din principatul sĕu de lângă Nitra, din spre miază-noapte de Pannonia, se refugiâ la Bulgari, şi carele creştinindu-se se făcu apoi vasal al imperiului franco-german, — primì in Pannonia dela regele Ludovic Germanul, pe la 840, teritoriul dintre Stiria şi lacul Pelson, lângă riul *Sala* (circa fluvium qui dicitur Sala), in feudalitate, unde Privina intemeiâ o cetate lângă riul Sala.

In urmă principatul lui Privina, care la 848 fu recunoscut de Ludovic ca de sine stăpânitor al teritoriului sĕu (concessit illi in proprium totum quod prius habuit in beneficium), vedem că cuprinde toată Pannonia dintre Dunăre şi Drava. Centrul acestuia era cetatea lui Privina (civitas Privinae) lângă riul *Sala*, unde se află astăzi oraşul *Szalavár*, in districtul numit păn'acum *Sala* (ungureşte Szala sau Zala). Eată principatul *Salan*! [2])

Sub Kozel, fiul şi următorul lui Privina, Metodiu intemeiâ Episcopatul Pannonian. Atât Kozel cât şi tatăl sĕu Privina se

---

[1]) Einhardi Annales, a. 827: Bulgari quoque Sclavos in Pannonia sedentes... ferro et igni vastaverunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaricos super eos rectores constituerunt. Pertz, Mon. Germ. I, pag. 216. Deasemenea in Annalele de Fulda, ibid. pag. 359.

[2]) Conversio Bagoariorum et Carantanorum, cap. 10 sq. Pertz, M. G. Scrip tores XI, pag. 11 sq.

adeveresc c'au stat in relaţiuni mai intime cu imperiul bulgar. Poate prin mijlocirea lor Francii erau imprieteniţi pe timpul acesta cu Bulgarii, amintiţi in Annalele de Fulda la a. 863 ca venind dela rĕsărit intr'ajutor Francilor in contra Moravilor. [1])

După moartea lui Kozel, Francii luară iarăşi Pannonia in stăpânire, dar n'o putură mănţine in contra lui Suatopluk al Moraviei, carele fu apoi investit cu o parte a ţĕrii de către Carol-cel-Gros (884). Este remarcabil că in aceste lupte pentru Pannonia, şi Bulgarii atacă pre Suatopluk. [2]) Murind Suatopluk (894), regele Arnulf dete Pannonia, cu cetatea de lângă Sala ca capitală, ducelui slovean Brazlav din cea parte de Drava, care la venirea Ungurilor avea deci in stăpânire principatul Salan ca vasal al imperiului franco-german. [3])

E vederat că din aceste fapte istorice tradiţiunea cunoscută lui Anonymus, intemeiată pe o tradiţiune mai veche decât cea naţional-ungurească dela venirea Ungurilor, a format mitul ducelui Salan. [4]) Aceasta se cunoaşte clar incă şi din aceea că la Anonymus conducĕtorii expediţiunilor in contra Bulgarului Salan sunt *Lelu* şi *Bulsu*. (cap. 39, 41, 42.) Despre aceştia spune Kéza că *Lel* a ocupat teritoriul din stinga Dunării de mijloc, de unde a scos pre *Messiani* (Moesiani, Bulgarii din Moesia), iar *Bulchu* a ocupat teritoriul *Zala* de lângă lacul Pelson. [5]) La cucerirea Pannoniei Anonymus nu numeşte insă pre *Bulsu* (Bulchu), pentru că in tradiţiunea cunoscută lui acesta se afla numit in mitul lui *Salan*. Precum numele acestuia este de bună seamă numai conumele imprumutat dela principatul *Salan* din Pannonia, aşa şi cel al pretinsului sĕu străbun *Kean* nu inseamnă nimic alta

[1]) Pertz, M. G. I, 374.

[2]) Annales Fuldenses, a. 884, ibid. pag. 400: cum Bulgaris. . qui priori anno suum (Zuentibaldi) regnum vastavere...

[3]) ibid, a. 896. pag. 413.

[4]) Intrebuinţarea unei tradiţiuni orale o indică Anonymus mai precis in cap. 42: quorum eciam bella et forcia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non vultis, credite *garulis cantibus ioculatorum et falsis fabulis rusticorum, qui forcia facta et bella Hungarorum, usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt....*

[5]) Endlicher pag. 103. Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat; iste circa Golgocha primitus habitans, exinde Messianis et Boemis extirpatis, tandem in partibus Nitrie sepius fertur habitasse. Septimi qui dem exercitus Werbulchu (numit pe urmă numai Bulchu) dux est dictus, hic in Zala circa lacum Bolotum descendisse perhibetur.

decât *Khan* bulgăresc. Cine nu va recunoaşte aici o reminiscenţă istorică despre mai vechea stăpânire bulgară asupra Pannoniei, unde încă şi principatul Salan a rĕmas sub Privina şi Kozel in oarecare legătură cu imperiul bulgar?

Dacă acest principat se află pus la Anonymus intre Dunăre şi Tisa, iar nu in Pannonia, unde este adeverit, atunci trebue să admitem că această mutare s'a făcut mai ales din causa cunoştinţei că Pannonia se afla la venirea Ungurilor sub suzeranitatea Francilor, după cum ne şi spune Anonymus, punĕnd (cap. 46—49) această ţară sub stăpânirea Romanilor, care se retrag de către Unguri *„in terram Teuthonicorum“*, ceea ce va să zică sub stăpânirea Impĕraţilor romani ai Francilor din Germania. Pentru douĕ stăpâniri nu era aici loc in ideea cronicarului. Dar poate că şi tradiţiunea cunoscută lui i-a dat motiv pentru aceasta, sau ca sună chiar astfel.

Este anume foarte probabil că pe timpul stăpânirii bulgare in Pannonia, Bulgarii, care stăpâneau şi Dacia până in Tisa, au cuprins in imperiul lor şi teritoriul intermediar dintre Tisa şi Dunăre. Suidas (I, 1017) spune că Bulgarii şi-au supus pe la inceputul sec. IX pre Avari; aşa numita „Pustietatea Avarilor“ dintre Tisa şi Dunăre va fi fost deci deasemenea supusă lor. După intemeierea principatului Salan din Pannonia, ducii acestuia se poate c'au primit dela Bulgari, cu care ei susţineau prietenie mai intimă, teritoriul limitrof dintre Dunăre şi Tisa in stăpânire atirnătoare. Astfel numele Salan ca de duce bulgar au ajuns să fie impreunat in tradiţiune cu această parte de loc. La Anonymus el a remas cu atât mai lesne in această legătură, cu cât la dênsul tot celalt pămênt al Ungariei se află ocupat de alte principate şi stăpâniri, aşa că pentru Salan, cum şi pentru adeverita stăpânire bulgară in părţile ocupate de Unguri—despre a căror lupte cu Bulgarii, adeverite şi prin ştiri bizantine, cronicarul se vede că cunoştea o tradiţiune intunecată — nu i-a rĕmas alt loc decât cel dintre Tisa şi Dunăre, unde este şi probabil că Bulgarii mai exercitau incă oarecare stăpânire, fără ca să putem insă admite aici existenţa unui principat propriu.

Astfel inţelegem noi a explica miturile istorice, din fapte adevĕrate, a căror amintire a fost alterată in decursul timpurilor prin tradiţiunea poporală,—iar nu din fantasia cronicarilor!

Dacă deci in mitul lui Salan se află un fond istoric, cu cât mai mult trebue să fie recunoscut acesta la principatul român

din Ardeal, unde exisenţa poporului român inainte de venirea Ungurilor află adeverire din mai multe părţi. De bună samă şi aici se află in tradiţiunea lui Anonymus adausuri inchipuite. Aşa, supunerea acestui principat incă pe timpul lui Arpad nu este nici decum probabilă. Şi numele ducelui român *Gelou* nu pare să fie alta decât imprumutat dela ducele unguresc *Geula* sau Gyla) din Bĕlgrad (Gyula-Fejérvár), adeverit in timpul lui Stefan-cel-Sfânt.[1]) Principatul ardelean al lui Gyula — carele cuprindea numai partea apuseană, mai ales pe valea Morĕşului [2])—ear după spusele lui Anonymus un principat mai vechiu român, care primi apoi o dinastie ungurească, după ce ducele român căzu in luptă cu Ungurii. Atâta fond istoric se poate cunoaşte din povestirea lui. Pe lângă Români, Anonymus aminteşte aici şi Slavi; el nu spune insă nimic de stăpânirea bulgară, care la venirea Ungurilor se intindea şi asupra Ardealului. Principatul român, amintit de el, se află după toată probabilitatea in atirnare de imperiul bulgar; el putea să fie supus de Unguri abia pe la miezul sec. X, când puterea Bulgarilor era decăzută. Din timpul stăpânirii bulgare au păstrat Românii ungureni knezatele şi voivodatele lor cu numiri bulgaro-sloveneşti, şi de la dânşii au imprumutat Ungurii numirea de *Voivod al Ardealului*, urma vechiului voivodat român de aici.

O reminiscenţă despre stăpânirea bulgară asupra părţilor Daciei se află in Anonymus la principatul aşa numitului *Menu-*

---

[1]) După Constantin Porphyrogenitul (de adm. imp. cap. 40.) numele *Gylas* (Gyula) insemna un mare demnitariu unguresc. Pe la 955 un *ἄρχων* unguresc. Gylas se botează in Constantinopole şi primeşte de aici pre episcopul Ieroteu pentru ţara lui. (Kedrenos ed. Bonn. II, 328.) El pare să fie identic cu Gyula I, socrul lui Geysa (tatăl lui Stefan-cel-Sfânt), despre care Gyula spun celelalte cronice ungureşti că a ocupat cel intâiu Ardealul. Următorul acestuia, Gyula II, contimporanul lui Stefan cel Sfânt, este numit şi in Annales Hildesheimenses la a. 1003: *rex Iulus*. Pertz M. G. Ss, III, 92.

Aici trebue căutată şi originea numelui *Gelou*. Este mai mult decât ridicul de a deriva acest nume dela latinescul *Gelu* (ger) — cum face domnul Nădejde in revista «Contemporanul», Iaşi 1884, a. IV. nr. 3. pag, 110, — şi de-a scoate de aici conclusiunea că: *Valachii lui Anonymus nu erau Români, ci alt popor romanic*, in a cărui limbă *gerul* nostru s'ar fi numit *ghelo*, şi că deci limba noastră este venită in Dacia din cea parte a Dunării după venirea Ungurilor. Aceasta inseamnă a-şi bate joc de ştiinţă şi de istoria unui popor.

[2]) Cronicele ungureşti numesc incă pe timpul lui Stefan-cel-Sfânt (pe la 1003) in partea resăriteană a Ardealului un duce bulgar *Kean*, va să zică un *Khan* bulgăresc sau vasal al imperiului bulgar.

Morout [1]) dintre Ardeal şi Tisa superioară. Despre aceasta spune cronicariul că era supus *„Impĕratului Constantinopolitan* (cap. 20) şi că se pregătea de fugă in *Grecia* (cap. 28), confundând aici, ca mai adese ori, *Bulgaria* cu imperiul bizantin, care in timpul lui cuprindea şi Bulgaria. Asemenea confundare face el şi la principatul lui Salan. [2]) La Menu-Morout ea se cunoaşte clar şi din aceea că el face pre acesta să respundă Ungurilor „cu inimă *bulgărească*." (cap. 51. bulgarico corde.) In partea mai resăriteană a acestui principat aflăm mai tărziu voivodatul român de Marĕmorĕş, adeverit in documente dela sfărşitul sec. XIII inainte, după toată probabilitatea o mică remăşiţă din timpurile mai vechi. in cotul nord-estic al Ungariei, unde Românii au putut păstra timp mai indelungat autonomia lor naţională.

Dela al treilea principat, numit de Anonymus pe pămĕntul Daciei la venirea Ungurilor, — anume cel al aşa numitului *Glad*, dintre Ardeal şi Tisa inferioară până 'n Morĕş—se află in timpurile istorice urmă mai proaspătă. E principatul lui Achtum, care in timpul lui Stefan-cel-Sfânt stăpânea acelaşi teritoriu ca şi Glad al lui Anonymus.

D. Xenopol (p. 75) numeşte pre Achtum „unul din cei d'intăi capi *unguri* ai Transilvaniei" (adecă in Banatul Timeşan). Nu ştim cu care drept il face *Ungur*. Poate pentru că Roesler il numeşte astfel? — In nicio făntănă istorică, despre care am cunoştinţă, Achtum nu se află numit Ungur. Din contră, Anony-

---

[1]) Numele *Morot* il cunoaşte şi Kéza din tradiţiune, dar il inlocueşte cu Suatopluk. Endlicher p. 101: Tradunt quidam, quod Hungari Morot non Zuataplug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem... pag. 103: usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseurant... Thurocz, P. I. c. 24: Volucre tamen nonnulli, quod Hungari, in secundo ipsorum introito, non Zwathepalug, sed Marothum patrem illius, in Pannonia invenissent dominantem.—Chron. Budense pag. 32: Svetibolug, Morothi filius.

Morót inseamnă ungureşte *Morav*; de aceea Kéza inlocueşte acest nume, cum se pare din combinaţiunea sa proprie, cu Suatopluk, ducele Moraviei, privit ca fiul lui Morot. Remâne la indoială dacă Anonymus a imprumutat acest nume dela conumele tradiţional al unui duce morav, sau de avem a face cu alt nume propriu. In România, mai ales Oltenia, se află mai multe localităţi cu numele *Marotin* şi *Maroteşti* (v. Haşdeu, Ist. crit. I, 89.), derivat dela numele personal *Marot*, care se vede c'a fost mai inainte intrebuinţat intre Români. La numele *Menu-Morout*, numit *nepot al lui Morout*, se presupune forma română *menu* dela lat. *minor*.

[2]) Cap. 12: Keanus, proavus ducis Salani, dux de Bulgaria egressus auxilio et consilio *imperatoris Grecorum*, preoccupaverat terram illam...

mus spune că acest „Ohtum" era *descendent al lui Glad*, care deveni vasal al Ungurilor, păstrând astfel principatul seu. [1]) Iar in viaţa Sf-lui Gérard aflăm că Achtum era de *ritul resăritean*, precum şi poporul lui, şi c'a primit domnia dela *Greci*, poate deasemenea in loc de *Bulgari*, ca la Anonymus. [2]) Despre naţionalitatea lui nu aflăm nicăiuri altă ştire, şi faţă cu aceste mărturii nu putem nicidecum admite c'ar fi fost Ungur.

Existenţa principatului neunguresc al lui Achtum din Banatul Timeşan află insă explicare numai prin Anonymus, după care acest principat s'a păstrat incă din timpul inainte de venirea Ungurilor. La inceput el se făcu tributariu Ungurilor, cum spune Anonymus, ceea ce se vede şi din spusele lui Constantin Porphyrogenitul (de adm. imp. c. 40,) că Ungurii şi-au supus Ungaria până la Puntea lui Traian. Mai apoi insă Achtum se desfăcu de Unguri [3]), recunoscĕnd—cum se pare mai probabil — vechea suzeranitate a imperiului bulgar, [4]) despre care se află aici amintire şi la Anonymus, care spune că *Bulgarii* veniră intr'ajutor lui Glad incontra Ungurilor (cap. 44.) Dar Achtum căzu, după spusele tradiţiunei, victimă trădării unui mare-oştean de-ai lui, numit *Cianadin* (Chanadinus, la Anonymus: Sunad), care deveni apoi

---

[1]) Cap. 11. Endl. p. 14. Glad... ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea... tempore sancti regis Stephani, Sunad... in castro suo iuxta Morisium interfecit, eo quod predicto regi rebellis fuit in omnibus.—Cap. 44. p. 39 Glad ex cuius eciam progenie longo post tempore descendit Ohtum... p. 40. Glad a cuius progenie Ohtum descendit...

[2]) Endlicher, mon. Arpad. I. p. 214. Achtum... secundum *ritum Grecorum* in civitate *Budin* (Vidin) fuerat baptizatus... pag. 215, *accepit autem potestatem a Grecis*, et construxit in prefata urbe Morisena monasterium..., constituens in eodem abatem cum monachis grecis, juxta ordinem et ritum ipsorum.

[3]) Vita Sti Gerardi, cap. 10. p. 214. Achtum... regi autem Stephano honorem minime impendebat, confidens in multitudine militum et nobilium suorum... et usurpabat sibi potestatem super sales regis descendentes in Morisio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Ticiam tributarios et custodes, conclusitque omnia suo tributo.—Anonymus cap. 11. Ohtum... regi (Stephano) rebellis fuit in omnibus.

[4]) Ca vasal al regelui bulgar Samuil il priveşte şi Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs, Berlin 1876. II, 67. Szalay, Geschichte Ungaris (Deutsch von Wögerer), Pest 1866. I, 98, il priveşte ca vasal al Impĕratului bizantin Basiliu II, care a supus Bulgaria. Această părere, intemeiată pe spusele din viaţa St-lui Gerard, poate să fie intr'atât dreaptă, incât Achtum, fiind vasal al imperiului bulgar, poate să se fi supus impĕratuluĭ bizatin, după ce acesta a supus Bulgaria dunăreană (1002). Dar lipsa unei asemenea indicaţiuni in ştirile bizantine ne face a crede mai curĕnd că in viaţa St-lui Gerard se confundă aici Bulgaria cu imperiul bizantin, ca la Anonymus.

Comite unguresc al provinciei supuse. Numele *Banat*, pe care-l poartă această ţară până astăzi, va fi rĕmas incă din acele timpuri, dacă nu mai de mult.

Astfel inţelegem noi scrierea „Gesta Hungarorum“ a mult osinditului Anonymus — in ochii Roeslerianilor un *„fons et origo mali.“* La tot pasul, cel mai vechiu cronicar al Ungariei se vĕdeşte că dispunea pentru timpul venirii Ungurilor de o tradiţiune istorică mai bogată decât următorii sĕi, care in toată Ungaria nu cunosc altă stăpânire inainte de Unguri decât cea a lui Suatopluk, adeverit la venirea acestora numai in partea nord-vestică (Moravia cu ţara Slovacilor de azi), pe când Anonymus ne dă despre starea de-atunci a Ungariei o icoană mai apropiată de adevĕr. [1]) De bună samă, adevĕrul istoric este la dênsul intunecat prin felul tradiţiunei intrebuinţate, şi câte odată incâtva alterat şi prin adausuri sau modificări de ale invĕţatului cronicariu pragmatizator. Astfel amestecul lui straniu de adevĕr şi basme remâne netrebuincios, unde dispunem de mai bune mijloace pentru cunoştinţa istorică; nu insă acolo unde aceste ne lipsesc. Pentru părţile Daciei mai ales, scrierea lui este o fântână istorică, care — fie ea cât de slabă — cu mijloacele criticei in mână nu se poate dispreţui de loc, unde celelalte ştiri despre timpul ce ni-l descrie el sunt atât de sărace şi de mare neajuns pentru cunoştinţa trecutului.

Dacă am intrat aici ceva mai mult in discutarea acestei cronice, cred că nu va fi de prisos, nici tocmai nepotrivit in această critică. N'am voit să las ca să treacă această ocasiune, fără ca să-mi spun pârerea despre chestiune, până ce-mi va fi cu putinţă de-a da un studiu mai amĕnunţit asupra lucrului.

Să trecem acum la nou-descoperitul scriitor bizantin Kekavmenos, pe care d. Xenopol (p. 121) il inlătură pe cuvêntul că nu conţine date destul de lămurite pentru a fi intrebuinţat cu folos, pårere la care trebue să ne opunem cu dinadinsul.

[1]) In partea apuseană a Ungariei Anonymus aminteşte, pe lângă stăpânirea Francilor asupra Pannoniei, incă principatul slavon de Nitra (partea ungurească a Moraviei de atunci) ca vasal al Boemiei, (cap. 35 ş. a.) Punĕnd aici pre Moravi in atirnare de Boemia, el copiază timpul seu; pentru a face să prevaleze Boemia, el mai avea motiv in intervenirea acesteia in afacerile Ungariei pe timpul certelor de tron, al căror contimporan era dĕnsul.

D. Xenopol se pare că cunoaşte pe acest autor numai din citatele d-lui Tomaschek (Zur Kunde der Haemushalbinsel, pag. 60 sq.), pe care le aduce in sprijinul teoriei lui Roesler. Pe astfel de temeiu nu ştiu dacă este cineva in drept să pronunţe asemenea sentinţă! Aceasta cu atăt mai puţin, cu căt acele singure citate, bine judecate, sunt de ajuns pentru a cunoaşte că scrierea lui Kekavmenos conţine, precum vom vedea, date de cea mai insemnată valoare pentru chestiunea noastră.

Autorul, scriitor din a doua jumĕtate a secolului XI, a devenit cunoscut numai decurĕnd prin publicaţiunea d-lui Vasilievski: „Sovêty i raskazy vizantiĭskago bojarina XI vêka" (St. Petersburg 1881), extrasă din jurnalul ministerului de instrucţiune. Această prea interesantă publicaţiune conţine fragmente din scrierea unui Despot bizantin din familia Kekavmenos şi nepot după mamă al unui general bulgar de sub regele Samuil, impreună cu un studiu amenunţit asupra autorului. In scrierea sa *στρατηγικόν*, Kekavmenos dă svaturi de tactică militară, dimpreună cu mai multe ştiri istorice de mare interes pentru cunoştinţa timpului sĕu. El vorbeşte in mare parte (cap. 173—188) şi despre Vlachii imperiului bizantin, in mijlocul cărora trăise el şi familia lui, şi cu cari se vede să fi avut, ca şi părinţii lui, atingere ostilă, incăt este plin de ură asupra acestui popor neinfrănt sub despotismul bizantin. Intr'un capitul (186) intitulat *περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων* (despre necredinţa Vlachilor), unde cu amăriciune ameninţă pe consoţii şi următorii sĕi asupra „alor Vlachilor neam necredincos şi resvrătit", el ne dă şi o preţioasă notiţă istorică despre originea acestora. Căt pentru necredinţa imputată lor, el arată intenţiunea acestei ameninţări in cuvintele, cu care sfărşeşte acest capitul, zicĕnd:

„Deci vĕ vestesc voĕ, ca să nu le credeţi acestora deloc. Şi dacă s'ar iscà căndva rescoală, şi ei vor făţărì iubire şi credinţă, jurăndu-se la Dumnezeu că o vor păzì, să nu le credeţi lor!... Şi dacă va fi căndva rescoală in *Bulgaria*, precum s'a zis mai inainte, şi dacă ei ar mărturisì că sunt amicii tĕi şi ar dà chiar jurămĕnt, să nu le crezi lor!" ([1]).

---

[1]) Vasilĭevski, op. cit. pag. 107. *Παραγγέλλω οὖν ὑμῖν, ἵνα μὴ πιστεύητε τούτοις τὸ σύνολον. Καὶ εἰ γένηταί ποτε μοῦλτον καὶ ὑποκρίνονται ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐξομνύμενοι εἰς τὸν Θεὸν φυλάξαι ταύτην· μὴ πιστεύετε αὐτοῖς...... εἰ δὲ καί ποτε γεννήσεται ἀνταρσία εἰς Βουλγαρίαν, καθὼς προείρηται, καὶ εἰ φίλοι*

Un secol după această energică povaţă, marcantă pentru posiţiunea elementului român in imperiul bizantin pe timpul autorului, *Bulgaria* se rescoală chiar sub conducerea Vlachilor, intemeietorii imperiului româno-bulgar al Asaneştilor. Kekavmenos prevedea aceasta. Tendinţa strategicului grec faţă cu Românii din imperiu, arĕtată apriat mai ales cu privire la această imprejurare, ne va servi de criteriu şi pentru judecarea dreaptă a notiţei lui istorice. Eată ce spune el aici despre originea Românilor:

„Niciodată neamul Vlachilor n'a păzit credinţă cătră cineva, nici către mai vechii Impĕraţi ai Romanilor. Invinşi de către Impĕratul Traian şi cu desăvărşire striviţi, el i-a subjugat, şi ucizĕnd pe Regele lor Decebal, capul i l-a pus in ţeapă in mijlocul cetăţii Romanilor; căci aceştia (Vlachii) sunt aşa numiţii Daci şi Besii.“ [1])

Cine să nu cunoască din aceste cuvinte, pe care nu inţeleg de ce d. Xenopol le trece cu vederea, că aici este vorba de Românii din Dacia lui Traian! Din acest amestec de Vlachi, Daci şi Bessi, mai putem incă cunoaşte că autorul deosebeşte *două ramuri ale poporului român:* unul din Dacia Traiană, aşa numiţii *Daci;* altul din peninsula balcanică, aşa numiţii *Bessi*, despre care vorbeşte mai departe, cum vom vedea mai jos. Deci trebue să deosebim ceea ce el spune de unii şi ce de alţii.

Spusele lui despre resboiul lui Traian asupra Dacilor privesc fără indoială Dacia Traiană. Această ştire Kekavmenos o are de bună seamă dela autori vechi, şi aduce mai ales aminte de Dio Cassius. Dar identificarea Dacilor cu Vlachii nu poate să aibă alt temeiu decăt o tradiţiune intunecată despre originea Daco-Românilor dela cucerirea acestei ţĕri de către Romani, care tradiţiune am aflat-o cunoscută şi altor scriitori din evul mediu, atăt la Bizantini (Kinnamos), căt şi mai ales in Ungaria. Ea este, după toată

σον ὁμολογοῦσιν εἶναι, εἰ καὶ ὄμνυνται· μὴ πιστεύσῃς αὐτοῖς. Inainte el aminteşte luptele Bizantinilor cu regele Bulgariei Samuil (cap. 169 — 170) şi rescoala Bulgarilor din a. 1040 sub Delian şi Alusian (cap. 63 şi 75).

[1]) Pag. 106 — 107. cf. 169. *Τὸ τῶν Βλάχων γένος.... οὐδέ ποτε δὲ ἐφύλαξε πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς, ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων· οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι.*

probabilitatea, tradiţiune naţională, pe care Kekavmenos putea s'o cunoască prin contactul sĕu şi al familiei sale cu Romănii şi Bulgarii. Faţă cu vĕdita lui ură asupra neamului român şi cu tendinţa ce o arată in scrierea sa asupra acestui popor, nu ne vom mirà că el schimbă inţelesul acestei tradiţiuni, făcĕnd pe Dacii supuşi drept Vlachi şi neadmiţĕnd originea romană a acestora, precum o aflăm spusă de alţii puţin mai in urmă. In această privinţă este remarcabil cum zice el că: Vlachii n'au păzit credinţă „*nici* către mai vechii Impĕraţi ai Romanilor", prin cari cuvinte se vĕdeşte că el ştiea ceva despre legătura naţională dintre Vlachi şi Romani. Dar grecii bizantini nu voiau să recunoască pe alţii decăt pe sine inşii ca urmaşi ai Romanilor; din acest punct de vedere trebue să judecăm şi spusele lui Kekavmenos despre originea Romănilor descrişi ca duşmani ai imperiului. De aici resultă că Vlachii lui cei supuşi de Traian ii erau cunoscuţi tradiţional ca urmaşi ai provincialilor romani din Dacia Traiană, ca şi lui Kinnamos şi cronicarilor ungureşti.

Totuşi d. Tomaschek zice că: „aderenţii continuităţii nu se vor putea provoca niciodată la această combinaţiune invĕţată, care se intemeiază pe o confundare a Daciei Aureliane cu cea Traiană, ca la o mărturie istorică in inţelesul lor." Şi pe ce temeiu? Nu pe altul decăt pe spusele lui Kekavmenos: *„căci aceştia sunt aşa numiţii Daci şi Bessi."* In legătură cu Bessii, susţine d. Tomaschek, Dacii nu pot să insemne decăt provincialii romani din Dacia Aureliană. Oare această părere este ea intemeiată? Noi nu aflăm niciun temeiu pentru ea. Din contră, chiar construcţiunea insăşi ne arată că Kekavmenos inţelege aici sub *Daco-Vlachi* numai *Romănii din Dacia Traiană*, adeveriţi aici in timpul lui pe deplin şi prin alte mărturii. Căci vorbind despre cucerirea Daciei de către Impĕratul Traian, el adaugă nemijlocit şi in mod explicativ (cu particula γάρ): „căci aceştia (Vlachii) sunt aşa numiţii Daci şi Bessii", — pentru a arĕtă că şi Dacii, despre care vorbeşte, sunt acum Vlachi, ca şi Bessii (Tracii) romanisaţi din peninsula balcanică, pe cari sub numele de Vlachi ii are in deosebi in vedere in scrierea sa. Acest inţeles natural al cuvintelor lui Kekavmenos nu poate să-l prefacă nicio sofistică.

Kekavmenos nu este unicul din timpul sĕu care cunoaşte pe Romănii din stinga Dunării sub numele de *Daci*. Aşa-i numeşte cu jumĕtate de secul mai tărziu şi Anna Comnena, care

aminteşte mai adese ori poporul Dacilor din stinga Dunării.[1]) Sub acest popor ea nu înţelege pe Unguri, cum susţine Roesler (Rom. Stud. pag. 84.) ş. a., căci ea zice despre Daci că: *ei locuesc impreună cu Tracii (Bulgarii) şi in dreapta fluviului, pe laturea de miază-noapte a Haemului,* [2])—ceea ce nu putea să spună despre Unguri. O confundare a Dacilor cu Ungurii se poate admite la Anna Comnena numai acolo unde vorbeşte despre *domnitorii Dacilor*, înţelegĕnd aici pe *regii Ungariei*, cari pe timpul ei stăpăneau mai tot teritoriul ocupat pe atunci de Daco-Romăni.[3]) Regii Ungariei sunt numiţi numai pentru aceea şi *domnitori ai Dacilor*, pentru că Daco-Romănii erau supuşi stăpănirii lor. *Ţara ungurească* insă nu se află numită la Anna Comnena niciodată *Dacia*, ci numai *Ungria.*[4]) Nici *oastea dacică*, ce o aminteşte ea in oştirea de 80,000, dusă in anul 1087 de ducele Peceneg Tzelgù in contra imperiului bizantin, nu poate fi privită ca ungurească.[5]) Mai tărziu ea aminteşte pe aceşti Daci, care apar aici ca fiind in slujbă la Pecenegi, de asemenea ca uniţi cu Cumanii, nouii stăpăni pe locurile din dosul Carpaţilor resăriteni.[6]) Aceşti Daci, supuşi inriuririi stăpănitoare a Pecenegilor şi Cumanilor, pot fi identifi-

---

[1]) Ed. Bonn. Tom I, pp. 166, 330. T. II, pp. 30, 246, 273.

[2]) T. II, pag. 299. *Ἑκατέρωθεν δὲ τῶν καταῤῥύντων αὐτοῦ (τοῦ Αἵμου) πολλὰ καὶ πλουσιώτατα ἔθνη νέμεται, Δακῶν μὲν ὄντων βορειοτέρων καὶ τῶν Θρακῶν, νοτιωτέρων δὲ Θρακῶν τε αὐτῶν καὶ Μακεδόνων.*

[3]) II, p. 246. *Οἱ ἐκ τῶν Δακῶν ἥκοντες ἀποκρισιάριοι παρὰ τοῦ Κράλη καὶ συμπενθέρου τῆς βασιλείας, Ζουπάνος ὁ Περὴς καὶ Σίμων....* Despre regele Ungariei (*Κράλης*) se ştie că era incuscrit (*συμπένθερος*) cu Impĕratul. La regii Ungariei se rapoartă deci şi I, pg. 166: *ἐπεὶ γὰρ ἃς, πάλαι εἶχον οἱ τῶν Δακῶν ἀρχηγέται μετὰ τῶν Ῥωμαίων σπονδὰς τηρεῖν εἰσέται οὐκ ἤθελον, ἀλλὰ παρασπονδήσαντες διέλυσαν....*

[4]) I, p. 256. *διὰ τῆς Οὐγγρίας....* II, p. 33. *διὰ τῶν μερῶν τῆς Οὐγγρίας...*

[5]) I, p. 330. *Ἔαρος δὲ ἐπιφανέντος διελθὼν ὁ Τζελγοὺ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως τέμπη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος) σύμμικτον ἐπαγόμενος στράτευμα ὡσεὶ. Χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἔκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκυθῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν.....* Roesler citănd numai acest loc despre Dacii Annei Comnene susţine că aici ar fi inţeleşi Ungurii, sub cuvĕnt că *Σολομὼν δημαγωγός* ar fi detronatul rege unguresc Salomon, despre care spune cronica lui Thurocz (p. II, c. 56.) că s'a refugiat la Cumani. Oare simpla identitate a numelui este de ajuns pentru a justifica asemenea combinaţiune? Dar şi admiţĕnd identitatea persoanelor,—cum vine oastea ungurească in slujbă la Pecenegi?...

[6]) II, p. 273. *Τῶν δὲ τὰ περὶ τὸν Ἴστρον ὡς τὰς τῶν Κομάνων καὶ Δακῶν ἐφόδους φυλαττομένων....*

caţi atăt de puţin cu Ungurii căt şi cei dela poalele Haemului; noi ii putem privi pe unii, ca şi pe alţii, numai ca Romăni.

Roesler, făcĕnd pe *Dacii* Annei Comnene *Unguri*, se sprijineşte pe ficţiunea că aceşti din urmă ar fi numiţi astfel şi de Chalkokondylas, la care ţara Ungurească s'ar afla numită *Pannodacia*. Cine care cunoaşte pe Chalcocondylas nu ştie insă că la dĕnsul *Pannodacia* nu inseamnă nimica alta decăt *Ardealul* [1]) şi că *Dacii* lui — de aceeaşi limbă cu *Vlachii* din Pindos — nu sunt alţii decăt Daco-Romănii! El, ca şi Anna Comnena, inţelege sub numele de *Vlachi* numai pe Macedo-Romănii, iar Daco-Romănii sunt numiţi *Daci*. Pe Unguri ii aflăm la Chalkokondylas totdeuna sub numele de *Pannonieni* (*Παίονες*); la niciun scriitor ei nu se află numiţi Daci, afară de confusiunea făcută de Anna Comnena in inţelesul sus arĕtat.

Ce ne impiedică deci a inţelege sub Dacii lui Kekavmenos cum şi ai Annei Comnene anume pe Daco-Romăni, ca şi Dacii lui Chalkokondylas? Nefiinţa lor in Dacia pe timpul acelor scriitori, nicidecum! Pe la miezul secolului XII Romănii sunt adeveriţi cu siguranţă in stinga Dunării pănă in vecinătatea Galiciei. [2]) La inceputul aceluiaşi secol ii cunoaşte aici şi cronicarul rus Nestor, vecinul lor, care spune despre dĕnşii că ei locuiau in părţile Daciei acum la venirea Ungurilor. Această mărturie o dau şi toţi cronicarii ungureşti, care mai ştiu pe Romăni ca locuitori indigeni incă din timpul Romanilor, ca şi Bizantinul Kinnamos din secolul XII. Deci nu incape nicio indoială că pe timpul lui Kekavmenos, contimporan mai vechiu cu Nestor, Romănii se aflau in Dacia, unde ei erau priviţi de toţi vecinii lor ca locuitori vechi. In acest inţeles şi *Daco-Vlachii* lui sunt vederat Daco-Romăni.

---

[1]) De rebus turcicis, ed. Bonn. pag. 77. Despre Baiazid: *ὕστερον μέντοι ἐπιπέμπων στρατεύματα ἐπὶ Παιονίαν καὶ Παιονοδακίαν ἰδίαν τὴν χώραν. χρόνου δὲ ἐπιγενομένου ἐπὶ Δάκας καὶ ἐπὶ Μύρξαν τὸν Δακίας ἡγεμόνα ἐστρατεύετο.... διήκει δ' αὐτῶν (Δάκων) ἡ χώρα, ἀπὸ Ἀρδελίου τῆς Παιόνων Δακίας ἀρχομένη, ἔστε ἐπὶ Εὔξεινον πόντον.... διείργει δὲ αὐτοὺς (Δάκας) ἀπὸ Παιονοδακίας ὄρος ἐπὶ πολὺ διῆκον Πρασοβὸς* (munţii Braşoveni) *καλούμενον.*

[2]) Vlachii de lăngă hotarele Galiciei, amintiţi de Nicita Choniates la a. 1164. se aflau după toate indiciele in vecinătatea principatului de Halici, pe unde şi analele ruseşti amintesc pe Romănii Bolochoveni lăngă Nistru. (v. Dragoş şi Bogdan, «Convorb. lit.» XVIII, 261.) Principatul Bĕrladean al lui Ivanko Rostislavici, pe temeiul căruia d. Xenopol (p. 120) pune aşezările acestor Vlachi pe lăngă Bĕrlad, presupunĕnd fără temeiu că in această regiune se aflau hotarele Galiciei dinspre dependentul (?) principat Bĕrladean, nu mai există la 1164. In asemenea mod ar putea cineva să spună că hotarele Galiciei se aflau la Dunăre, admiţĕnd existenţa principatului Bĕrladean in atirnarea de Halici! Unde ajungem atunci cu mărturia lui Choniates?..

Pe lăngă ştirea despre originea acestora, scrierea lui Kekavmenos mai conţine şi altă notiţă insemnată, proclamată de d. Tomaschek ca unicul *argument direct* pentru teoria lui Roesler. Vorbind mai departe despre Vlachii din imperiul bizantin, Kekavmenos zice:

„Ei locuiau mai intăi lăngă fluviul Dunării şi lăngă Sau, care riu il numim acum Sava, unde locuesc astăzi Serbii, in locuri intărite şi greu de străbătut. Acestora increzĕndu-se, făţăreau iubire şi supunere către vechii Impĕraţi, şi eşind din forturile lor pustieau ţĕrile Romanilor; deci ei indignăndu-se asupra lor, cum s'a zis, ii risipiră. Şi ei, eşind de acolo, s'au imprăştiat in tot Epirul şi Macedonia, iar cei mai mulţi dintr'ĕnşii s'au aşezat in Ellada.“ [1])

D. Xenopol (p. 68) observă bine in contra acestui „argument direct“ al d-lui Tomaschek, că aici Kekavmenos dă mărturie numai despre migrarea Vlachilor dela miază-noapte spre miază-zi, iar nu in direcţiune intoarsă. Totuşi d-sa se prinde in cursă, admiţĕnd că scriitorul bizantin inţelege aici Dacia Traiană, nu cea Aureliană, şi tocmai această neadeverită confundare a ambelor Dacii este temeiul argumentului zis direct al d-lui Tomaschek. Kekavmenos nu face insă alta decăt că pune locuinţele mai vechi ale *Macedo-Romănilor*, despre care vorbeşte aici, in deplin acord cu adevĕrul istoric lăngă Dunăre şi Sava, in regiunea *ţĕrii Serbilor* din timpul sĕu, adecă in *Dacia Aureliană*, de unde ei au emigrat apoi spre miazăzi. Iar d. Tomaschek, prinzĕndu-se de *„locurile intărite şi greu de străbătut“* ale acestora şi de *„forturile“* lor, face pe strategicul bizantin să inţeleagă aici *Dacia Traiană,* despre a cărei aşezare geografică să nu fi avut noţiune clară, incăt o amestecă cu cea Aureliană şi o mută dincolo de Dunăre, in ţara Serbilor din timpul sĕu, făcĕndu-l astfel scriitorul cel mai confus. Se vede că trebuia să-l incurce aşa de rĕu, căci altfel n'ar putea susţine că *Dacii* lui sunt provincialii ro-

---

[1]) Vasilĭevski, op, cit. pag. 107: *ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν τὸν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων. ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα.*

mani din Dacia Aureliană, şi nici *„argumentul direct“* pentru teoria lui Roesler n'ar fi putut eşi pe lume! Iar d. Xenopol incurcă lucrul intors şi asemenea de rĕu, mutând *ţara Serbilor* a lui Kekavmenos peste Dunăre in Dacia Traiană, de unde face pe autor să aducă — prin conjectură adausă dela sine — pe Macedo-Români.

Cred că Kekavmenos, inainte de-a intreprinde să scrie un *στρατηγικόν*, trebue să fi avut mai bune noţiuni geografice despre peninsula balcanică. De aceea nici *aşezările intărite* şi *forturile* (*ὀχυρώματα*) Vlachilor de lângă Dunăre şi Sava cu *ţara Serbilor* nu le putem căuta in Dacia Traiană, ci de bună seamă in părţile muntoase şi nu mai puţin „tari şi greu de străbătut“ ale Daciei Aureliane, plină de castelele şi fortificaţiunile Impĕratului Iustinian. Aici pune Kekavmenos locuinţele mai vechi ale Macedo-Românilor sau *Besso-Vlachilor*, unde se şi aflau ele intr'adevĕr, precum vom vedea mai in urmă. Şi precum *Daco-Vlachii* lui nu pot fi căutaţi in Dacia Aureliană, aşa nici *Besso-Vlachii* in cea Traiană, ci numai in peninsula balcanică, unde se afla in vechime ramul trac al Bessilor, sub care nume Kekavmenos inţelege tot neamul trac din peninsulă romanisat in urmă.

Prădăciunile acestor Vlachi in ţĕrile mai de miazăzi ale „Romeilor“, ce le aminteşte autorul, nu privesc nicidecum invasiunile dace in imperiul roman, ci de bună seamă cele ale Slavilor şi Bulgarilor aşezaţi in Dacia Aureliană şi in vecinătate, cătră cari se vor fi alăturat, cu voie fără voie, şi Românii supuşi de aceştia. Pustiirea ce-a suferit-o imperiul romano-bizantin prin Slavi şi Bulgari, până'n Ellada şi chiar Morea, a fost una din cele mai cumplite. Elementul român din părţile ocupate de aceste popoare nu putea să remână neatins de acest curent neresistibil, incât invinuirea ce i-o face Kekavmenos pentru acele pustiiri, va fi avĕnd in câtva temeiu istoric. Pe atunci Românii Daciei Aureliane cum şi din celelalte părţi de miază-noapte ale peninsulei, unde ei formau inainte partea cea mai mare a populaţiunii, incepură fiind parte impinşi de cătră năvălirea străină, parte luaţi in curentul acesteia — a se imprăştia in părţile de miazăzi, cum zice Kekavmenos. Vlacho-Rynchinii din Macedonia sunt asemenea Români, veniţi aici cu tribul slav al Rynchinilor.

Deci vedem că Kekavmenos ne dă trei date foarte insemnate pentru chestiunea noastră:

1⁰ deosebirea a două ramuri ale poporului român pe timpul

sĕu: Daco-Vlachii in Dacia Traiană, şi Besso-Vlachii in peninsula balcanică;

2⁰ cunoştinţa despre originea Daco-Românilor dela cucerirea Daciei de cătră *Impĕratul Traian*, — cunoştinţă ce o aflăm păn' acum exprimată numai de dĕnsul unicul in istoriografia evului meziu, intregind astfel ştirile posterioare despre originea romană a acestora şi confirmănd tradiţiunea cunoscută in istoriografie de la Bonfin incoace;

3⁰ ştirea despre locuinţele mai vechi ale Macedo-Românilor sau Besso-Vlachilor şi adeverirea migrării române din Dacia Aureliană spre miază-zi, — migrare admisă păn'acum numai ca ipotesă, pusă pe temeiul unităţii limbei române in dialectele ei.

Pentru chestiunea noastră el este deci nu numai cel mai vechiu, ci totodată cel mai insemnat scriitor din evul meziu!

Constatănd acest fapt, sfărşim ce-am avut a spune despre cronicari. Doară cu privire la Kekavmenos să mai exprimăm dorinţa ca in viitor d. Xenopol să evite a-şi da părerea asupra unui autor fără de-al cunoaşte din proprie incredinţare. [1])

Cât pentru documente, a căror mărturie o aduce d. Xenopol in sprijinul cronicarilor, ne mărginim la cele spuse in referat. Ar fi fost insă de dorit ca d. Xenopol, a cărui lucrare se intemeiază aici in partea cea mai insemnată mai ales pe resultatele d-lui Pič, să ne spună insuşi aceasta, cu atăt mai mult cu căt unele din cele susţinute aici de d. Xenopol trebuesc, pentru a fi mai bine inţelese, completate cu cercetările d-lui Pič asupra acestui lucru. Pentru cestiunea noastră resultă din documentele ungureşti, precum am vĕzut in referat, că mai ales sub raportul politic ele confirmă in toată forma mărturiile cronicarilor despre indigenatul Românilor in părţile Daciei inainte de cucerirea ungurească, aşa că fiinţa lor in ţară pe timpul venirii Ungurilor nu poate fi pusă nicidecum la indoială.

(Va urma) *D. ONCIUL.*

[1]) Aflăm şi căteva locuri unde d. Xenopol nu este exact in citate sau chiar greşeşte, scoţĕndu-le dela alţi autori, fără de a cunoaşte originalul. Asemenea metodă trebue respinsă, căci ea este nu numai intru dauna progresului in ştiinţă, dar astfel se propagă şi multe erori sau chiar neadevĕruri, după cum ne-am incredinţat la Kekavmenos.

PETRE CĂRĂBETE.

Când reposa Stefan-Cel-Mare,
Al lui trup, cu iubire,
Fu dus şi pus, lângă altare,
La Putna 'n mănăstire.
Acolo, ai sĕi il lăsară
Trei zile, ca să poată
Veni să-l plângă, de p'afara,
Boeri şi obştea toată.

P'un tron de fildeş, după care
Se 'nnoadă un balaur,
El stă 'ntr'a morţii nemişcare
In cap cu stema d'aur.
Trăsurile-i, deşi scăldate
In umbra cea adâncă,
Conţin atâta maiestate
In cât il crezi viu încă.

Şi ne'ncetat poporul vine
Subt bolţile tăcute,
Să-l vază şi să i se 'nchine
Şi mâna să'i sărute.
Pĕtrunşi de jalea ce-i adună,
Cu dor toţi lăcrimează,
Şi-i zic: „Stefane, ziua bună!"
Ş'apoi îngenuchiază.

Dar colo, după stâlpul unde
Zidirea se desparte,
De ce acel om se ascunde
Şi stă de toţi departe?..
El n'a mers la Domn în ţermă
Metanie a face,
Nici a sărutat a lui mână
Nici i-a zis. „Dormi în pace!"

*
*

E noapte şi s'a stins mişcarea
Acum din catedrală,
Şi Stefan a rĕmas în marea
Tăcere sepulcrală.
L'a candelelor slabă zare
Ce pe păreţi se sue
Şi dă la tot forme bizare,
El pare o statue.

Atunci, de lângă stâlp, de odată,
Un om se deslipeşte,
Şi 'n taina templului el, iată!
Drept spre Stefan păşeşte.
Un cuget rĕu pe-a lui figură
E scris, căci îndreptează
Spre Domn priviri pline de ură,
Ş'aşa-l apostrofează:

„Sunt Cara-bei. Ascultă bine.
La Racova 'n bătae,
Pe fiii mei, robiţi de tine,
Ai pus cumplit să-i tae.
Atunce eu, în desperare,
Jurai pe Alah sfântul
Să nu mor fără rĕsbunare,
Ş'acum îmi ţin cuvêntul!"

Vorbind aşa, fiara păgână,
In furia-i orbească,
In sus ridică a sa mână
Pe mort să-l pălmuiască...
Şi gestu-i, mărit de lumină,
In mişcarea-i diformă
Până 'n tavan pe zid desină
A sa umbră enormă.

Dar palma-i sacrilege încă
Pe Domn nu-l atinsese
Când, din odihna lui adâncă,
I se păru că ese
Şi că-i aruncă o privire
Aşa de ugrozitoare,
Incât căzu fără simţire
Sub ale lui picioare.

* *
*

In urmă, Cara-bei se dete
La legea creştinească,
Schimbând în Petre Cărăbete
Numirea sa turcească.
Sub Stefan-cel-Tinĕr, se ştie
C'ajunse Vornic mare
Şi că sdrobì 'ntr'o bătălie
Oştirile tătare.

CIRU ŒCONOM

ULTIMUL DOR.

Acolo unde lângă rîu
Se'nșir răchiți bătrâne,
Se duce gândul meu ades,
Se duce azi și mâne.

Acolo-i satu 'ncunUnat
Cu-a nucilor verdeață,
Ferice acolo am trăit
A vieții dimineață.

Bisericuța cea de lemn
Și azi e vie 'n minte-mi;
Căsuța cu doi plopi la drum
O vĕd par'că nainte'mi;

Și par'că din grădină es
Ș'apuc pe ulicioara
Ce duce la ogor, ținînd
De mână sorioara.

Ah! cugetul mi-e nempăcat
Căci am pornit in lume,
Căci am fost surd la tristul plâns
Al iubitoarei mume!

Ca roua s'au topit, s'au dus
Iluziile toate,
Și sufletu-mi instrăinat
De jale nu mai poate.

Și daca din atâtea flori
Niciuna nu-mi rĕmâne,
Un singur gând, un singur dor
De suflet se mai ține...

De n'am putut ca să trăesc
De scumpul sat aproape,
La cea biserică de lemn
Când oiu muri mĕ 'ngroape;

S'ascult prin somnul cel de veci
Cetaniile sfinte,
Ș'acele cânturi ce-mi aduc
De-a mea pruncie-aminte;

Să mai ascult ca dedemult
Cum seara toaca bate
Când duhul păcii maestos
Plutește peste toate.

M. POMPILIU

SĔRBAREA SCOLARĂ DIN IAȘI

Jubileul de 50 ani.—

După timpuri indelungate de domnie străină, urcarea lui Mihail Sturza Voevod in scaunul Moldovei fu primită cu mare entusiasm de boeri și de popor. Pe lângă organizarea puterilor Statului, ceea ce se aștepta dela noul domn pămĕntean era reinființarea școlilor naționale, simțindu-se că școala erà adevĕratul isvor de deșteptare a poporului român. In adevĕr, nu mult timp după intrarea in domnie, Mihail Sturza Voevod decretă intemeiarea unui institut de invĕțămĕnt care corespundea cu liceele noastre de astăzi și care, după intemeietorul ei, fu numit „Academia Mi-

băileană". Inaugurarea solemnă a noului institut de cultură se făcu in luna Iunie 1885 şi astfel această şcoală, schimbănd deosebite numiri in şirul timpului, şi numită astăzi „Liceul naţional", implineşte acum cincizeci de ani dela intemeierea ei. Istoria „Academiei Mihăilene" este de aproape legată cu istoria Moldovei din această jumĕtate de secul. In şcoala lui Mihai-Vodă s'au pregătit generaţia in care s'a născut ideea unirii şi care a realizat-o, după mai multe zecimi de ani de muncă şi suferinţă. Un numĕr insemnat de şcolari ai Academiei Mihăilene a devenit mai tărziu invĕţători şi astfel s'a mănţinut nu numai o legătură spirituală, dar şi relaţii intime de colegialitate in urma mai multor generaţii.

Corpul profesoral din Iaşi a avut fericita idee de a serba aniversarea anului 50 dela inaugurarea Academiei. Din sinul lor profesorii au ales un comitet compus din rectorul Universităţii de Iaşi, d. *N. Culian*, ca preşedinte, şi d-nii profesori *Densuşan*, *Vărgolici*, *Erbiceanu* şi *Meissner* ca membri, toţi, afară de d. Densşan, foşti şcolari ai Academiei Mihăilene. Serbarea se va face in zilele 26 şi 27 Iunie, dată ce corespunde cu sfărşirea examenelor şi impărţirea premielor, aşa incăt şi invĕţătorii şi studenţii vor incheia anul şcolar cu o mare pompă, proprie să inalţe cugetele tuturora. Guvernul a promis comitetului tot sprijinul sĕu şi o deputaţie din Bucureşti, in fruntea căreia va fi ministrul instrucţiei publice ş'al cultelor, va merge la Iaşi să asiste la serbare dăndu-i cu presenţa sa o mai mare solemnitate. Eată apelul ce comitetul adresează publicului, apel care coprinde şi căteva puncte din programa serbării, remănĕnd de sigur ca programa intreagă şi definitivă să se statornicească mai tărziu :

A P E L

In 16 Iunie a anului curent 1885, vor fi 50 de ani impliniţi de când, mulţumită zeloşilor luptători ai deşteptării naţionale de atunci, după multe greutăţi şi pedeci ale impregiurărilor timpului, Iaşii serbară, cu o rară solemnitate şi o bucurie publică anevoie de descris, infiinţarea Academiei Mihailene. Crearea acelui aşezĕmĕnt superior de cultură intr'un timp de lupte interioare in contra inriuririlor străine, fu o manifestare strălucită a vitalităţii aspiraţiunilor naţionale şi un pas de o insemnătate nemărginită pentru propăşirea ulterioară a culturii române.

Generaţiunea actuală datoreşte netăgăduit in foarte mare

parte avutul intelectual, de care se bucură astăzi, inceputurilor de cultură de pe atunci, ori cât de modeste s'ar părea ele la intăia vedere. In orice epocă a desvoltării noastre naţionale, avêntul patriotic al acelui timp de reinviere va putea fi luat drept model pentru lupta nobilă a naţiunii române in năzuinţele sale spre cultură.

Sub inriurirea acestor cugetări, corpul profesoral din Iaşi de toate gradele de invêţămênt, a crezut de a sa datorie a lua iniţiativa unei serbări de reamintire a acelei frumoase epoce de redeşteptare naţională. In acest scop a ales din sinul sĕu un comitet special insărcinat cu organizarea unei festivităţi publice pentru aniversarea de 50 de ani a inaugurării Academiei Mihăilene din Iaşi.

Comitetul convins că va fi lucru folositor şi instructiv pentru toţi iubitorii de cultură română cunoştinţa fazelor prin care a trecut educaţiunea noastră naţională, a hotărit:

1) A publica cu ocaziunea acestei aniversări un *Memoriu* asupra istoriei şcoalelor cu documentele corespunzĕtoare;

2) A organiza o exposiţiune care va consista atât din cărţi şi manuscripte vechi româneşti de orice natură şi din orice timp, până la anul 1835, cât şi din cărţi şi manuscripte care au servit in special la invêţămênt in şcoalele noastre, iarăşi din timpurile cele mai vechi până la 1860, fie in limba română sau in orice limbă străină, şi toate aceste din orice provincie română.

Comitetul face dar un călduros apel atât la foştii elevi şi profesori ai şcoalelor naţionale in general, cât şi ai Academiei Mihăilene in special, precum şi la toţi iubitorii de cultură, a-i da preţiosul lor concurs spre realizarea acestui scop. Drept aceea comitetul ii roagă a-i veni in ajutor prin subscriere in alăturatele liste şi prin trimitere de cărţi şi manuscripte, după cum se specifică mai sus.

Orice trimiteri de cărţi şi manuscripte se vor face pe cheltueala comitetului, care se indatoreşte a le inapoià, după inchiderea exposiţiunii, in starea care le va fi primit. Trimiterile să se facă cel mai târziu până la 15 Maiu 1885.

A se adresa la d. N. Culianu, rectorul Universităţii de Iaşi.

COMITETUL EXECUTIV:

Membrii: **N. Culianu, A. Densuşianu, C. Erbiceanu.**

Secretar: **S. G. Vărgolici** Casier: **C. Meissner.**

VICTOR HUGO

In ziua de $^{10}/_{22}$ Maiu a murit in Paris Victor Hugo, in vĕrstă de 83 de ani. Cel mai mare poet al Franței moderne, el s'a incercat și deosebit in toate genurile de poesie. Victor Hugo a fost creatorul școalei romantice in literatura franceză. Primit la inceput cu ironie și chiar dușmănie, el a știut să se impuie prin puterea geniului sĕu, așa incăt in partea a doua a vieței sale, nu se mai aflau contradictori care să cuteze a contesta școalei create de dĕnsul drepturi egale la domnie cu acelea ale școalei clasice. Rareori e dat omului de geniu să se bucure in viață de o glorie așa de mare precum a avut-o Victor Hugo. Viața și istoria scrierilor sale sunt astăzi cunoscute de toată lumea, până in amĕnunțiunile cele mai mici, căci cu ocasiunea morții poetului toate jurnalele francese și cele mai multe străine au adus din nou publicului notițe bogate și intinse despre dĕnsul. Noi nu vom reproduce aici ceea ce s'a scris in timpul din urmă. Pe noi ne interesează mai ales influența ce a avut-o Victor Hugo asupra literaturei române. Este știut că renașterea noastră intelectuală dela inceputul secolului se datorește mai ales atingerii ce am avut-o cu literatura francesă. Constantin Negruzzi a fost intăiul care, in admirarea sa pentru marele poet francez ce s'a stins astăzi, a căutat să-l facă cunoscut publicului român. Intre anii 1830—1840, pe când geniul lui Victor Hugo era incă contestat, Const. Negruzzi a tradus in versuri toate baladele lui in numĕr de cincisprezece, păstrănd cu scrupulositate metrul original.

Asemenea C. A. Rosetti și Eliade Rădulescu par a fi fost foarte impresionați de talentul poetului ce se impunea lumei intregi, căci cel intăiu a tradus una din poesiile lui Hugo incă la anul 1842, iar cel din urmă nu numai că a imitat una din poesiile sale, dar a și adresat marelui poet o odă entusiastă. C. Negruzzi a mai tradus pentru teatrul român douĕ tragedii: Maria Tudor și Angelo. Este cu neputință a menționa pe toți autorii noștri mai noui care s'au incercat a traduce din scrierile lui Victor Hugo, și ne vom mărgini a cita numai pe acei care au publicat versurile lor in „Convorbiri Literare". D. V. Pogor are șepte traduceri, d-nii Naum și Volenti căte două, d-nii Șerbănescu-Mincu, Iacob Negruzzi căte una, d. Petru V. Grigoriu șesesprezece, un anonim asemenea una.

Pe lăngă aceștia d. Olănescu a publicat in Revista noastră drama „Ruy-Blas" tradusă in versuri. Nu este indoială că prin alte reviste literare precum și prin jurnale politice, se va fi publicat un numĕr poate mai mare incă de asemenea traduceri. Atăt știm că Maria Tudor a mai fost tradusă de d. Gusty dela Teatru Național din București, și că pe Teatrul din Iași s'a jucat Lucrezia Borgia, tradusă de un autor ce nu ne este cunoscut.

Din această ochire repede și foarte necompletă se poate ușor vedea ce efect adănc au produs scrierile lui Victor Hugo la Români. Nu ne in doim că cultul ce-l avem pentru marele poet francez va merge crescĕnd spre folosul literaturii noastre, căci o parte insemnată din scrierile lui

Victor Hugo sunt menite a avea o viaţă de secole alături cu operele autorilor de geniu a tutulor timpurilor.

Coroana depusă de studenţii Români din Paris pe mormêntul marelui poet purta versurile următoare

„Tu vécus triomphant sur la cime etoilée
„Où les élus du Dieu Génie ont seuls monté,
„Et la mort te conduit, a ton char attelée
„Par un arc de triomphe à l'immortalité."

I. N.

CORESPONDENŢĂ:

D-lui A. T. in B. Acel A. T. era alt cineva, nu d-voastră.

D-lui I. V. P. Vom publica numai când veţi avea un numĕr mare, ca să dăm ceva complect.

D-lui Sper. in B. „O! Ce bine ar fi să taci!"

BIBLIOGRAFIE

Cărţi apărute de curênd şi trimise Direcţiunii „Convorbirilor Literare."

I. POPEA Carte de citire. Braşov 1 vol.

N. DENSUŞANU, Monumente pentru Istoria Ţĕrei Fagaraşului, Bucureşti, 1 vol.

STEFAN MIHAILEANU, Mihai Bravul, dramă in patru tablouri, partea a doua Bucureşti 1 broşură.

Buletinul Ministerului Agriculturei, Industriei, Comerciului şi Domeniilor, Anul I 1885 No. 2, Bucureşti.

Ateneul Român, Conferinţe Publice. X Progresele igienei din cei din urmă ani, de doctorul S. Felix Bucureşti, 1 mică broşură.

N. A. ALESANDRINI, Studiu Statistic asupra Agriculturei judeţului Iaşi pe deceniul 1874—1883, Iaşi 1 vol.

DIMITRIE STĂNCESCU, Basme culese din popor, Bucureşti, 1 vol.

ALEXANDRU I. ŞONŢU, Poeme şi Maxime Bucureşti 1 vol.

C. A. ROSETTI, Scrieri din juneţe şi din Esiliu, tom. II Bucureşti 1 vol.

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ ROMÂNĂ

culeasă de

ALEX. DEGENMANN

Lei B.

32. **IONESCU VASILE.** -Noul abecedar fonetic, intocmit după un plan cu totul nou, in 12⁰, XX, 83 p. Iași. *Daniel.* -In conformitate cu programul onor. minister al cultelor și instrucțiunii publice. . . 50

33. **KREMRITZ MITE.** —Rumänische Skizzen, in 18⁰, XXII, 232 p. București. *Socecu & Comp.* . . . . 5 –

34. **MINISTERUL DE RESBEL.**—Regulament asupra eserciţiului și manevrelor de infanterie, *Școala de soldat,* in 16⁰, 128 p. București. *Socecu & Comp.* 40

35. » *Școala de companie,* in 16⁰ 70 p. București. *Socecu & Comp.* . . — 50

36. » *Regulament* asupra servi ciului in garnisonă, in 16⁰, 63 p. București. *Socecu & Comp.* . . . . - 25

37. » *Regulament* pentru tragerea in ţintă, in 16⁰, 96 p. București. *Socecu & Comp.* . . . . — 50

38. **N. A.** — *Real și posibil,* în 8⁰, 198 p. Bucuresci. *Tip. Curţii.* . . . . 1 -

39. **NANIANU B.** — *Elemente de Cosmographia și geografia physică,* partea I. Cosmographia, partea III ediţiune ameliorată, in 8⁰, 85, IV p. București, *Socecu et Comp.* 1

Prelucrate pentru sexul invĕţămĕntului secundar de ambele sexe, curs inferior.

40. **NEAGOE ȘTEFAN.** — *Gramatica limbei române* pentru clasele gimnasiale, ediţ. IV, 157 p. București. *Tip. Rădulescu.* 2 —

41. **NIZET MARIE.** — *România,* chants de la Roumanie, in 12⁰. 216 p. Paris *Chio.* București *Socecu & Comp.* . . 6 25

42. **PACU MIS. N.** — *Manual* de esplicarea invețăturelor moralo-evangelice in 8⁰, VIII, 227 p. Galatz. *Typ. Română* . . 3 -

Carte aprobată de sfântul Sinod al bisericei autocefale ortodoxe române.

Lei B.

43. **RANGABÉ CLÉON.** — *Plevna,* le jour de la rédition, in 12⁰, 85 p. Vienne. *Imprimerie Heinrich.* . . . . 1 -

44. **ROSETTI MIRCEA C.**—*Inamovibilitatea magistraturei,* scrisoare deschisă d-lui ministru al justiţiei, in 12⁰, 123 p. București. *Tip. Românul* 1

45. **TEULESCU P.** - - *Revoluţia* și *Revoluţionarii,* vol. I 318 p. București. *Socecu et Comp.* 3

46. **VIOREANU DIMITRIE P.** — *Despre sistema electorală,* conferinţă ţinută in ziua de 11 Ianuarie 1879, in 12, 70 p. București. *Tip. Labor.* 50

47. **WACHMANN ED.** — *Noţiuni generale de musică,* ed. II, in 8⁰, 90 p. București *Socecu et Comp.* 2

Carte aprobată de onor. consiliu permanent al instrucţiunii publice pentru gimnasiele, liceele și conservatoriele din ţară.

48. **XENOPOL A. D.** — *Istoria Românilor* pentru clasele primare de ambele-sexe, in 8⁰, 115 p. București. *Socecu et Comp.* — 60

49. **ZAMFIROLU G. AL.** — *Scoală pentru lucrul de mână,* seria I-iu ilustrată cu 124 figuri litografice, săpate in piatră de autor, operă aranjată, după programul invĕţĕmĕntului public de fete pentru clasele I-a și II a, in 8⁰, 103 p. București. *Tip. Rădulescu* . . . . . . 1 -

50. » Seria II-a ilustrată, pentru clasele III și IV, in 8⁰, 31, 35 p. București. *Luis.* 1 50

51. **ZOTU G.** - - *Carte de citire greacă,* partea I-iu, numele și verbele regulate, in 12, ediţ. II-a, 64 p. București. *Tip. Cucu.* 2

52. **ACHARD AMEDÉE.** — *Bella Rosa,* tradusă de d. Stamatopulo, 2 vol, in 8⁰, 219—155 p. Iași 1874. *Tip. Balasan.* 4 —

Lei B.

53. **ACHARD AMEDÉE.**— *Doamna de Nail lac*, traducțiuni de L. Sachellarie, in 16, 104 p. Focșani. *Tip. Stefănescu*. . 1

55. **ACTE JUSTIFICATIVE** *La memoarul rul despre fondarea schitului român din sfântul Munte Athos.* extras din acte oficiale, in 8⁰, 187 p. București, *Tip. Națională.*

55. » ediție din 1878, 100 p.

56. **ADAMACHE V.** - *Câte-va cuvinte asupra impositului mobiliar*, in 8⁰, 18 p. Iași. *Tip. Bucinmului Român* 1877

57. **ADEVĚRUL** *'și are tot-d'auna susținătorii*, in 12, 40 p. București 1875. *Tip. Grecescu*

58. **ADRIAN F. V.**— *Postulachi Slujbulescu*, cănticelu comic, in 16, 33 p. Botoșani 1874. *Imprimeria Botoșani*. 1 30

59. » *Scrierile umoristice*, in 12⁰, 130 p. Botoșani 1874, *Imprim. Botoșani*. 4

60. **ADUNAREA DEPUTAȚILOR.**— *Comitetul de acusare a foștilor miniștri dați in judecată.* Anexe la raportul presentat Adunărei deputaților in zioa de $^{10}/_{22}$ Marrie 1877, in 4⁰, 606 p. București 1877. *Tip. Românul.*

61. » *Raport presentat Adunării deputaților* in zioa de $^{10}/_{22}$ Martie 1877, in 4⁰, 150 p. București 1877. *Tip. Românul.*

62. » *Apendice*, la actul de acusațiune a ministerului de la 1 Martie 1871 dat in judecată de Adunarea deputaților, in 4⁰, 250 p. București 1877. *Imprimeria Statului.*

63. **AEGIDIUS CĂLUGĂRUL.** — *Carte de vise sau explicațiunea tuturor viselor*, traducere din limba germană, in 12⁰, 192 p. Galați 1876. *Tip. Comercială.* 1 50

64. **AGAPPI V. I.** - *Cercetări demografice* asupra populațiunii Romănici și in special a districtului și orașului Iași, in 8⁰, 56 p. București 1876. *Tip. Laboratorii Români*

65. **AHN FR.** — *Methoda practică* pentru a invěța cu inlesnire limba francesă prelucrat după cea din urmă edițiune a 192 a autorului, cursul I, in 8⁰, 134 p. București 1877. *Socec et Comp.*

Lei B.

66. **ALBULESCU G. I.** — *Despre societățile civile* in dreptul romăn și drept. roman, in 12⁰, 174 p. București 1877. *Tip. Grecescu.*

67. **ALDESCU IOAN.**— *Câte-va cuvinte despre irita și sifilitica*, in 12⁰, 63 p. București 1875. *Tip. Grecescu.*

68. **ALEXANDRI COLONEL.** — *De l'établissement d'une bourse légale à Bucarest*, in 8⁰, 15 p. Paris 1875. *Jouaust.*

79. » *Etat économique et financier* dela Roumanie, d'àprès les documents officiel, in 8⁰. 60 p. Bucarest 1877. *Thiel et Weiss.*

70. **ALEXANDRI VASILE.** — *Opere complete*, Teatru, Prosa și Poesii, 7 volume format Charpentier 1875—1876. București. *Socec et Comp.* . . . . . 35 —

Idem Idem legat frumos in 6 vol. 45 —

Aceleași separat:

71. Partea I: Theatru 4 volume XXIX, 1873 p. 1875. . . . . 20 —

» legat in 3 vol. 25

72. Partea II: Poesii, 2 vol. I: V, 200 p. II: 144 p. 1872 . . . . 10 —

» legat in 2 vol. . . . 15 —

73. Partea III: Prosa, 614 p. 1876 . . . 8

» legat frumos 10

Serie intreagă a Clasicilor romăni, coprinzěnd operile complete ale lui Alexandri, Const, Negruzzi și poesiele lui Dim. Bolintineanu in 12 vol., format Charpentier. frumos imprimate, costă nelegate lei 50. sau legate frumos in 11 volume 65

74. » *Ostașii noștri.* Poesii și o scenă in versuri cu ocasiunea rěsboiului contra Turciei, in 32⁰, 47 p. 1878. *Socec et Comp.* . . . . — 50

75. » Idem in 180. pe hârtie velină 75

76. » *Generalului Ioan Emanoil Florescu.* Poesia, in 8⁰, 6 p. București 1878. *Tip. Curții.*

77. » *Peneșiu der Curcan*, aus dem rumänischen ins deutsche übertragen von einer hochgestellten Dame, in 18⁰, 11 p. Bucarest 1878. *Tip. Thiel et Weiss*, Redaction der *Epoche* . . . — 50

Lei B.

78. » aceiași tradus de *Ilexi Theohari*, Brașev 1878.

79. » *Cânteul gintei latine*. coronat la concursul de Montpellier, tradus in limba francesă și publicat sub titlul: *Le chant du Latin*. traduit par *G. Damé*, in 18⁰, 16 p. Bucarest 1878. *Imprimerie de l'Orient*. 1 50

80. **ALECSANDRESCU PETRU.** *Cultivatorul* sau *agricultura practică*, ce conține și un apendice despre ameliorarea animalelor domestice, in 8⁰. 187 p. București. *Tip. Mănescu*. 2 25

81. » *Nofiuni de horticultură* sau *grădinăria practică*, ed III in 8⁰, 113 p. București 1876. *Tip. Mănescu*. 1 25

82. » *Nofiuni de fisică și chimia*, cu privire la agricultură, pentru usul seminarelor, in 11⁰, 125 p. București 1876. *Tip. Mănescu*. 2 25

83. » *Nofiuni de zoologia agricolă*, in 12⁰, 134 p. București 1876. *Tip. Mănescu*. 2 25

84. » *Manual de agricultură și grădinărie* cu mai multe figuri, conținĕnd și un indice despre insecte, elaborat pentru scoalele primare, in 12⁰ 98 p. București 1877. *Mihălescu* și *Luis*. 59

85. **ALECSANDRESCU TEMISTOCLE V.** *Elemente de aritmetica teoretică și practică*, in 8o, 168 p. București *Tip. Cucu*. 2 50

86. **ALECSI A. P.** *Resboiul oriental*, ilustrat 4 broșuri, in colaborare cu Maxim Pop, in 8⁰, 144 p. Gratz 1878 . 3

87 **ALEXI THEOCHAR.** *Dicționariu portativ germano-român*, ed. II, in 16. 235 p. București 1874. *Thiel și Weiss* . 3 20

88. **ALEXIANU G. A.** – *Raport medico-legal* asupra stării mintale a lui Stefan Logotetopulo, acusat de omor, in colaborare cu A. Sutiu și Petrini Paul, in 8⁰, 23 p. București 1878. *Tip. Lab. Români*. 50

89. **ALEXIE.** — *Micul secretar*, curs complet de composițiuni metod intuitiv partea I–III, esercișii gradate pentru scolarii clasei 1, 2 și 3 primare, partea IV pentru scolarii clasei a 4 de ambe sexe conținĕnd · epistole de tot felul inscrise, contracte, petițiuni etc., in 12⁰,

Lei B.

p. 96, 120, 95, 104, București. 1878 1879. *Tip. Românul*. . . . 80

90. **AMORUL.** *Culegere de cânturi naționale și populare*. ed. VII, 2 broșuri, in 18⁰, 173, 172 p. București 1877. *Frații Ioanițiu et Comp*. 1 50

91 **ANAGNOSTI MICHAIL.** *Faire et refaire*. pour tout defaire, 4 vol., in 12⁰, LIX, 1875. Bucarest. *Impr. de la Cour*.

92. » *Resbelul ruso-român și ancheta*. in 8⁰. 73 p. Bucureștí. *Tip. Grecescu*.

93. » *L'Angleterre, la Russie et l'Autriche*, in 8⁰, 32 p. Bucarest 1878. *Tip. Grecescu*.

94 *Les titres de la Russie en Roumanie*. in 8⁰, 22 p. Bucarest. *Imprimeria Grecescu*.

95. **ANANESCU D.** *Curs elementar* complet de istoria naturală. II *Zoologia* descriptivă și clasificația animalelor, cu peste 140 gravuri in text, in 8⁰. 314 p. București 1874. *Imprim. Statului*. 6

96. Idem IV *Botanica* cu 160 gravuri in text, in 8⁰, 309 p. București 1874. *Imprimeria Statului* . . . 5 60

97 **ANASTASESCU.** *Nofiuni* elementare de geografia județului Covurlui, in 12⁰, Galați 1878. *G. D. Nebunelli*, . . . 40

98. **ANCA COSMA.** *Istoria naturală* pentru pruncii scoalei populare; partea I în Zoologia, ed. II a, in 1?⁰, 72 p. Sibiu 1876. *W. Krafft*.

99. **ANDREESCU EM.** *Deprinderi* in computul din cap. manual pentru invĕțătorii români dela scoalele populare, partea I-iu, in 12⁰, 40 p. Temișoara 1876. .

100. **ANALELE SOCIETĂȚIĬ ACADEMICE ROMÂNE.** Seria I in 1868 1878, conținĕnd desbaterile și lucrările literarii și sciințifice ale societății dela inființarea ei, 1867 până la fincle sesiunei din 1877 cu indicile alfabetic al materielor conținute in toate zece tomurile, in 8⁰, 2500 p. cu stampe. București 1878. *Socec et Comp*. 25

101. **ANTINESCU ZAHARIA.** *Pharul* sau bunele exemple ale părinților mult folosesc fiilor, ed. II a, in 12⁰, 40 p. Ploești 1874. *Tip. Costescu* 40

Lei B.

102. » *Geografia României* și a țerilor invecinate, ed. II-a corectată și adaus. in 12⁰, 80 p. Ploești. *Tip. Costescu* . . . . — 65

103. **ANTONELLI IOAN.** — *Programa* gimnasiului superior, preparandiei, și scoalei normale greco-catolice. din Blasiu, pe anul scolastic 1875—1876, in 8⁰, 94 p. Blașiu 1876. Cu tiparul seminarului archid.

Conține intre alte materii și un articol intitulat: Spicuiri in istoria literaturei latine

104. » *Programa* gimnasiului superior, preparandiei, normei și scoalei populare de fetițe din Blasiu pe anul scolastic 1876—1877. in 8⁰, 88 p. Blasiu 1877. Cu tiparul seminarului archidiecesan.

Cu un breviariu istoric al scoalelor din Blasiu și schițele biografice a câtor-va din cei mai insemnați literați români din Transilvania in secolul 18 și 19.

105. » Idem pe 1877—1878, in 8⁰, Blasiu 1878.

Conținĕnd intre altele și un tractat istoric asupra originii, continuităţii și petrecerii Românilor in Dacia lui Traian, pĕnă la anul 1300.

106. **ANTONESCU G. M.** — *Dicționar* franceso-român și româno-frances, cules din cele mai bune dicționare francese, 2 vol., in 16, 589, 337 p. București 1874. *Frații Ioanițiu et Comp.* . . . . 15 —

107. **ANTONESCU M.** — *Natura* și caracterele pedepsei. in 8⁰, 73 p. București. *Tip. Laboratorii Români.*

108. **ANUARIUL ARMATEI ROMÂNE** pe anii 1874, 1875, 1876 și 1877. București. *Socec et comp.*

109. **ANUARIUL LEGISLATIV** a ziarului *Dreptul* pe anii 1874 și 1875, in 12⁰. 171 p. București 1875. *Tip Curții.* . 3 —

110. **ANUARUL ORDINULUI** *Steaoa României* de la 24 Mai 1877 pĕnă la 1 Noembre 1878, impreună cu legea instituțiunii acelui ordin, regulamentul pentru aplicarea și regulamentul suplimentar, in 8⁰, 16 p. București 1878. *Imprimeria Statului.*

Lei B.

111. **ARDELEANU IOSIF.** — *Cuvĕntări bisericești,* in 8⁰, 1875.

112. **ARGEȘEANU S.**—*Câte-va cuvinte asupra coacerei in genere,* in 8⁰, 38 p. București 1868. *Tip. Cucu,*

113. **ARICESCU C. D.** — *Revista istorică a arhivelor României,* indice de documente aflate in arhiva statului, 3 broșuri, in 8⁰, 750, 120, 116 p. București. *Imprimeria Statului.* I 6.25, II 2. III 2.

114. » *Istoria revoluțiunei române* dela 1821, in 8⁰. 379 p. Craiova 1874. *Tip. Chițu și Theodorian* . . . 5 —

115. » *Acte justificative,* la istoria revoluțiunii dela 1821, in 7⁰, 225 p. Craiova 1874. *Tip. Chițu și Theodorian.* . . . . 5 —

116. — *Corespondența secretă* și alte acte inedite ale capilor revoluțiunei dela 1848 și ale administrațiunei dela Balta Liman, 3 broșuri. in 8⁰, 94, 117, 143 p, București 1871. *Tip. Mănescu și Tip. Națională,* fiecare . . . 2

117. **ARION ANT.** — *O datorie* de consciință către patria și familia mea, in 8o, 116 p. București 1878. *Thiel et Weiss.*

118. **ARION C.** — *De la puisance paternelle* a Rome, en France et en Roumanie, in 8o, 275 p. Paris 1878.

119. **ARNETH A.** — *Creațiunea* și desvoltarea spirituală primitivă a omenirii tradusă de Th. Ceonlea, in 12⁰, 42 p. Arad 1877. *Tip. Gyulai.*

120. **ARSENIE A.**—*Noua colecțiune de basme* sau istorii populare. ed. II, 2 broșuri, in 12⁰, 199, 124 p. București 1878. *Tip. Mihăescu* 1 50

121. **ATHANASIADE.** — *Mihai Viteazul,* in 8⁰, 61 p. București 1878. *Tip. Grecescu* . . . . 1 —

122. **ATHANASIU I. M.** — *Crima resplătită* sau justiția divină, dramă fantastică in 5 acte și 8 tablouri, in 12⁰, 99 p. Craiova 1874. *Tipografia Macinca și Samitca.*

Din stabilimentul grafic Socec et Teclu. Bucuresci.—22,068.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 4 Bucuresti, 1 Iulie 1885 **Anul XIX**

CORESPONDENTA CU V. ALECSANDRI

(SCRISOAREA XX).

Londra, 15 August 1884.

Scumpul meu amic,

După un lung şir de ani de invasiuni, rĕsmiriţe şi resboae, litfele străine, Nemţi, Turci şi Muscali, cari se băteau mereu pe biata ţara, se retrăseseră peste Dunăre, peste Carpaţi şi peste Nistru. Impĕraţii iscăliseră intre dênşii la Pasarovitz, la Kiuciuk-Kainargic, la Şistov, la Iaşi şi la Beligrad tot felul de convenţiuni şi de tractate. Oltenia fusese luată de Nemţii cu coadă comandaţi de principele Eugeniu de Savoia, ş'apoi dată inapoi Valachiei după biruinţele Turcilor asupra Mareşalului Munich. Bucovina şterpelită şi Grigore Ghica, Domnul Moldovei, asasinat la Iaşi; Mavrogheni omorit la Rusciuk, Hangherliu descăpăţinat la Bucureşti, şi Pansvantoglu cu Turcii rebeli alungat peste Dunăre. Boerii, pribegi şi surghiuniţi, cari luaseră parte unii cu Turcii, alţii cu Nemţii sau cu Muscalii, se intorseseră unul căte unul din ţara turcească sau din ţara ungurească.

Ciumă şi calicie! Spitalele şi mănăstirile pline de bolnavi şi de cerşetori; Românii ţĕrani rĕmaşi in sapă de lemn; codri şi drumurile impĕnate de cete de hoţi, cari jefuiau şi căzneau, căt eşia omul din streaja Bucureştilor afară.

Se călcase pe secolul al XIX-lea, şi cerul politic, atăt in Occident căt şi in Orient, era incărcat cu nori negri şi groşi, printre cari nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou. Boerii, ingrijaţi de soarta ţĕrii, alergau unul dela altul, se adunau, se sfătuiau şi numai ştiau la ce sfănt să se

mai inchine, că şi Nemţii şi Muscalii, dacă băteau pe Turci, tot pe turta lor trăgeau spuza.

La cererea d'a se da ţěrii Domn pămĕntean, pe bătrănul Părscoveanu, Poarta rĕspunsese trimeţĕnd pe un alt fanariot in locul lui Alexandru Muruz, pe Mihaiu Şuţu.

In seara de Mucenici, boerii cei mai colţaţi erau adunaţi la sfat, la Banul Dumitrache Ghica, fratele lui Grigore Vodă, asasinat pentru impotrivirea ce făcuse la darea Bucovinei. Erau adunaţi la Banul Bătrănul, — cum ii ziceau ca să-l deosebească de doi fii ai sĕi, Costache şi Scarlat, cari amăndoi ajunseseră tot Bani-Mari şi ei.

Curtea Banului Ghica era căt o moşie de mare; incepea din capĕtul despre apus al podului gărlei, de vale de Zlătari, mergea in jos pe malul apei pănă in dreptul caselor Văcărescului, unde e astăzi casa lui Barbu Belu; d'acolo cotea spre Sfinţii Apostoli, pănă unde sunt băile lui Mitraszewski, apuca la dreapta pe uliţă inainte, tăia de-a curmezişul strada Mihaiu-Vodă, trecea gărla la casarma pompierilor, şi apoi la vale prin Gorgani, cuprinzĕnd toată mahalaua Domniţa Nastasica, şi se incheia cu ocolul la podul gărlei, la Zlătari.

Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puţin memoria vie se restaurează pe căt se poate! Norocită cănd isbuteşte a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai există şi nu se mai vede cu ochii din cap, şi cănd face să se auză cu găndul cuvintele care sunau la urechi!

Casele bătrănului Ghica şi ale fiului sĕu Scarlat se aflau amăndouĕ in cuprinsul de mai sus; erau douĕ nămile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi şi paratinzi, sagnasie, odăi mari de musafiri, sofragirie de iarnă şi de vară, iatacuri şi cămări, cu arcade şi bolte invĕrtite, beciuri şi pimniţe pe dedesubt; invelitoarea de şindrilă mai naltă decăt casa, şi cu streaşina scoasă de jur imprejur de doi coţi. D'a rĕndul, pe lăngă zidul curţii, in şir, cuhnii, odăi de slugi şi de logofeţi, grajduri, şoproane, grădini de flori şi de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fĕnărie şi lemnărie. Acele douĕ palaturi, unul in faţa altuia, erau despărţite numai prin strada Mihaiu-Vodă şi prin gărlă.

Casa Banului Bătrănul a trecut prin moştenire la fiul seu cel d'al patrulea, Banul Mihail, — Nenea-Mare, cum ii

ziceau, fiindcă era cel d'intăi născut din căsătoria de a doua, — şi s'a restaurat de fiul seu cel d'al cincilea, Alexandru Vodă Ghica la anul 1834, când s'a suit acesta pe scaunul Domniei. Acum este proprietatea judeţului şi a devenit palatul prefecturii de Ilfov. Iar de casa după malul sting, a Banului Scarlat Ghica, care a trecut-o fiului sĕu celui d'al treilea, Niculae, ginerele Domniţei Nastasichii Muruz, — de unde s'a şi dat numele mahalalei — casă mare căt o casarmă — nici urma nu se mai vede: a putrezit din temelie până in vĕrf din pricina deselor inecări ale Dimboviţii ş'a căzut bucăţică cu bucăţică in fărămături.

Mi-aduc aminte acolo o sală mare, zugrăvită pe pereţi şi pe tavan cu toţi zeii Olimpului, de un pictor, Kauffmann. In sala aceea, la zile mari şi la aniversări, infocatul Aristia, — preceptorul copiilor, traducĕtorul căntului intăiu al Iliadei şi autorul «Stanţelor Epice», — cu căteva perdele dela ferestre, cu cearşafuri inădite unele de altele, cu costume croite din rochi lepădate, punea in scenă căte o bucată de teatru in limba grecească,— pe «Orest», pe «Fiii lui Brutus» sau vreo idilă din Florian. Mătuşă-mea Smărandiţa Ghica se deosebise aşa de mult in rolul Clitemnestrei incăt ii rĕmăsese numele. Aristia avea totdeuna rolurile cele mari; el făcea pe Agamemnon, pe Cesar, pe Edip; rolurile mai mici erau ale lui Eugenie Prădescu, ale lui Manole Anghelescu, al demoazelelor Iosefina şi Cecilia Raymondi sau ale copiilor casei. Doamna Efrosina Bogdan făcea o incăntătoare Estelă, când n'o podidea plănsul in scenă; frate-sĕu Scarlat Ghica, fostul procuror general la curtea de Casaţie, era totdeuna un mediocru Nemorin, iar colonelul Iancu Ghica, imbrăcat numai cu aripi şi cu tolbă cu săgeţi, găndeai că era chiar fiul cel iubit al Afroditei.

Pe când s'au zidit acele case, Dimboviţa in Bucureşti era o gărlă pe care nu fiecine o putea trece innot. Populaţiunea capitalei era puţină, şi apa curgea adăncă şi curată; murdăriile aruncate mereu pe dĕnsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică viitură apa să treacă peste maluri şi să inece oraşul, cum se intĕmplă dela o vreme incoa, mai in toţi anii până a nu se face derivaţiunile din sus la Arcuda. Cine nu s'a plimbat până mai acum vreo zece, doisprezece ani, cu luntrea prin mahalaoa Isvorul, pe strada Brezoianu,

prin Dudescu, pe la Antim şi de dinaintea bisericii Doamna-Bălaşa? Astăzi grădina, curtea, paraclisul şi casa Banului Scarlat Ghica s'au impărţit in bucăţele pătrate şi numerotate, s'au tras printre dênsele strade şi s'au clădit case şi căscioare.

In sfaturile boerilor, numele eroului dela Marengo era de cătăva vreme foarte adesea pomenit; speranţele tutulor erau intoarse către Franţa şi către minunile ce se auzea că se petreceau acolo. Deşi unii dintre boeri, ca Pană Filipescu, ca Banul Costache Ghica şi alţii, se găndeau la ce era să zică de dênşii impêratul Alexandru al Rusiei sau impêratul Leopold al Austriei când or afla că au trimis soli la descultii de Franceji, nimini nu indrăsnea să iasă din vorba Banului Bătrânul şi a fiului seu Scarlat cu cumnaţii lui, Dudescu şi Văcărescu, a spătarului Grigore fiul al treilea al Banului Ghica, care a domnit mai in urmă la anul 1822, a vornicului Scarlat Câmpineanu, a vornicului Ştirbeiu, a logofêtului Băleanu, — cari, cu toţi intr'un gănd, erau de părere să ducă pêsurile ţêrii la cunoştinţa intăiului consul. Se credea chiar că generalul Bonaparte umblă să se sue pe scaunul Ţarigradului, ca unul ce era viţă de impêrat, din neamul Calomerilor Porfirogeneţi, şi că la Iafa imbrăţişase legea lui Mahomet, numai şi numai ca să-şi facă mănă bună la Turci.

Boerii erau bogaţi, foarte bogaţi, dar averile lor erau in moşii, in scutelnici, poslujnici şi ţigani. Bani, argintării, şaluri şi scule căte avuseseră le vênduseră şi le cheltuiseră in băjenii. Niculae Dudescu, care ştia bine franţuzeşte, se oferea să se ducă la Paris, să pledeze causa ţêrii cu cheltuiala lui; dar, deşi averea lui era colosală, insă nu era in stare să găsească nici o mie de lei bani bătuţi. Ce brumă monedă mai rêmăsese pe ici pe colo d'abia ajungea ca să incropească haraciul către Poartă, şi in strimtorarea de bani in care se aflau trimiseseră să aducă pe Băltăreţu.

Trecuseră douê ore după sfinţitul soarelui, şi cerul era fără lună şi fără stele, când o butcă — numai bronzuri şi poleeli, dinainte, d'a dreapta şi d'a stinga caprei vizitiului, cu doue sirene aurite, cu coadele incolăcite şi cu capetele cătând spre douê mărţoage de cai cu hamuri legate cu sfoară; vizitiul cu cojoc peste cămaşa lungă, şi cu doi feciori din-

dărăt cu cauce pe cap, — cobora la vale spre curtea Banului Ghica, urmând la pas după un ţigan desculţ şi sdrenţuros cu o masalà mare pe spinare. Podelele jucau ca clapele unui clavir sub roatele butcei şi aruncau in sus din hasna stropi de noroiu apătos, care la lumina păcurei luceau par'c'ar fi fost petre scumpe. Acel straniu echipaj purta un fel de boer cu ciacşiri şi cisme roşii, cu o giubea soioasă imblănită cu nafè şi in cap cu un işlic in patru colţuri; degetele boerului erau pline de inele de rubin, de smarand şi de diamant. Era aşteptat la sfatul boeresc, şi dela dënsul depindea realisarea cugetărilor patriotice ale boerilor. El mánuea banii ce mai rĕmăseseră in ţară; el avea daraveri cu Ţarigradul şi cu Beciul; iscălitura lui ajunsese să aibă trecere chiar şi dincolo de Lipsca. Şoproanele lui şi lăzile din pimniţă gemeau de scule, şaluri şi argintării, tot amaneturi depe la boeri. Butca in care se sdruncina, adusă pentru o nuntă mare, nu-i fusese plătită şi sta amanet in şopronul sĕu; iar inelele din degete erau marfă de vĕnzare.

In curte la Banul, aproape de scară, stau o mulţime de masalale infipte in pămĕnt, cu masalagìii roată pe lăngă dĕnsele; vizitìii, plecaţi intr'o rină pe capră, cu haţurile in mănă, işi petreceau vremea cu glume şi păcăliturí intre dĕnşii; fiecare la rĕndul sĕu povestea căte o batjocură, o trinteală sau o bătae bună mancată dela Turci, dela Nemţi sau dela Muscali, şi făceau un haz nespus, — că aşa e făcut Romănul, ride de toate şi de toţi chiar de necazuri şi de nenorociri.

Băltăreţu, coborit din trăsură, suia greoiu scara, ţinut de subţiori de cei doi feciori. Scara da in pridvor, şi pridvorul intr'o sala mare lungă, unde fumul de tutun din ciubucele ce slugile aprindeau şi duceau in casă la boeri d'abia lăsa să se zarească o luminare de seu, care ardea intr'un felinar atirnat in tavan. In sală acolo lume de toată măna, boeri mai mici, calemgìi, coconaşi, ciocoi şi slugi, fel de fel de işlice.

P'atunci forma işlicului nu era numai o fantasie, cum este astăzi cu pălăriile, mai nalte sau mai scurte in pereţi, mai rotunde, mai gogoneţe sau mai ţuguiate, mai tari sau mai moi, după pofta fiecui: fiecare trebuia să poarte işlicul după teapa lui.

Boerii cei tineri şi eleganţi şi feciorii de boer mare purtau in cap un glob rotund de hărşie brumărie; mărimea acelui balon era de aproape patru coţi in circumferinţă şi avea la unul din poli o gaură pe unde intra capul până d'asupra sprincenelor, şi la celălalt pol un fund de postav de mărimea şi de forme unui cuib de rindurică, de unde boerul, plecându-şi niţel gâtul la dreapta, putea să-şi apuce işlicul cu patru degete.

Boerii mai in vârstă purtau işlic tot atât de umflat, dar sfera nu era intreagă, era tăiată neted orizontal, ceva mai sus de cercul cel mare, iar pe acel şes era intins un fund de postav. Işlicul acesta se lua din cap cu ajutorul amândurora mânilor.

Calemgìii, ciocoiaşii, slugile de dindărătul caleştilor boereşti şi negustorii cei mari, purtau işlic mic, de forma unui borcan intors cu gura in jos, şi de un diametru mult-mult de o jumětate de cot, şi d'asupra o pernă mare in patru colţuri umplută cu bumbac sau cu pěr de cal.

Boerii cei mari se imbrăcau cu ciacşiri roşii cu meşi, papuci sau cisme galbene de meşină, cu botul ascuţit, intors in sus şi fără toc; antiriile erau de ghermerit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevaiu; se incingeau la brău cu şal de Indii; vara, fermeneaua scurtă; vara şi iarna scurteică imblănită cu pacèa de samur, singiap sau cacom; pe d'asupra giubea de postav sau, la sěrbători, biniş. La alaiuri şi la ceremonii, protipendada şi veliţii purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roşiu; vara feregea şi iarna contaş-baş; boerul purta hanger la brău; boerii cei halèa stau imprejurul Domnului cu bastoane lungi in mână. Numai Vodă şi Beizadelele purtau fund alb la gugiuman. La zile mari, Domnul imbrăca cabaniţa, care era un fel de contaş cu ciaprazuri de fir şi cu profiruri de samur. La alaiuri, boerii cei mari mergeau călări pe cai arăpeşti acoperiţi cu harşà mare cusută cu fir.

Băltăreţu, cum intrâ in sală, se duse drept la un boer bătrân căruia toţi ii ziceau Arhon Medelnicerul şi-l rugâ să vestească Banului sosirea sa.

Intr'un colţ, imprejurul unui mangal, lumea sta grămadă ascultând cum să cărăiau unul pe altul trei inşi aşezaţi pe o laviţă. Doi din ei işi urmau glumele, fără să se

turbure, mutând cu multă seriositate bobii din țintarul săpat pe laviță; iar cel d'al treilea cum il vĕzu pe Băltărețu il salută cu un ton măreț și protector, zicĕndu-i:

«Bine ai venit, Stefanache. Am primit scrisori dela frate-meu; te-a făcut baron.»

Acel care anunța Băltărețului această știre inveselitoare era un om intre două vĕrste, mai mult bătrăn decât tiner; gros la burtă, alb și rumen la față și cu mustățile rase; purta pantaloni de nanchin galben cu capac, băgați in cisme unguresți cu pinteni, jiletcă vărgată, fraç cafeniu cu bumbi de metal cu pajură impĕrătească, cravată roșie de pambriu, in care ii intra bărbia cu totul, până la gură, lăsând să iasă d'o palmă două colțuri ascuțite de guler scrobit. Din buzunarele jiletcii atĕrnau d'o parte și de alta zornăind, două lanțuri groase cu chei și peceți mulțime. Era «prințipul Zamfir», amicul intim și nedeslipit al Banului Pană Filipescu. Odinioară, bogasier cu prăvălia lângă Bărăție, iar acum fiu din flori al Mariei-Terezii și prin urmare frate vitreg cu Iosif și cu Leopold ai Austriei. La moartea impĕratului Iosif, după cum spunea chiar el, renunțase la tron și-l trecuse fratelui celui mai mic, Leopold, numai și numai de dragostea Filipescului, pe care nu se indură să-l lase singur.

«Știi, Ștefanache, că de nu eram eu, prințipul Zamfir, o pățeai, puiule, cu Mavrogheni? eu te-am scăpat!»

La aceste cuvinte se scoală unul din jucătorii de țintar și-i zice cu vioiciune:

«Și găndești, măi ticălosule, că tu l-ai scăpat? Mavrogheni era puiu de om, mă! Ala când punea ghiara pe câte unul, ca d'alde dumnealui, mă! il juca in labe cum joacă pisica pe șoarece, mă! Ținea cu săracii, mă! așa să știi tu, mă! Pe boeri ii stringea de gât, mă! numai ce-i auzeai: Miorc!... ș'atâta le era, mă! unde in zilele lui să vezi tu cerșetori pe ulițe! ii strinsese pe toți, mă! la spital la dĕnsul, și-i ținea pe bere și pe mâncare, mă! Mi-aduc aminte că intr'o noapte era un frig, mă! de crepa lemnele și petrele, și i-a fost milă de săraci, mă! să nu degere și-a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni ghiveci, mă! și până in ziuă nu mai sufla niciunul, mă! Și să zici tu că tu l-ai scăpat pe dumnealui?... Ptuu!... nu ți-e rușine

obrazului, om bătrân, in toată firea! L-a scăpat Dumnezeu sfântul, mă! că e mai puternic, mă!...»

Acel care vorbea astfel era protejatul Banului Ghica; era vestitul Manea Nebunul.

«Ai dreptate, Maneo! intrerupse Băltărețul, ai vorbit ca un om cu minte; m'a scăpat Dumnezeu și sfântul Spiridon, făcĕtorul de minuni.

— Nu sunt eu numai de florile mărului prințipul Zamfir; când t'ei mai afla la strimtoare, vino de-mi spune mie că te scap.

— Așa! vorba aia, știi, până la impĕratul te trece suflatul»... zise celălalt jucător de țintar, care sta gânditor cu un bob in mână,—un spĕn cu trei fire de barbă, slab și sfrejit, numai pelea și osul de dĕnsul, sbârcit și bondoc, mititel ca un copil, dar elegant la haine, incins cu taclit și purtând ceasornic cu lanț la brău. Acesta era Sgabercea, fĕt-frumos din curte dela Dudescu; el adăogâ:

«Dar nu zici că eu era s'o paț și mai rĕu cu Mavrogheni! cășunase pe mine: ba nu! că să-mi dea fie-sa și mai multe nu... Dar o luam eu p'aia?!» și incepu să cânte de dor oftând:

«Oh! Ilinco, mor!

— Tăceți din gură, nebunilor, zise un logofĕt, să ne spue conul Stefan cum a fost când era să-l arunce Mavrogheni de sus din Turnul Colții?

— Așa e nene Ștefane, intrebâ un fecior de boer, că Mavrogheni era Arap Negru, cu buza d'o palmă și cu colții scoși afară ca de mistreț? Dumneata l-ai vĕzut d'aproape; se zice că avea gură la ceafă, pe unde scotea oasele când inghițea mielul nemestecat.

— Nu e adevĕrat, coconașule, respunse un logofĕt bătrân; nu l-am vĕzut eu când trecea cu alaiu? Era om ca toți oamenii, atâta numai că avea dinții de oțel, uite, ii aducea saci cu rubiele și cu icosari, ii băga in gură, ii făcea praf cu dinții, ș'apoi ii inghițea. Era scris pe mâni și pe picioare cu slove turcești pe sub pele, tipărite cu iarbă de pușcă ca să nu se lipească glonțul de dĕnsul. Ce a mai tras pașa dela Rusciuc până l-a omorit; numai cu iataganul i-a putut veni de hac!

— Ci lăsaţi să ne spue nenea Ştefan cum a fost cănd era să-l arunce din clopotniţa,» repetâ tinĕrul băeat.

Şi Báltăreţu incepu povestirea:

«Era cam pe la Vinerea mare, cănd mĕ pomenesc pănă 'n ziuă că mĕ chiamă Vodă; zic indată de-mi pune şaua pe cal şi alerg la Curte. Mavrogheni sta la fereastră; cum mĕ vede se dă jos in capul scării, sare ca o maimuţă pe armăsar, par'că-l vĕz, bată-l Dumnezeu! cu poturi scurţi pănă la genunchi, picioarele goale in iminei, mintean fără mănici şi legat la cap turceşte. N'apucasem să mĕ dau după cal, şi-mi zice: «Vino după mine!» ş'o retează la fugă la deal, d'abea mĕ ţineam de dĕnsul. D'odată vĕd că se o-preşte la Colţea, descalică, intră in biserică, se inchină la toate icoanele, şi cănd să iasă stă la uşă şi mĕ intreabă rĕstit: «Trimis-ai haraciul la Poartă?» Eu ii respunsei: «Da, Măria Ta, dar n'am găsit mahmudele şi am fost si-lit de am pus de-a topit nişte scule de aur şi toată argin-tăria căte le aveam lăsate de unii şi alţii amanet la mine, le-am făcut bulgări de aur şi de argint şi i-am trimis la Stavracolu ca să-i bata la tarapană cu tură de mahmudele şi beşlici. Aştept din ceas in ceas să pice lipcanul cu ţi-dula paşii dela Rusciuc. — Aferim! imi zise, bătĕndu-mĕ pe spate, vino sus să mănanci cu mine.» Şi-o ia la fuga pe scara clopotniţei. Mĕ suiam după dĕnsul găfaind, mĕ găn-deam la cinstea cea mare la care am ajuns şi la căştigul ce era să-mi aducă ştirea cánd s'o duce vestea prin targ că am măncat cu Vodă la masă. Cănd ajunserăm sus de tot d'asupra clopotului celui mare, de unde vezi omul jos numai căt o vrabie, d'odata mĕ chiama lăngă dĕnsul la o ferestrue, şi-mi zice: «Ia te uită de ici; mult e pănă jos? — Mult, Măria Ta, ii respunsei, d'ar cadea cineva d'aici, ar fi vai de el; nici praful nu s'ar alege de dĕnsul. — Ştii c'am visat pe sfăntul Nicolae az-noapte? imi zice rizĕnd. — Eşti bun la Dumnezeu, Măria Ta, şi d'aia a venit sfăn-tul să te vază. — Aşa cred şi eu, imi zise uităndu-se in o-chii mei, dar nu ştii că mi-a zis să te asvĕrl d'aicea jos.» Cănd am auzit aşa, am ingheţat; mi s'a tăiat picioarele şi mi s'a muiat vinele, de era să cad, fără să mai m'arunce cineva. Ştiam că era in stare s'o facă, fiara! Cănd aud in-cetişor un glas că-mi zice la ureche: «Zi-i că ai visat şi

tu pe sfântul Spiridon, ţi-a cerut să-i aprinzi o făclie de cinzeci de pungi de bani şi că de te-o aruncă după fereastra aia, mori, şi rĕmâne sfântul fără luminare.» Acel care imi şoptea aceste cuvinte era Sava Arnăutul. Repetai şi eu vorbele lui ca papagalul, clănţănindu-mi dinţii in gură de frică. «Ei, daca e aşa, imi zise atunci Mavrogheni, trimite pe Sava să-i cumpere făclia». Muiai condeiul in călimările dela brău, scrisei zarafului meu din hanul Sfântului Gheorghe şi peste o jumătate de ceas, Sava se intoarse cu o luminărică de trei parale; mi-o dete in mână, facu cu ochiul lui Vodă şi ne deterăm jos binişor cu toţi din turn. Eram mai mult mort de cât viu. Cum am ajuns acasă, am căzut la aşternut şi am zăcut trei sĕptemâni de gălbinare.

— O sfecliseşi, zise prinţipul Zamfir.

— Ce o sfeclise, mă! n'auzi tu că era galben ca turta de ceară! Nu ştii tu ce e gălbinarea, mă! faţa morcovului, mă! intrerupse Manea, şi Sgabercea adăogâ:

— Zi mai bine ca galbenii olandezi; Mavrogheni ii trăgea sufleţelul de sfoară.

— Toţi boerii să moară, numai Manea şi Banul Ghica să trăească, mă! strigâ deodată Manea bătĕnd cu pumnul in laviţă, şi se sculâ cântând căntecul lui favorit:

«Zon zon fivrilzon!...»

«Ci tacă-ţi gura, nebunule, ripostâ supĕrat prinţipul Zamfir, nu ţi-am mai spus d'o mie de ori că Filipescu e mai mare?

— Nebun eşti tu, mă! păcătosule, ii respunse Manea. Ce adică pentru că-mi zice mie Manea Nebunul? da nu ştii tu, mă! că-mi zice aşa, tocmai pentru că nu sunt nebun mă! cum iţi zice şi ţie prinţipul Zamfir tocmai pentru că nu eşti prinţip, mă! Banul Ghica să trăiască, mă! soarele să-mi fie cu bine, iar luna s'o mănânce vărcolacii, mă! Mavrogheni ţinea cu Turcul, mă! Dela Turc belşug iar dela Neamţ calicie; Neamţul umblă tot cu Ucigă-l-toaca in buzunar, mă! scoate foc şi panglice pe nas, mă! merge cu *chinele la patalie* călare pe porc, mă! Franţuzul in sbor pe sus ca pasĕrea şi Englezul ca raţa pe apă, iar Muscalul porcos, cu ritul d'un cot, mă! in toate alea işi bagă botul. Voea la Dumneata ca la banul Ghica! nu ştii tu, mă! că de n'ar fi nu s'ar povesti, mă!

— Ba tot Filipescu e mai mare!» strigâ indignat prinţipul Zamfir, arătănd pumnul, amerinţare la care Manea respunse cu o palmă de resunâ sala şi indată se sculâ căntănd: «Fivrelzon! fivrelzon!» aşa pronunţa el pe romăneşte cuvintele căntecului sěu favorit: *Dansons la Carmagnole; vive le son! vive le son du canon!*

«Bre! da ce mai palmă, neiculiţă! adormisem şi m'a deşteptat din somn; aşa e, nea Maneo, c'ai crezut că era falca lui Mustafa-paşa?» zise Sgabercea.

La cuvintele acestea, prinţipul Zamfir, care se temea să nu intărite mai rěu pe Manea, incepu a ride cu hohot, frecăndu-se pe obraz şi zicend:

«Intri şi tu in vorbă nepoftit, păianjene! Bine să-i fie lui Mustafa-paşa! aşa să paţă daca e Turc! să se facă şi el creştin odată şi să se isprăvească. O măncâ căt de bună Mustafa; ş'acu mě ustură. Dă spurcatul de nebun, nu se incurcă, par'c'ar da intr'un bou. Aşa e daca mănăncă numai luminări de seu, ca Ungurii; ş'aseară era cu o luminare in gură; a inghiţit-o cu feştilă cu tot.

— Mănănc luminări, mă! respunse Manea, ca să mě luminez pe din năuntru, mă! dar tu, care bei la vin ca o butie, ce-o fi in capul těu, intuneric besnă mă! ca intr'o pimniţă oarbă, mă!

— Vino-ţi in fire, omule! ii zise prinţipul Zamfir, vězěnd că iar se inteţeşte.

— In firele pěrului těu, mă! să-ţi mai increţesc zulufii, că nu te-am jumulit de mult, mă! dela lăsata secului, dela masă dela Dudescu; ce! pe semne ţi-ai uitat, mă?»

Manea nu ridea niciodată. Umbla pe uliţă strigănd in gura mare: «Toţi boerii să moară, mă! numai Manea să rěmăe, mă!» Daca ii zicea cineva ceva, arunca cu petre. Nu se temea de nimeni pe lume decăt de Banul Ghica. Acolo in curte la Banul se adăpostea, avea odae, imbrăcăminte şi măncare. Manea era milos şi darnic; tot ce avea da la săraci; daca ii da cineva o haină bună, un antiriu, o giubea blănită, el se ducea la croitor sau la cojocar şi le schimba pe haine groase mitocăneşti, pe cari le impărţea la săraci, păstrănd pentru děnsul pe cea mai proasta; uneori remănea numai cu cămaşa. Nimeni nu ştia de unde era nici de unde venise. Singurul sěu amic era Cloşcă vi-

zitiul, care se zice că era rudă cu Cloşcă cel vestit in rĕscularea din Ardeal. Cloşcă vizitiul a murit cam pe la anul 1829 in curte la tată-meu, când şedeam in Gorgani peste drum de casarma pompierilor.

Când venea câteodată vorba cu el despre Manea, Cloşcă respundea oftând: «Bine că e ş'aşa după câte vĕzură ochii lui...» şi indată schimba vorba, par'c'ar fi fost un secret intre ei doi. Manea era un om de mare probitate şi discreţiune. Banul Ghica când vrea să ajute pe vreun sărac, chema pe Manea şi lui ii incredinţa banii ce voia să trimită; ştiea că nu era om să se atingă de o lăscae.

Pe când urmau glumele şi palmele intre cei trei nebuni, iată că vine Medelnicerul din casă dela boeri şi pofteşte pe Băltăreţu. După ce işi intinse bine giubeaua la guler, apucâ işlicul de un colţ al pernei, păşi in cadenţă şi intrâ respectuos in odae la boeri, ploconindu-se in dreapta şi in stinga cu mâna la pept pe inimă. Banul ii arĕtâ lângă uşă un sipet acoperit cu un covor şi-i făcu semn să şează, iar vornicul Scarlat Câmpineanu, cel mai limbut din toţi, incepu a-i vorbi astfel:

«Nene Ştefane! acu te-ai făcut şi dumneata Rumân, că te-ai căsătorit cu o pământeancă; ai case şi moşii in pământul românesc şi trebue să te doară inima şi pe dumneata de ţara asta, că vezi c'a ingenuchiat, nu o mai poate duce cu greutăţile care au năpădit pe dĕnsa; numai biruri şi angarale; n'a mai rĕmas bieţilor creştini nici cenuşă in vatră; le au murit vitele tot cărând zaherèle pe la serhaturi. Bir peste bir, şi lude peste lude; sferturile, din patru, le-a făcut douĕsprezece pe an; oieritul dela patru parale l-a suit la douĕzeci şi cinci, bez ploconul; acu a mai adăogat văcărit şi gostină; vinăriciul douĕzeci de parale de vadră; capanlìii au tăiat nartul grâului la schelele Dunării pe şase lei chila şi pe cinci parale ocaua de unt şi de miere! Bătae de joc nepomenită! Fuge lumea peste Dunăre; s'au spart o mulţime de sate. După celelalte toate a inceput Grecul să ne şi omoare hoţeşte: vĕrul Alecu Văcărescu, rădicat noaptea de oamenii lui Vodă, nu se ştie nici până azi ce s'a făcut. Trebue cu orice chip să scăpăm ţara de necazurile care au dat peste dĕnsa, să o cortorosim de lăcustele din Fanar, care nu se mai satură. Ne-am chibzuit in tot fe-

lul şi iată ce am hotărit: să se ducă vornicul Nicolae Dudescu cu o hărtie din partea ţĕrii către Bonaparte. Dar uite! n'avem bani, şi d'aia am trimis la dumneata, nene Ştefane, să ne inlesneşti, să ne imprumuţi, cu siguranţă, se inţelege, cu amanet de moşii.»

Băltăreţu işi pune bărbia in pumn, se găndeşte, tuşeşte şi rĕspunde;

«De! boeri dumneavoastră! cum ştiţi că e mai bine, că acu dumneavoastră sunteţi ţara, cum se zice pănea şi cuţitul; le ştiţi toate şi de bine şi de rĕu. Noi suntem nişte pĕcătoşi, nişte proşti! facem cum ne ziceţi; dar unde să vĕ găsesc eu bani in zioa de astăzi, pĕcătosul de mine! că am să iau din toate părţile; stau cu sipeturile pline de amaneturi şi de sineturi, şi nimeni nu-mi plăteşte; că de! ce să zică cineva nici n'au de unde. La vreo doi trei armeni numai a mai rĕmas ceva parale; dar unde te poţi apropia de ei? Sĕptĕmăna trecută, nu mai departe, am avut o trebuinţă, de-mi cĕrpa buza, de douĕsute de mahmudele şi m'am imprumutat dela Manuc, zece la pungă pe lună (24 %); i-am dat; ce să fac? eram strins de găt.»

După multe rugăminte şi făgădueli de tot felul, că i se va inlesni luarea otcupului vămilor, al ocnelor ş'al poştelor, Baltăreţu s'a induplecat in sfărşit a imprumuta pe Dudescu cu $7 \frac{1}{2}$ la pungă pe lună (18 %) primind amanet toate moşiile. La dobăndă adăogănd comisionul bancherilor şi schimbul banilor cu Lipsca şi cu Viena, imprumutul venea la 30 şi la 40 % pe an.

Pe când eşise cloşca pe cer, boerii intrau unul după altul in butcile lor, fiecare precedată de douĕ masalale. Dudescu intră acasă ca să-şi facă pregătirile de drum.

Nu trecuseră trei ani dela acea seară şi averea cea mare a Dudescului, case şi moşii, trecuse in mănile Băltăreţului*). Pe fiecare lună, acest cămătar ii scotea căte o

---

*) Cine era Băltăreţu şi de unde venise el, nimeni nu ne-a putut spune alta decăt că venise din Tirnova, unde avusese băcănie, dar că nu era originar dintr'acel oraş; pronunţia lui la vorbă era cam de cuţovlach sau de arnăut. Bucureştenii s'au pomenit cu dĕnsul deodată lipscan mare şi bogat, cu daraveri de bani şi de mărfuri cu Viena, cu Pesta, cu Braşovul şi cu Lipsca, avĕnd palat mare boeresc intre trada Vergului şi biserica Stelea in partea oraşului care a ars când cu focul din

moşie la mezat şi negăsindu-se concurenţi, moşia rĕmânea pe seama lui, pe nimic; moşii cari dau astăzi cinci şi şase mii de galbeni pe an, le-a luat Băltareţu dela mezat, la Cuchii-vechi, pe trei şi patru mii de lei, galbenul valorând şapte lei.

Unde e astàzi averea Băltareţului? Nimeni nu ştie.

IOAN GHICA.

AŞA

SPECIMEN DIN MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIÆ *)

DE

B. P. HASDEU

1. Aşà, adv., sic, ita, itaque, adeo...

I. Varietatea semnificaţiunilor.

Adverbul *aşa*, chiar fără a vorbi aci de adjectivul *aşa*, are în graiu atâtea nuanţe de sens, încât le póte schimba de treĭ-patru orĭ într'un dialog de o minută.

Intr'un vodevil de Costache Negruzzi (Cârlaniĭ, sc. XII):

„Lionescu. — Eştĭ *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră, că. .

Vochiţa. - Da las, las. Dumnĭavóstră cuconaşiĭ *aşă* sinteţĭ deprinşĭ a zice la tóte....

Lionescu. — Vin, Vochiţo, să şidem pe laiţa asta.

Vochiţa. *Aşa!* Da ce a zice de mine lumea? Bărbatul meŭ a face un calabalic. .

1847. El a murit sărac cam pe la anul 1823, lăsănd o singură fată şi drept avere numai casa cea mare dela Stelea. Ginere-său, un mic negustoraş cuţovlach, după moartea socrului a luat numele de Băltăreţu şi a avut trei băeţi, dintre care cel mai mare a murit acum in urmă la anul 1874, iar ceilalţi doi sunt şi astăzi in viaţă, unul mic funcţionar la vamă, iar celălalt trăind cum poate. *Sic transit gloria mundi!...*

*) Domnul B. P. Hasdeu ne-a comunicat acest interesant specimen din Marele dicţionar etimologic Român ce lucrează, specimen despre care vorbisem in No. 1 al «Convorbirilor Literare» an. c. Ii deschidem cu plăcere columnele revistei noastre, păstrănd, după dorinţa autorului, ortografia intocmai.

Lionescu. — N'aĭ nicĭ o grijă, drăguţă.

Vochiţa. — Da'ĭ şedé binişor, *aşa*'ĭ?...“

In acéstă conversaţiune: *aşa* de frumuşică = „si mignonne“. *aşă* sînteţĭ deprinşĭ = „vous êtes habitués de la sorte“: apoĭ exclamaţiunea *aşa!* = „ah! vraiment oui!“; în fine, întrebarea: *aşa*'ĭ = „n'est-ce pas?“

II. Corelaţiunea cu alte adverburĭ.

a) cum — aşa:

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „cumŭ iaste mai cu direptate, *aşia* să fie.“

Cum e bradul aratos,
Aşa-ĭ badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte
Aşa-ĭ badea meu de frunte!..
(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 39)

In proverburĭ (Pann II, 35, 101; III, 71):

„Cum are nas copilaşul
Aşa are nas şi naşul“

„Cum iţi veĭ aşterne *aşa* veĭ dormi...“

Cu inversiunea aşa — cum saŭ aşa — ca:

Nicolae Costin (II, 36): „27 de petre roşiĭ, *aşa* de late şi de groase într'un chip, cumu'ĭ acéstă figură ce scrie aice..“

Neculcea (II, 441) despre amicia Turcilor: „*aşa* ţin şi eĭ prieteşugul ca lupul cu oaĭa şi ca cânele Vineria...“

Tot acĭ vine corelaţiunea maĭ puţin elegantă: precum aşa, saŭ după cum aşa, saŭ chìar: ca cum aşa.

Cantemir, Chronic I, 102: „precum singur cântă, *aşe* singur gĭoacă, iară pre alţiĭ la hora şi danţul său nicĭ au tras, nicĭ a trage poate“

Badé Bălăcenul 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „precum îi veţi tocmi şi'ĭ veţi aşăza, *aşa* să le faceţi şi scrisori la mânele lor de împăcăciune“

Neculcea (II, 355), vorbind despre Ruşĭ: „ca cum ar lua oare-cine cărpa unuĭ femeĭ din cap, aşa ţinea eĭ că or lua şi or bate puterea Împărăţieĭ Turceştĭ...“

In basmul cu Fet-frumos: „după cum ḑisese bătranul, *aşa* se şi întâmplă.“, tradus în macedo-româna: „după cum avea ḑisu auşlu, *aşi* să fece..“ (Petrescu, Mostre, I, 11)

Cu inversiunea: a ş a — p r e c u m:

Neculcea (II, 312): „şi *aşa* aŭ ţinut de bine acéstă pace, precum ţin cânii vinerile..."

b) a ş a — c â t:

Acéstă corelaţiune ne întimpină maĭ ales în vechea literatură.

Portretul luĭ Mateĭu Basarab în Miron Costin (I, 326): „nemăndru, blănd, dirept om de ţéră, harnic la răsboaĭe, *aşa* neînfrănt şi nespăĭmat, căt poţĭ să'l asemenĭ cu marĭ şi vestiţĭ oştenĭ a lumiĭ..."

Moxa, 1620, p. 402: „*aşa* de se vărsa sănge multŭ, cătŭ era văile crunte...."

III. A ş a d e:

Când *aşa* stă de'naintea unuĭ alt adverb saŭ a unuĭ adjectiv, îĭ urméză generalmente partitivul *de*, ca în pasagĭul de maĭ sus din C. Negruzzi: *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră...

Se póte însă şi fără *de*, adesea maĭ bine, şi'n orĭ-ce cas maĭ energic:

„Cine ţĭ-a scos ochiĭ? — Frate-meŭ. — D'aceĭa ţĭ-a scos *aşa* adânc..." (Pann, Prov. III, 28)

Neculcea (II, 348), povestind un prânḑ pe care'l dete în Iaşĭ Cantemir luĭ Petru cel Mare, ḑice că împăratul şi ceĭ-l'alţĭ Muscalĭ: „se ospăta şi se veselĭa pré frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul fórte, şi încă maĭ bine le plăcea vinul cel cu pelin, şi mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin *aşa* bun..."

IV. a ş a „oui, ainsi, c'est ainsi":

a) a f i r m a ţ i u n e a s i m p l ă.

Docum. moldov. 1642 (A. I. R. I, 1 p. 24): „*aşé* mărturisim noi cu trupul şi cu sufletul înainté lui Dumnăzău şi înainté mării tale..."

Docum. munten. 1622 (A. I. R. I, 1 p. 31): "au întrebatu pe ore-cineva din oameni: a cui este moşiĭa pe acelu vărfu frumosu? léu spusu cinevaş că este a nostră moştenilor Brăneşti; dumnélor auzindu *aşa*, au venitu la noi şi néu întrebatu..."

Pann, Prov. I, 101:

— Ce mĕ porţĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebă el,
Căscatul umblă astfel?
Zise ea: dar aŭ nu sciĭ?
Gĭaba dar eştĭ între viĭ!
El privind'o a respuns:
Aşa, bine că mi-aĭ spus...

Tot de aci se ţine locuţiunea: *aşa* să sciĭ.

Cost. Negruzzi (Cârlaniĭ, sc. IV):

„Miron. — Pentru mine? Mări ce spuĭ?

Terinte. — *Aşa* s'o sciĭ, pentru tine, sermane omule!..."

Ion din St. Petru, 1620, 11: „*aşa* să ştiţi, că dumnezăi voştri căţi aveţi, elineşti şi ai Indiei şi ai Persilorŭ, toţi sămtŭ în ĭadŭ..."

Tot aci, în legătură cu imperativul „fie!":

„Impĕratul zise: bine, fie şi *aşa* cum zicĭ..."

(Pann, Prov. II, 7)

„Lionescu. — Ce! te măniĭ? E bine, să'ţĭ daŭ înapoĭ sărutarea ce ţ'am luat'o.

Domnica. — Ba mĕ rog.

Lionescu. — Fie ş'*aşa* dacă vreĭ..."

(C. Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. XIII)

Orĭ-cum fie, *aşa* fie,
Eştĭ frumósă şi'mĭ placĭ mie!...

(Alex. Poes. pop. [2] 368)

Apoĭ locuţiunile: *aşa* a fost să fie... *aşa*'ţĭ trebue!... *aşa*, na!... uĭte *aşa!*...

In limba veche, ca şi la ţeraniĭ de astădĭ, „a afirma" se exprimă prin: a zice că este *aşa*, ĭar „a nega" — că nu'ĭ *aşa*:

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sămtŭ mărturiile carile dzăcŭ că ĭaste *aşĭa* decâtŭ ceĭa ce dzicŭ că nu i *aşĭa*..."

b) a f i r m a ţ i u n e r e p e ţ i t ă.

Balada Vidra:

— *Aşa* este, Vidro fa?
— *Aşa*'i Stoene, *aşa!*
Am zis'o şi'nc'o maĭ zic
Că mi-e drag cine'ĭ voĭnic
De se luptă făr'a cere
Agĭutor dela muĭere...

Simeon Movilă Vv. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 116): „*aşa* vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiţ pre călugări, *aşa* vă grăescu..."

In loc de repeţitul *aşa—aşa*, se póte dice: *maĭ aşa*, însă numaĭ cu o nuanţă ironică:

„Florica. Maĭ frumósă viéţă unde se dă?

Colivescu. — Nu'ĭ *aşa?*

Florica. — Maĭ *aşa!*..."

(Alexandri, Florin şi Florica, sc. 2)

Când e vorba de o acţiune continuă, afirmaţiunea nu se exprimă prin repeţirea luĭ *aşa*, ci prin tot aşa:

Miron Costin (I, 231): „domniea luĭ Stefan-vodă Tomşea precum s'aŭ început în vărsărĭ de sânge, tot *aşa* aŭ ţinut...“

Afară de repeţirea energică *aşa—aşa*, există o repeţire comică: *aşa şi aşa* „tellement quellement“, pe care o aŭ de asemenea Latiniĭ din Occidinte: span. *así así*, ital. *cosí cosí*, sicil. *accusí accusi* etc. Maĭ este apoĭ o repeţire şi maĭ comică, când vorbesce cine-va despre discursul altuĭa, ḑicênd: „şi a spus *aşa* şi *aşa* şi *aşa* ..“

Ce-va analog la Neculcea (II, 330) in reproducerea sfaturilor ce le da Turcilor un Sveḑian în privinţa resboĭuluĭ cu Ruşiĭ: „El *aşa* socotesce, să gătéscă vezirul patru-sute de tunurĭ, şi *aşa* cu acele tunurĭ slobozind o dată şi de doă orĭ şi de triĭ orĭ, ar pute rumpe obuzul moschicesc, să'l spargă să facă drumurĭ printr'însul lovind acele multe tunurĭ, şi *aşa* cu acel meşteşug poate să biruéscă ... “

Tot de felul acesta:

„Timpurile sînt grele, politica Europeĭ *aşa* ş'*aşa* ... Trebue dar ca adevĕraţĭ patrioţĭ să chibzuim ...“

(Alex., Gură-Cască.)

Maĭ menţionâm aci locuţiunea: aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*.

„Aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*, trecea ḑilele ca pĕcatele de ĭute ...“

(Ispir. Leg. 337.)

c) afirmaţiune conclusivă:

Ca ultimul grad de afirmaţiune, este *aşa dar* saŭ *aşa dară* „ergo, c'est ainsi donc“.

Pann, Prov. II, 91:

Munca pe om nici o dată nu'l lasă a flămânzi,
Când cu firea'nbărbătată nóptea o va face zi.
Aşa dar d'aci 'nainte să nu şedem lenevoşĭ...“

Un grad maĭ slab de aceiaşĭ noţiune se exprimă prin şi aşa „itaque“:

Neculcea (II, 288): „.... şi *aşa*, sosind temeĭul Nemţilor, ĭ-aŭ luat pre Turciĭ pre toţĭ de grumazĭ ...“

La interogativ: *şi aşà?* saŭ *aşa dară?* însemnéză „eh bien?“ provocând óre-cum o conclusiune dela cel întrebat.

Tot într'un mod conclusiv, dar ironic, se întrebuinţéză *aşa* în loc de interjecţiunea „aş!“ care este de o altă origine şi despre care s'a vorbit la locul seŭ.

„Când se întâmpla de se îndrăgia vre-un cuconaş de o cuconiţă şi vrea să'ĭ spue alénu sufletuluĭ, socotiţĭ că'ĭ scriea răvăşele franţuzescĭ ca în ḑioa de astăḑĭ?... *Aşa!*... Mĕ punea pe mine de cântam nopţĭ întregĭ pe sub ferestrele eĭ...“

(Alex., Barbu Lăutaru.)

V. Aşa „adeo, adeoque“:

Pus la începutul proposiţiuniĭ cu sens de „atât de mult“, *aşa* este fórte energic, maĭ ales în poesiă.

Marian, Bucovina, II, 184:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să daŭ cu capul de pétră,
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să beŭ otravă să mor...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 201:

Aşa-mi vine câte-odată,
Sĕ mĕ suiu la munţi cu piatră
Sĕ 'mi fac ochişorii roată,
Sĕ mĕ uit în lumea toată.
Aşa-mi vine uneori.
Sĕ mĕ suiu la munţi cu flori,
Sĕ mĕ uit pe la surori,
Doară 'mi vĕd batăr una,
Şi 'mi mai stêmpăr inima.
Aşa-mi vine uneori,
Sĕ mĕ suiu la munţi cu flori,
Sĕ mĕ jeluesc la nori,
Sĕ-mi mai treacă de plânsori!

Nu maĭ puţin energic este *aşa* în aceiaşĭ posiţiune, dar preces de *şi*, ca latinesce în „atque adeo“:

Ş'*aşa* cântă de duĭos
De se lasă frunza jos,
Ş'*aşa* cântă cu durere
De maĭ tótă frunza pere...

(Marian, Bucovina, II, 10).

Cântă puiul cucului
In mijlocul codrului!
Ș'*așa* cântă de cu dor,
Frunzele în vênt că sbor;
Ș'*așa* cântă de cu jale,
De pică frunza pe cale;
Ș'*așa* cântă de duios,
De pică frunzele jos!

(Jarnik-Bărsanu, Trans. 220.)

Câte-o-dată aceiașĭ vigóre presintă *așa* pus la sfârșit: Alex. Poes. pop.[2] 334:

De me'ĭ bate cu gardul,
Tot m'oĭu ĭubi cu altul!
Așa'mĭ cere sufletul,
Așa'mĭ este umbletul....

VI. așa numaĭ:

Insoțit cu *numaĭ*, fie după saŭ înainte, *așa* capĕtă înțelesul de „cu ușurință".

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218:

Lumea mea cea frumușa
Se petrece num'*așa;*
Lumea mea cea frumușică
Se petrece 'ntr'o nemică...,

unde *numaĭ așa* se comentéză prin „într'o nemică".

Pravila Moldov. 1646, f. C2: „nu va putĭa nime să cérce pre locŭ strein pentru să găséscâ comoarâ fără de voĭa stăpânului acelui locŭ; ĭarâ de va cerca și de va găsi fără svatulŭ stăpânului celuĭa cu locul, *așĭa* numai den capul lui, nu va rămânĭa să fie a lui..."

Ibid. f. 66: *așĭa* numai într'o pizmâ va vrĭa să'l ucigâ..."

Gheorgie Stefan Vv. 1656 (A. I. R. III, 230): „domnĭĭa mé și cu tot svatul nostru n'am crezut nice pre unii *așé* grăindu numai cu gurile..."

In basmul „Voĭnicul cel cu cartea" (Ispirescu, ed. I. p. 108): dară ce credețĭ, că Arapiĭ mi'l lăsară numaĭ *așa* cu una-doă? nicĭ să vĕ gândițĭ!..."

In basmul „Poveste țerănéscă" (ib. 257): „cel ce a făcut o asemenea vitejie, nu creḑ să se fi culcat pe urechĭa aĭa și să fi stat numaĭ *așa* cu degetul în gură..."

Cu acelaşĭ sens se întrebuinţéză în vechile texturĭ construcţiunea *aşa fieştecum*.

Pravila Moldov. 1646, f. 4: „de nu va lucra pămăntul bine cumu să cade, ce va sămăna *aşĭa* fieşŭ-te-cumŭ, acesta să nu ĭa nemicâ den roada ce va face acelŭ pămăntŭ...."

Lîngă *numaĭ aşa* sau *aşa fieştecum* se alătură *cam aşa* „à peu près".

In basmul „Cele doă-spre-ḑece fete" (Ispir. op. cit. 239):

„— Care va să ḑică, tu te-aĭ ţinut după noĭ şi sciĭ unde mergem noĭ nóptea?

— Cam *aşa*, Măria ta..."

VII. Ĭac'aşa!

Exclamaţiune faţă cu o întâmplare neprevĕḑută şi cĭudată, dar nu de o mare importanţă, ce-va ca în francesa „en voici d'une autre!", *ĭac'aşa*, literalmente „ecce sic", şĭ-a dobândit în poesia poporană din Transilvania un loc special tocmaĭ în capul unor doĭne de acéstă natură.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 374, cântecul unuĭa căruĭa 'ĭ place maĭ mult mama decât féta:

Fóie verde ĭac'*aşa*,
Dragu mi-ĭ de dumnéta,
Dar maĭ drag de maĭcă-ta....

Ibid. 101:

Frunză verde ĭac'*aşa*,
Temniţa'ĭ numaĭ colea:
Ce lucru póte să fie
Să mĕ bage în robie!..

Ibid. 98:

Fóie verde ĭac'*aşa*,
Poruncit'a bădiţa
Pe-un spic verde de secară
Să mĕ duc, că el se'nsóră....

In loc de „ĭac'*aşa!*" se întrebuinţéză une-orĭ, cu o mică nuanţă de sens, exclamaţiunea „ian *aşa!*" care ar fi latinesce „en sic".

Plângerea unuĭ recrut: „cât ţi'ĭ ḑiulica Domnuluĭ de mare, mĕ ţin la sóre, ca pe un cocostârc, ean *aşa!* numaĭ într'un picĭor..."

(Alex., Şoldan Vitézul).

VIII. a ş a în jurăminte.

Acest *aşa*, bogat deja la vechii Romanĭ: „ita me di ament!“ „ita sim felix!“ „ita valeas!“ etc., e nu maĭ puţin respândit la Românĭ:

aşa să'mĭ ajute Dumnedeŭ!
aşa să am parte de...!
deŭ că 'ĭ *aşa!*
aşa deŭ! etc.

In Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text de pe la 1550, între ceĭ pedepsiţĭ vedem şi pe: „aceĭa su ceĭa ce 'u ğuratu pré cinstita cruce şi dzicu: *aşa*-mi ağute Dumnedzău şi sila cruciei!...“ (Cuv. d. bătr. II, 326).

Intre cele-l'alte, e fórte interesant jurămîntul „*aşa* să trăescĭ“, deja la Romanĭ „ita vivam!“ „ita vivas!“

In basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispir., op. cit. 54): „—*Aşa* să trăescĭ, bătrânico, ĭa spune'mĭ d'a minune ce are bărbatu-meŭ...?“

La Alexandri:

Susana.

Aşa sĕ trăescĭ?

Toader.

Aşa sĕ trăesc!

Susana.

Că tu mĕ ĭubescĭ?

Toader.

Că eŭ te ĭubesc!

Toader.

Şi, deŭ, nu glumescĭ?

Susana.

Şi deŭ, de glumesc!

Susana.

Aşa sĕ trăescĭ?

Toader.

Aşa sĕ trăesc!

(Rusaliile, sc. IV).

Jurămîntul „*aşa* să trăesc“ e fórte obicĭnuit şi la Macedo-românĭ: „*aşi* si banezu!“ (Bojadschi, 124).

IX. a ş a de danţ.

Nu există maĭ nicĭ o horă ţerănéscă, pe care să n'o însoţéscă corul sgomotóselor *aşa*.

In Transilvania, maĭ ales, prin *aşa* se încheiă aprópe tóte strigâtele de danţ:

Place-mĭ mie d'a juca
Cu drăguţa d'altuia,
Că sĕ uită pe sub gene
Şi de mine că s'o teme!
Aşa copile!

(Jarnik-Bărsanu, 360).

saŭ:

Dragele mele nepoate,
Nu vĕ pot juca pe toate;
Faceţi bine şi ertaţi,
Că pe rând toate jucaţi!
Aşa măi!

(Ibid. 362)

saŭ:

Mândră maic'am mai avut!
Copil mândru m'a făcut;
M'a baiat cu flori de munte,
Toţi gura să mi-o asculte,
Mândrele să mi-o sărute!
Hop *aşa*, măi!

(Ibid.)

saŭ:

Pentru tine, mandră hai!
Mi-a pierit iarba 'ntre vai
Şi bucatele 'n hotarĕ
Nouĕ clăi şi nouĕ carĕ,
Nouĕ carĕ de secară
Şi nouĕ de grâŭ de vara!
Aşa dĕu, copile!

(Ibid. 369).

In „Ţurca“ saŭ „Cerbul“, asfel cum se jócă în ajunul Crăcĭunuluĭ în unele locurĭ din Ardél, unul din strigăte este:

Aşa jócă calul meŭ,
Când îĭ daŭ câte-un jisdăŭ!
Aşa jócă ĭépa mea,
Cându'ĭ daŭ câte-o nuĭa!..

(P. Olteanu, Haţeg).

In fine, printr'un tradiţional *aşa* se isprăvesce maĭ tot-d'a una basmul român :

Ĭar eŭ încălecaĭ p'o şea
Şi vĕ spuseĭ dumnévóstră *aşa*..."

In unele locurĭ :

Şi m'am suit pe-o şea
Şi am spus'o *aşa*;
M'am suit pe o rótă
Şi am spus'o tótă!...

(Ispir., op. cit. 132).

X. Filiaţiunĭ istorico-filologice.

a) Dialectul daco-român:

O formă *aşi* s'a conservat numaĭ în compusele *aşişĭ* şi *aşijderea*, pe carĭ vedi-le la locul lor.

Forme existinţĭ: *aşa* saŭ *aşĭa*, *aşă* saŭ *aşe*, uneorĭ *şa*, *şă* saŭ *şe*, şi poeticul *daşa* cu un *ἅπαξ λεγόμενον* *daşare*.

Forma *aşe* adesea în Pompiliŭ, Sibiŭ, 19, 21, 23:

Nicĭ *aşè* n'aĭ avé pace,
Că eŭ un pescar m'aşĭ face...

Jura badea şi nu prè,
Că scia c'aĭ fost *aşè*...

Aleĭ slugă, fĕtul meŭ,
De ce muscĭ tu *aşè* rĕŭ...?

Dintre ceĭ vechĭ, *aşe* nu e rar la Dosofteiŭ, de ex. 1673, f. 163 :

Ca otrava ce să tréce
De soare şi de vînt réce:
De deminéţâ'ĭ cu floare,
Sara'ĭ véştedâ de soare,
A doa dzâ să usucâ
Ca 'n cuptorĭu cînd o aruncâ,—
Aşe cu lesne ne arde
Urgié ta şi ne scade....

„La noĭ în Banat se ḑice adesea *aşè* şi chiar *şè* pentru *aşa*". (D. Recénu, c. Bucova).

„Forma *şa*, care se întrebuinţéză în limba română în expresiunea „*şa* şi *şa*", lipsesce în dicţionarul d-luĭ Cihac." (Burlă, Studie filol. 86).

Forma cu proteticul *d*, ca în *dalb:*

Marian, Bucovina, I, 63:

Calapod îĭ respundea:
Daca e tréba *daşa*...

Ibid. II, 206:

— Mĕĭ femee! tu'mĭ cânţĭ mie?
— Ba! bărbate, nu'ţĭ cânt ţie,
Daşa merge cântecul,
Bată-te 'ntunericul!...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 195:

Daşa'ĭ, Dómne, 'ntre streini
Ca mlădiţa între spinĭ:
Suflă vîntul ş'o clătesce,
De toţĭ spiniĭ mĭ-o lovesce!..

Intr'o notiţă versificată, scrisă de mână în secolul XVI pe scórţa Omeliaruluĭ luĭ Coresi din 1580, canonicul Ciparŭ (Organul 1848 No. 62) citesce:

. . . .
Poruncit'a ferimanu,
Feriman di 'npărăţie
Să lipséscă Vodă din domnie:
Dunde în masă n[e]pusă
El în mănă ş'o luară
Şi dâncepu da cetire,
Lacrămile'l podidiră;
Iar ce Domnă de Stăncuţi,
E din graĭŭ *daşa* îĭ grăire:
Nu găndi Doamne nimica,
Vom dari v'uĭn blid de galbeni,
Şi va f[i] Doamne *daşare*...

unde ne întimpină alăturĭ cu proteticul *d* în *dunde*, *dîncepu* şi *dacetire* nu numaĭ forma *daşa*, dar încă o formă *daşare*, cu acelaşĭ inorganic *-re* ca la Jarnik-Bărsanu (p. 335):

Frunză verde şi frunza*re*,
Măĭ bădiţă Iona*re*, etc. . . .

Maĭ adăugâm că în vechile texturĭ rustice se întimpină *aşa* scris la sfîrşit cu duplul aa: „*aşaa* amu aflatu cu alé noastre suflété . . .“, dar tot acolo maĭ jos: „*aşa* amu aflatu . . .“ (Tudor Logofĕt, Muscel, circa 1580, Cuv. d. bătr. I, 38). In alte texturĭ finalul *a* din *aşa* se fusionéză cu iniţalul din verbul auxiliar: „*aşau* fostu . . . .“ = „aşa au fost . . . .“ (Gherghi, Tîrgovişte, 1602, Cuv. d. bătr. I, 122).

b) Dialectul macedo-român:

S'a conservat forma primitivă *aşi* alăturĭ cu *aşiţe*, adecă *aşice*, cu *ce* întocmaĭ ca în *atunce*, *aice* etc. La Româniĭ din Epir şi Tesalia se aude o formă şi maĭ veche *acşi*, *acşiţe*, *acşice*. Confruntarea acestor diferite forme v. în Miklosich (Rum. Untersuch. I, 62).

c) Dialectul istriano-român:

Forma primitivă *aşi* s'a perdut, conservându-se numaĭ *aşa*, afară de adjectivul *aşava* „tel“.

Din cele doue etimologie ale luĭ *aşa*, una din lat. aeque-sic, propusă de Diez şi susţinută de Cihac, cea-l'altă din lat. eccum-sic, preferită pe Flecchia, carĭ ambele explică pe *c* în macedo-românul *acşi*, în ital. così saŭ cusì, sicil. accussì, vechĭu provenţal acsi, brescian icsi şi altele, numaĭ derivaţiunea din eccum-sic ne satisface pe deplin. Ca sens, eccum-sic se justifică prin românul „ĭac'aşa“; ca formă, trecerea luĭ ecc- în ac- ne întimpină de asemenea în: acel, acest, acolo, etc., carĭ ne apar tot cu ac- în limbile romanice occidentale; pe când latinul aeque n'aŭ dat nascere nicăirĭ la o formaţiune analógă. Cu perderea luĭ *c* prin asimilaţiune, românuluĭ *aşa* saŭ *aşi* corespunde span. así, catal. assi- portug. assim etc. Prin nasalisare, s'aŭ format lombardul insci, vechiŭ span. ansi, franc. ainsi în privinţa cărora etimologia luĭ Ménage, Littré şi Brachet dela o formă latină separată *in-sic* „mot-à-mot en ainsi“ este inadmisibilă, nesocotind cele-l-alte paralelurĭ romanice. In macedo-românul *acşice*, cea maĭ completă din tóte formele neo-latine, se resfrânge un prototip latin archaic: eccum-sice, cu „sice“ pentru „sic“ ca în Plaut. La Reto-romanĭ, ca şi la noĭ, există o formă cu *-a* şi o altă cu *-i*, punêndu-se *aşì* de 'naintea unuĭ adjectiv saŭ adverb: „aschì bein, aschì mal“ etc., dar *aşà* când stâ deosebit saŭ când vine după un verb:

„far aschia, dir aschià“ ... (Carigiet, Raetorom, Wtb. 1882, p. 15). Finalul *-a* în *aşa* = reto-rom. aschia n'are a face cu emfaticul *a* în acum-a, atuncĭ-a, aĭurĭ-a etc. (v.[5]*A*), care nu e nicĭ o dată tonic şi este specific românesc, ci resultă din diftongirea scurtuluĭ *i* în latinul sic, după cum s'a diftongit scurtul *i* şi în „abia“ din lat. vix. Deşi nu latine clasice, totuşĭ cele treĭ forme române“ *acşi*, *aşi* şi *aşa* sînt dară romanice generale. Lîngă eccum-sic, literalmente „ĭac'aşa“, comun tuturor Neo-latinilor, atât în ramura occidentală cum şi 'n acea orientală, latina rustică maĭ avea un alterum-sic, maĭ puţin respăndit şi numaĭ la Apus, de unde franc. aussi, vechĭu altresi, literalmente „încă o dată aşa“, de ex. în Chanson de Roland, v. 3319.

v. *Aşişĭ.* — *Aşijdere.* — *Aşava.* — *Şi.* — *Cum.* — *Cât.* — *Atât.* ....

[2]**Aşà,** adj. talis.

Conservând forma sa adverbială, *aşa* funcţionéză adesea ca un curat adjectiv. De patru orĭ în proverbul: „la *aşa* barbă, *aşa* răsĕtură; la *aşa* cap, *aşa* chĭulaf“ (Pann, II, 42) = „telle barbe, telle rasade; telle tête, tel bonnet“.

Une-orĭ numaĭ din totalitatea fraseĭ se póte înţelege, dacă *aşa* este adverb saŭ dacă 'ĭ adjectiv. In exclamaţiunea: „*aşa* te voĭu, băĭete!“ el este adverb, când îl punem în legătură cu „voĭu“: „ita volo te esse“, ĭar în legătură cu „te“ este adjectiv: „talem te esse volo“.

Apoĭ este adjectiv în frasa: „*aşa* ce-va nu 'mĭ vine să credŭ, atare lucru nu'mĭ vine să cred, unde c e - v a figuréză ca substantiv“ (Laurianu-Massimu, v. *asia*).

Balada Român Grue Grozovanul:

Dar colo, cât colo 'n fund,
Ĭat'un negru cam rătund,
Care sóre n'aŭ veḑut
De când mă-sa l'aŭ făcut;
La el Grue se ducea,
Mâna 'n cómă că 'ĭ punea,
Din loc nicĭ că nu'l clintĭa:
Aşa cal îĭ trebuĭa...

Când adjectivul *aşa* „tel“ e pus în corelaţiune cu c u m, atuncĭ şi acest din urmă încetéză de a fi adverb, adjectivându-se cu sensul de „quel“.

Balada Bogdan:

Cum era şi nuntaşul,
Aşa'ĭ da şi postavul...

Cu sens adjectival, *aşa* e tréba, *aşa* a devenit tipic într'o mulţime de locuţiunĭ ca: *aşa* e gĭóca, *aşa* e vorba etc.

„Graur. — Dacă aşĭ vra sĕ te sărut, nicĭ că te-aşĭ maĭ întreba.
Florica. — Ba ḑeŭ?
Graur. — Dec! Nu cumva te-aĭ fasoli poate?
Florica. — Maĭ ştiĭ?
Graur. — E, e, e! Nu mĕ face, că eŭ acuş cerc.
Florica. — Ean cearcă, sĕ veḑĭ.
Graur. — *Aşa* ţi'ĭ povestea, fa? Apoĭ aştéptă, (se repede s'o sărute).

(Alexandri, Cinel-cinel, sc. XIII; cfr. Arvinte şi Pepelea, sc. IV).

Vecină, mândruţ' aleasă,
De băditu meu te lasă!..
Să scii tu, vecină, bine,
C'*aşa*-i povestea cu mine:
Să bolesc la pat o lună,
Cum mĕ scol, ţi-l iau din mână;
Şi să zac chiar patru ai,
Cum mĕ scol, bădişor n'ai!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 278).

Acum décă'ĭ tréba-*aşa*,
Spune-ĭ, dragă, maĭcă-ta
Să 'ngrădéscă uliţa
Tot cu in şi cu pelin,
Să nu ne maĭ întâlnim!...

(Jarnik-Bărsanu, 61).

In fine, legat cu noţiunea destinuluĭ:
Jarnik-Bărsanu, Transilv. 148:

Nu plânge, ĭubita mea,
Că scrisa nóstă 'ĭ *aşa*!...

Alexandri, nota la Mioriţa: „...întâmplările lumiĭ îl găsesc (pe Român) tot-d'a-una pregătit a priimi lovirile lor, căcĭ el se întăresce în credinţa mângăetóre ca: *aşa* ĭ-aŭ fost scris! *aşa* ĭ-aŭ fost zodia! *aşa* ĭ-aŭ fost să fie! etc."

„Ursîta o numesce poporul și Dată, ḑicênd: *așa* ĭ-a fost Ursîta! saŭ: *așa* ĭ-a fost Data!“ (N. Sânzian, Hațeg).

Așava, adj. „talis“. Istriano-românii aŭ făcut pentru adjectivul *așa* o formă separată de adverbul *așa*, și anume *așava*, de ex.: *așava* place = „talis merces“, *așava* morte = „talis mors“ (Miklos. R. Unters. I, 19), pe când adverbial se ḑice numaĭ *așa*: „cum se șopae, *așa* se joca“ (ib. 12).

Finalul *-va* din *așava* nu póte fi un adaus analogic după -va din când-va, ce-va, cum-va etc., căcĭ acest -va nu se acață nicĭ o dată la adjectivĭ. Dialectul Istriano-român a suferit la culme înriurirea slavică. In *așava* „talis“ din *așa* „sic“ finalul *-va* este pur și simplu sufixul adjectival slavic -vŭ, -va, în takovŭ, takova „talis“ din tako „sic“.

STATISTICA SINUCIDERILOR

In mișcarea produsă prin introducerea științelor exacte cu metodele lor positive in științele filosofice, etica sau morala se simte și ea sguduită pănă in temelie.

Dacă deosebirea intre bine și rĕu nu este numai un fel de convenție socială, care se schimbă după deosebitele societăți ce o produc, ci este un principiu absolut al naturei omenești in genere, atunci existența moralei atirnă dela intrebarea: există sau nu există libertatea voinței, așa numitul liber-arbitriu, in individul omenesc? Cu alte cuvinte: este fiecare din noi predestinat din naștere a fi așa și nu altfel? Trebue să disparā responsabilitatea individuală și cu dĕnsa orice imputabilitate morală? Sau avem in noi puterea de a ne hotări intr'un mod sau in altul, suntem responsabili și ni se poate imputa orice acțiune in ințelesul moralei?

Asupra acestor intrebări discuția teoretică este tot așa de veche ca și găndirea filosofică și religioasă in omenire, dar pe căt este de veche, pe atăt a rĕmas și de neimpăcată in sfera curat filosofică; astăzi insă și această discuție a intrat intr'o fasă cu totul nouă prin introducerea unei noue metode de știință exactă.

Fără a se preocupa de cercetarea teoretică asupra binelui şi rĕului, şi lăsând pe de altă parte in sarcina legislaţiilor practice, fie civile, fie penale, regulamentarea unora din acţiunile omeneşti mai de căpetenie, precum sunt căsătoria, despărţenia, furtişagul, omorul, sinuciderea, etc., noua metodă caută mai intăi de toate a afla care este cifra exactă a acestor acţiuni omeneşti in fiecare stat şi in fiecare popor, şi alcătueşte astfel tabele, care ne arată suma tuturor căsătoriilor, furtişagurilor, omorurilor, etc. constatate in fiecare an, la unele in fiecare lună şi pe fiecare zi, pentru fiecare stat, şi ne arată totdeodată deosebirile in plus şi in minus intre deosebiţii ani şi deosebitele state, in paralelă cu constatările numerice ale tutulor celorlalte acţiuni astfel controlate in privinţa cifrei lor de frecuenţă.

Din compararea acestor tabele intre sine, reies date positive despre creşterea sau decreşterea sumei unor acţiuni in paralelă cu creşterea sau decreşterea sumei altor acţiuni; ear conclusiunile ce se trag din asemenea fapte positive, pot varia după intinderea şi combinarea lor, dar sunt cel puţin totdeauna silite a se intemeia pe constatări exacte, care se impun cu tăria unei realităţi netăgăduite.

In mijlocul argumentelor grămădite mai inainte cu multă pasiune, dar fără mult succes, in sfera meditărilor curat ideale, se inalţă deodată figura rece, indiferentă, dar biruitoare a cifrei matematice, şi intre morala metafisică de mai nainte şi statistica materială de mai tărziu şi-a luat astăzi locul o ştiinţă intermediară: statistica morală.

Această nouă ştiinţă, representată prin Quételet, Adolf Wagner, etc., cercetează cu ajutorul cifrelor reale, dacă in proporţia in care creşte numĕrul unui şir de acţiuni in unul sau mai multe popoare, creşte sau decreşte numĕrul unui alt şir de acţiuni de valoare morală; dacă d. e. in proporţia in care se sporeşte numĕrul celor ce ştiu a scrie şi a ceti, sau celor ce au cutare religie, sau celor ce sunt bogaţi, scade sau sporeşte numĕrul celor ce comit crime sau celor ce se sinucid sau celor ce inebunesc.

Odată constatările numerice făcute, ştiinţa caută a deduce din ele teoria etică sau psichologică pentru explicarea lor. Avem dar aici a face cu ceea ce s'a numit in Metodologia ştiinţelor inductive *metoda variaţiilor concomitante.*

Statistica morală este deabia la inceputul ei. Şirurile constatărilor făcute sunt incă prea scurte in timp, prea mărginite in

spaţiu, prea puţin sigure in date, pentru a permite conclusiuni definitive in vreuna din sferele ce le imbrăţişează.

Insă lucrarea se urmează cu stăruinţă in toate ramificările ei, şi datoria celor ce se interesează de problemele omenirii este de a luà cunoştinţă de resultatele dobăndite din treaptă in treaptă şi de a le comparà cu vechile credinţe şi teoreme ale moralei şi ale jurisprudenţei.

Una din constatările speciale ale statisticei morale are de obiect sinuciderile; şi fiindcă asupra acestui punt ni s'a dat in timpul din urmă o lucrare resumătoare prin o publicaţie a d-lui Morselli*), credem că este folositor a infăţişa cititorilor acestei foi resultatele dobĕndite pănă astăzi intr'o sferă de cercetări, care atinge aşa de aproape interesele societăţii omeneşti.

Din această dare de seamă se va inţelege totdeodată cu mai mare lămurire, care este metoda şi care este insemnătatea nouelor cercetări.

1. Comparănd tabelele statistice ale statelor civilizate europene din secolul nostru, dobĕndim resultatul, că numĕrul sinuciderilor creşte in mod constant, şi anume creşte proporţional mai tare decăt cifra populaţiunii şi cifra morţilor din alte cause.

Extragem aici căteva date positive din multele ce le dă D. Morselli, lăsănd la o parte unele state europene şi cele americane:

	In anii	*s'au sinucis din 1 milion locuitori*
In Italia	1864—68	30 pe an in termin de mijloc
	1869—73	31
	1874—77	37
In Franţa	1826—30	54
	1866—70	135
	1871—75	150
In Englitera	1830 40	62
	1866 70	67
	1871—78	69
In Prusia	1826—30	89
	1866—70	133
	1871—75	133
	1876—77	173
In Austria de jos	1828—36	82
	1864—72	129
	1873—77	270

*). Morselli, Profesor de Psichiatrie la Universitatea din Turin: «Sinuciderea, un capitol din Statistica morală». Brockhaus, 1881, al 50-lea volum din Biblioteca ştienţifică internaţională.

	In anii	*s'au sinucis din 1 milion locuitori*
In Saxonia	1846—50	199
	1866—70	297
	1876—78	377
In Svedia	1801—1815	34
	1831—1845	67
	1871—75	81
	1876—78	93
In Norvegia	1826—35	88
	1836—55	108
	1856—60	94
	1861—65	85
	1866—70	76
	1871—75	70 [1]
In Danemarca	1836—45	222
	1846—55	265
	1856—65	282
	1869—78	290

2. Din partea climei nu se poate aflà nici o influinţă hotăritoare asupra cifrei sinuciderilor. Ţĕri cu elemente climatice egale sau foarte asemĕnate dau cifre cu totul deosebite, şi iarăşi altele cu grade deosebite de latitudine dau cifre egale.

Se poate constatà cu toate aceste, că in climele extreme cifra sinuciderilor este mică şi că ţĕrile cu cele mai numeroase sinucideri sunt intre isotermele de $+12{,}5^0$ şi $+7{,}5^0$ Cels., adecă situate in centrul Europei dela nordestul Franţei până la graniţa rĕsăriteană a Germaniei.

3. In privinţa geologică, sinuciderile sunt mai numeroase in ţĕrile care sunt formări aluviale ale timpurilor mai noue, adecă in acele regiuni care au rĕmas acoperite de mare până in epoca terţiară şi au fost cele mai intărziate in desvoltarea florei şi faunei de astăzi.

Se poate dar zice că sinuciderile se arată mai intensive deodată cu civilisaţia şi aceasta deodată cu desimea populaţiei in ţĕrile de formaţiune mai tinĕră, sau, cu o sintesă cam indrăsneaţă: gradul civilisaţiei popoarelor (şi cifra lor de sinucideri) stă in raport invers cu vĕrsta geologică a ţĕrilor in cari locuesc.

[1]) După cum se vede, Norvegia este singurul stat, care face excepţie la legea creşterii sinuciderilor Dela 1861 incoace sinuciderile scad in Norvegia. D. Morselli atribue acest fapt energiei cu care statul Norvegian a pus in lucrare in cei din urmă 18 ni alegile sale in contra bĕuturii rachiului.

4. In privinţa rasei, luănd limba drept criteriu mai sigur al naţionalităţilor, avem următoarea tabelă comparativă:

La popoare de limba:	*sunt sinucideri la 1 milion locuitori*
Daneză	268
Germană de sus şi de mijloc	165
(Saxonii in deosebi	288)
Germană de jos	148
Franceză	116
Engleză	72
Română	50 (?)
Italiană-Spaniolă	27
Maghiară	52
Slavă rĕsăriteană	40

Evreii au puţine sinucideri, insă multe cazuri de nebunie.

5. In privinţa religiunii, popoarele de confesiune protestantă au cea mai mare cifră de sinucideri, cei de confesiune ortodoxă cea mai mică. Tabela este cea următoare:

Ţĕri de religiune:	*au sinucideri la 1 milion locuitori*
Protestantă	190
Catolică	58
Mixtă (catolici şi protestanţi)	96
Ortodoxă	40

Turcii, intrucăt se poate vorbì de o constatare statistică la ei, au sinucideri puţine.

6. Ţĕrile, in cari instrucţia publică este cea mai lăţită in popor, au şi cifra cea mai mare de sinucideri.

Din tabela dată mai sus, se vĕd sinuciderile cele mai numeroase in Germania şi Danemarca, cari sunt totdeodată ţĕrile cu invĕţămĕntul public cel mai rĕspăndit. Mai puţin rĕspăndit este invĕţămĕntul in Franţa — cifra sinuciderilor este mai mică. Şi mai puţin in Englitera — şi mai mică cifra sinuciderilor. Infine Spaniolii numĕră deabia 27 sinucişi intre un milion de locuitori.

Afară de această constatare prea pe deasupra, D. Morselli dă un fragment de tabelă, in care cifra celor ce nu ştiu să scrie şi să citească (analfabeţi) stă in proporţie inversă cu numĕrul sinucigaşilor.

7. Cifra sinuciderilor creşte cu cifra vĕrstei, şi relativ cei mai mulţi sinucigaşi sunt in vĕrsta cea mai inaintată (70—80 ani).

Este dar greşită părerea statisticilor vechi că tendinţa spre sinucidere este mai mare intre 40 şi 50 de ani.

Deosebită luare aminte merită sinuciderile copiilor. Dintre 4595 sinucigaşi din Paris (1834—43) erau 77 copii mai mici de 14 ani. Statistica franceză registrează in 8 ani (intre 1866 şi 1875) 240 sinucideri de copii, dintre cari 94 de 15 ani, 60 de 14 ani, 38 de 13 ani, 16 de 11 ani, 3 de 8 ani şi 8 de 7 ani. In Prusia dela 1869 până la 1878 s'au sinucis 29 de copii in vêrstă mai mică de 10 ani.

8. Unde hrana poporului este mai ales vegetală (Italia de sud, Spania), sinuciderile sunt mai rare; unde hrana este mai ales animală (Franţa de nord, Germania) sinuciderile sunt mai dese.

Ţĕrile, unde poporul bea mai ales vin, au sinucideri mai puţine; ear acolo, unde se bea mai ales bere şi rachiu, sinuciderile sunt de regulă mai numeroase.

In urma acestei constatări, Bertillon se intreabă dacă aplecarea Danezilor şi Germanilor spre sinucidere nu este mai mult un efect al alcoholismului decăt al rasei. Insă Slavii şi Holandezii, deşi foarte iubitori de rachiu, au o cifră mică de sinucideri.

9. Numĕrul sinucigaşilor bărbaţi este in Europa de 3 până la 4 ori mai mare decăt al femeilor. Numai in Spania femeile sunt mai aplecate spre sinucidere, şi proporţia este intre bărbaţi şi femei ca $2^1/_4 : 1$.

10. Cea mai mare aplecare spre sinucidere o au vĕduvii şi vĕduvele; dar vĕduvii mai mare decăt vĕduvele.[1]

In adoua linie vine apoi aplecarea bărbaţilor holtei, care este mai mare decăt a insuraţilor.

Din contră femeile măritate dau o cifră mai mare de sinucideri, decăt femeile nemăritate.

11. Căt despre deosebirea intre oraşe şi sate, in toată Europa cifra relativă a sinuciderilor este mai mare in populaţia grămădită a oraşelor (socotind oraşele dela 2000 locuitori in sus) decăt in cea rară a satelor; dar nu aşa incăt să crească in oraşe şi să scadă in sate, ci aşa incăt crescĕnd in oraşe să crească şi in sate, numai ceva mai incet.

Luănd insă nu oraşele in genere, ci căteva capitale mari in

---

[1] Să nu uităm insă că vĕduvii şi vĕduvele fiind de regulă in vĕrstă mai inaintată, o parte a cifrei celei mari din sinuciderile lor vine in socoteala creşterii sinuciderilor cu creşterea vĕrstei

parte, vedem in aceste o cifră foarte mare de sinucidiri. Cele mai multe sinucideri se intêmplă in Paris, şi cifra sinuciderilor din departamentele Franţei merge crescĕnd cu apropierea lor de capitală, aşa incăt in unele din departamentele depărtate cifra este mică, deşi se află in ele oraşe mai mari, d. e. Nantes, Clermont, Montpellier, Limoges. Excepţie face Marsilia, care este pentru Sud un centru de radiare al frecuenţei sinucigaşilor precum este Parisul pentru Nord.

După Legoyt, de la 1856 - 60 cifra mijlocie a sinucigaşilor pe un an a fost de 110 la un milion de locuitori pentru cele 86 departamente, insĕ de 646 pentru Parisul singur.

Londra asemenea are totdeauna o cifră relativă mai mare de sinucigaşi decăt restul Engliterei.

In Kopenhaga de la 1863 1876 cifra mijlocie pe un an calculată la un milion de locuitori a fost de 301 sinucigaşi, in Stockholm de la 1851 - 1870 idem de 340.

12. Asupra deosebirii cifrelor de sinucideri după profesiunea sinucigaşilor nu se poate ăncă face o constatare generală, fiindcă statisticele deosebitelor state nu au rubrice comune pentru aceasta, şi orice argumentare ar fi aici pripită.

Din statistica Italiei pe 1866 - 1876 pare a resultà că cea mai mare intensitate de sinucideri este intre invĕţaţi, literaţi, ingineri etc. Apoi vin in ordine decrescĕndă militarii, neguţătorii, meseriaşii. Mare este cifra sinuciderilor in corpul profesoral şi la funcţionari, mică din contra la ţerani, la servitori şi la artişti.

In Franţa (1872 1876) sunt la un milion de locuitori 510 sinucigaşi din profesiunile liberale, 158 din industrie, 110 ţerani, 82 servitori.

Sinuciderile intre militari sunt in toate Statele relativ mai numeroase decăt intre civili Pentru Prusia deosebirea este mică dar in Franţa (1862 1867) cifra sinucigaşilor militari in raport cu toţi militarii este aproape de 3 ori mai mare decăt cifra sinucigaşilor civili (numai barbaţi) in raport cu toţi civilii; in Englitera (1862 1871) de peste 3 ori mai mare, in Italia (1871 - 1875) de 10 ori mai mare.

13. Sinuciderile sunt excepţional de numeroase printre arestaţi, şi anume pintre cei inchişi in arest preventiv; mult mai puţin numeroase pintre cei definitiv condamnaţi la inchisoare.

In unele State cifrele sunt enorme. In Danemarca d. e. in anul 1872 s'au intêmplat aproape 260 de sinucideri la 1 milion

de locuitori, insĕ proporţia sinucigaşilor bărbaţi este de 40,320 la 1 milion de arestaţi (preventiv) şi chiar de 41,320 de femei la 1 milion de arestate.—Cu alte cuvinte in Danemarca a fost in acel an căte 1 sinucigaş la 3,846 de locuitori in genere, insă pentru cei inchişi in arest preventiv a fost căte 1 sinucigaş la aproape 25 de arestaţi. Sau: dintre aproape 4,000 danezi in genere a perit in anul 1872 prin sinucidere numai unul, pe când in acelaşi an din 4,000 danezi arestaţi preventiv au perit prin sinucidere vr'o 160.

Cu totul alta este in Danemarca cifra sinucigaşilor intre cei definitiv condamnaţi la inchisoare; adică numai de 1,170 la un milion (aproape de 30 ori mai mică decăt in arestul preventiv).

Se vede dar că ruşinea şi neliniştea sunt causele imediate cele mai puternice pentru sinuciderea celor arestaţi. De aci se explică şi cifra enormă a femeilor sinucigaşe din aresturile preventive.

Afară din orice proporţie mai mici sunt cifrele corespunzĕtoare din statistica Franţei pe 1872. Aici la 1 milion arestaţi preventiv vin numai 750 sinucigaşi bărbaţi contra 40,320 in Danemarca şi 420 femei contra 41,320 in Danemarca.

13. Intre sinucidere şi nebunie se poate asemenea stabili un raport statistic. Amăndouĕ aceste anomalii cresc in Europa in mod regulat, şi in multe state in oarecare paralelism. Astfel am vĕzut că Danemarca are mai multe sinucideri decăt Prusia, aceasta mai multe decăt Franţa, aceasta mai multe decăt Englitera. Tot aşa este şi cu cifra nebuniilor. Insă Italia, care are mai puţine sinucideri decăt Franţa şi Englitera, are o mai mare cifră relativă de nebunìi decât aceste douĕ ţĕri. (Căldura? Pellagra?)

Se inţelege că nebuniile sunt totdeauna mult mai numeroase decăt sinuciderile; in Franţa cam de 13 ori, in Danemarca de 11 ori, in Prusia de peste 18 ori, in Italia chiar de 50 de ori. Aşa in Prusia la 1871 au fost la un milion de locuitori 2450 de nebuni şi numai 133 de sinucigaşi; in Italia in acelaşi an 1640 de nebuni contra 31 de sinucigaşi. Cei mai mulţi nebuni ii are Norvegia, cei mai puţini Belgia.

14. In privinţa statisticei causelor şi motivelor care duc la sinucidere, trebue păstrată multă reservă. Motivele remăn adese-ori necunoscute, intrepretările celor chemaţi a face primele constatări sunt mai totdeauna arbitrare. Când se sinucide cineva in

delirium tremens, trebue clasat la nebunie sau la viţiu, indeosebi la alcoholism? Rubrica sinucigaşilor din aşa numitul desgust de viaţă trebue să cuprindă şi suferinţele fisice şi tristeţa? Şi dacă nu, unde este limita sigură?

Cu toate aceste, rubricele alcătuite după una şi aceeaşi sistemă dau totuşi cifre comparative de oarecare interes.

La 100 de sinucideri sunt in:

	Prusia	*Franţa*	*Suedia*	*Italia*
Din nebunie	27 %	28 %	41 %	31 %
Desgust de viaţă	12	4	1	3
Viţiu (beţie, jocuri de noroc) . .	11	13	27	1
Ruşine, mustrări de conştiinţă .	10	6	9	4
Suferinţe fisice	6	12	5	8
Pasiune (amor, gelosie, mănie) .	3	2	2	5
Mizerie.	3	4	1	9

De aci se constată că nebunia este causa cea mai frecuentă de sinucidere. Apoi vin deosebiri caracteristice după deosebitele ţări; in Prusia mai ales desgustul de viaţă şi viţiul, in Franţa mai ales viţiul şi suferinţele fisice, in Suedia viţiul şi ruşinea, in Italia miseria şi suferinţele fisice. Pretutindeni sinuciderile din amor, gelosie, mănie sunt puţine.

Adăogăm ăncă in privinţa nebuniei că in termin de mijloc din 100 de nebuni bărbaţi 25 mor prin sinucidere, ear din 100 femei nebune 10.

Cu alte cuvinte şi in combinare cu constatarea de mai sus, putem zice pentru bărbaţi *grosso modo* că a patra parte din sinucigaşi se sinucid din nebunie şi că a patra parte din nebuni pier prin sinucidere.

15. Sinuciderea este de cea mai mare raritate intre surdomuţi, foarte rară intre orbi, mai deasă in comparare cu acestia intre idioţi.

16. Ultima constatare statistică ce o relevăm, priveşte mijloacele alese pentru sinucidere. Şi aici se observă oarecare regularitate după locuri şi epoce.

In Italia (1868—1877) prepondereează inecarea, apoi vine impuşcarea, apoi spĕnzurarea. Otrăvirea este pretutindeni in proporţii mai mici, dacă facem calculul după ţări şi nu după capitale.

In Franţa şi Germania (1866—1875) preponderează spěnzurarea, apoi vine inecarea, in rěndul al treilea impuşcarea.

In Anglia (1867—1876) preponderează spěnzurarea, apoi vine tăierea (care in alte ţěri se află in proporţii mici), apoi inecarea, pe cănd impuşcarea este rară.

In privinţa capitalelor celor mari mijloacele de sinucidere arată o altă variaţie. Pe cănd in Paris de la 1817—25 prepondera inecarea, apoi venea impuşcarea şi spěnzurarea, iar asfixiarea cu cărbuni erà necunoscută, dela 1834—43 asfixiarea cu cărbuni ia preponderanţa, apoi vin inecarea, spěnzurarea şi in fine impuşcarea.

Asfixiarea cu cărbuni nu se intrebuinţează in Londra, nici in Petersburg, nici in New-York, dar s'a imitat in Turin şi Milan, unde cověrşeşte cu mult sinuciderile prin spěnzurare.

Otrăvirea dă cifre foarte mari in unele capitale. Aşa găsim pentru anii 1876—77 din 1000 sinucigaşi

In	*Otrăviţi*	*Spěnzuraţi*	*Inecaţi*	*Impuşcaţi*	*Asfixiaţi*
New-York . . .	317	135	68	331	—
Londra	154	254	208	61	—
Viena	216	358	56	222	4
Turin	182 *)	—	121	242	61 *)
Milan	116	58	192	327	77
Roma	74	—	74	408	—

Se vede de aici că imitarea joacă un rol foarte mare in alegerea mijlocului de sinucidere, precum intr'un alt ordin de idei se constată uneori un fel de epidemie locală, ca o molipsire morală, pentru sinucideri. (Intr'o anume odaie d. e. dintr'o anume casarmă se intěmplă mai multe sinucideri consecutive. In Saxonia au trebuit de căteva ori să fie schimbate edificiele de casarmă din această causă).

Ne mărginim in relevarea acestor 15 rubrici mai insemnate din statistica sinuciderilor. Ele vor fi de ajuns pentru a da o primă idee despre această parte a statisticei morale şi despre metoadele intrebuinţate intr'o ramură nouă a ştiinţei, care este chemată a aduce oarecare lumină in deslegarea unora din intrebările cele mai grele ale vieţei sociale.

T. M.

---

*) Pe cănd la Turin dela 1855—1859 nu s'a constatat nicio sinucidere prin otravă, dar 111 prin asfixiare.

TEORIA LUI ROESLER

STUDII ASUPRA STARUINȚEI ROMANILOR IN DACIA TRAIANA

de **A. D. XENOPOL**

DARE DE SEAMĂ CRITICĂ

(Urmare)

Din cele expuse inainte, am vĕzut că mărturiile cronicarilor impreună cu documentele pun, pentru judecata obiectivă, mai presus de indoială ființa poporului român in părțile Daciei inainte de venirea Ungurilor. Pe lângă aceasta, tradițiunea istorică impreună cu toponimia se opun şi teoriei remigrării Daco-Românilor ca popor, fie in oricare timp. In această privință ne remâne incă a vorbì despre *stăpânirea bulgară* asupra ţĕrilor române din stinga Dunării, susținută de d. Xenopol ca argument incontra teoriei lui Roesler, şi cunoscută dela Lucio şi Engel incoace şi ca argument pentru remigrare.

Aici observăm mai intăi că d. Xenopol priveşte şi *Moldova* ca aparținĕtoare la intăiul imperiu bulgar. (pag. 70.) D-sa uită insă că această ţară se află in seculul IX in stăpânirea Ungurilor şi apoi a Pecenegilor. După Constantin Porfirogenitul, Ungurii, fugăriți de Pecenegi inainte de 835 din locuințele lor mai vechi, se aşezară mai intăi in apus de Dunapru, in ţara numită apoi Atelkuzu, la care numitul autor numĕră şi riurile *Prutul* şi *Siretul* [1]). Intre 836–838 Ungurii din Atelkuzu dau ajutor Bulgarilor incontra Bizantinilor, pentru a impiedecà liberarea captivilor transportați de Bulgari (a. 813) din imperiul bizantin peste Dunăre [2]). Atunci Ungurii se află amintiți pentru intăia oară la gurele Dunării, in vecinătate cu ţara Bulgarilor din stinga fluviului. După mutarea lor din Atelkuzu in Ungaria, ţara de-

[1]) De administrando imperio, cap. 38. ed. Bonn. pag. 171.

[2]) Georgius Monachus, ed. Bonn. pag. 817 sq. Leo Grammaticus, ed. Bonn. pag. 231.

şertată de dênşii a remas ocupată de Pecenagi. Despre aceştia spune Constantin Porfirogenitul că pe timpul lui (912—959) ei locuiau in ţara ce-au avut-o mai nainte Ungurii, ajungênd cătră apus lăngă Dunăre pănă la *Silistria* (cap. 42.), iar mai la miază-noapte mărginindu-se cu *Ungaria*. Confiniele Pecenegilor cu Ungurii, contimpuranul autor le pune pe la munţii Marêmurêşeni, zicênd că Pecenegii sunt *vecinii de miază-noapte* ai Ungurilor (cap. 13 şi 40.); aici ambele popoare erau depărtate unul de altul cale de patru zile. (cap. 37.)

Fiind astfel, nu mai poate fi vorba de o stăpănire bulgară asupra Moldovei din seculul IX inainte. Ea este insă adeverită in celelalte părţi ale Daciei vechi.

La argumentele susţinute de d. Xenopol pentru această intindere a intăiului imperiu bulgar avem a mai observà ceva. Mai intăi despre lămurita mărturie alui Constantin Porfirogenitul, care nu lasă nicio indoială in această privinţă.

Acest autor de deplină incredere spune anume că Ungurii se mărgineau in timpul lui *spre resărit* cu Bulgarii, de care ei mai erau despărţiţi aici (spre resărit) *şi prin Dunăre*[1]). De aici se cunoaşte vederat că Bulgarii nu puteau să fie confinii resăriteni ai Ungurilor, decăt avênd sub stăpănirea lor Valachia şi Ardealul, cari ţêri nu se află ocupate atunci nici de Unguri nici de Pecenegi. Şi numai astfel se poate inţelege cum de vine Constantin Porfirogenitul să pună confiniile Pecenegilor din Moldova cătră Ungaria la miază-noapte de Unguri; căci fiind Valachia şi Ardealul sub stăpănirea Bulgarilor, Ungurii aveau pe Pecenegi ca vecini numai la nord-est, ceea ce pe la isvoarele Siretului şi Prutului este spre miază-noapte de Unguri.

Inţelesul cuvintelor autorului contimpuran pare insă mai puţin clar la adausul că Ungaria se despărţeşte spre resărit de Bulgaria *şi prin Dunăre*. Aici d. Xenopol (p. 74.) dă o interpretare greşită. După cum ne putem incredinţà pe chartă, această graniţă dunăreană dintre ambele ţêri poate fi căutată numai intre gura Poracicăi (dinjos de Milanovatz) şi Orşova nouă, unde Dunărea curge drept dela miază-zi spre miază-noapte, formănd

---

[1]) De adm imp. cap. 40, pag. 174. *Πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι.*

astfel, in deplin acord cu textul Porfirogenitului, intocmai marginea resăriteană a Ungariei către Bulgaria. In continuarea acestei linii merge granița Carpaților dintre Ardeal și Ungaria. Aicí mai ales se mărgineau Ungurii spre resărit cu Bulgarii, și pe lăngă aceasta *incă și* (*καὶ*) la Dunăre, ceea ce adauge autorul numai in mod secundar, fiind granița dunăreană dintre Poracica și Orșova de mai neinsemnată intindere, cam 40 km.[1]).

Astfel comentat, ințelesul lămurit al mărturiei lui Constantin Porfirogenitul nu poate admite, pe lăngă celelalte știri, nicio indoială despre intinderea imperiului bulgar in stinga Dunării. De aceea nici Romănii de aici nu se află numiți la acest autor, fiind ei supuși stăpănirii bulgare. Remăne incă intrebarea, cănd incepù stăpănirea bulgară asupra țerilor noastre, și pănă cănd ținù ea?

Bulgarii, popor de neamul finic, apar la gurile Dunării acum pe la sfărșitul secolului V, făcĕnd pănă după miezul secolului VI, din locuințele lor de lăngă marea Neagră, dese invasiuni in țerile dunărene ale imperiului roman. Pe urmă ei deveniră supuși Avarilor, pănă ce conducetorul lor Kuvrat se desfăcù pe la 634 de domnia acestora, alăturăndu-se către imperiul roman și primind dela Impĕratul Heraclius titlul de *Patricius*. Impărțindu-se apoi stăpănirea intre fiii lui Kuvrat, Bulgarii se desfăcură, după știrile bizantine, in cinci oarde, dintre care una sub Asparuch se află așezată intre Nistru și Dunăre, in locul numit *Onglos* (Bugiac), centrul stăpănirii ei. De aici Bulgarii lui Asparuch trecură in anul 679 peste Dunăre și ocupară Moesia, unde ei se consolidară in stat, contopindu-se apoi curĕnd cu Slovenii supuși, care primiră numele stăpănilor lor[2]).

Fiind că la inceputul secolului IX scriitorii bizantini amintesc ca imperiul bulgar din Moesia se estindea atunci și asupra

---

[1]) Pič (Abst. d. Rum. p. 77, n. 71.), zicĕnd cu nedrept că Dunărea nu poate fi granița resăriteană a Ungariei, comentează textul astfel că fluviul despărțea pe Unguri de Bulgari intre Belgrad și Turnul Severinului. Prin aceasta autorul își strică insuși noul sĕu argument; căci dacă Porfirogenitul putea să pună Dunărea dintre Belgrad și Turnul Severinului ca margine resăriteană a Ungariei, atunci nici spusele lui despre megieșia resăriteană a Bulgarilor nu pot fi invocate pentru stăpănirea bulgară din stinga Dunării. Iar d. Xenopol (p. 74), punĕnd granița dunăreană spre rĕsărit intre Turnul Severinului și Vidin, uită că aici nu mai este Ungaria.

[2]) Ireček, Geschichte der Bulgaren, Prag. 1876. pag. 126 sq. Roesler, Rom. Stud. pag. 233 sq.

malului sting al Dunării (*Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ*) in vecinătate cu Ungurii din Atelkuzu [1]), se conchide cu drept cuvênt că partea aceasta va fi rĕmas in stăpănirea Bulgarilor incă de pe cănd ei locuiau dincoace de Dunăre. Pentru această părere, păn'acum incă neadeverită, aflăm o mărturie contimpurană, care ne arată până unde ajungea stăpănirea bulgară in stănga Dunării pe timpul mutării lor in cea parte a fluviului.

Geograful Ravennat, scriitor dela sfărşitul secului VII după aşezarea Bulgarilor in Moesia [2]), spune că Bulgarii, eşiţi din Scythia mare, locuesc acum in *Mysia inferioară*. La această ţară el numĕră, pe lăngă Moesia veche, incă şi *Valachia* cu *Ardealul*, numind cetăţile romane ce se aflau inainte in aceste ţeri, până 'n sus la Porolissum, ca cetăţi in *Mysia inferioară dincolo de Dunăre*, adecă din stinga fluviului [3]). Iar *Dacia* lui, unde spune că locuesc acum Avarii şi unde mai inainte locuiau Gepizii, cuprinde pe lăngă aşa numita *Dacia mică* dintre Tisa şi Dunăre, numai teritoriul dintre Tisa şi Ardeal până la Turnul Severinului; vechile cetăţi romane şi riurile, ce le numeşte, se află numai aici [4]).

---

[1]) Scriptor incertus de Leonæ Bardaæ filio, ed. Bonn. pag. 345. (Nu cum citează d. Xenopol p. 71: «Nicefor Gregoras», a cărui Istorie bizantină incepe abia de la sec. XIII. Eroarea se explică, dacă confruntăm Pič. Abst. d. Rum. p. 71. Eată, unde se poate ajunge cu prescrierea citatelor!) Georgius Monachus p. 817 sq. Leo Grammaticus p. 231.

[2]) v. Teuffel's Geschichte der römischen Literatur, Leipzig 1882. pag. 1194—5.

[3]) Pinder et Parthey, Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis geographica, Berolini 1860. pag. 185 sq. Inter vero Traciam vel Macedoniam et Mysiam inferiorem modo *Bulgari* habitant, qui ex supra scripta maiore Scythia egressi sunt... In qua Mysia plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est..... Item *trans fluvium Danubium* sunt civitates *Mysiae inferioris*, id est: Porolissos, Certie, Lagiana, Optatiana, Macedonica, Napoca, Potabissa, Salinis, Brutia (Brucla, Tab. Peut.), Apulon, Sacidaba, Cedonia, Caput Stenarum, Betere (Ponte vetere), Aluti, (Pons Aluti), Romulas. Item iuxta ipsam Cedoniam est civitas quæ dicitur Burticum, Blandiana, Germigera, Petris, Aquas, Sarmazege (Sarmizegethusa), Augmonia, Augusti (Pons Augusti).

[4]) Pag. 202 sq. Iterum... sunt patriæ spatiosissimæ quæ dicuntur Datia prima et secunda, quæ et Gipidia appellatur, ubi modo Uni qui et Avari inhabitant.... In quas Dacorum patrias antiquitus plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus id est: Drubetis, Mediias (ad Mediam), Pretorich (Prætorio), Panonin (ad Pannonios), Gazanam (Gaganis), Masclunis, Tibis, quæ coniungitur cum civitate Agmonie patriæ Mysiæ. Item ad aliam partem sunt civitates in ipsas Datias, id est: Tema, Tiviscum, Gubali (Caput Bubali), Zizis (Azizis), Bersovia, Arcidaba,

Cum vine Geograful să schimbe astfel charta Daciei vechi, despre care se vede — după numirile cetăţilor scoase din isvoare vechi — că avea bună cunoştinţă, şi să pună Ardealul cu Valachia la *Mysia inferioară*, ţara Bulgarilor? Nu aflăm altă causă decât pentru că aceste ţĕri se ţineau pe timpul lui deasemenea de ţara Bulgarilor, numită de el Mysia inferioară. Din asemenea causă şi ţara Avarilor dintre Tisa şi Dunăre este numită *Dacia* după numele Daciei avare. *Mysia transdunăreană* a Geografului Ravennat dela sfârşitul seculului VII este deci identică cu *Bulgaria transdunăreană* dela inceputul seculului IX a scriitorilor bizantini.

De aici resultă că stăpânirea bulgară se intindea asupra Valachiei şi Ardealului acum in secolul VII. Aceste ţĕri vor fi fost scoase de sub stăpânirea Avarilor incă sub Kuvrat, impreună cu teritoriul Onglos dintre Nistru şi Dunăre. Poate ca stăpânitor asupra acestei părţi a Daciei, Kuvrat a primit titlul de *Patricius roman* in calitate de federat al imperiului, prin care sistem se păstra măcar aparenţa unei dominaţiuni romane asupra Daciei Traiane, la care Impĕraţii nu renunţaseră nici când de drept. [1]) Fiind ocupată de Goţi, ea a fost lăsată acestora ca federaţi ai imperiului, până ce Constantin-cel-Mare o supuse in câtva iarăşi, punĕnd pe Goţi de fapt in atirnare de imperiu. După risipa Hunilor de către care Daco-Goţii se retrăseseră peste Dunăre, Gepizii iau Dacia in stăpânire cu invoirea Impĕratului din Constantinopole, şi o ţin ca federaţi până la venirea Avarilor. [2]) Deasemenea se pare c'au procedat acum şi Bulgarii după isbânda

---

Canonia (?), Potula (?), Bacaucis (?). Per quas Dacorum patrias transeunt plurima flumina, inter cetera quæ dicuntur Tisia, Tibisia, Drica (Bega), Marisia, Arine, Gilpit, Gresia. (Riul din urmă este Crişul; Arine şi Gilpit celelalte două ramuri ale Crişului, numite cel negru şi cel alb) Datia minor pag. 28. cf. charta lui Kiepert la Geograful Ravennat, adausă la urmă.

[1]) Jung, Die romanischen Landschften des römischen Reiches, pag. 403.

[2]) Iordanis Getica, cap. 50. D. Xenopol (p. 426) susţine pe temeiul lui Procopius că Gepizii ar fi trecut in Dacia Aureliană. Dar Iordanes, contimpuranul lui Procopius, spune cap. XII: Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur, quæ patria in conspectu Mœsiæ sita trans Danubium corona montium cingitur. Şi cap. XXII: ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia. (ed. Mommsen in Monum. Germ. Auct. antiqu. T. V.) Din spusele lui Procopius resultă numai că Gepizii aveau şi Sirmiul; iar Dacia lui nu poate să fie alta decât cea numită de Iordanes.

asupra Avarilor.[1]) După mutarea Bulgarilor dunăreni in Moesia, această parte a Daciei a remas şi mai departe sub stăpânirea lor până 'n timpul lui Constantin Porfirogenitul, cum şi până la desfiinţarea imperiului bulgar in uniune politică cu acesta.

Că Bulgarii au păstrat câtva timp in stăpânire şi partea inferioară a Moldovei până in Nistru (Onglos), de unde ei s'au mutat peste Dunăre, nu este adeverit, nici probabil.[2]) Un popor emigrator dacă părăseşte o ţară, o părăseşte de regulă cu desăvârşire. Acum inainte de meziul secului IX se află Ungurii aici; aceştia ar fi trebuit să aibă pe atunci lupte cu Bulgarii, iar nu din contră prietenie, dacă ţara ocupată de dênşii ar fi fost a Bulgarilor. Se vede deci că Bulgarii au păstrat numai Valachia şi Ardealul in stăpânire, care ţêri le erau de folos prin populaţia şi bunurile materiale ce aveau.

Ştirea lui Suidas despre supunerea Avarilor de către Bulgari sub Krum, pe la inceputul secului IX, nu poate să privească decât ţara dintre Ardeal şi Tisa şi probabil incă şi mai spre apus până in Dunăre. Inainte de venirea Ungurilor intinderea imperiului bulgar era atât de mare, incât geograful Bavar (către sfârşitul secolului IX) putea să spună despre dênsul: *„regio est immensa et populus multus.“*[3]) Această mărturie contimporană — unde Bulgarii mai sunt numiţi, impreună cu Boemii şi Moravii, ca vecini ai imperiului franco-german (*regiones que terminant in finibus nostris*) — este inţeleasă, când vedem până unde ajungea atunci stăpânirea bulgară şi in stinga Dunării. Astfel inţelegem şi spusele Annalelor de Fulda (aa. 863, 884, 892) despre atacul Bulgarilor despre rĕsărit (din Ungaria resăriteană) asupra Moravilor, cum şi despre salinele bulgăreşti,[4]) care—fiind Bulgaria lipsită de sare — nu puteau să se afle decât in părţile Daciei, unde

---

[1]) Compendiul Patriarchului Nicifor († 815), unica fântână pentru raporturile cu Bulgarii din acest timp, are multe lipsuri in această privinţă. Ştirea lui despre Kuvrat (a. 634), care aduce aminte de sistemul federativ cu Goţii şi Gepizii, cred că are să fie inţeleasă astfel.

[2]) Hunfalvy (Die Rumænen und ihre Ansprüche, pag. 28), identificând Bulgaria transdunăreană dela inceputul seculului IX cu teritoriul Onglas, susţine aceasta numai pentru a nu admite pe urmă nicidecum o Bulgarie din stinga Dunării.

[3]) Bielowski, Monumenta Poloniæ, Lwów 1864. T. I, pag. 10. cf. Schafarik, Slavische Alterthümer II, 673.

[4]) Pertz, Mon. Germ. I, 374, 400, 408.

ele au păstrat până astăzi numirile lor slavoneşti din timpul stăpânirii bulgare. [1])

Părţile de lângă Tisa, supuse pe la inceputul secolului IX, au fost pierdute până intr'un secul către Unguri, care la aşezarea lor avură, atât după tradiţiunea lor naţională cât şi după ştiri bizantine, lupte mai indelungate cu Bulgarii. Valachia şi o parte a Ardealului au rĕmas insă, după toate indiciele, in atirnare de imperiul bulgar până cătră sfârşitul acestuia (1018). Incă pe timpul lui Stefan-cel-Sfânt, cronicele ungureşti amintesc in partea resăriteană a Ardealului un duce bulgar *Kean* (pe la 1003), va să zică un *Khan* bulgăresc sau vasal al imperiului bulgar. [2]) De asemenea pentru acest timp se află numită şi Valachia in viaţa lui Stefan-cel-Sfânt, scrisă pe la sfârşitul secolului XI, ca *parte a Bulgarilor.* [3]) Aceste ştiri se confirmă şi prin scrisorile regelui

[1]) Hunfalvy (op. cit. p. 31.) susţine că sarea ce-o vindeau Bulgarii Moravilor ar fi fost *sare de mare.* Oare aceasta ar fi putut să facă salinelor alpine din cea mai apropiată vecinătate a Moravilor atâta concurenţă, incât să silească pe regele Germaniei de a trimite o legaţiune cătră regele Bulgarilor, pentru a ruga ca să nu se mai dee Moravilor sare din Bulgaria? — Pe atunci (892) Suatopluk al Moraviei mai stăpânea incă şi in Pannonia, şi dacă Moravilor le-ar fi trebuit sare de mare, ei o aveau mai aproape din părţile adriatice. Nici Pannonia nu este tocmai lipsită de sare. Deci care raţiune nepreocupată nu va inţelege că aici nu poate să fie vorbă decât de renumita sare din Dacia, unde imperiul bulgar se invecină in apus de Tisa cu ţara Moravilor! — Dar d-lui Hunfalvy nu-i convin salinele Daciei, ţară pe atunci — cum zice — «barbară»; nu-i convine nici stăpânirea bulgară asupra acestei ţeri, căci atunci n'ar putea susţine că Românii nu se aflau aici inaintea Ungurilor. Ştiinţa istorică meargă-şi insă drumul sĕu, fără de a se abate dela calea adevĕrului prin asemenea rătăciri tendenţioase!

[2]) Kéza pag. 108. Thurocz II, 30. Chronicon Budense pag. 66.

[3]) Sti Stephani regis Hungariæ legenda minor, cap. 8. ed. Endlicher, Mon. Arpad. pag. 160. sexaginta viri Byssenorum.... partibus Bulgarorum egressi, ut terminos Pannoniorum apprehendaverunt. — Asemenea la Hartwich (Hartvici Episcopi Vita Sti Stephani regis, cap. 17.) ibid. pag. 181. Aici este vorbă de Pecenegii ce năvăliră din Valachia in Ardeal. cf. Legenda maior cap. 14. ibid. pag. 149. şi Hartwich cap. 15, pag. 179. — *Hartwich* nu este «cronicar unguresc» — cum crede d. d. Xenopol (p. 78), citându-l după Katona — ci Episcop german (probabil din Regensburg), şi a scris Viaţa lui Stefan-cel-Sfânt pentru scopuri religioase intre anii 1166—1114. *Legenda minor* este după Marczali (Ungarns Geschichtsquellen pag. 14 sq) un extras din Viaţa dela Hartwich iar după Wattenbach (Deutschlands Geschichtsquellen II[4], 149.) mai veche decât aceasta. Mai probabil imi pare că ea este extrasă dintr'o Viaţă scrisă cu ocasiunea canonisării regelui (1083), pe temeiul căreia s'a scris poate şi *Legenda maior*; iar Hartwich, cu stilul sĕu mai ales şi o expunere mai largă, pare să fie numai compilatorul acestora, intrebuinţând poate şi Viaţa originală.

romăno-bulgar Ioaniţiu (1197—1207) către Papa Inocenţiu III, unde regii bulgari Simeon (893—927) Petru (927—968) şi Samuil (976—1014), sunt numiţi „Impěraţi ai *Bulgariei şi Vlachiei*", ceea ce spune Ioaniţiu pe temeiul vechilor scrisori de ţară şi al chrisoavelor regeşti, pe care se intemeiază el aici. [1]). Sub numele *Vlachia* este inţeles de bună seamă teritoriul român din stinga Dunării, căci Romănii din dreapta fluviului nu puteau să formeze in imperiul bulgar o provincie proprie, numită Vlachia. Numirea Vlachilor şi a ţěrii lor in titlul regilor bulgari ne arată pe acest popor ca *naţiune politică şi autonomă* in imperiul bulgar, ceea ce ei puteau să fie, după căt indică ştirile istorice, numai in stinga Dunării.

In care raport se aflau anume Romănii din Dacia Traiană cu stăpănirea Bulgară, ne spune tradiţiunea păstrată prin Anonymus Notarul: *ei aveau aici principate proprie, care vedem că atirnau de imperiul bulgar*. Astfel aceste mărturii se intregesc una prin alta, şi numai astfel stăpănirea Bulgarilor din Moesia asupra ţěrilor din stinga Dunării, despărţite de propria lor ţară prin condiţiuni geografice, mai ales in Ardeal, nici nu s'ar fi putut mănţine indelung. De atunci incă au rěmas voevodatele şi knezatele Daco-Romănilor, instituţiune de origină bulgaro-slaveană.

Inriurirea stăpănirii bulgare s'au estins şi asupra limbei romăneşti cu elementele ei slavone, asupra nomenclaturei topografice din Dacia cu atătea numiri sloveneşti, [2]) asupra bisericei ro-

---

[1]) Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium, Tom I, pag. 27: Cum placuit domino nostro I. Chr. me dominum et imperatorem totius Bulgarie et Blachie facere, inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beate memorie imperatorum nostrorum predecessores leges, unde ipsi sumpserunt regnum.... et diligenter perscru tantantes in eorum invenimus scripturis, quod beate meomorie illi imperatores Bulgarorum et Blachorum Symeon, Petrus et Samuel et nostri predecessores.... pag. 28 imperatores totius *Bulgarie et Blachie* illi nostri predecessores.... pag. 29 · secundum consuetudinem predecessorum meorum Imperatorum Bulgarorum et Blachorum Symeonis, Petri et Samuelis....

[2]) Ca probă pentru numiri topografice de origine bulgară servească numele *Belgrad*, cum numesc Românii pănă astăzi vechea capitală a Ardealului; numele nou *Alba-Julia* este tradus depe ungurescul *Gyula-Fejérvár*. Belgrad, in inţelesul de *Cetate albă*, este nume original bulgăresc, nu curat slavon. La popoarele finnice erà obiceiu general de-a numi reşedinţa domnească *Cetate albă*. (v. Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, pag. 228). Deasemenea şi *Belgradul* din Ardeal este de origine finică, dar in formă slavonă, deci de origină bulgară, ca şi Belgradul din Serbia.

măne cu liturghia bulgaro-slovenească. Chiar şi o remăşiţă de populaţie slavo-bulgară s'a păstrat de atunci pănă nu de mult in Ardeal,[1]) unde amintirea la această stăpănire era vie incă in seculul XIII, după cum vedem din documentul din a. 1231, citat şi in cartea d-lui Xenopol (p. 138) şi cunoscut acum din referat. Stăpănirea bulgară ne explică de asemenea, de ce Daco-Romănii nu se află amintiţi nici intr'o făntănă istorică din acest restimp, fiind ei confundaţi cu Bulgarii, la a căror istorie Romănii, cu remăşiţa culturei lor romane, avură parte nu puţin insemnată.[2])

Căt pentru atirnarea bisericească a Romănilor din stinga Dunării de archiepiscopatul de Ochrida, trebue să admitem că aceasta işi are originea de asemenea in stăpănirea bulgară. Dar mijloacele ştiinţei istorice nu ne permit a o pune in legătură cu Archiepiscopatul roman al Primei Iustiniane, cum face d. Xenopol (p. 90 sq.) pe temeiul unei comentări silite a novelei XI, admisă la noi de mai inainte. Mai intăi nu este adevĕrat că Impĕratul Iustinian ar fi supus acestui Archiepiscopat şi ţĕrile din stinga Dunării, cum se conchide din aceasta novelă. Impĕratul aminteşte

---

numit in cronice şi documente *Alba bulgarica*. Precum acest nume, aşa şi alte numiri sloveneşti din părţile Daciei (afară de Moldova) sunt a se reduce mai mult la stăpănirea bulgară decăt la populaţia slavonă, care după mutarea Slovenilor dincolo de Dunăre nu putea să fie prea insemnată.

[1]) Miklosich, Die sprache der Bulgaren in Siebenbürgen, Denkschriften d. K Akad. d. Wiss. Wien 1855. Phil.-hist. cl. VI, 105 sq. Este remarcabil că aceşti Slavi se numeau ei inşii *Bulgari*, pe cănd Romănii ii numeau *Şchiai*. Ei sunt mai probabil o rĕmăşiţă a Daco-Slovenilor, care sub stăpănirea bulgară primiră numele de Bulgari, ca şi Slovenii din Moesia; Romănii insă le păstrară numele mai vechiu de Şchiai. Vechimea acestei populaţiuni slavone in Ardeal, care mai exista incă in seculul trecut, resultă şi din faptul că ea a păstrat pănă la sfirşit nasalele ą (ѫ) şi ę (ѧ). pierdute cu mult mai inainte in limba Slavo-Bulgarilor din Moesia.

[2]) D. Xenopol, pentrucă susţine stăpănirea bulgară, care adevĕr istoric l-am mai intemeiat aici şi prin unele observări şi argumente noue, au avut să intimpine in revista «Ţara nouă (Bucureşti 1885, anul II, No. 2 şi 3.) o critică din cele mai violente. Nu cred că ar fi necesar să conving aici pe cetitor mai de aproape despre nedreptul celor mai multe intimpinări din partea acestei critice, incăt priveşte chestiunea. Mai mult polemică personală decăt critică literară, ea nici nu poate pretinde de-a fi luată in seamă in ştiinţă, nefiind adevĕrul ştiinţific motivul ei. Afară de aceasta, criticul dela «Ţara Nouă» cutează prea mult pe o *terra incognita*, unde pe lăngă lipsa de cunoştinţă de causă aflăm prisosinţă de inculpări nedrepte, a căror joasă tendinţă nu poate să fie ascunsă judecăţii obiective. Trebue să ne pară numai rĕu că un asemenea lucru a putut să afle ospitalitate intr'o «revistă ştiinţifică şi literară»! Oare cănd va intra la noi ştiinţa in drepturile sale?....

aici numai in treacăt cetăţile sale de pe malul sting al fluviului, fără de a vorbi despre jurisdicţiunea Archiepiscopatului Primei Iustiniane asupra acesti părţi;[1]) iar la dispositiunea ulterioară in novela 131, aceste cetăţi nu se mai află amintite.

Pe urmă Archiepiscopatul Primei Iustiniane, a cărui reşedinţă se află in partea sud-estică a Serbiei de astăzi pe lăngă Prokoplje,[2]) dispare din istorie inainte de aşezarea Bulgarilor in Moesia, anume pe timpul aşezării Slovenilor la inceputul seculului VII. Abia la a. 1156 el apare iarăşi, acum pentru intăia oară in titlul Archiepiscopului de Ochrida, care se numeşte Archiepiscop al *Primei Iustiniane.*[3]) Nu avem niciun temeiu pentru a putea admite că acest titlu s'ar fi păstrat prin continuitatea vechiului Archiepiscopat roman, dispărut din istorie inainte de cinci secule şi jumětate. Dacă Archiepiscopatul Primei Iustiniane ar fi continuat a existà incă şi după aşezarea Slavilor şi Bulgarilor in peninsulă, atunci am trebuì să aflăm cu atăt mai mult ştire despre dĕnsul, incăt el erà supus Romei, a cărei jurisdicţiune eclesiastică asupra Illyricului ţinù in părţile remase imperiului lui romano-bizantin incă pănă 'n intăia jumětate a seculului VIII. Căt pentru părţile ocupate de Bulgari, ştim că la increştinarea acestora (864) Papa pretinde vechile sale drepturi asupra acestei părţi a Illyricului, care ceartă dintre Roma şi Constantinopole contribuì in parte şi la facerea schismei. De Archiepiscopatul Primei Iustiniane nu aflăm insă nimic. Este insă cu putinţă ca Papa

---

[1]) Locul sună astfel: «Quum igitur in præsenti deo auctore ita nostra respuplica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequententur, et tam Viminacium, quam Recidua et Literata, quæ trans Danubium sunt, nostræ iterum ditioni subiectæ sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam præfecturam, quæ in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare, quum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia». (Corpus juris civilis, ed. Osenbrüggen, Lipsiæ 1849. Pars III, pag. 84.) — D. Xenopol crede că cetăţile transdunărene ar fi *Recidua* şi *Literata.* Dar aceasta din urmă este adeverită cu siguranţă in dreapta Dunării, incăt remăne numai Recidua pentru malul sting, unde pe Tabula Peutingeriană se află *Arcidaua* in dreptul *Lederatei.* Totuşi sub cuvintele «*quæ trans Danubium sunt*» trebue să fie inţelese mai multe cetăţi decăt unica Recidua. Aceste pot să fie după textul novelei numai cele numite impreună cu *Recidua,* anume *Viminacium* şi *Literata,* ale căror fortificaţiuni se vor fi estins şi pe malul sting al fluviului.

[2]) Tomaschek in Zeitschrift für die œst. Gymn. 1874. pag. 659.

[3]) Golubinski, Kraskiĭ očerkzъ istorii pravoslavnychъ cerkveĭ bolgarskoĭ, serbskoĭ i rumynskoĭ. Moskva 1871. pag. 287.

să fi dat Archiepiscopului bulgar, pe timpul uniunii făcute sub regele Simeon (893—927) cu Roma, acest titlu in calitate de Primat, in amintirea vechii sale jurisdicţiuni asupra acestor părţi. De atunci Archiepiscopul Bulgarilor incepé a-şi atribuì titlul de Patriarch. Dar deoarece titlul de Archiepiscop al Primei Iustiniane nu este adeverit la Archiepiscopatul Ochridei decât tocmai un secul şi jumětate după desfiinţarea imperiului bulgar, remâne mai probabil că acest titlu s'a reinoit sub bizantini, şi anume pentru coincidenţa a două imprejurări: autocefalia şi coincidenţa teritorială a jurisdicţiunii ambelor Archiepiscopate.

Astfel, nici novela XI, nici acest titlu nu pot fi invocate, pentru a deduce atěrnarea bisericească a Românilor din stinga Dunării de Archiepiscopatul Ochridei incă din timpul Impěratului Iustinian, care ar fi supus Archiepiscopatului Primei Iustiniane şi ţěrile din astă parte a fluviului. Asemenea deducere vedem că este fără niciun temeiu istoric. Putem numai admite că atěrnarea de Ochrida purcede din timpul stăpânirii bulgare. După supunerea imperiului bulgar Impěratul Basiliu II, confirmând prin chrisovul sěu din a. 1019 autocefalia Archiepiscopatului bulgar de Ochrida, lasă sub jurisdicţiunea acestuia şi pe *Vlachii din toată Bulgaria* (*τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλαχων*).[1]) Aici vor fi inţeleşi şi Vlachii din stinga Dunării, supuşi pân'acum imperiului bulgar şi prin urmare şi ierarchiei bulgare. In această atěrnare se află ei mai târziu, incât trebue să admitem aici asemenea legătură.

Dacă insă atěrnarea bisericească de Ochrida află cea mai probabilă explicare in stăpânirea bulgară asupra ţěrilor române din stinga Dunării, atunci aceasta nu se poate admite şi pentru *Moldova*, care ţară am vězut că nu aparţinea la imperiul bulgar. După mutarea Bulgarilor peste Dunăre şesurile Moldovei au rěmas incă mult timp deschise pentru oarde nomade: pentru Unguri, Pecenegi, Cumani, Tatari,—până ce-a venit Românul creştin să tragă brasdă in ţelină şi să-şi pună aici statornic casă şi masă, tron şi altar.

Intâia ştire despre atěrnarea bisericei din Moldova de Archiepiscopatul de Ochrida se află in domnia lui Iuga-Vodă pe la

[1]) Golubinski op. cit. pag. 263.

a. 1374. [1]) Sub predecesorul acestuia, Latsco, aflăm că biserica din Moldova era supusă păn' atunci Episcopatului de Halici. Latsco, arĕtându-se aplecat de a trece la catolicism, cere in anul 1370 dela Papa Urban V infiinţarea unei episcopii catolice cu scaunul in Siret, ceea ce se şi făcu in anul următor. Bula papală sună că, după zisa lui Latsco, ţara aparţinea pe atunci la *diocesa Episcopatului schismatic de Halici.* [2]) Deci aici nu este vorbă de *Episcopatul catolic al Galiciei*, cum crede Episcopul Melchisedec, [3]) ci de atĕrnarea Moldovei de *Episcopatul ortodox-resăritean* (numit schismatic) *de Halici*, adeverită mai in urmă, cum vom vedea, şi prin actele Patriarchatului Constantinopolitan. Şi d. Xenopol este de asemenea in eroare, dacă impreună cu invĕţatul Episcop nu voieşte să recunoască această atĕrnare, susţinĕnd o veche atĕrnare de *Ochrida*, (pag. 85—86.) Dacă intre episcopiile supuse mitropolitului de Halici nu se află numită şi Moldova, atunci e pentru că aici nu era incă aşezată o episcopie. Când la anul 1371 se denumeşte Mitropolitul Antoniu pentru Halici cu episcopiile atĕrnătoare din Rusia mică, care erau atunci neocupate, Patriarchul de Constantinopole ii orĕndueşte: ca aşezând episcopii trebuincioşi, să se adreseze către Mitropolitul Ungro-Vlachiei, cu care impreună ii va chirotonì canoniceşte, neavĕnd episcopi sufragani. [4]) Deci intre Halici şi Ungro-Vlachia nu se aflau incă episcopi.

Intâiul episcop ortodox al Moldovei este cel aşezat de Iuga pe la 1374. Chemarea acestui Domn străin (Litvanul Georgiu Coriatovici) pe tronul Moldovei se pare c'a urmat prin o reacţiune confesională incontra catolicismului introdus sub Latsco, şi el n'a intărziat de-a mulţumi ţara prin infiinţarea unei Mitropolii pro-

---

[1]) Vezi studiul «Iuga-Vodă», «Convorb. lit.» 1884, XVIII, No. 1, unde susţin că Juga din analele moldoveneşti este persoană identică cu Georgiu Coriatovici, adeverit ca domn al Moldovei la a. 1374. Incontra obiecţiunii d-lui Xenopol din «Revista» d-lui Tocilescu cf. respunsul de mai jos.

[2]) Theiner. Monumenta Hungariæ. Tom II, pag. 100. Laczko dux Moldaviensis.... supplicavit, quod oppidum suum Ceretense, *Halecensis diocesis*.... cui preest *Episcopus scismaticus*, cuius ecclesia Halecensis est in Russie partibus, *scismaticorum* videlicet constituta,... in civitatem erigere... et eidem Episcopum preficere catholicum...

[3]) Chronica Romanului, Bucureşti 1874. T. I, pag. 45. Autorul se pare că cunoaşte acest document numai după Chronica lui Şincai, care o citează aici

[4]) Acta Patriarchatus Constantinopolitani, ed. Miklosich et Müller. Vindobonæ 1860 sq. T. I, pag. 578.

prii moldoveneşti. Cronica lui Ureche (cap. 3.) spune că Iuga Vodă a pus cel intâiu Mitropolit şi cu binecuvĕntarea Patriarchului de Ochrida. Se pare că numai de aici, dela vechiul Primat bulgar al Valachiei, el a putut primì recunoaşterea pentru un Mitropolit după placul ţĕrii, care păn'acuma era supusă direct Mitropoliei de Halici ce atĕrna de Patriarchatul Constantinopolitan.

După ce noul scaun mitropolitan devenì vacant pe la 1387, [1]) vedem că porneşte puţin in urmă conflictul dintre biserica Moldovei şi Patriarchatul Constantinopolitan pentru Mitropolitul Ieremia, trimis de către Patriarchul pe la 1390 in Moldova şi alungat de aici de către episcopii din ţară, numiţi Iosif şi Meletiu. Fiind apoi aceştia excomunicaţi de către Patriarchul, conflictul ţinù până la suirea pe tron a lui Alexandru-cel-Bun, 1401. In corespondenţa Patriarchului cu Domnul şi clerul Moldovei pe timpul conflictului, Moldova este numită *Rosovlachia*, prin care numire se indică atĕrnarea de mai nainte de mitropolia Heliciului, care legătură dintre ambele biserici o susţine Patriarchul incă şi pentru acest timp. [2]) Totodată este acum vorbă şi de *Mitropolia moldovenească*, ocupată de acei „pseudo-episcopi“ *fără ştirea şi invoirea* Patriarchului Constantinopolitan, cărui este ea supusă. [3]) Iar la aplanarea conflictului sub Alexandru-cel-Bun, urmată in a. 1401 după iniţiativa Domnitorului, noul Patriarch din Constantinopole spune că predecesorul sĕu excomunicase pe Iosif (acum este numai despre acesta vorbă), pentrucă auzise că acesta ar fi *Episcop sĕrb* (*σερβοεπίσκοπος*), care să fi ocupat cu nedreptul mitropolia Moldovei. Dar fiind că acum trimişii Domnitorului mărturisesc că Iosif este om din ţară şi incă inrudit cu dinastia, şi că s'a chirotonit adevĕrat episcop de către *Mitropo-*

[1]) In acest an Petru Muşat depune jurămĕntul de fidelitate către regele Poloniei in faţa mitropolitului de Kiev. (Dogiel, Codex diplomaticus Poloniæ I, 597.) De aici cum şi din cele următoare se vede că in Moldova lipsea acum mitropolitul. Şi Mitropolia de Halici era acum vacantă; de aceea intervine la acest act mitropolitul de Kiev, dela care atĕrna mai inainte episcopatul de Halici cu biserica din Moldova.

[2]) Vezi scrisoarea patriarchului către mitropolitul de Kiev, Acta Patr. II, 282 sq. a. 1397. cf. ibid. pag. 278. a. 1397. *οἱ ἐν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις τῆς τε Μαυροβλαχίας καὶ τῆς Γαλίτζης εὑρισκόμενοι χριστιανοὶ*... Mitropolitul Ieremia, care fusese trimis in Moldova, era acum mitropolit de Tirnova. ibid. pag. 223. a. 1394.

[3]) Acta Patr. II, 241 sq. a. 1395.

litul Haliciului; pentru aceea, dacă se vor adeverì aceste, şi mai ales că el *dintru inceput* a fost chirotonit de cătră Mitropolitul Haliciului, *iar nu de aiurea*, [1]) atunci să fie iertat. Agerul şi indelungatul conflict se sfărşì apoi prin aceea că biserica Moldovei se supuse iarăşi Patriarchatului Constantinopolitan, care recunoscu pe Iosif ca Mitropolit al ei. [2]).

Am trebuit să dau aici această scurtă expunere a lucrului după actele Patriarchatului Constantinopolitan, pentru-că d. Xenopol atinge chestiunea fără de-a o resolvi in acord cu mărturiile istorice.

Eu cred că causa conflictului trebue căutătă la infiinţarea Mitropoliei moldoveneşti prin Iuga Vodă. Acesta, luănd Mitropolit dela Ochrida, desfăcù Moldova de Mitropolia Haliciului, căreia era ca supusă păn'atuncia, probabil incă din timpul cănd Ivanko Rostislavici dela Halici ajunsese la domnie in Moldova inferioară ca principe de Bĕrlad (1134). Astfel Iuga incălcâ drepturile Patriarchatului Constantinopolitan asupra Moldovei, exercitate păn'acum prin mijlocirea Episcopului (apoi Mitropoliei) de Halici. Patriarchul evitează dintru inceput a se opune acestei scăderi a autorităţii sale, pentru-că disconsiderase păn'acum Moldova, lăsănd-o fără episcop in seama Haliciului şi astfel expusă propagandei catolice. La prima sedisvacanţă a nouei Mitropolii moldoveneşti el trimite insă pe *Mitropolitul Ieremia*, pentru a pune iarăşi stăpănire pe biserica Moldovei, şi recunoscĕnd astfel *Mitropolia* (numită in Act. Patr. dela a. 1393 inainte), fără ca să aflăm că el s'o fi infiinţat căndva. Dar ţara nu primeşte pe acest Mitropolit, avĕnd acum pe Mitropolitul Iosif, despre care Patriarchul auzise că ar fi *episcop sĕrb*, pe cănd cei din ţară spun că el era moldovean şi inrudit cu Domnitorii ţĕrii. Deci serbismul Mitropolitului Iosif cată să nu privească decăt denumirea lui dela Ochrida, care Archiepiscopat fusese cuprins in imperiul lui Stefan Duşan (1331—1355) al Serbiei. Insă trimişii lui Alexandru-cel-Bun mai spun că Iosif era chirotonit episcop de cătră Mitropolitul Haliciului, Antoniu. Dacă această ştire nu este numai o ficţiune după obiceiul bizantin, pentru a uşurà aplanarea conflictului, atunci ea poate fi adevĕrată intr'atăta incăt Iosif poate să fi fost chirotonit „*dintru in-*

[1]) *ὅτι οὕτως ἐχειροτονήθη ὑπό τοῦ Γαλίτξης ἀρχῆθεν γνήσιος ἐπίσκοπος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ...*

[2]) Acta Patr. II, 528 sq. a. 1401.

ceput de către Mitropolitul Haliciului", — cum spune corespondenţa Patriarchului, adăogănd: „*iar nu de aiurea*", — incepēndu-se după moartea Mitropolitului lui Iuga din nou relaţiunile de mai nainte cu Halici, ceea ce acum, sub domnia lui Petru Muşat, mai avea incă motiv şi in atērnarea politică a Moldovei de Polonia. Dar pe urmă Iosif luâ, după precedentul de sub Iuga, binecuvēntarea Archiepiscopului de Ochrida, ca Mitropolit de sine stătător; de aceea Mitropolitul Ieremia, trimis apoi de Patriarchul de Constantinopole, fu respins din ţară, ceea ce provocâ conflictul amintit.

Iuga, luănd Mitropolit dela Ochrida, va fi urmat exemplului Valachiei, care a rēmas supusă Archiepiscopatului de Ochrida, după toată probabilitatea, incă din timpul intăiului imperiu bulgar. La anul 1359 Alexandru Basarab ia intăiul Mitropolit dela Constantinopole. Din respectivul act al Patriarchatului aflăm că Ungro-Vlachia atērnà păn'atunci de altă ierarchie, nu de cea constantinopolitană, şi că Domnitorul doreşte ca ţara să fie de acum supusă Patriarchatului constantinopolitan. Iar Patriarchul, denumind Mitropolitul cerut, mai admoniază pe Alexandru-Vodă: ca in viitor Domnitorul să nu ceară Mitropolit din alt loc decăt de la Constantinopole[1]). Că acea ierarchie, dela care atērnase păn' atunci Ungro-Vlachia nu este alta decăt cea dela Ochrida, vedem din altă scrisoare a Patriarchului constantinopolitan de pe la a. 1390 către Mircea, unde zice: „Archiepiscopul *vostru* dela Ochrida[2])" din care mărturie resultă că după puţină intrerupere Valachia se intorsese iarăşi la vechia atērnare de Ochrida.

Dacă Alexandru Basarab s'a desfăcut de Ochrida, atunci a făcut-o de bună seamă din causa că acest Archiepiscopat era pe

---

[1]) Acta Patr. I, 383 — 388. a. 1359.

[2]) Acta Patr. II, 230. *ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑμῶν ὁ Ἀχριδῶν*... Scrisoarea priveşte căsătoria lui Mircea cu o rudă apropiată. Mircea este intitulat: *Περιπόθητε ἐξάδελφε τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου μου αὐτοκράτορος, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ υἱὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, εὐγενέστατε, ἐνδοξότατε κῦρ Μῆρξε,* fără de a fi numit Domnitor al Ungro-Vlachiei. Dar in context el este numit ca Domnitor: *οὕτω γὰρ ποιοῦντες μετὰ τῆς παρούσης ὑμῖν αὐθεντείας κληρονομήσητε καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν αἰώνιον βασιλείαν.* Pe lăngă aceasta se mai află aici numit şi un *τιμιώτατος ἐν μοναχοῖς κῦρ Ἀθανάσιος,* care raportase patriarchului şi sinodului despre cele comunicate lui de către Mircea, şi chiar cu acest nume aflăm la a. 1389 şi 1397 (ibid. pp. 135, 287, 291.) un *μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας* (sau *Σεβερίνου*) *Ἀθανάσιος.* Că scrisoarea priveşte pe Mircea Basarab, se confirmă şi prin aceea că el este numit aici *vĕr* (*ἐξάδελφος*) *al impĕratului*, care inrudire pare să se rapoarte la Ioan VII Paleolog, fiiul lui Andronic IV. Ioan era anume nepot de pe mamă al regelui bulgar Alexandru (Acta Patr. I,

atunci supus Sĕrbilor, cu care Basarabeştii erau induşmăniţi [1]. Puţin inainte de supunerea Valachiei sub Patriarchatul constantinopolitan, Stefan Duşan, cucerind Albania şi Macedonia, alungase in urma incheiării adunării bisericeşti dela Seres toată Archieria grecească din Ochrida, punĕnd aici o ierarchie sĕrbească. Sub astfel de imprejurări este explicabil de ce Alexandru Basarab, induşmănit cu dinastia sĕrbească incă din timpul predecesorilor sĕi, rupse vechile legături cu Ochrida. Dar după puţin timp, probabil acum sub Radul, tatăl lui Mircea, aceste se restabiliră iarăşi, precum am vĕzut din scrisoarea Patriarchului constantinopolitan cătră Mircea. După desfacerea imperiului lui Duşan şi căderea dinastiei Nemania (1367), Basarabeştii nu numai că erau acum imprieteniţi cu noii domnitori ai Sĕrbiei, dar chiar şi inrudiţi cu aceştia, fiindcă fiica lui Alexandru Basarab şi sora lui Radul deveni regina Serbiei. [2]) Fiul acesteia, Marko Kralievici, domnea pe la 1370—1390 tocmai in partea Ochridei, avĕnd reşedinţa in Prilêp. De aici venise pe atunci in Valachia şi sfăntul Nicodim, renumit in istoria monastică a Valachiei şi *persona grata* a lui Radul. Iată motive de-a reinoì vechile legături cu Ochrida, care mai ofereau şi avantajul de mai multă autonomie internă, decăt sub atĕrnarea dela Constantinopole.

In actele Patriarchatului constantinopolitan nu aflăm intre anii 1370 şi 1401 mărturie precisă despre atĕrnarea Ungro-Vlachiei intregi de acest Patriarchat. Dela 1380 pănă la 1389 este adeverit in asemenea atĕrnare numai Mitropolitul Antim, care fusese denumit in anul 1370 *„Mitropolit al unei părţi a Ungro-Vlachiei"* sau al *Severinului*, unde se infiinţâ acum o a doua Mitropolie coordinată pentru Ungro-Vlachia. (A. P. I, 532—535.) Prin

432.), a cărui soţie, fica predecesorului lui Alexandru Basarab, era din Basarabeşti. (Jireček, Gesch. d. Bulg. pag. 290, n. 13. şi pag. 298.) Dacă predecesorul lui Alexandru Basarab era tatăl acestuia, cum este şi probabil, atunci Mircea era vĕr de al doilea cu Ioan VII. Fiind astfel, scrisoarea aceasta, care se află in codice fără dată intre acte din a. 1394, ar trebuì pusă la a. 1390, cănd domnea Ioan VII.

[1]) In bătaia dela Velbuşd (1330) Basarabeştii luptă pe partea Bulgarilor in contra Sĕrbilor. (Jireček op. cit. p. 293.) Duşmănia Basarabeştilor cu dinastia sĕrbească datează incă din timpul lui Stefan Milutin (1281—1320), care luâ de soţie pe fiica domnitorului Valachiei şi o respinse apoi.

[2]) Theiner. Monum. Hung. II, 95. a. 1370. Urbanus V... Clare, relicte quondam Alexandri Wayvode in Wlachia vidue.... quia habere diceris alteram natam, videlicet Ancham reginam Servie Illustrem... — Rege al Serbiei era atunci Vukaşin.

introducerea acestei stranie bicefalii bisericeşti, Patriarchul pare să fi urmărit scopul de a-şi asigurà astfel suprematia asupra bisericei române, probabil pentrucă ţara incepuse a gravità iarăşi spre Ochrida, aspirănd la mai multă autonomie bisericească. Antim (cu numele mirean Daniil Kritopulos), fiind denumit Mitropolit al Severinului, fusese destinat pentru viitor ca următor al lui Iacint, denumit sub Alexandru Vodă (1358) „*Mitropolit a toată Ungro-Vlachia.*" Pe urmă vedem insă că nu el, ci altul, numit Chariton, ocupă acest prim scaun mitropolitan. Chariton este menţionat in actele Patriarchatului (II, 7.) ca Mitropolitul intăiu al Ungro-Vlachiei la anul 1380 impreună cu Antim; dar numai acest din urmă se aflā aici subscris ca „Mitropolit al Ungro-Vlachiei", ca şi mai in urmă. De aici putem conchide că numai *Mitropolitul Severinului*, pentru acest timp numit simplu *Mitropolit al Ungro-Vlachiei*, a remas de fapt supus Patriarchatului constantinopolitan; Prim-Mitropolitul Ungro-Vlachiei insă s'a desfăcut de această atĕrnare, precum ne arată scrisoarea cătră Mircea.

Părerea lui Golubinski [1]) că atĕrnarea de Ochrida, adeverită in acest act, s'ar referì numai la timpul dintre 1389—1396, unde nu se aflā in Actele Patriarchatului nicio menţiune despre atĕrnarea Ungro-Vlachiei de Constantinopole, nu o putem admite, până ce nu este adeverit că inainte cum şi după aceasta ambii Mitropoliţi ai Ungro-Vlachiei erau supuşi Patriarchatului constantinopolitan [2]). Dela anul 1396 până la 1401 apare iarăşi numai Mitropolitul Severinului in asemenea atĕrnare, şi tocmai la 1401 aflăm toată Ungro-Vlachia supusă din nou Patriarchatului con-

---

[1]) Partea privitoare la Români tradusă de Cavacicoveanu, Privire scurtă asupra istoriei bisericei române-ortodoxe, Iaşi 1879. Mitropolia Ungro-Vlachiei pag. 17 sq.

[2]) Rangul mitropoliţilor Ungro-Vlachei in ierarchia constantinopolitană este pentru acest timp, până ce chestiunea nu e destul lămurită, un criteriu prea nesigur, pentru a decide despre atĕrnarea dela Constantinopole. Dacă Antim are dela 1381 inainte un rang mai inalt decât se cuvenea mitropolitului Severinului, atunci nu urmează de aici că el ar fi trecut la intăia catedră mitropolitată, cum crede Golubinski. Inainte de inaintarea rangului lui Antim — mai intăiu ca «locoţiitor al Nicomediei» (a. 1381—1383), apoi cu rangul după Nicomedia — intăiul mitropolit al Ungro-Vlachiei nu are un asemenea rang. (A. P. II, 7. 10.) Deci Antim pare să fi primit rangul mai inalt numai *ad personam*, pe temeiul calităţii sale de locoţiitor al Nicomediei. Pe urmă rangul lui Antim (după Nicomedia) s'au atribuit intăiului mitropolit al Ungro-Vlachiei, pe când mitropolitul Severinului are rangul după Amasia. Dar după ce toată Ungro-Vlachia deveni iarăşi de fapt supusă patriarchatului, primatele ei primesc rangul de Ancira.

stantinopolitan. (A. P. II, 494.) Prim-Mitropolitul are de acum şi titlul de *„Exarch a toată Ungaria şi al plaiurilor“* (*Ἔξαρχος πάσης Οὐγγρίας καὶ πλαγηνῶν*), ca Primat al Ungro-Vlachiei şi Exarch patriarchal pentru Ardeal şi Ungaria. Mitropolitul Severinului, la care aparţinea biserica română din Ardeal şi Ungaria, se vede că era subordinat acum Primatului Ungro-Vlachiei, pe când inainte el era coordinat intăiului Mitropolit şi supus numai Patriarchului. Curĕnd după aceasta Mitropolia Severinului dispare, fiind probabil transferată in Ardeal.

Din aceste date, a căror lămurire am incercat-o aici pe scurt, vedem că atĕrnarea de Ochrida nu se poate primi aşa uşor, cum face d. Xenopol. Noi o putem susţine cu probabilitate din inceput numai pentru Ungro-Vlachia (cu părţile de peste munţi) inainte de 1359, avĕndu-şi origina in stăpânirea bulgară; iar pe urmă după 1370 până pe la 1400, cu excepţiune de Mitropolia Severinului, infiinţată dela Constantinopole.

Tocmai pe timpul când Valachia intrase iarăşi in legătură cu Ochrida, venì la domnie in Moldova Iuga Vodă (1374). Se pare deci că după acest exemplu, poate şi prin mijlocirea Valachiei, el a luat Mitropolit intr'adevĕr dela Ochrida, cum spune cronica lui Ureche. După acest precedent a urmat, cum am vĕzut, şi Mitropolitul Iosif, care, după conflictul resultat de aici cu Patriarchatul constantinopolitan, se supuse apoi iarăşi jurisdicţiunii de mai nainte a acestui Patriarchat.

Părerea d-lui Xenopol (p. 87) că Valachia şi Moldova au rĕmas in atĕrnare canonică de Ochrida până la a. 1767, când acest Archiepiscopat pierdù autocefalia, este nu numai de loc neintemeiată, dar şi de tot arbitrară. Domnitorul Moldovei Dimitru Cantemir ne spune cum ştim, că biserica ţĕrii sale atĕrnà in secolul XVII, ca şi pe timpul lui (1700), de Patriarchatul constantinopolitan, deşi numai nominal, fiind ca şi autocefală.[1]) In asemenea raport se adevereşte de altă parte că se află pe atunci şi Valachia.[2]) Cu ce temeiu estinde deci d. Xenopol atĕrnarea de Ochrida până la a. 1767? După ce Patriarchatul constantinopolitan căştigă, odată cu restabilirea jurisdicţiunii sale asupra Moldovei, şi mitropolia Valachiei iarăşi pentru sine, acor-

---

[1]) Descriptio Moldaviæ, ed. A. P. Ilarianu, Bucureşti 1872. pag. 144 sq.

[2]) Vezi condica sfântă a mitropoliei Ungro-Vlachiei, publicată in revista «Biserica ortodoxă română», Bucureşti 1884 No. 3 sq.

dându-i un rang mai inalt şi titlul de *Exarch*, la care se adauge apoi şi titlul de *Archiepiscop* sau chiar *Archimitropolit*, — de-acum inainte nu mai poate fi vorbă de o atĕrnare faptică a bisericei române de Ochrida. Relaţiunile avute din nou pentru cătva timp cu acest Archiepiscopat după conciliul Florentin, unde Patriarchul de Constantinopole făcù uniunea cu Roma, nu sunt adeverite in acest inţeles, incăt nu se poate admite decăt recunoaşterea unei simple intăităţi spirituale, cu competenţa de a da noilor Mitropoliţi binecuvĕntarea cerută, fără de-a avea insă oarecare jurisdicţiune. Astfel, după căderea imperiului bizantin in mănile Turcilor, biserica' din principatele române căştigă o posiţiune de fapt autocefală, pe urmă cu atĕrnare numai nominală de Patriarchatul constantinopolitan. Dar să lăsăm aici aceasta, căci ne-am depărtà prea mult de chestiunea ce ne ocupă.

Deasemenea nu putem consimţi cu părerea d-lui Xenopol că atĕrnarea bisericească de Ochrida ar fi un argument incontra teoriei lui Roesler, şi că pe temeiul acestei atĕrnări nu s'ar putea admite intinderea imperiului româno-bulgar al Asaneştilor şi pe malul sting al Dunării, fiindcă atunci biserica română din această parte ar trebuì să se afle in atĕrnare de Archiepiscopatul Tirnovei (pag. 88 şi 92).

Cum am vĕzut, cele d'intăi ştiri despre atĕrnarea de Ochrida sunt abia din a doua jumĕtate a secolului XIV, dintr'un timp când Archiepiscopatul Tirnovei tocmai pierdu autocefalia. Pentru timpul anterior ea nu este adeverită, ci numai probabilă pentru Ungro-Vlachia. Deci nu se poate spune cu siguranţă că biserica română din stinga Dunării nu s'ar fi aflat nicicănd in atĕrnare de Tirnova, ca să putem scoate de aici alte concluziuni. Afară de aceea Archiepiscopatul Tirnovei era in imperiul Asaneştilor mai intăiu Primat catolic, in urma unirii incheiate de regele Ioaniţiu cu Roma sub Papa Inocenţiu III (1204). Abia la a. 1234 acest Archiepiscopat căpĕtă sub regele Ioan Asan II, după ce se desfăcu de Roma, o posiţiune autocefală in biserica ortodoxă, care autocefalie fu apoi pierdută tocmai pe când aflăm ştire despre atĕrnarea bisericei române de Ochrida.

Făcĕnd abstracţiune dela teoria remigrării române, care părere nu trebue să mai fie combătută cu un asemenea argument dubiu, după ce fiinţa Românilor in părţile Daciei este deplin adeverită acum inainte de acest timp, — să remănem numai la intinderea imperiului Asaneştilor asupra malului sting al Dunării.

Argumentul d-lui Xenopol in contra acestei intinderi vedem că este fără nicio putere, nefiind adeverit că Românii din stinga Dunării n'ar fi stat nicicănd in atĕrnare bisericească de Tirnova. Pe lăngă aceasta mai trebue să luăm in considerare că inriurirea Archiepiscopatului de Tirnova asupra bisericei ortodoxe din părţile daco-romăne, pe timpul domniei Asaneştilor, nici nu putea să ţină indelung, incepĕnd autocefalia acestui Archiepiscopat abia la a. 1234, pe când după 13 ani Valachia se află acum in atĕrnare politică de Ungaria (1247). Dacă păn'atunci ea a fost supusă Asaneştilor, precum arată mai multe ştiri, scurta durată a inriuririi dela Tirnova nu putea să fie de ajuns pentru a desface biserica română din stinga Dunării de vechile ei legături cu Ochrida, dela care atĕrna inainte şi Episcopatul Tirnovei. [1])

Deci vedem că aici nu se află niciun motiv, pentru a respinge intinderea imperiului Asaneştilor asupra unei părţi de din coace de Dunăre. Aceasta cu atăt mai puţin, cu căt asemenea intindere este, după toate indiciele, mai mult decât probabilă.

Insuşi d. Xenopol (pag. 78) spune că Valachia „purta pe atunci (pe timpul Asaneştilor) incă numele de *Bulgaria*", cum se află ea numită şi in mapa Catalană din a. 1375. D-sa crede insă că acest nume ar fi rĕmas din timpul intăiului imperiu bulgar. Oare nu este mai drept a cugeta aici la imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor, pentru al căror timp şi scriitorii bizantini deosebesc, ca şi pentru imperiul bulgar de mai nainte, o *Bulgarie dincoace de Dunăre* faţă cu alta de dincolo? [2]) Iar istoriograful contimpuran al intemeiării imperiului romăno-bulgar, Nicita Choniates, spune că: fraţii Petru şi Asan au restabilit *vechiul imperiu al Bulgarilor şi Vlachilor*, şi că in luptele lor cu Bizantinii ei se retrăgeau pe malul sting al Dunării, de unde primeau şi oşti, (ed. Bon. pag. 487-489.) Cum sunt de inţeles aceste ştiri, vedem din documente, unde Asaneştii se numesc regi ai *Bulgariei şi Vlachiei*, [3]) şi unde *Vlachia* nu poate fi căutată dincolo, ci numai

---

[1]) Nicephoras Gregoras, ed. Bonn. Tom I. pag. 30.

[2]) Nicephoras Gregoras I, 390. *τῶν ἐντὸς Ἴστρου Βουλγάρων.*

[3]) Vezi corespondenţa regelui Ioaniţiu (1197-1207) cu Papa Inocenţiu III, la Theiner, Monumenta Slavorum meridionalium t. I, şi bulele papale privitoare la Ioan Asan II (1218—1241) la Theiner, Mon. Hung. 155-157

dincoace de Dunăre. In scrisoarea regelui Bela IV al Ungariei către Papa Gregoriu IX din a. 1238, după care d. Xenopol crede că *Valachia* s'ar fi numit pe atunci *Bulgaria*, este vorbă tocmai de ţĕrile lui Ioan Asan II, in privinţa cărora Bela se inţelege cu Papa ca ele să fie smulse de sub stăpănirea regelui romăno-bulgar şi supuse regelui Ungariei. [1]) Aici se spune şi despre Oltenia: *„circa partes Bulgarie in terra, que Zeuren nominatur.“* [2]) Cine va studià cu luare aminte acest document, in legătură cu celelalte acte privitoare la raporturile cu Ioan Asan II, trebue să admită că aici este vorba de Oltenia (Ţara Severinului) ca parte a imperiului romăno-bulgar. Şi *„ţara Bulgarilor“* din cronica lui Fazel Ullah Rashid (a. 1240.) care d. Xenopol (p. 77.) crede c'ar fi Ardealul, este determinată de d. Haşdeu (Ist. crit. p. 12 şi 68.) cu mai bun temeiu ca *Valachia*.

Fie de ajuns aici aceste ştiri, pentru a arĕta căt de neintemeiată este deci părerea că imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor nu s'ar fi estins şi dincoace de Dunăre. Astfel se explică şi preponderenţa elementului romăn in acest imperiu, care cuprindea *Bulgaria şi Valachia*, preponderanţă ce o arată clar toate mărturiile contimpurane, şi pe care d. Xenopol o respinge cu nedrept. Pe când in intăiul imperiu bulgar elementul romăn erà mai mult cel supus, in imperiul romăno-bulgar al Asaneştilor el este cel domnitor, până ce, către sfărşitul acestei dinastii romăne, imperiul se desfăcù intr'un stat român din stinga Dunării, şi altul bulgar din dreapta fluviului. Aici trebue cercate şi originile principatului Valachiei, cu instituţiunile sale bizantino-bulgare şi cu numele *Ion* in titlul domnitorilor, moştenit dela Asaneşti.

Ne-am abate prea mult dela chestiune, voind a intemeia aici mai de aproape această părere, lucru ce cuget insă să-l intreprind intr'un studiu deosebit, cerĕnd trebuinţa de-a lămurì chestiunea mai pe larg. Voiesc numai să ating incă pretinsa slavizare a dinastiei Asaneştilor.

Nu vedem pe ce temeiu susţine d. Xenopol (p. 59) aceasta.

[1]) Theiner Mon. Hung. I, 171. Bulgariam et alias terras Assoeni occupare, et sedi apostolice in spiritualibus, in temporalibus vero nostre iurisdictioni, deo cooperante, subiugare. .

[2]) Citatul d-lui Xenopol (p. 78)· «in terram Zemram circa partes Bulgarie este fals. Forma «terram que Zemram nominatur provine numai in scrisoarea Papei către Bela, dar fără «circa partes Bulgarie

După căt ştim, făntănele istorice nu admit asemenea părere. Incă pe timpul celui de pe urmă rege dintre Asaneşti dinastia este privită ca română. Francesul Roubrouquis, călătorind in Orient pe la 1253, deci numai patru ani inainte de sfărşitul dinastiei Asaneştilor (1257), cunoaşte imperiul lui Mihail Asan numai sub numele de *Valachia* (Blakia quae est terra Assani), in toată intinderea acestuia. [1]) Se vede că el are aici in vedere mai mult naţionalitatea dinastiei cu elementul incă domnitor, căci după starea etnografică a imperiului nu putea să prevaleze pe atunci acest nume. Şi noi să renunţăm la istoria noastră in contrazicere cu toate mărturiile istorice?

Slavizarea Asaneştilor nu este nimic mai mult decăt o fabulă inventată — ca şi alte apocrife de asemenea natură — de slavisti, pentru a salvà bulgarismul acestei dinastii, pe care nu-l mai pot susţinè altfel faţă cu adeverinţele istorice. Deci trebue să fim mai precauţi in ceea ce imprumutăm dela aceştia.

Căt pentru venirea poporului daco-român in acest timp de peste Dunăre, putem fi deplin incredinţaţi despre falsitatea acestei teorii, după ce mărturiile istorice, ce le-am cunoscut, nu admit nicio indoială despre fiinţa Românilor in părţile Daciei inainte de venirea Ungurilor. Tradiţiunea istorică şi argumentul toponimic ne silesc, cum am vĕzut, a susţinè şi continuitatea acestui element din timpul Romanilor. Dar dacă elementul român se aflà şi pe malul drept al Dunării, atunci lipsa de motiv pentru emigrare — cum o susţine d. Xenopol (p. 280 sq.), zicĕnd că până la venirea Turcilor nu se află asemenea motiv — aceasta nu se poate admite. Motiv se află atăt in timpul Asaneştilor, căt şi mai ales in timpul intăiului imperiu bulgar, cănd ambele maluri ale Dunării erau supuse una şi altă dată aceleiaşi stăpăniri. In asemenea cas, un adaus de populaţie nu se poate negà nici decum apodictic, şi in chestiunea noastră el este chiar foarte probabil.

Remăne numai intrebarea, dacă elementul român se aflà căndva in numĕr mai insemnat pe malul drept al Dunării, şi intru căt limba şi creştinismul român vin in sprijinul emigrării, sau dacă nu. De aceasta ne vom ocupa in capitolul următor.

(Va urma) *D. ONCIUL.*

Recueil de voyages et de mémoires, publié par la Société de Géographie IV, 219. Pič op. cit. pag. 104.

STUDII DE LITERATURA FRANCESĂ

LA FONTAINE

„Vers l'année 1661, quatre amis, dont la connaissance avait commencé par le Parnasse, lièrent une espèce de société, que j'appellerais Académie, si leur nombre eût été plus grand, et qu'ils eussent autant regardé les mœurs que le plaisir. La première chose qu'ils firent, ce fut de bannir d'entre eux les conversations reglées, et tout ce qui sent la conférence académique. Quand ils se trouvaient ensemble et qu'ils avaient bien parlé de leurs divertissements, si le hasard les faisait tomber sur quelque point de science ou de belles-lettres, ils profitaient de l'occasion: c'était toutefois sans s'arrêter trop longtemps à une même matière, voltigeant de propos en autre, comme des abeilles qui rencontreraient en leurs chemins diverses sortes de fleurs. L'envie, la malignité ni la cabale n'avaient de voix parmi eux. Ils adoraient les ouvrages des anciens, ne refusaient pas à ceux des modernes les louanges qui leur sont dues, parlaient des leurs avec modestie, et se donnaient des avis sincères lorsque quelqu'un d'eux tombait dans la maladie du siècle et faisait un livre, ce qui arrivait rarement."

Rândurile de mai sus sunt scrise de La Fontaine, care era el insuşi unul dintre cei patru amici, despre cari ne vorbeşte, şi pe cari-i caracterireazâ sub numele de Gélaste, Ariste, Acanthe şi Polyphile. Gélaste, in greceşte „care işi ride", e Molière; Ariste e Boileau; Acanthe e Racine; Polyphile e La Fontaine in persoană. Aceşti patru amici, cari par să fi avut (cel puţin câtva timp) aceleaşi gusturi şi multe sentimente comune, nu erau totuşi de aceeaşi vèrstă. Molière şi La Fontaine aveau 15 sau 18 ani mai mult decât ceilalţi doi. Insă potrivirea de idei, de caractere şi de inclinaţiuni e mult mai necesară amiciţiei decât potrivirea de vèrstă, şi această mică societate de oameni mari putù să existe câţiva ani fără rivalitate şi fără gelozie, până când fiecare dintre ei işi găsì adevèrata sa vocaţiune poetică.

Numele de Gélaste dat lui Molière se explică indeajuns prin

caracterul sĕu şi poate incă mai bine prin natura talentului sĕu şi a operilor sale; numele de Ariste, a lui Boileau, care inseamnă *foarte bun, excelent*, nu trebueşte atribuit blăndeţei caracterului sĕu, ci gustului sever şi delicat şi superiorităţii ce amicii ii recunoşteaŭ in critică; numele de Acanthe, dat lui Racine, şi care insemnează *spin*, poate să fie o alusiune la vioiciunea caracterului sĕu şi la spiritul sĕu inţepĕtor şi sarcastic in conversaţiuni; căt despre numele de Polyphile, care insemnează *amicul tuturor lucrurilor*, niminui nu putea fi dat mai cu drept cuvĕnt decăt lui La Fontaine. Acest din urmă era cel mai in vĕrstă, şi produsese mai puţin decăt ceilalţi. Căteva incercăci, astăzi puţin cunoscute, era tot ceeace făcuse pentru muse; n'avea nici reputaţiunea stabilită a lui Molière, nici chiar renumele lui Racine, care avea să se ilustreze in curĕnd prin publicarea unei capo-d'opere „Andromaque.“ Era cu toate aceste un tovarăş bun şi plăcut, simplu, fără niciun fel de pretenţiune, plin de spirit natural, muncitor căteodată, mai deseori leneş, se interesa la orice producţiune intelectuală, şi judeca de toate cu pĕtrundere şi fără prejudecăţi. Iubea cu pasiune operele literare, dar iubea mai cu seamă să citească, şi parcă simţea mai multă plăcere să citească scrierile altora decăt să scrie insuşi. Născut in provincie, unde locuì pănă la vĕrsta de 40 ani, La Fontaine era din grupul acelor oameni plini de sensibilitate, a leneşilor plini de spirit, cari păstrează pentru ei singuri şi pentru amicii lor intimi comorile geniului lor, şi cari cele mai deseori părăsesc viaţa fără să lase nimic după dĕnşii. Şi dacă ducesa de Bouillon care făcù cunoştinţă cu dĕnsul din intĕmplare la Château-Thierry, nu l-ar fi dus in Paris, poate că şi La Fontaine, ca mulţi alţii, ar fi fost necunoscut posterităţii.

Era destinat de părinţi să imbrăţişeze viaţa călugărească; nu avea insă plecare pentru a se inchide intr'o mănăstire. In urmă se căsători, cam fără voia lui. Dacă s'ar fi insurat el singur din propria sa voinţă, şi şi-ar fi ales o soţie după placul sĕu, atunci poate că ar fi luat lucrurile mai la serios. Cam la aceeaşi epocă tatăl sĕu ii lăsă funcţiunea sa de „maître des eaux et forêts“; La Fontaine insă se arĕta tot atăt de zelos in exerciţiul acestei funcţiuni, după cum era şi in datoriile sale de soţ şi de părinte de familie.

El incepuse chiar de pe atunci educaţiunea sa poetică, dar fără să găndească la ce resultat va eşi. Grija, saŭ mai bine feri-

circa sa era de a cità tot ce-i cădea in măini, nu pentru a invěţa, dar pentru a petrece timpul. El se indeletnicea mai cu seamă cu vechi autori franceji găsiţi intr'o bibliotecă din oraşul seu natal; adesea cutreera cămpiile, observănd natura nu ca un invěţat, ci ca orice curios pasionat, interesăndu-se la cele mai mici detalii ale vieţei plantelor şi animalelor, şi adunănd una căte una, zi cu zi, diferitele sale amintiri, pe cari puternica sa inchipuire avea mai tărziu să le transforme şi să le puie in ordine. La Fontaine se credea omul cel mai fericit din lume, cănd avea natura dinaintea ochilor şi o carte in mănă. In mijlocul cămpiilor, pe drumurile cele mari, sau intr'o poiană, sau intr'o grădină, pretutindeni pe unde natura vieţueşte şi se desfăşură la aerul liber, el era fericit, mult mai fericit decăt la dënsul acasă, in societatea femeei şi copiilor sěi. Căci chemarea sa nu era de a fi soţ nici părinte de familie; asemenea acelor copii crescuţi in templu, şi consacraţi cultului sacerdotal, putem zice şi de La Fontaine că era născut pentru a fi preot al Pomonei şi Florei, „prêtre de Flore et de Pomone", după cum singur se exprimă vorbind de unul din personajele sale.

Fabulistul găsea in felul sěu de a trăi satisfacerea tuturor instinctelor sale, şi prin urmare fericirea sa. Deosebindu-se cu totul de savant, care nu caută in observaţiunea naturei decăt demonstrarea unei teze, care se interesează numai la aceea ce-i poate fi de folos, şi lasă deoparte tot ce nu-i foloseşte, La Fontaine se interesa la orice. Frumuseţa cerului il incănta, munca unei furnici il făcea să-şi uite de masă, aspectul unui orizon frumos ii umplea sufletul de bucurie; daca zărea vreo vrabie sburănd pe marginea unui drum, rĕmănea neclintit, admirănd mişcările sale vii şi cochete; o urmărea fără să facă vuet, pănă la pěriu, unde o privea běnd incet, şi nu se intorcea acasă la el decăt după ce pasěrea sburase, şi era sigur că a perdut-o din vedere. Acelaş lucru se intěmpla şi cu cărţile ce el citea; trăgea foloase din orice carte ar fi citit. I plăceau Rabelais şi Marot, admira cu naivitate spiritul lui Voiture, citea ore intregi romanul pastoral a lui Honoré d'Urfé, intitulat „l'Astrée"; era incăntat la citirea povestelor vesele a Reginei de Navara. In acelaş timp citea şi căţiva autori italiani, şi iată cum se exprimă singur La Fontaine in privinţa pasiunii sale pentru tot soiul de lecturi: